

secolul 20

@Asociația Ziaristilor Independenți din România

În interiorul revistei

FOTOGRAFII DUPĂ SCULPTURI
DE:

RODIN
BOURDELLE
MAILLOL
BRÂNCUȘI
HENRY MOORE
HANS ARP

Secolul 20

Revistă de literatură universală

editată de: UNIUNEA SCRITORILOR DIN RPR

Comitetul de redacție:

ACAD. TUDOR VIANU, MARCEL BRESLAȘU REDACTOR-ŞEF, ION BRAD, OV. S. CROHMĂLNICEANU, ZOE DUMITRESCU-BUŞULENGA, MIHNEA GHEORGHIU, DAN HĂULICĂ REDACTOR-ŞEF ADJUNCT, GEORGETA HORODINCĂ REDACTOR-ŞEF ADJUNCT, TATIANA NICOLESCU, FLORIAN POTRA, SECRETAR-GENERAL DE REDACȚIE

12
1963

SUMAR

Trei poeți greci

GIORGIOS SEFERIS, *Euripide*, fiul Atenei, în românește de Ion Brad; *Argonauții*, în românește de Miha Dragomir; *Enkomi*, în românește de Petre Stoica; *Ultima zi*, în românește de Nichita Stănescu; IANNIS RITSOS, *Copacul din închisoare și femeile* — poem, în românește de Veronica Porumbacu și Iannis Veakis

TASSOS LIVADITIS, *Bate vântul la răscrucile lumii* — poem, fragmente, în românește de Tașcu Gheorghiu

Prozatori sovietici

IURI NAGHIBIN, *Ape limpezi*; IURI KURANOV, *Lebăda*; IURI KAZAKOV, *Pe insulă, schițe*, în românește de Madeleine Fortunesco

Memoria unui timp incomensurabil: Sardinia

Convorbire cu Giuseppe Dessi la Roma (interviu luat de Florian Potra, în exclusivitate pentru Secolul 20)

GIUSEPPE DESSI, *Adevărata față a Sardiniei* (articol scris special pentru Secolul 20)

Eleonora D'Arborea, *dramă—Actul II*

Focuri pe dig, *nuvelă inedită*. În românește de

Florian Potra

Sinteze și profiluri

CORNEL MIHAIL IONESCU: *Poezia greacă și virtuțile umanismului*

PETRE SOLOMON: *Romanele lui Graham Greene*

De vorbă cu:

Pierre Gamarra—la Paris (interviu în exclusivitate, de Nestor Roura)
Viktor S. Rozov — la Moscova (interviu în exclusivitate, de Ileana Berlogea)

Știință și artă

Acad. G. OPRESCU: *Pallady despre sine și despre pictură*

TH. PALLADY: *Pagini dintr-un jurnal inedit*

VALERIU RÎPEANU: *Un om de cultură universală: Doctorul Cantacuzino*

Cărți — Idei — Opinii

Vera Călin — *Poezie și experiență*; G. Dimov — *Liudmil Stoianov*;
Simona Drăghici — *În lumea eroilor lui Alan Sillitoe*; Sanda Ioanovici
— *Nuvela germană de la Goethe la Kafka*; George Carpat — *Nuvela clasice polone*; Mariana Șora — *Povestea unei evadări*.

Ecouri românești

Cadran mondial

PREZENTAREA ARTISTICĂ: GETA BRĂTESCU

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

TREI POETI GRECI

GIORGIOS SEFERIS

Euripide, fiul Atenei

*Între incendiul Atenei a-mbătrînit,
și stîncile Siciliei severe.
lubea, ca nimeni altul și țărmurii abrupti
și lumea de imagini din valurile mării.
În forța oamenilor el vedea
o plasă făurită în chip dibaci de zei
în care pămîntenii se prind ades ei înșiși.
Și-ar fi voit ca plasa aceasta s-o sfîșie.
Morocănos, prieteni puțini și-aleși avea;
de-aceea veni ziua cînd asmuțiră clinii
și clinii-ntăritați îl sfîșiară.*

În romînește de ION BRAD

Argonauții

Și sufletul,
pe sine cunoscîndu-se,
să recunoască-n fiecă privire
un alt suflet;
străinul, sau dușmanul, ne-apare în oglindă.

Ei toți, tovarășii, au fost bărbați de-ncredere; nici nu crîcneau
sub oboseală, sete, sub frig;
erau asemenea copacilor, sau poate valurilor,
ce-ndură vîntul, ploile,
îndură noaptea, arșița,
fiind mereu la fel, printre-alternanțe.
Au fost bărbați de-ncredere, și ziua-ntreagă
ei asudau, vîslind, privind în jos,
și respirînd în tactul viselor,
iar sîngele dunga o piele-atoate răbdătoare.
Privind în jos, ei cîteodată începeau să cînte,
cînd, părăsind o insulă pustie, zăreau crescînd sălbatecii smochini,
spre răsărit, pe lîngă Capul Cîinelui,
pe lîngă cunoscutul lui lătrat.

Să te cunoști pe tine, așa se spune,
să te privești cu o privire nouă, așa se spune,
și vîslele izbeau aurăria mării nesfîrșite,
sub soarele-n declin.

Ei au trecut de multe capuri, insule, pe marea
ce duce către alte mări, cu foci și pescăruși.
Adesea, îngenunchiate-n lipsuri, se auzeau mame bocind,
cu glasuri istovite, feciorii dispăruți,
iar altele, ieșind din minți, țipau după-Alexandru
și după gloria-necată-n bezna Asiei.
Ei ancorau la țărături scăldate-n izul nopții,
cu strigăte de pasări și potop, care nu sînt
decît aducerea aminte a marilor fericiri:
iar drumurile nu se mai sfîrșeau.
Și sufletele li s-au contopit cu vîslele, curelele,
cu-obrazul grav al provei,

cu ridurile vîslașilor,
cu apa, ce le-a spart imaginea în tîndări.
Tovarășii s-au stins care cum s-a nimerit,
privind în jos. Iar vîslele, pe țarm,
arată locul unde se-odihnesc.

Și nimeni n-a mai pomenit de ei. Dreptate.

În romînește de MIHU DRAGOMIR

Enkomi

Cîmpia era întinsă și netedă; și se vedeau în zare
mulțimile mîinilor prășind pe întinderi.

Pe cer, nori cu margini conturate, și printre ei, ici-colo
într-o lumină roz-aurie izbucnise o trîmbiță: apusul.
Pe cîmpia cu iarbă rară, pe butucii subțiri și uscați
dănțuiau aburi ridicați după ploaie; desigur, plouase,
la marginea orizontului crestele s-au acoperit de culoare.

M-am dus la oamenii aceia care își vedeau de treabă;
la femeile și bărbații care munceau aplecați peste șanțuri.
Pe vremuri, aici se afla un oraș: ziduri, drumuri și case
răsăreau asemenea mușchilor împietriți ai ciclopilor,
o anatomie întregă a unei puteri ce trecuse prin fața privirilor,
a arheologului, a dinamitatorului și a chirurgilor.
Trupuri de stăfii și giulgiuri unduitoare, opulența, mulțimea gurilor moi
și perdelele durerii, coborîte, au dezvăluit
arătînd și din nou arătînd groapa comună și nepăsătoare.

Mi-am ridicat privirea spre cei care își vedeau de treabă,
spre umerii lor încordați, spre mîinile lor care loveau,
în ritm grăbit și grav lovind pămîntul mort,
părea că printre ruine se aude roata destinului.
Și dintr-odată am pornit, oprindu-mă totuși în loc;

mă uitam la păsări — erau alcătuite din marmoră;
mă uitam la arcul înalt al cerului — era cenușiu și aburind;
mă uitam la trupurile prinse în luptă, și totuși părînd nemișcate;
dar cineva dintre ele se ridică și începu să zboare în lumină.
Pletele-i negre se revărsau peste umeri,
sprîncelele îi erau asemenea rîndunelei, plutind, deasupra buzei,
două nări semețe, iar trupul tocmai i se înălța
mînat de forța mîinilor ei muncind: goală
avea doi sîni firavi ca o Marie la marginea drumului.
Un cor neclintit.

Îmi plecasem capul, uitîndu-mă astfel împrejur;
fetele frămîntau, fără să se atingă de albie;
femeile torceau, dar fusele nu se învîrteau;
oile se adăpau, dar limbile lor rămîneau încremenite
deasupra apei verzi mustind coagulată;
iar ciobanul ținea în aer un bici nemișcat.
Și din nou am privit spre trupul zburînd, zburînd în sus:
în jurul său mișuna o mulțime
țintindu-l cu lăncile, dar trupul a rămas neatins,
pîntecul îi strălucea ca luna rotundă
și cerul mi s-a părut ca un uter de mamă:
el zămislișe ocaștă femeie, reînghițind-o apoi: mamă și prunc
la un loc.

Picioarele ei marmoreene dispar de aici,
pentru vecii-vecilor ea zboară-n tărie.

Lumea

devine tot ce a fost: a noastră,
dospită din pămînt și din timp.

Miresme

se ridicau din florile de in pe cîmpia aducerii-aminte,
între ramurile sînilor feciorelnici, mici buze umede;
și dintr-odată totul s-a uscat în cîmpia întinsă:
stînci, speranțe fărîmate, energie consumată în acest
gel peisaj, în a cărui iarbă rară, printre firele uscate
un șarpe se țira lipsit de griji . . .

În romînește de PETRE STOICA

Ultima zi

Ziua era înnorată. Toți șovăiau.
Sufla un vînt ușor. «Nu-i cel dinspre Alpi,
e siroco» — spunea cineva.
Cîțiva chiparoși subțiri, plantați în coasta colinei.
Și cenușia mare, și luminoase lacuri mai departe.
Soldații dădeau onorul. Începuse să plouă.

«Nu-i dinspre Alpi, e siroco»,
era singura afirmație care se auzea.
Știam totuși, că la venirea zorilor,
nu ne va rămîne nimic altceva.
Nici femeia bînd somnul alături de noi,
nici amintirea faptului c-am fost odată oameni.
Nimic, nimic mai mult, odată cu zorile.

«E-un vînt care îți duce gîndul la primăvară» — spunea sufletul.
Mergea-n preajma mea și privea-n depărtare.
«Primăvara a năvălit deodată-n toilul iernii, lîngă marea-nchisă.
Cum, mergem să murim?»
Un marș funebru da tîrcoale-n ploaia fină.
Cum moare-un om? ! Lucru ciudat la care nu cugetă nimeni.

Și cei care o fac, își amintesc de cronici vechi,
de vremea cruciatelor sau
de lupta de la Salamina.
Între timp, moartea se-apropie !
Cum moare-un om? !

Totuși, vrei să-ți cîștigi
moartea ta proprie.
Și-n jocul ăsta îți mistui viața.

Lumina cădea peste ziua cenușiu-rotată,
toți șovăiau.
În zori n-o să ne mai rămînă nimic,
o s-abandonăm tot, chiar și propriile noastre mîini,
și pe femelle care lucrează la izvorul vieții,
și pe copiii noștri, călătorind pe fluviile ei.

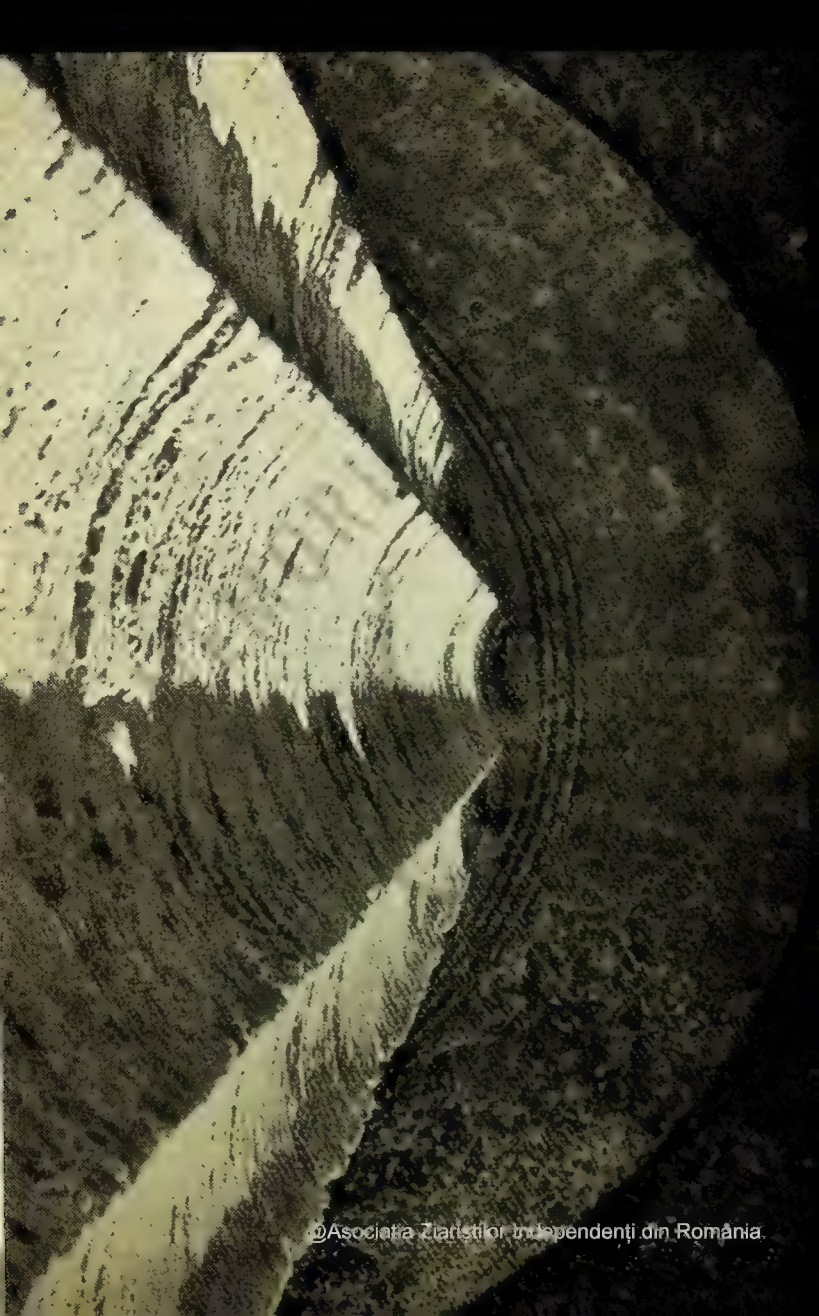
Cel de-alături, cînta
un cîntec sacadat:
« Primăvara, vara, sclavii . . . »

Ți-amintești de bătrînii înțelepți
care ne-au lăsat orfani.
O pereche trece vorbind:
« M-am săturat de amurg, hai acasă »
« Hai acasă, s-aprindem lumina ».

În romînește de NICHITA STĂNESCU

MEMORIE CULTURALĂ

8

IANNIS RITSOS

Copacul din închisoare și femeile

LUI ZIZI MACRIS, ALE CĂREI GRAVURI
ÎN LEMN MI-AU INSPIRAT ACEST POEM

(E întuneric. A sunat stingerea. Femeile sînt adunate în celulă, în beznă — încă nu dorm. Paturile de lemn și așternuturile răspindesc o lumină imperceptibilă. Înainte de culcare, femeile stau așezate în semicerc, pe jos, parcă în jurul unei fîntîni nevăzute, vorbesc cu jumătate glas, aproape că nu le auzi. Deși imobile, ai spune că se mișcă în cadență, într-un cor de tragedie greacă antică. Eleni nu vorbește. Ea își desprinde părul negru care-i atîrnă pe spate și stă în picioare, nemișcată, înaintea ferestrei cu gratii de fier.)

Toate femeile: *Un gard, un copac, un pic de soare și dimineața pe zid —*

acest copac ne e calendarul, prietenul, poștașul, copilul.

Prima femeie: *Uneori ne e și bărbatul — de ce uneori? —*

A doua: *ades, foarte des — bărbatul; cu el
luăm parte la timp,*

A treia: *luăm parte la durată și la memorie*

A patra: *și la tot ce se cheamă prefăcere și reînnoire.*

Arborele

*în mijlocul a tot ce e închis și gol
se încăpățînează să existe; se încăpățînează
să fie atent, să discearnă, să răspundă,*

A cincea: *legat de pămînt, se încăpățînează să se ridice în sus,*

A patra: *împărțit în patru anotimpuri, să unească anotimpu-
rile și priveliștile;*

Prima : uneori privește pentru noi peste zid,
 A treia : aspiră vocea băiețușului cu chibrituri,
 A doua : vocea vînzătorului ambulant de înghețată,
 A patra : tăcerea unei femei care a cumpărat cinci trandafiri
 la florăreasa din colț,
 A cincea : pasul pe trotuar al omului care merge, citindu-și
 ziarul,
 Toate : și, bineînțeles, afară de culorile orelor atît de deose-
 bite
 a multelor culori de-a lungul unei zile
 Prima : și stelele de-a lungul nopții — stranii stele,
 roți dințate, pentacule, carete,
 animale pașnice
 și două perechi de cai-nouri, oprîți în poarta caste-
 lului lunii —
 A treia : nimeni nu locuia în lună;
 A doua : dar s-ar fi putut să doarmă cineva sau să simuleze
 că doarme,
 Prima : auzeai cheile în coridorul cel mare
 A cincea : albul țepăn al unei lovituri de cuțit în noapte
 A patra : și era atît de simplu, aproape fără durere, aproape
 fără însemnătate
 dacă ești sau nu ești. Această simplitate
 ne-a învățat-o copacul — e știința noastră,
 Toate : e calmul nostru curaj: să fii absent, să aștepți, să
 nu aștepți;
 bucuria tăcută de a ne dăruî chîr dacă ceilalți ne
 uită sau nici nu o știu —
 Prima : înțelegere simplă, umilă, nobilă
 A doua : ca o piatră în zidul casei
 A treia : ca un vreasc pe foc
 A cincea : ca geamul ferestrei,
 geamul modest, fără mîndrie, invizibil, îngăduie
 celorlalți să vadă
 A treia : luminează lucrurile, apără de vînt
 A doua : ocrotește de frig, lasă lumina să pătrundă, căldura —
 A patra : o singurătate transparentă, fină, care apără de singu-
 rătate,
 o tăcere scurtă între două cuvinte amare —
 cît un răgaz de gîndire — înainte ca următorul
 cuvînt să fie rostît;

- Toate : văzduhul se limpezește, ochiul se limpezește, e lumină;
o înțelegere tăcută, înțelegere depărtată și apropiată;
- A patra : măreția noastră e cea mai modestă și nu ne e greu să rostim cuvântul, deși îl tănuim aici, încremenite, sub cheie, în afara evenimentelor, izolate de tot ce-i pe lume. Dar arborele observă și vede pentru noi ce-i afară și-apoi arborele se mulă în noi înșine.
- Toate : Ades la căderea nopții, în loc să dormim, rămânem în picioare, în poziția copacului — și poate că însuși copacul nu ne îngăduie-odihna, nu ne îngăduie uitarea, nu ne lasă să murim.
- Prima : Copacul acesta veghează fără efort, fără ostentație;
- A cincea : crengile cele mai subțiri se ramifică în degetele noastre;
- Prima : când mîncăm, se întîmplă să cadă o frunză galbenă lîngă pîine, din mîinile Marilei — nici una dintre noi nu se miră —
- A doua : alteori se întîmplă ca o crenguță verde să înceapă să fremete sub șalul negru al tușei Kostena
- A cincea : sau poate o floare albă să cadă din ochii lui Ismini în gamela cu rația noastră — și nu ne mirăm, cu o lingură dăm floarea deoparte
- Toate : și mîncăm mai departe,
- A patra : știind totuși sigur că primăvara se-apropie și sînt multe stele, mulți arbori și oameni, multă tristețe, mult curaj-îndărățul zidurilor, multe ziduri îndărățul zidurilor și mult cer pe deasupra zidurilor,
- Prima : și speranța? și speranța?
- A treia : Nu spune nimic, taci, taci.
- Toate : Ciocănituri în zid, un deget invizibil, e frica un paing sub o grămadă de frunze, ciocănituri — se bat piroane — sîntem închise,

- Prima: da, lovituri de ciocan — se împlîntă un piron în poartă, de-afară se bate pironul...
- A treia: un piron în poartă — e moartea — așteaptă, pironul ruginește în umezeală — așteaptă
- Prima: de el să se agațe cununi de flori de Arminden, se-apropie luna lui Mai;
- A treia: pironul ocolește florile, dar rămîne mereu sub flori —
- A doua: altfel, unde să agăți coroanele? Taci.
- A treia: Și dedesubtul coroanelor, pironul ruginit — sîngele înnegrit —
- Toate: nu-i Maiul nostru, al nostru are pași mari și tobe și fum și steaguri și sîngele înnegrit în umbra drapelelor.
- A treia: Vinele noastre vîi ramificate în drapele — trup uriaș peste umbra morții — pe chipul lui, proră.
- A patra: Sfișie vîntul — un catarg înalt, înalt,
- A cincea: și scara de funii spînzură-n soare —
- Prima: un miros de mare — de soare nu-l simți?
- A doua: Ustură nările — două mici semicercuri de soare?
- Toate: E mirosul lunii — cercul cel mare, ceea ce nu poți să numeri.
- A patra: Ustură — ca și cum ți-ar veni să strănuci, uitîndu-te drept în ochii soarelui — nu simți?
- Prima: Sînt drapelele, steaguri — filfîie în aer de parcă s-ar deschide două mari aripi de piatră,
- A treia: și noi aici, îndărătul zidurilor, fără drapele,
- Toate: și noi, la datorie, îndărătul zidurilor, schimbînd imobilul copac în mii de frunze în freamăt, transformînd mișcările izolate într-o simplitate indivizibilă, aproape într-o eternitate.
- Prima: Privește, Eleni
s-a așezat la fereastră, privește în depărtare,
privește aburii albaștri ce suie din pietrele zidului,
bate ușor cu inelul în gratiile ferestrei —
un sunet adînc și tăcut — un mic ritm al nostru —
- Toate: acestea sînt ciocăniturile ce le auzi — ascultă, ascultă,
- Prima: sunetul străbate fierul, pietrele,

- A doua : pulsul primăvăratec . . . vinele de fier, în vinele de
piatră,
- A cincea : o telegrafie fără fir, mărunță, de taină, transmite
semnalul —
- A treia : și noi, încilcitate în crengile întunecimii,
cu coatele pe coastele tăcerii, lângă umezeala
noptii,
așteptînd răspunsul — ce răspuns? — așteptînd —
- Toate : Și vine răspunsul —
- A doua : uneori prin ultima pasăre a amurgului,
- A cincea : uneori printr-un greier ce fierăstruiește noaptea,
- Prima : uneori printr-o stea ce repetă cuvîntul: « vin, vin,
vin »,
- A treia : uneori printr-o scrisoare de dragoste ruptă,
pe care-a făcut-o să tresară un vînt brusc de pe
stradă,
- A patra : și noi ciulim urechea înlăuntru și în afară — un alt
timp se naște cu timpul, cu arbori și ferestre
multiplicate
- A treia : și cu ziduri multiplicate,
- A patra : da, și cu zidurile — de ce nu? cu multe ferestre,
- Prima : și deodată clanța ușii lucește ca un strop uriaș de
apă,
- A doua : o priveliște curbată lucește pe strop
- A treia : și o falcă descărnată lucește.
- Toate : Taci, taci. Privește spinarea lui Eleni,
întoarsă, e o colină cu mici chiparoși
și-o turmă de miei albi se urcă — noaptea e mai
albă.
- Prima : Fiindcă stelele apar,
- A doua : fiindcă așteptăm,
- A treia : fiindcă primăvara vine din nou — de ce revine?
În zorii zilei,
ne așezăm din nou una lângă alta,
în fața pătratului luminos al zidului,
- A patra : cu răbdare, în tăcere, adunîndu-ne,
- A doua : fiecare la rînd — fiecare singură,
- A patra : una după alta și toate împreună, să culegem un pic
de soare,
- Toate : una după alta, disciplinate, în timp ce umbrele
tuturor se întrepătrund, se încrucișează pe

pământ, în romburi de umbră și lumină, pînă
ce se unesc într-o singură fîntînă. În fața
fîntînii totdeauna e arborele, stînd drept și
pentru noi.

Prima : Și noi tăcem și-ascultăm frunzele una după alta,
pînă departe și încă și mai departe,

A doua : și funigiei ies din frunzele verzi, atît de mulți funigiei,
că ni-e teamă să nu ne trădeze și să nu se audă din
nou zornăitul de chei la cingătoarea paznicului, să
nu cadă o sticlă din înălțimi spărgîndu-se pe dale,

Toate : să nu se audă cuvintele ce le-am trecut sub tăcere —
și poate de-aceea
și vrăbiile calcă atît de stîngace, cîteodată, pe
pământ.

(Femeile s-au culcat. Îndărătul zidurilor și în celulă licăreau
multe stele, un număr neînchipuit de stele, cu roși dințate, ca
pentacule, ca vietăți pașnice, ca păsări, ca frunze mari — și
luceau într-atît încît Eleni nu putea adormi. Își acoperea
obrazul cu părul ei negru, în timp ce în fața ei strălucea
copacul cu toate frunzele sale, în centrul lumii, copacul
acesta unic, cu umbra urcînd pe zidul închisorii, ca o scară
imensă. Oricine putea să se urce pe scară. Și desigur era
primăvară.)

Praga, septembrie 1962.

În romînește de VERONICA PORUMBACU
și IANNIS VEAKIS

TASSOS LIVADITIS

Bate vîntul la răscrucile lumii

(fragmente)

E frig

bate vîntul pe străzile deșarte ale orașului

vîntul ridică vârtej de praf

și duce cu el mucurile de țigări norii hîrțiile

rari trecători singuratici se strecoară pe străzi

bate vîntul

bate vîntul pe hornuri pe acoperișuri sub poduri

bate vîntul în picioarele slabe ale condamnaților

care se plimbă rotindu-se prin curțile închisorilor

bate vîntul peste pîntecele înșingurate ale femeilor

care nasc în fața porților închise ale spitalelor

bate vîntul peste barăci șoproane și taverne

bate vîntul

bate vîntul în fața palatului parlamentului

E comemorarea soldaților căzuți pe cîmpul de onoare

Iată tribuna

iată cilindrele miniștrilor

monocurile

mănușile

blănurile exorbitante

iată soldații în front prezentînd armele

după baionetele strălucitoare

se-nghesuie mulțimea

Iată fețele patrate săpate de zbîrcituri

livide de frig și funingine
iată bărbile masive și puternice dinții putrezi
iată ochii sub șepcile mototolite
ochii sînt roșii înspăimîntători
bate vîntul
Doamne miluește pe cei adormiți
aleluia
lată un bătrîn care așipește
iată un zidar cu salopeta înzăpezită de var
nu există altă soluție

.....
Tăcere tăcere domnul ministru vorbește
război aleluia

bate vîntul printre cîrjile mutilaților care trec
bătînd în porțile orașelor
bate vîntul în ghitarele orbilor care cîntă pe
la colțurile străzilor
bate vîntul
bate vîntul pe oasele morților

lată o femeie îngrozită care-și strînge copilul
copilul e bolnav și plînge
gura l domnul ministru vorbește
lată un muncitor brutar care scuiță
porcării
aleluia
scuiatul lui amestecat cu făină e ca maiaua
care va dospîi pîinea mare ce va să vină
luați și mîncăți
aleluia

lată muncitorii de la gaz betonarii gloduroșii
măturătorii băieții de la bînale și cei de la abatoare
iată femeile care vînd legume în piață
iată fetele care se încălzesc cu mîinile la subțiori
mîinile lor sînt mari și roșii mîncate de leșie

Patria e în pericol
căminele altarele noastre sînt în pericol

trebuie să încheiați excelență
sîntem așteptați la ceai
au căzut pe cîmpul de onoare
un cerșetor se scarpină la prohab

Soldatului necunoscut îi e frig sub ploaia înghețată
oamenilor li-i frig la umbra războiului
întă un bătrînel care molfaie o castană în gingiile știrbe
întă o prostituată la brațul unui marinăr american
întă o fată care-și amintește de rugăciunile din copilărie
pace pe pămînt
război
aleluia

.....
Trebuie să stăm de veghe în apărarea națiunii

— Se-aude că alți muncitori vor fi concediați mîine

ce-o să ne facem

— Mantoul de hermină îți vine de minune, scumpa mea

— Faceți-vă milă și pomană o drahmă bunilor creștini

— Fericiți cei flămînzi și înfrigurați

— Dă-te mai încolo îți pute gura ca o latrină

— Libertatea patriei

— Am dus-o la spital dar cereau bani

— Cere să ne înarmăm

— Și a murit

— Cumpărați fițil de brichete fițil de brichete

Bate vîntul

Ce-o să ne facem

— Luați oameni buni avem și fițil pentru dinamită

întă o femeie care dă să sugă unui copil galben ca ceara
vîntul învolbură norii

norii se-nvolbură printre drapele

moartea își face rondul pe pămînt sub masca unui general

femeile plîng spălîndu-și rochiile negre

oamenii plîng în pragul porților la colțurile străzilor pe ogoare

plîng în tranșee în spitale în fața casei de ajutor a șomerilor

lacrimi lacrimi lacrimi

ochii noștri vor trăi și după moarte

vor trăi ca să plîngă

©Asociația Ziaristilor Independenți din România

bate vîntul
vîntul amestecă strigătele anii cablurile electrice
dinții unui muncitor de la fabrica de țigări baionetele
ministrul un cîine negru
sinul femeii care alăptează, bolta bisericii
bate vîntul

Ferestrele marilor orașe sînt aburite și murdare de răsufierea noastră
flămîndă

cînd ne îngropăm morții ei stau cu gura deschisă
morților noștri li-e foame

O fetiță stă pe pragul casei
a îmbrăcat cîrja tăticului cu o cîrpă
și o leagănă-ncet
nani-nani

Palatele își aruncă umbra greoaie care ne frînge șira spinării
străzile aleargă gîflind
ferestrele sînt oarbe
ninge

O lehuză urlă sub cerul strîmb
bărbatul iese în stradă cerșind o luminare
ca s-o aprindă la căpșorul noului născut

Femeile care strîng legumele
se duc acum pe cîmpuri
ele își umplu șorțurile cu gloanțe bocanci putreziți și scrisori
îngălbenite

bate vîntul
O mame aduceți pe lume copii
urlați în durerile facerii
sfîșiați-vă rochia înveliți pruncul să nu-i fie frig
aduceți pe lume copii acum și întotdeauna
războiul are nevoie de morți
bate vîntul
Bate vîntul prin cămășile rupte ale homaliilor
bate vîntul prin pantalonii găuriți ai șomerilor
bate vîntul
bate vîntul în inima mîniată a poporului

Ministrul gesticulează
mîinile sale scriu numele trădării
pe cerul scoborît și sumbru

.....

Un măturător dîrdîie de frig
dinții îi clănțănă
încegînd o arie surdă și minioasă
ehe patroni
cine-a strigat
nimeni
bate vîntul

Muncitorii au venit: din piețele de legume de la fabrica de mătase
de la uzina de îngrășăminte

docherli spălătoresele pietrării
cel care descarcă sacii de făină de optzeci de kile
cele care curăță vespasienele publice
bătrîne cu ochii roșii de amoniac

Vîntul urlă pe ulițe prin scuaruri și gări
acoperișurile sîrmele turnurile urlă
anii care se apropie urlă
urletele negrilor vînași ca fiarele răsună sub bolta cerului
Doi muncitori vorbesc pe șoptite
nu se-aude ce spun
se văd numai buzele mișcîndu-se largi ca niște brațe
ce se pregătesc să lovească

O limuzină strălucitoare s-a oprit
din ea coboară doi domni grași și cheli și o doamnă cu șolduri ispititoare
patria cere sacrificii
Băncile s-au culcat pe trotuarele largi
ca niște animale preistorice digerîndu-și prada

Bătrîna privește soldatul necunoscut
atît de gol în vîntul înghețat
ea își scoate șalul și acoperă
umerii bălatului — să-l ferească de ger

lată fețe aspre ca niște buturugi
fețe ascuțite ca niște securi

fețe roșii cenușii verzi ca verdele aramei
fețe adânci largi ca orizontul larg și adânc
brațe care clădesc lumea într-o oră
și o dărîmă într-o secundă
fețe cioplite cu barda fețe de piatră fețe de condamnați

Un miner care are pe fața lui neagră
doi ochi ca două lanterne roșii semnale de alarmă în noapte
Ehe patroni
o să ne răfuim într-o zi
cine-a strigat
nimeni

bate vîntul
războiul
războiul
în noaptea aceasta vocile noastre au strigat la unison

În romînește de TAȘCU GHEORGHIU

La paginile 3, 4, 11, 21, Imagini de artă elină realizate de
SERGE MOULINIER (Premiul Nadar)

Desen de BOURDELLE „Isadora Duncan” ►

Memoria Zărilor Independenței din România

PROZATORI SOVIETICI

IURI NAGHIBIN

Născut în 1920, Iuri Naghibin a început să scrie de timpuriu. În 1940, publică prima povestire în revista *Ogoniok*, iar în 1943 îi apare volumul *Omul de pe front*. De atunci, Iuri Naghibin își continuă cu asiduitate activitatea literară, mai ales în domeniul schiței și al nuvelei. Unul din ultimele sale cicluri, îmbrățișând genul scurt, se intitulează *Ape limpezi* («Cistie prudi»), din care face parte și schița publicată de revista noastră.

Ape limpezi

Lată că s-a sfârșit și ultima lecție din ultima zi a vieții noastre de elevi. Ne mai așteaptă încă examene lungi și grele, dar lecții nu o să mai avem nici-odată. Vor fi cursuri, vor fi seminarii, colocvii — toate aceste cuvinte de oameni maturi! — vor fi amfiteatrele studențești și laboratoarele, dar nu vor mai fi nici clase, și nici bănci. Zece ani de școală s-au încheiat în sunetul cunoscut și răgușit al clopoțelului, care a izbucnit de jos, din adâncurile cancelariei și, prinzînd glas, a urcat, cu oarecare întârziere, spre noi, la etajul șase, unde se afla clasa a zecea.

Cu toșil, tulburați și nișel fisticiți, fericiți și regretînd totuși ceva, mișcați și zăpăciți de subita noastră transformare din școlari în oameni maturi, apți chiar pentru căsătorie, umblam fără rost prin clase și pe coridor, temîndu-ne parcă să ieșim dintre zidurile școlii și să dăm piept cu lumea nesfîrșită. Aveam senzația că se întîmplă ceva neașteptat, că ceva a rămas nerostit pînă la capăt, neepuizat în cei zece ani de școală, de parcă această zi ne-ar fi luat prin surprindere.

Prin ferestrele larg deschise, se revîrsa cerul albastru și dens, porumbeli gungureau pe pervaz cu glasuri răgușite de pasiune, mirosea puternic a copaci înfrunziți și a asfalt ud.

În ușa clasei se ivi Jenia Rumianțeva.

— Serioja, poți să vii un minut?

Am ieșit pe coridor. În această zi neobișnuită, și Jenia mi se părea neobișnuită. Era îmbrăcată ca întotdeauna, neglijent: fusta scurtă peste genunchi, care o văzuse crescînd și anul trecut, jacheta de lînă strîmtă peste piept și sub ea o bluză de mătase albăstrită de atîtea spălaturi, pantofi de copil cu botul lat și fără tocuri. Își făcea impresia întotdeauna că Jenia poartă lucrurile unei surori mai mici. Părul ei des, lung, de-un blond cenușiu îi era strîns la întimplare în ace, agrafe și piepteni în jurul feței mici și totuși îi acoperea și fruntea și

obraji, iar o șuviță îi cădea întruna pe nasul mic, iar ea o dădea la o parte iritată. Ce avea nou astăzi, era rumeneala ușoară care-l aprinsese toată fața, strălucirea vie și caldă a ochilor mari și cenușii, când serioși și aferați, când pălind a nu vedea absolut nimic.

— Serioja, vroiam să-ți spun un singur lucru: hai să ne întâlnim peste zece ani.

Glumele nu intrau în firea Jeniei, așa că am întrebat-o serios:

— Pentru ce?

— Aș vrea să știu ce-o să devii. Jenia își dădu la o parte șuvița rebelă de pe frunte. — Mi-ai fost foarte drag în toți anii aceștia.

Mă gîndeam că Jeniei Rumianțeva îi sînt străine și aceste cuvinte, și asemenea sentimente. Toată viața ei s-a desfășurat pe două planuri: într-o muncă încordată de consomol — era organizatoarea noastră de grupă — și în vise despre lumile stelare. Nu auzisem niciodată ca în orele ei libere, Jenia să fi vorbit despre altceva în afară de astre, planete, orbite, galaxii și zboruri cosmice. În vreme ce mulți dintre noi nu ne hotărîserăm încă asupra drumului pe care-l vom urma în viață, Jenia știa încă din clasa a șasea că va fi astronom și nimic altceva.

Între noi nu existau propriu-zis relații de prietenie, învățasem în clase paralele și ne întâlneam numai pe linie de consomol. Cu cîțiva ani în urmă, pentru o boacăna, de-abia scăpasem să nu fim exclusi din organizația de pionieri. Băieții îmi luaseră cu dirzenle apărarea și am rămas cu cravata roșie. Numai Jenia, nouă în școala noastră, a insistat pînă la capăt pentru excluderea mea. Asta a înrîurit într-o anumită măsură atitudinea mea față de ea. Mai tîrziu, am înțeles că dirzenia Jeniei provine dintr-o înaltă exigență față de sine și față de oameni, și de loc dintr-o răutate a inimii. De-o puritate exemplară, fermă și devotată, ea ar fi vrut ca toți din jurul ei să fie la fel. Departe de a fi cavalerul fără frică și fără pată, mărturisirea ei neașteptată m-a uimit și m-a zăpăcit. Căutînd să desleg enigma, parcurgeam cu gîndul trecutul, dar nu găseam în el nimic; nimic decît o singură întîlnire: cea de la Apele limpezi...

O dată, am hotărît să ne întâlnim cu toții duminică la bazinul de la Himki ca să ne plimbăm cu barca. Întîlnirea era fixată la Apele limpezi, lângă foisorul mare. Dar dis-de-dimineață, se pornise o ploale și la punctul de întîlnire am venit numai eu, Pavlik Arsanki, Nina Barișeva și Jenia Rumianțeva. Nina venise pentru că nu putea rămîne acasă într-o zi de odihnă, eu am venit din pricina Ninei, Pavlik — din pricina mea, dar pentru ce a venit Jenia nu puteam înțelege niciunul din noi. Jenia nu lua parte niciodată la petrecerile noastre modeste, nu mergea cu noi nici la cinema, nici în parcul de cultură, nici la « Ermitaj ». Nimeni n-o suspecta de făcărnicie, toți știam pur și simplu că n-are timp: era ocupată și la cercul astronomic de pe lângă Universitatea de stat din Moscova și mai avea de lucru și la Planetariu. Îi respectam hărnicia și perseverența și nu voiam s-o stînjinim cu nimic.

Și iată-ne adunăți în marele pavilion, sub gigantica umbrelă de lemn din mijlocul bulevardului. Ploala, cînd biciuia pămîntul cu picături mari și zgomotoase, cînd se prelingea în fire subțiri, aproape invizibile și neauzite, dar nu conținea un minut. Norii, cenușii și deși, fără nici o spîrtură, se lăsaseră peste acoperișurile caselor. Nici vorbă să te mai gîndești la Himki. Dar Jenia insistă atît încît ne convinsese să plecăm. Își îngăduise pentru prima oară o mică abatere de la programul ei obișnuit, atît de sever, și era păcat să abă țiar atîta ghinion. De nasturele jachetel de catifea își atîrnase pachetul cu

sandvişuri. Era ceva mişcător în acest pachetel, care dovedea că Jeniei nu-i trecuse o clipă prin minte ideea că se poate dejuna într-un bufet, într-o cafenea sau chiar într-un restaurant, așa cum obișnuiam noi să facem în timpul excursiilor noastre. Din milă pentru acest pachetel, am propus:

— Hai să ne plimbăm cu barca pe heleșteu. Arătai spre barca bătrână și dogită, cu fundul plat, ce-și scotea prova de sub pilonii debarcaderului. — Și ne vom închipui că sintem la Himki.

— Sau pe marea Mediterană, supralicită Pavlik.

— Sau în Oceanul Indian! se prinse cu entuziasm în joc Jenia. Sau lângă coastele Groenlandei!..

— Și n-o să ne scufundăm? întrebă Nina. Ar fi păcat: sînt invitată la o premieră la MHAT.

Visle nu erau, am făcut rost pe țărm de două scînduri, am scos apa din barcă și am pornit în călătoria noastră în jurul lumii. În afară de Jenia, aproape niciunul din noi nu era încîntat. În vreme ce eu și cu Pavlik plesneam îndolenți apa cu lopețile noastre improvizate, Jenia stabilea traseul croazierelor. Vom trece Bosforul, prin Canalul de Suez, ne vom strecura în Marea Roșie, de aici vom intra în Marea Arabă, vom trece apoi pe lângă insulele Sonde și Filipine și vom ajunge în Oceanul Pacific. Accesul de copilărie întîrziat al Jeniei, o făcea drăgălașă și mișcătoare, și totuși era în ea ceva care inspira și milă.

— Uitați-vă! spuse Jenia, arătînd printre crengile copacilor, lucioase de ploaie, coloanele sumbre, triste și ude ale teatrului « Colzeu ». Uite palmieri, liane, elefanți; am ajuns în Indii!..

Ne-am uitat unul la altul. Așa cum se întîmplă la șaptesprezece ani, ne apărăm viața noastră lăuntrică încă fragilă, ușor vulnerabilă, sub o culrasă de sarcasm intenționat și de ușor cinism și nu putem pricepe cum cineva își poate da în vileag sentimentele cu atîta naivitate.

— Ne apropiem de înspăimîntătoarele Insule Salomon! declară Jenia cu o voce funestă.

— Întocmai! o susținu Pavlik, cel mai bun la suflet dintre noi. Și lată și băștinășii, canibalii. Arată spre un grup de băleți, din partea locului, care se opriseră să tragă o țigară lângă țarcul bazinului.

— Armele pe bord! comandă Jenia. Pregătiți muniția!

— Jenia, trezește-te, asta-i colonialism! îi spusei eu.

— Într-adevăr! zîmbi Jenia, fericită că născocirile ei găsiseră un răsunset în noi, și fără să simtă în candoarea ei, ironia.

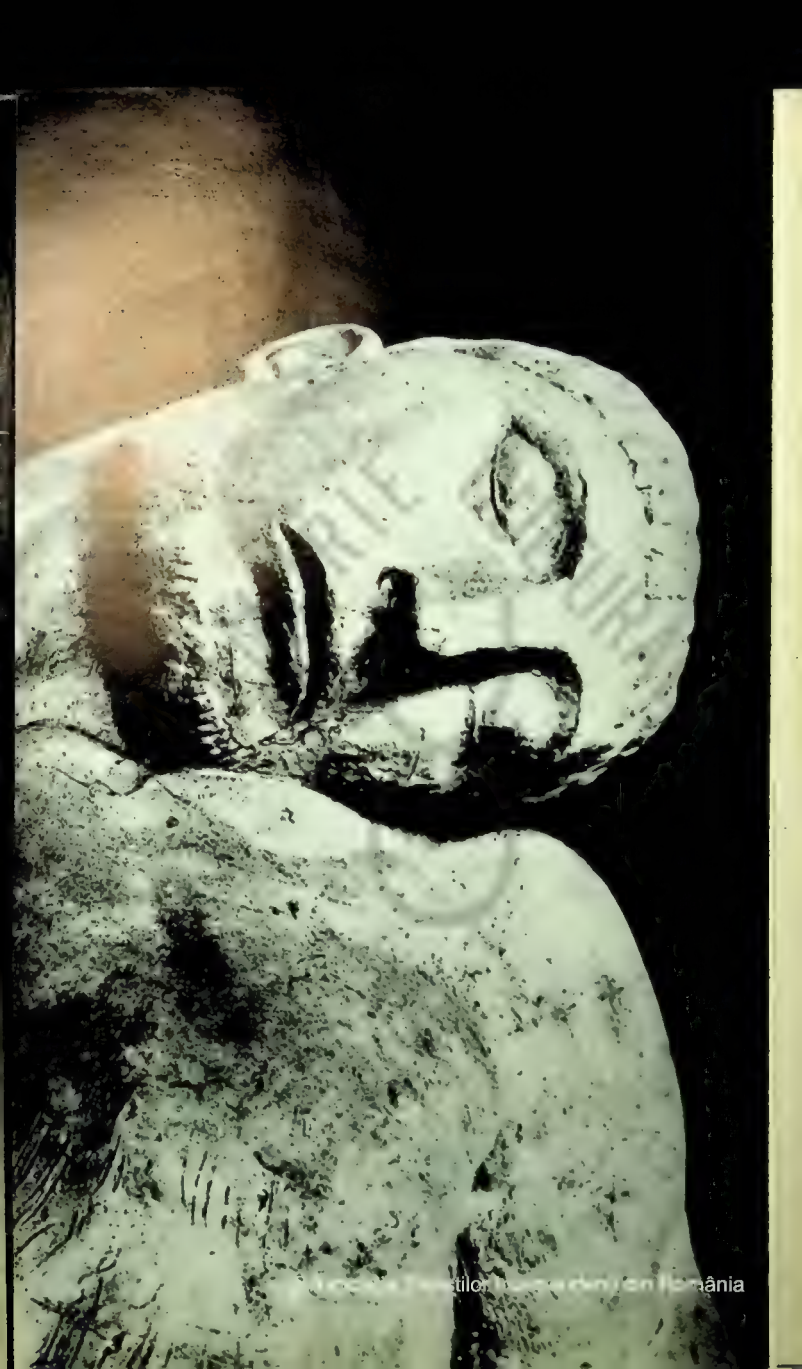
— Trebuie să ne ducem la ei ca prieteni buni, să le dăruim unelte de muncă, scule, medicamente.

— Și în loc de Biblie — manualul lui Abramovici și Golovencenko — adăugă Pavlik.

Plictisitoarea noastră plimbare pe apă, sub ploale, continua. Jenia comanda neobosită: « Cîrma la dreapta! » « Cîrma la stînga! », « Pînzele, sus! », « Stringe-ți pînzele! » — stabilînd direcția după astre: busola ni se stricase în timpul unui uragan. Aceasta l-a dat prilejul să ne țină o lecție de astronomie, din care nu mai țin minte decît că, după ecuator, bolta cerească e parcă răsturnată. Pe urmă, am suferit un naufragiu și Jenia ne-a împărțit « ultimii pesmeți » — sandvișurile ei ude de ploaie. Le mestecam cu un aer mahmur, în timp ce Jenia ne povestea cit de mult îi place viața lui Robinson.

Eram ud, obosit, îmi intrase în mină o țeapă de la vislă, ceea ce îmi dădea un aer jalnic și am spus că nu cunosc carte mai mîrginită decît *Robinson Crusoe*.

...a face de sticlă, în România

MEMORIE

I BOURDELLE Moartea ultimului centaur

II MAILLOL — Pomona — fragment

III RODIN — Torsul Adelei

— Toată cartea e plină de la un capăt la altul de preocupări meschine pentru indostularea pintecului, îmbrăcăminte și obiecte de menaj. Nesfârșite liste de bucate și boarfe... Un imn al instinctului biologic triumfător!

— Iar eu nu cunosc nimic mai emoționant decât aceste, cum le-ai numit — aceste liste de bucată! Răspunse Jenia cu lacrimi în ochi. Și cât spațiu e în acea carte, câtă poezie, câte visuri...

Cearta ne fu întreruptă de Nina Barișeva. Ea strigă deodată:

— Ura! Țărnuț!...

— Unde? Unde? Întrebă neliniștită Jenia.

— Acolo, lângă debarcader, răspunse cu un glas obișnuit Nina. — Gata! Am ajuns! Băieți, am înghețat, mor dacă nu beau o ceașcă de cafea.

— Să mergem la Pokrovka, la cafeneaua de vară, propusei eu.

Jenia se uită perplexă la noi, obrații i se împurpurară.

— De ce nu? făcu ea cu bărbăție. — Dacă-i bal, bal să fie!

Traserăm barca sub piloni, sărirăm pe mal și imediat dădurăm ochi cu vechiul meu cunoscut și vrăjmaș, Lialik. În ultimii ani, acest adolescent cu apucături de huligan stătuse în închisoare și într-o colonie de reeducare prin muncă. Era un găligan solid, lat în spate, privea pieziș și își luase un aer de bandit inveterat. Ajungându-ne din urmă, Lialik mă împinse cu un umăr pe mine, cu celălalt pe Pavlik și începu să înjure murdar. Acum, înconjurat de aureola lui de infractor glorios, știa că nu riscă nimic. Nu atît el ne insufla frică, ci reputația lui. Ne domina cu măreția sumbră a destinului său și ne simțeam în comparație cu el niște plozi jalnici, niște copilași viriți în poalele mamei. Cum puteam să ne măsurăm cu acest bărbat disperat!

— Să nu cutezi să înjuri, huliganule! șipă la el Jenia, care nu știa cine este Lialik.

Lialik, fără să-i răspundă nimic se întoarse și veni spre noi. Dar Jenia îi înhăță de la jumătatea drumului, îi trase peste ochi șapca veche cu cozorocul rupt și-i dădu cu toată puterea o lovitură în piept. Lialik zbură spre gazonul împrejmuit cu sîrmă ghimpată și trecînd prin gard căzu în larbă.

De-abia acum pricepurăm că Lialik nu este decît un băietan, la fel ca mine și ca Pavlik, care, cu toată mutra lui fioroasă, nu face nici două parale.

— Ce împingi, mă? mormăi el cu glas plîngător, încercînd să-și tragă în sus șapca, care-i acoperea ochii.

Pe urmă, ne-am instalat în cafeneaua de vară sub pinza vîrgată și udă, am băut cafea neagră fierbinte și bere rece. Jenia a înghițit o cană de bere, agrafele și acele au alunecat parcă toate deodată din părul ei bogat și lung, s-a înroșit și a început să spună cu voce tare că e o cheflie și-un sufler pierdut. Ne era puțină rușine din pricina ei și ne temeam ca ospătara să nu vrea să ne mai dea bere pentru că Jenia nu păruse niciodată mai înaltele o fetișcană atît de agresivă ca în această cafenea, cu părul ei revărsat pe umeri și cu rochia desgolindu-i tot timpul genunchii rotunzi. Și Jenia mai spunea că ar vrea să piară în primul zbor cosmic, pentru că acest cosmos nu poate fi cucerit fără jertfe și e mai bine să moară ea decît alții, mai merituoși.

Știam că vorbește sincer, fără să bănulescă măcar noblețea ei sufletească și aceasta ne făcea să ne simțim mici. Noi nu ne asemuiam cu ea, nici chiar sub înfriurirea berii, aveam nevoie să știm că există o cît de mică șansă de a scăpa teferi...

Din ziua aceea, Jenia nu s-a mai întîlnit niciodată cu grupul nostru. Am poftit-o de nenumărate ori la reunitunile noastre, dar ea a refuzat mereu, pretextînd că e ocupată. Poate că, într-adevăr, nu avea timp, dorea cu atîta

ardoare să obțină tot ce-și propusese. Dar dacă la acea unică întâlnire, venise pentru mine, însemna că tot din cauza mea le refuzase pe celelalte, spunându-și sie-și cu mândră sinceritate: n-am avut noroc...

— Atunci, pentru ce ai tăcut înainte, Jenia? o întrebai eu.

— La ce bun să vorbesc? Îți plăcea așa de mult Nina.

Cu senzația tristă că am pierdut ceva, i-am spus, nu fără un regret:

— Unde și când ne vom întâlni?

— Peste zece ani, la 29 mai, la orele opt seara; între cele două coloane din centru ale Teatrului Mare.

— Și dacă numărul coloanelor de acolo e fără soț?

— Sînt opt coloane acolo, Serloja... Pînă atunci eu voi fi devenit un astronom renumit, adăugă ea cu importanță, pe-un ton visător și convins. Dacă mă voi schimba mult, mă vei recunoaște după portrete.

— Poate că atunci voi fi și eu celebru, spusei eu și o sfeclii: nu eram de loc în stare să-mi închipui, în ce domeniu, mă voi acoperi de glorie; nici măcar nu mă hotărisem la care facultate să mă înscriu. — În orice caz, voi veni cu mașină proprie...

Era stupid, dar nu găsisem să spun altceva.

— Foarte bine, rise Jenia. O să mă plimbi prin oraș...

Au trecut ani. Jenia era studentă la Leningrad și nu mai știam nimic despre ea. În iarna lui 1941, lacom să cunosc știri despre soarta prietenilor mei, am aflat că Jenia a părăsit institutul chiar din prima zi de război și s-a înscris la școala de aviație. În vara anului 1944, aflîndu-mă în spital, am auzit la radio citindu-se decretul prin care maiorului de aviație Rumianțeva i se decerna titlul de Erou al Uniunii Sovietice. Cînd m-am întors din război, am aflat că titlul de Erou i-a fost acordat Jeniei post-mortem.

Viața mergea înainte, din cînd în cînd îmi aduceam aminte de convenția noastră, iar cu cîteva zile înainte de data stabilită, am simțit o neliniște atît de ascuțită și dureroasă, de parcă toți anii care au trecut n-au făcut decît să mă pregătească pentru această întâlnire.

N-am devenit renumit cum îi făgăduisem Jeniei, doar într-un singur lucru nu mă desminșisem: eram posesorul unui «Oppel» străvechi, cumpărat pe-un preț de nimic la un centru de mașini de captură. Mi-am îmbrăcat un costum nou, am pus șaua pe armăsarul meu mîncător de benzină și m-am îndreptat spre Teatrul Mare. Dacă aș fi întâlnit-o acolo pe Jenia, i-aș fi spus că, după toate șovăielile, mi-am găsit totuși drumul: îmi apăruse un volum de povestiri și în prezent lucram la altul. Nu erau chiar cărțile pe care le-aș fi dorit, dar eram încredințat că voi mai scrie și altele.

Am tras mașina lîngă scuar, am cumpărat de la o florăreasă un buchet de lăcrămioare și m-am îndreptat spre intervalul dintre cele două coloane centrale ale Teatrului Mare. Erau într-adevăr opt. Am stat acolo vreme îndelungată, pe urmă am dăruit mărghitarul unei fetișcane slăbuțe cu ochii cenușii, încălțată în pantofi de sport, și am plecat acasă...

Aș fi dorit pentru o secundă să opresc timpul, să mă privesc pe mine, anii trăiți, să-mi amintesc de fetița cu fustă scurtă și bluză strîmtă, barca greoaie și diformă, ploaia care se prelingea pe oglinda gălbule a lacului, strigătul emoționat: «Am ajuns în Indi! » — să-mi amintesc orbirea sufletului meu tînr care trecuse atît de ușor pe lîngă ceea ce putea deveni un destin.

IURI KURANOV

După o activitate destul de intensă în domeniul istoriei artelor și al cinematografiei, Iuri Kuranov s-a statornicit la aceea de scriitor. Bun cunoscător al pământului siberian, Kuranov i-a cîntat frumusețile și măreția, și în primul rînd oamenii care trăiesc și creează pe aceste meleaguri. Opera sa literară e alcătuită, cu precădere, din schițe și din « miniaturi » pline de lirism, adevărate poeme în proză. Scrierile lui Kuranov (ciclurile *Zăpezi*, *Veverițele trec drumul*, *Vești de la sate*) au fost publicate în reviste de largă difuziune, ca « *Novli Mir* » sau « *Oktiabr* », iar unele au fost traduse în alte limbi.

Lebăda

Autobuzul scilpea în întuneric și cînd opri, se vedeau curgînd de pe el picături de apă. Pe semne că acolo, în Nord, căzuse o ploaie abundentă. Eleghin se sui primul și se așeză pe banca din fund, lângă fereastră, în spatele celorlalți pasageri. Mapa cu desene și-o așeză pe podea, lipită de perete. În urma lui urcă și siberianca de care voise în cîteva rînduri să se apropie, încă de la cantină. Și totuși, la cantină nu încercase s-o cunoască: ba nu era hotărît, ba îi durea prea tare capul. Siberianca se așeză și ea pe un scaun din spatele autobuzului, aproape în rînd cu el.

Alți pasageri nemaifînd, autobuzul o luă din loc.

Eleghin începu să privească pe geam. Mașina gonia repede și în fereastră, cerul parcă dansa. Pe dinafară, geamul fusese spălat de ploaie, dar înăuntru avea un strat gros de praf, prin care stelele apăreau de-un galben murdar. În autobuz se simțea miros de saci, mireasma pătrunzătoare a ierbii de taiga și a conurilor fragede de cedru.

— Ne-am așezat tocmai în spate, spuse fata, după o lungă tăcere.

— Acum, ce să mai facem dacă tot ne-am așezat? răspunse Eleghin.

— Sigur, în față, farurile scilpesc atît de tare că te orbesc, aprobă fata. — Mergeți departe?

— La Kizil.

— La Kizil? Cu treburi de serviciu, probabil.

— Da.

În spatele ferestrelor, se zăreau munții negri. Odată cu micșorarea distanței, începură să li se vadă culmile înălțate spre cer. Erau acoperiți cu pădure, iar în pădure nu se putea distinge nimic.

— Și eu am lucrat la Kizil, urmă fata, da'am plecat de acolo.

Eleghin continua să se uite pe geam, deși era clar că ar fi vrut să privească înapoi.

— Nu pricep de ce vă uitați într-una pe fereastră. Ce-ați văzut acolo așa de interesant? se supără în cele din urmă fata.

— O lebădă, răspunse Eleghin și se întoarse.

— Ce fel de lebădă, noaptea?

— Uită-te și dumneata.

Fata se așează lângă el și se apropie de fereastră.

— Nu văd nici o lebădă.

— Uită-te la cer.

— La cer mă și uit.

— Uite, drept deasupra orizontului, șase stele. Sînt exact în fața dumitale.

— Da, stelele le văd eu, da'-s așa de multe că te amețesc.

Eleghin se răzîmă de spătarul băncii și închise ochii. Fata privea într-una pe geam.

— Da, stele sînt multe. Dar unde-i lebăda?

Eleghin deschise ochii, o apucă pe față de umăr și o trase de lângă fereastră.

— Privește, și cu arătătorul desenă pe geamul plin de praf o stea — uite coada; uite, a doua — asta-i aripa; a treia — corpul; a patra — încă o aripă; și uite încă două — asta-i gîtul.

Fata se apropie iarăși de fereastră, privi cerul îndelung și, în sfîrșit, izbucni în ris:

— Aveți dreptate. Chiar o lebădă.

Eleghin închisese ochii din nou. Fata stătea întoarsă și el nu izbutea să deschidă ochii fără ca ea să nu observe.

— Nu cumva vrei să dormiți? întrebă ea alarmată.

— Nu, nu mi-e somn de loc.

— Înseamnă că nu vă simțiți bine. La noi, multora le e rău cînd călătoresc pe distanțe lungi. Ce să-i faci, așa-i drumul.

— În genere, da. Zdruncinătura. Dar pe mine azi, febra m-a încercat încă de dimineată. Cred că am răcit.

— Nici cu răceala nu-i de glumit la noi. Zi-i Siberia și gata! Cînd o să ajungeți, să beți niște vodcă cu piper, sau ceai cu miere, dacă nu obișnuiți vodcă. Ceai cu miere, ați auzit?

— Da, mi-ar face bine, consimți Eleghin.

— Știi ce, spuse fata, hai să facem așa. — Se ridică în picioare, își scoase jacheta strîmță de pluș și o făcu sul. Apoi, cu un gest matern, îl împinse pe Eleghin de lângă geam și-i puse halna la perete în chip de pernă. — Odihniți-vă nițel.

— Mulțumesc, făcu fîstîcit Eleghin, dar n-am nimic.

— Cum nimic, ba încă mai aveți și atîta de mers. O să vă iasă sufletul.

— Iar dumitale o să-ți fie frig, și pe deasupra o să te și plictisești.

— N-o să-mi fie nimic. Eu sînt... și fata-și ridică umerii înguști și puternici sub puloverul roșu tricotat de mînă. — Mă vedeți doar cum sînt. Dumneavoastră vă culcați și eu o să mă uit pe fereastră la lebădă.

Eleghin se întinse. Fata se așează lângă geam și începu să privească taigaua.

— Numai să nu adormiți, că eu o să pălăvrălesc. O să dormiți cînd cobor... Știi cum mă cheamă? făcu ea brusc. — Tamara.

Licăreau luminilele unui sat minuscul. Autobuzul se opri și se deschiseră ușile. Urcă un flăcău cu plețar, cărînd după el un geamantan de placaj roșu, cu colțurile învelite în tablă de conserve. Se așează pe scaunul taxatorului care era gol, — aici, în autobuzele de cursă lungă, biletele le vinde șoferul. Flăcăul se instalează cît putu mai confortabil și-și trase cu putere din creștet pe frunte șepcuța cu un nasture deasupra.

Alți pasageri nu mai erau, așa că autobuzul porni din nou.

— La Tuva, spunea Tamara, primăvara vin lebedele. Sînt grozav de multe. Pe toate lacurile. Și zboară jos, jos și cîteodată sînt de culoare roșie. Pe urmă, au și pui. Și noi alergam după lebede cînd zburau deasupra pădurii. Vroiam să le

găsim cuiburile, da'nu făceam decît să fugim cu limba scoasă. Și toți zic că sînt rele : dacă prind pe careva lîngă cuib, îl ciocănesc, pînă îl lasă mort. Da. Așa-s ele. Altminteri nu fac nimic.

Vorbea, continuînd să privească pe fereastră.

— Da. Altminteri, nu fac la nimeni nimic. Și, afară de asta, socot că lebedele, sînt cineva. . . Cînd e uclă lebăda, lebădoiul nu mai vrea să trăiască. Se înalță în cer, țipă ce țipă și cade de acolo făcîndu-se fărîme. Da. Dar la noi în munți, nu-s lebede. Locu-i înalt și tot timpul sînt nori. Ce viață să fie pentru ele, acolo la noi. . .

Autobuzul mergea repede și zdruncina. Fata stătea într-o poziție incomodă, temîndu-se să nu se sprijine cu spatele de Eleghin. Totuși, după o bucată de vreme, să rezemă de umărul lui. Șezură așa îndelung. Apoi, ea începu din nou să vorbească, să vorbească foarte încet, pe șoptite :

— Despre mine, toți spun că nu sînt așa cum trebuie. . . Da' eu sînt simplă. Nu-s de loc ușuratecă, ci simplă doar. Dacă-mi place un om, mă apropiu de el și îi vorbesc eu prima. Ca o prostuță. Și merg cu el, și mă și plimb. Iar el pe semne că-și închulpuie cîne știe ce. . . Da'eu nu văd. Numai că mă simt bine cu el. Și pe urmă, el pleacă și toți vorbesc iarăși : uite, ce fată e.

— Și pentru ce vorbesc așa ? întrebă Eleghin.

— Pe semne, că le place să vorbească așa. Despre mine, n-au decît să pâlăvrăgească, deși într-un fel, nu-l plăcut. Uite, cu mi-ai fost simpatic și m-am așezat lîngă tine. Ce interes să mă fi minat ? De grabă, cobor, și tu pleci mai departe. Dar e bine că mergem împreună. Dacă am fi stat ca găștele, fiecare în alt colț, ar fi fost mai bine ? Spune, n-am eu dreptate ?

— Desigur, consimți Eleghin. — Dar tu cobori chiar așa curînd ?

— Ihi !

— Pînă atunci, poți să stai lîngă mine.

— O să stau.

Se uita la Eleghin pieziș, cu ochi care păreau în penumbră violeți, oblici ca niște aripi de pasăre, fără zîmbet, fără să clipească, pur și simplu îl privea.

— Cred că ești drăguță, spuse Eleghin.

— Ce drăguță să fiu, sînt doar o fată simplă. Te-aș fi dus eu și pînă la Kizil, te-aș fi dat acolo în primire fetelor noastre și te-ar fi îngrijit ele, dar nu pot. Azi mă așteaptă acasă. Eu muncesc în munți și am căpătat două zile libere. Și am și dat de veste acasă că sosesc.

— Ce-ar fi să mă scol, spuse Eleghin, mi s-a făcut tare cald și într-un fel, mă simt și mai bine.

El se ridică, ea trecu la fereastră, așa că schimbă locul. Stătură așa mult timp, fără să vorbească nimic, atingîndu-și cu fereală umerii.

Flăcăul cu șepcuța îngustă pregătit să doarmă și neizbutînd, îl fixa de multă vreme cu atenție de sub cozorocul micitel. Deodată, se ridică în picioare, făcu cîțiva pași și se instală pe scaunul din fața lor. Se întoarse spre Eleghin și întrebă :

— De mult sînteți luați ?

— De-o lună, răspuse Eleghin.

— Se vede, făcu flăcăul și zîmbi insinuant cu buze groase și moi. — Tinerii înșurați sînt toți la fel. Îi cunoști imediat. Mă pregătisem și eu să închid oleacă ochii, dar uitîndu-mă la voi, mi-a pierit cheful de somn. Și eu sînt înșurat de-abia de trei luni și, uite, că de-o lună încheiată mă aflu în delegație. Dumneata, tot în delegație ?

— În delegație, răspuse Eleghin.

— Nici nu știți ce greu am apucat să mă sui. Mașinile care trec habar n-au să oprească. Cine izbutește să se urce într-o mașină noaptea, păi ăla trebuie să fie om, nu glumă. Bine că a venit autobuzul. Flăcăul căzu pe gânduri. — Trebuia s-o fi luat și pe-a mea în delegație. Ea s-a cam rugat, da' eu m-am temut. Și la ce bun? Am fi mers și noi ca voi. Bine zic? Așa-s mereu și mereu singur și ea la fel, singurică! Din nou căzu pe gânduri. — Iar pe mine, toți băieții m-au ocărit: nu te-nsura, Konstantin, că toate-s la fel. Mai ai și slujba, mai ai și delegațiile, toată ziua pe drum și ei, acasă, încep să-i joace ochii-n cap. Da' eu știu că ea m-așteaptă. . . Când vin, simte. Pot să pun rămașag că acu' nu doarme. Te unge la inimă să se uite omul la voi. Păcat că mă cobor de grabă. Dar las' că-i bine, voi fi și eu acasă.

În față se arată luminile citorva căsuțe.

— Iaca, am ajuns, spuse flăcăul pe un ton serios.

Autobuzul frină.

— Ei, pe curînd! Flăcăul se ridică. Își înhăță valiza cu o mîină uriașă, noduroasă și din ușă se mai uită încă o dată la ei. — Așadar, pe curînd! Mult noroc! Și acum, urați-mi ceva. . .

— Să fii fericit! spuse Eleghin.

— Să fii ca lebedele, adăugă Tamara.

Ușile se deschisera, băiatul sări jos. Alți pasageri nu mai erau, ușile autobuzului se trîntiră cu zgomot și mașina porni mai departe.

Multă vreme nu scoaseră un cuvînt.

— De ce l-ai mințit?

— Poate că pentru el e mai bine. . .

— Pentru el, firește că-i mai bine. . . Era un băiat de treabă, se vedea asta. Un astfel de bărbat mi-ar trebui mie. Toată vremea aș călători împreună cu el.

— Dar unul ca mine? întrebă Eleghin.

— Ca tine nu-mi trebuie. Tu, ești un om deștept. Iar eu ce sînt? Și afară de asta, cred că mai ai și-o nevastă pe undeva.

— Nu sînt căsătorit.

— În orice caz, n-am nevoie de unul ca tine. Ție îți trebuie altfel de nevastă. Pînă la Kizil însă, te-aș fi condus, dar nu pot. Dacă ne mai întîlnim, te duc.

— Cînd să ne mai întîlnim?

— Al dreptate. Vezi că sînt prostuță, vezi?

— Da, ești.

Ea se întoarce spre fereastră, își puse mîna pe geam și vru să șteargă cu manșeta praful, dar se opri. Privi spre constelația de puncte desenate de Eleghin pe sticla prăfuită și spuse:

— Lebăda. Bine i-ai zis. Frumoase stele. Dar acum, trebuie să mă găsesc de plecare. Își trase jacheta pe umeri.

— N-am botezat-o eu, spuse Eleghin. — Constelația asta se numește așa de-o veșnicie. Stai, așteaptă puțin!

Își ridică de pe podea mapa, o deschise cu zgomot, luă primul desen care-l căzu în mîină, scoase din buzunarul de la pieptul hainei un creion gros și scris îndelung ceva pe spatele cartonului.

— Ține asta ca amintire, sînt munții voștri, spuse el dîndu-i desenul.

— Ești pictor, se minună ea. — Am spus eu că ești deștept.

În față se vedeau luminile unor căsuțe din taiga și autobuzul frină.

— Am și ajuns, spuse Tamara, ascunzînd desenul la sîn. — Pe curînd ! Salutare și fă-te sănătos !

Nimeni nu urca și mașina porni mai departe. Eleghin privi multă vreme în urmă, dar din cauza vitezei, distingea cu trudă femeia prin șirul de lumini roșii ale satului. Poate că nici n-o vedea, dar lui i se părea că ea stă acolo, nemișcată.

Pasagerii dormeau în mirosul greu de saci, în mireasma pătrunzătoare a ierburilor de taiga și a conurilor fragede de cedru. Mașina îl zguduia puternic, dar el nu observau. Eleghin se uită multă vreme la pasageri, apoi se întoarse spre fereastră. Încercă, printre stelele desenate de el, să cuprindă cu un ochi cerul.

Apoi își luă blocul, se îndreptă spre cabina șoferului și bătu cu unghia arătătorului în geam. Șoferul se întoarse. Eleghin arată cu degetul spre ușă. Șoferul se uită la chipul lui, se lovi cu pumnul peste frunte și-și învîrti degetul pe tîmplă, de parcă ar fi înșurubat acolo ceva. Eleghin arată încă odată cu degetul spre ieșire. Șoferul ridică din umeri, frînă și deschise ușa spre taiga.

Eleghin sări pe asfalt. Autobuzul dispăru.

Stătu multă vreme cu mapa în mînă în mijlocul drumului, așteptînd o mașină care să meargă înapoi. Dar mașini nu erau. Erau numai stele. Străluceau deasupra munților acoperiți cu păduri întunecate și deasupra șoselei, iar peste o bună pătrime din cerul aplecat spre munți, zbura lebăda.

Dinspre Sud se auzi motorul unui camion. Mergea repede, aruncîndu-și cu precauție în fața nopții snopul alb al luminii electrice. Eleghin ridică mîna. Mașina nu opri. Cînd trecu pe lîngă el, o rafală de vînt îl izbi peste obraz. Fluturii de noapte, căzuți în razele farurilor, păreau niște fulgi de zăpadă, vii și speriați.

Venea a doua mașină, cu încărcătură înaltă, acoperită cu foale de cort. Pînza plescăia cu putere aerul în mers și şuiera. Dar nici această mașină n-a oprit.

« Sînt nevoit să mă duc pe jos » își spuse Eleghin și o porni spre Nord.

IURI KAZAKOV

Autor de schițe și scurte povestiri, Iuri Kazakov s-a făcut cunoscut cititorului sovietic în ultimii ani. Scrierile sale, de mare sobrietate artistică, colorate de lirism, străbătute de multă poezie — *lelele*, *Fuge un cline*, *Podarul*, *Toamna în pădurile de stejari* (din care ultima apărută în *Secolul 20*), au stîrnit un interes viu în rîndul cititorilor și al criticilor, suscitînd numeroase și aprinse discuții.

Pe insulă

Sirena vaporului de cursă care-l adusese pe revizorul Zabavin șulără gros și, înclinîndu-și tribordul, vasul se întoarse ca să pornească iarăși la drum, spre porturile îndepărate ale Nordului. Dar Zabavin nu-l învrednici nici măcar cu o privire; într-atîta l se urise în trei zile de acest vapor alb și murdar, de scrișnetul trollurilor în timpul escalelor și de duduitul motoarelor.

Cu cît Zabavin călătorea mai mult în Nord, cu atît acest pelsaj li devenea mai familiar, și-l părea mai monoton. De mult, nu mai băga în seamă frumusețea stîncilor întunecate, splendoarea mării și a naturii nordice, deși, odată fusese adînc îndrăgostit de toate acestea.

Iar acum, în barcă, lritat și nebărbierit, nu observa nici contururile ciudate ale insulei, semănînd izbitor cu o flară încovoiată, cufundată în apă, nici stîncile de-un verde aproape negru, ce se zăreau sub valuri, și nu era atent nici la discuțiile aprinse din jurul său; era preocupat doar de-un singur lucru: să se vadă cît mai degrabă pe țarm, într-o cameră caldă.

Cînd barca care-și croia drum printre nenumăratele șalupe, pilotine și vase cu un singur catarg, acostă la cheul de lemn, Zabavin sări primul pe țarm, tropăind din picioare cu satisfacția de-a simți în sfîrșit pămîntul solid sub tălpi.

Pe chei, de-abia te puteai mișca. Erau îngrămădite aici baloturi uriașe cu alge uscate, liliachii și cafenii, butoaie cu ciment, țevi și șine ruginite, trîndite în maldăre lîngă zidurile magaziei joase. Mirosea puternic și obsedant a iarbă de mare, mirosea a pește și a parime, a petrol și a scînduri, a fin și a mare — într-un cuivnt, a tot ce-ți umple de obicei nările în porturile maritime.

Zabavin pășea pe zgura bătătorită, trecînd pe lîngă ateliere cu vuiet surd de motoare și pe lîngă cazane cu aburi, improșcînd căldură în răcoarea dimineții.

Era înconjurat de-un pămînt trist, acoperit cu licheni alburii, printre care răzbăteau pe alocuri movilițe de piatră cenușie. Cîțiva cai și vaci răzețe rătăceau printre licheni și ți-era milă să privești aceste animale slabe, azvîrlite pe-o insulă sălbatică, stinghere și absolut de prisos aici.

Zabavin făcu o strîmbătură, oftă și întrebă pe muncitori unde se află birourile; informat, o porni într-acolo de-a dreptul, fără să se mai uite la nimic și gîndindu-se numai cum să se azvîrle mai repede în pat — noaptea trecută, pe vapor, nu dormise aproape de loc.

I se dădu o cameră, se culcă imediat și dormi zdravăn. Cînd se deșteptă, se bărbierii, își făcu pe cap o frecție cu apă de colonie și se pieptănă îndelung și

minușlos. Apoi, sorbi dintr-un pahar din sticlă fină cealul fierbinte și tare pe care și-l pregătise singur și își aprinse cu voluptate o țigară. În sfârșit, scoase la îndemână dosarul cu documente și își legă cravata, bucurându-se că arată bine, că e îngrijit și curat și că a scăpat pentru câteva zile de mirosul neplăcut de batog sărat, care îl chinuse pe vapor. Sprinten și proaspăt, mirosind a apă de colonie și a tutun bun, o porni spre birou, ca să se-apeuce cu forțe proaspete de treburile pentru care venise aici.

Ziua aceea și celelalte două care-au urmat, Zabavin și le-a petrecut într-o muncă aridă, verificând mapele voluminoase cu acte care i se aduceau în birou, controlând rezervoare, concasoare, depozite și laboratoare.

În tot timpul acesta, a avut o atitudine rece și oficială, în vreme ce directorul, fericit de prezența unui om nou, se agita și pălăvrăgea, întrebându-l cu lăcomie pe Zabavin despre Arhanghelsk. Cu tichie pe cap, cu ochii bulbucați sub pleoapele răsucite, cu riduri adânci în obraji albaștrui de sclerotic, el îl însoțea pretutindeni pe Zabavin, plin de însuflețire, călcând greoi pe picioarele sale masive, răsuflând anevoie din pricina astmei. Alături de voluminosul director, Zabavin — slăbuț, brunet, în pantaloni moderni, înguști la glezne, părea un adolescent și, simțind așintite asupra-l privirile tinerelor muncitoare, își lua un aer din ce în ce mai rece și mai oficial.

La un moment dat, Zabavin avînd nevoie să expedieze o telegramă la Arhanghelsk, se duse la stația meteorologică unde i se spusese că se află aparatul de recepție-emisie. Găsi fără greutate stația, din pricina antenei de T.F.F., înaltă, de la care porneau în toate direcțiile spre pămînt cablurile întinse strîns.

Suind treptele de la intrare, Zabavin bătu în ușă. Nerăspunzîndu-i nimeni apăsă pe clanță și intra în casă. Camera în care se afla mai avea încă trei sau patru uși. Una din ele se deschise deodată și în încăpere își făcu apariția un flăcău — radiotelegrafistul. Avea un gît subțirel, urechi mari și roșii și o pieptănătură Cicero. Zărindu-l pe Zabavin, îl privi bănutor.

— Cine sînteți? întrebă el, străduindu-se să rostească cît mai aspru cuvintele. Și fără să-l asculte pe Zabavin, pînă la capăt, spuse grăbit și încruntat că șeful stației lipsește momentan, că fără el nu primește nimic și că legătura cu Arhanghelsk nu se poate obține decît seara.

Zabavin îl înștiință că va reveni spre seară și leși în cerdac, simțind în spate privirea suspicioasă a radiotelegrafistului. Vremea era frumoasă și se hotărî să se plimbe prin insulă.

Urcă dealul spre turnul alb al farului și, uitîndu-se în jur, observă prima oară cît de frumoasă este marea pe care soarele o învăluia rînd pe rînd, cînd în strălucire, cînd în ceață. Lîngă far, dădu peste o bisericuță de lemn, cu ușa băcută în scinduri, iar puțin mai jos observă un cimitir străvechi. Se îndreptă într-acolo, suspinînd ușor, și începu să rătăcească printre morminte băcătorite de vreme și lespezi întunecate, crescute parcă din pămînt.

Pe una din lespezi, Zabavin desluși cu trudă: « Sub această piatră, odihnesc osemintele robului lui Dumnezeu Vasili Ivanov Prudnikov, sublocotenent și observator al farului din orașul Belala, gubernia Smolensk. Viața l-a numărat 56 ani. Și-a dat duhul după călătoria întreprinsă la minăstirea Soloveț, la una mie opt sute cincizeci și opt, septembrie, ziua șasea. Doamne, odihnește-ți sufletul ».

« E-hei... se gîndi cu oarecare nostalgie Zabavin. O sută de ani! Au trecut de atunci o sută de ani... »

Încercă să mai citească și alte inscripții, dar celelalte lespezi erau și mai bătrâne, acoperite cu totul de mușchi și nu se putea desluși nimic. Zabavin se așează pe una din pietre, cu fața spre mare și rămase așa multă vreme, nemișcat, lăsându-se pradă farmecului trist al toamnei, al cimitirului uitat, meditănd la cei care au trăit aici, poate nu numai cu o sută de ani în urmă. Apoi, încet, adincit în gânduri, cobori povirnișul și se duse acasă să se odihnească.

Dormi prost, se trezi repede și se așează lângă fereastră. În timp ce dormise, peste insulă se lăsase ceața. Era o ceață foarte groasă și nimic nu se mai deslușea în jur. Toate — antena, farul, atelierele și coșurile fabricii erau ascunse în același văl.

Caprele se adunaseră grămadă sub fereastră și stăteau nemișcate. Se părea că viața pe insulă încremenise. Ceața înghițise toate zgomotele, numai undeva în Nord, neobosită, urla încontinuu o sirenă și șuierul ei era trist și plin de răutate.

Din momentul în care Zabavin vizitase cimitirul, un straniu sentiment față de această insulă pusese stăpînire pe el. Observatorul farului, care trăise și murise aici cu o sută de ani în urmă, atunci cînd, după toate probabilitățile, pe insulă domnea o atmosferă și mai apăsătoare, nu-i ieșea din minte.

Și din pricina ceței, a urletelor sălbatice ale sirenei, a caprelor încremenite sub fereastră, Zabavin fu cuprins deodată de-un sentiment ciudat și îl năpădi dorința să audă forfotă, glas de oameni, muzică. Se îmbracă repede și o porni spre stația meteorologică, uitîndu-se cu precauție în jur și aflîndu-și cu greutate drumul prin ceață și umbrele prăvălite ale amurgului de toamnă timpurie.

Șeful stației se dovedi a fi o fetișcană de vreo douzeci și ceva de ani, răspunzînd la numele rar de Augusta. Era micuță, cu picioare subțirele, tunsă scurt, ceea ce îi scotea și mai în evidență gîtul gîngăș și slăbuț, avea o fețișoară oacheșă și rotundă și niște ochi mari, umbrîți de gene dese și învălmășite.

Toți de pe insulă îi spuneau pe scurt Gustia. Cînd suridea, obrații i se acopereau cu o rumeneală ușoară și tot atunci i se înroșeau și urechile mici. Privind-o, Zabavin simți o furnicare prin suflet și-l cuprinse brusc dorința s-o strîngă în brațe, să-și treacă palma peste pletele scurte și mătăsoase și să simtă pe gît răsufierea ei călduță.

Înminîndu-i radiotelegrafistului textul telegramei, ceru îngăduința să mai rămînă puțin, să asculte radio-ul. Gustia încuviință repede, cu bunăvoință și, cum i se păru lui Zabavin, chiar cu bucurie, și-l conduse la ea, într-o cameră micuță, aprinse lampa de masă și puse de ceai.

În timp ce aducea ceștile, în timp ce mîinile ei fragile le orînduiau pe masă, făcînd să sune lingurițele și umplînd zaharnița, Zabavin se așează pe scaun picior peste picior, din obișnuință, trăgîndu-și pantalonii strîmți care i se ridicau în sus, deschise aparatul ce lumină penumbra roză a asfințitului, prinse un post norvegian apropiat și își mușcă buzele de plăcere.

Cu o atenție neobișnuită, era conștient de toate amănuntele din jurul său; se uita și la drăgălășa gazdă, și la această cameră minusculă cu fereastră spre sud, cu zece cărți pe poliță, carpetă pe jos și pat îngust, bine orînduit și, cum i se părea, de cea mai mare austeritate. Îi veni în minte felul în care îl priveau muncitorii din fabrică, și începu să se gîndească la insulă, la cimitir, la ceața și la întunericul de dîncolo de geam.

Dar, lucru ciudat, acum, aceste gînduri nu-l mai nelinișteau, nu-l mai apăsau, ci, dimpotrivă, asculta cu și mai mare plăcere muzica norvegiană, troznetul sobei din cameră, urmărind cu coada ochiului mișcările gazdei.

— Drace ! făcu Zabavin uitându-se la ceainic și la mîinile Gustiei. — Iartă-mă. . . Dar vezi, mergi, mergi într-una și, întotdeauna, aceeași apă fiartă, aceeași piine uscată, aceeași singurătată. . . Ah, drace ! În ce veac voi mai avea norocul de astăzi ?

— Ce spuneți ? ! exclamă Gustia și-și lăsă privirile în jos.

— Serios ! urmă cu însuflețire Zabavin. — Ceața de afară, sirena asta blestemată — toate, e de-a dreptul înspăimîntător. Cînd călătorești singur sau stal seara în vreo cameră pierdută de oaspeți, te gîndești și te tot gîndești. Pe vremuri visai la dragoste, la fapte mărețe, la fericire — și acum, nimic, nimic din toate astea, cutreeri lumea, faci revizii, te rupi de familie. . .

Surprinzînd privirea ciudată a Gustiei, Zabavin se opri brusc.

— Iartă-mă. . . urmă el, cuprins de un dezgust subit pentru sine însuși. Pe dumneata nu te interesează, iar pe mine m-a luat gura pe dinainte : am tăcut o săptămînă întreagă și această seară. . .

— Dar nu face nimic ! spuse Gustia, turnîndu-i ceai. Beți, vă rog !

Izbucnind în ris, Zabavin luă ceașca. Începură să pălăvrăgească și află imediat că fata muncește de multă vreme aici, că a și ajuns, conform contractului, să primească un salariu dublu, că i-e urît și că ar vrea să meargă la Arhanghelsk sau la Leningrad.

Discutînd despre plictiseală, trecînd în revistă toate cele știute de ei doi, începură să vorbească despre iubire și fericire, și amîndoi se însuflețiră și mai mult.

— Vorbești despre iubirea conștientă, spuse deodată Zabavin, deși Gustia nu vorbea de loc despre vreo iubire conștientă. — Toți discută despre dragoste, perorează și decid cine pe cine să iubească. Scriitorii scriu despre dragoste, cititorii organizează conferințe și se ceartă între ei dacă cutare merită pe cutare, hotărîsc care dintre ei este mai bun, mai nobil și are o conștiință mai înaltă, care e mai demn să trăiască în secolul comunismului. Și totuși, nici unul din noi, muritorii de rînd, nu ne putem da seama niciodată ce înseamnă dragostea. Și cu cît stau să mă gîndesc mai mult, cu atît sînt mai încredințat că în iubire, deșteptăciunea, talentul, cinstea și celelalte virtuți asemănătoare joacă un rol minor, și că principalul e cu totul altceva, ceva despre care nu vorbești și de care nu poți în nici-un chip să-ți dai seama. Dar ce să mai vorbim ! Cunoșc un tînăr, un prostănac, un bețiv, un individ fără obraz și fără conștiință. Și închipuiește-ți că e iubit cu pasiune de femei și cînd spun femeii am în vedere persoane inteligente, intelectuale. Iar el, ștînd că este iubit, împrumută de la femei bani, face chefuri, se poartă cu ele ca un porc, iar dinsele varsă lacrimi amare. Am văzut asta cu ochii mei. Pentru ce ?

— Pe semne că dumneavoastră nu știți să vedeți în el acel ceva pe care-l văd femeile acestora, răspunse cu seriozitate Gustia.

— Pe naiba ! Ce văd ele în acest om ? Minte ? Talent ? Generozitate suflo-tească ! Nici vorbă de așa ceva — e prost, lenes, e impertinent ! Și nici măcar n-are un chip ca oamenii, ia, o mutră acolo, pe care începe să se-adune slăbina !

În camera radiotelegrafistului, aparatul de T.F.F. ticăia într-una ; în sfîrșit, zgomotele amuțiră și se auziră pași.

— Le-am recepționat și le-am expediat pe toate. . . Situația e pe masă ! strigă radiotelegrafistul, trîntind ușa de la intrare. Pe mîine — « e clar » ? ! O șterg la club ! mai strigă el de afară, tropăind pe cerdac, și în casă se așternu liniște.

Expresia de pe chipul Gustiei se schimbă brusc, parcă s-ar fi speriat de ceva privind pe fereastra întunecată ; se uită cu o privire limpede și serioasă la

Zabavin și, imediat, își lăsă ochii în jos, roșind. Iar Zabavin, ca și cum n-ar fi avut treizeci și cinci de ani, ca și cum n-ar fi avut în spate nici armată, nici familie, nici ani de muncă, simți deodată o tulburare străpungătoare și o uscăciune în gură, adică tocmai ceea ce simțea în tinerețe, când era îndrăgostit de școlărițele cu care se săruta în nopțile albe și liniștite.

— Și fericirea mai înseamnă. . . începu încet Zabavin și după felul în care rostise aceste cuvinte, Gustia, înțelegând că e vorba acum de ceva serios și minunat, se liniști și, surizindu-l, își aținti ochii ei frumoși și catifelăși asupra chipului lui.

— Nădăjdum de obicei în viitor — continuă repede Zabavin, sorbind cealul cu înghițituri mici, și simțind întinericul de dincolo de ferestre și răsuflarea rece a mării. Nădăjdum în viitor și ni se pare că trăim o viață mărunță, neinteresantă. . . Trăim fără să vedem în jur nimic bun, ocărăm viața încredințată că va sosi ceasul și că fericirea va veni mâine. Toți la fel, și dumneata ca și mine. . . Și totuși, fericirea sălășluiește în fiecare din noi, ne însoțește pretutindeni, fericirea aceasta, de pildă, că stăm alături și bem ceai, că îmi plăci și că dumneata știi că îmi plăci.

Zabavin se opri, își trase răsuflarea, zîmbind cu ironie asupra lui însuși, în vreme ce Gustia, îmbujorată toată, nu cuteza să-și ridice privirile.

— Aș vrea să vină cineva puternic de tot, care să ne silească pe toți să ne privim în față. Căci cu cât trăim mai îndelung, mai mult, cu atât avem parte de mai puțină fericire. Omenirea e veșnic tină, în timp ce oamenii îmbătrânesc. . . Uite, bunăoară eu, am acum treizeci și cinci de ani, iar dumneata. . .

— Douăzeci și cinci, șopti Gustia, hotărîndu-se să-și ridice fața ca o flăcăuă și să-l privească în ochi pe Zabavin.

— Vezi ! Iar peste un an, eu voi avea treizeci și șase, iar dumneata douăzeci și șase, noi doi și ceilalți împreună cu noi vom îmbătrâni cu un an, ceva ne va părăsi, o particulă de vigoare, o anumită cantitate de celule va muri pentru totdeauna, și așa mereu și mereu, din an în an. . . Și ce-i mai important, nu ne va îmbătrâni numai trupul, nu numai noi vom cărunți, vom deveni pleșuvi și copleşți de diferite boli, despre care acum nici habar n-avem, dar și sufletul ne va îmbătrâni, treptat-treptat, pe nesimțite, dar va îmbătrâni — și atunci, unde e aici fericirea ? Nu, în asta nu-i nici o fericire, și eu nu înțeleg pe oamenii care așteaptă într-una : lasă că o să vină vara, și voi fi fericit, iar când vine vara și el tot nu este fericit, își spune : las' că vine ea, iarna, și o să fiu fericit. . . Dar ce să mai vorbim !

— În ce constă fericirea ? întrebă încet Gustia.

— În ce ? Și eu mă întreb, în ce ? Uite, de pildă, dumneata, vrei să te zmulgi de pe această insulă, aștepti ceva, îți spui : va trece un an, vor trece doi-trei — și voi fi fericit ! Și n-ai dreptate ; dumneata ești fericit acum, tocmai pentru că nimic nu te doare, fiindcă ești tină și ai niște ochi minunați, pentru că, astăzi când ai douăzeci și cinci de ani și-e plăcut să te privești în oglindă, pentru că ai o muncă onorabilă, ai marea și această insulă. . . Ia, gîndește-te o clipă !

— E ușor să vorbești ! spuse Gustia, surizînd neîncrezătoare.

— Da ! Firește, lumea-i mare, meleagurile minunate sînt fără număr și, la urma urmelor, de ce tocmai o insulă ? Desigur, Arhanghelskul e un loc mult mai interesant, decît această insulă. Cînd dumneata te gîndești, și nu numai dumneata, dar cînd și eu mă gîndesc la Arhanghelsk, cînd ne vine în minte Moscova sau Leningradul, vedem teatre, lumini, muzee, expoziții, zgomot, mișcare și toate celelalte. . . Într-un cuvînt, vedem viața. E adevărat ? Și totuși, cînd sînt acolo, acasă, nu observ nimic din toate astea, și încep să mă gîndesc

Associação Zambor Independente do Rio de Janeiro

la ele numai cînd mă aflu departe, iar cînd ajung la Arhanghelsk nu mi se spune decît că mi s-a îmbolnăvit băiatul, că sînt convocat seara la o consfătuire, că trebuie să dau cît mai degrabă darea de seamă. . . Și încep să mă învîrtesc ca veverița-n cușcă, nevăzînd nici pe departe teatrele și neparticipînd nici pe departe la alte distracții de acest soi. Prin ce duc eu o viață mai bună decît a dumitale? Cu o semnificație superioară, ca să mă exprim așa? Nu, nu, dumneata ești infinit mai fericită decît mine: ai douăzeci și cinci de ani, iar eu — trei-zeci și cinci.

— Oare, asta-i totul? întrebă Gustia, ridicîndu-și fața și suspinînd.

— Asta! Mai devreme sau mai tîrziu, vei pleca înșfîrșit, vei locui la Lenin-grad, vei vedea Neva, podurile, catedrala Isaaki. . . Dar, crede-mă, cînd vei fi acolo, îți vei aminti neapărat de această insulă, de locuitorii ei, de mare, de mireasma aceasta de alge, de norii ăstia, de soare și furtuni, de aurora boreală, de toate, și peste mulți, mulți ani vei înțelege că n-ai fost fericită decît aici.

— Nu știu, spuse Gustia pierdută pe gînduri. Niciodată nu m-am gîndit la asta. . .

— Da, aproape întotdeauna se întîmplă așa. Plîngem după ceea ce a fost și de la distanță orice priveliște ni se pare mai frumoasă.

Cuprins de emoție, Zabavin se uita la Gustia și se gîndea, împotriva voinței sale, ce bine ar fi să se afle cu ea pentru multă, multă vreme într-un colțisor de lume retras. Sfișiat de aceste dorinți, își dădea seama cît sînt de nepotrivite și era conștient de neputința de a schimba ceva în orînduiala vieții sale, dar nu putea să nu se gîndească la aceasta, după cum nu putea să se-ndepărteze în nici un chip de Gustia, deși orele erau înaintate.

Se hotărî să plece numai atunci cînd radiotelegrafistul, întors acasă de la club, puse o muzică de jazz și începu să fluiera.

Gustia ieși cu Zabavin pe cerdac și stătura acolo amîndoi îndelung, deprin-zîndu-se cu negura.

— Vă conduc, sînt întinse cablurile, spuse Gustia și-l apucă de mînă. Palma ei era aspră, fierbinte și tremura. « Scumpo! » îi mulțumi în gînd Zabavin, care în aceeași clipă, începu să se gîndească cu tristețe la el.

Ceața se risipise, sirena amuțise de mult, sus deasupra capului, ardeau stele micițe cu raze străpungătoare și curgea calea lactee, sfișiată, înjumătățită, dar limpede.

Obșnuindu-se iute cu întunericul, Gustia mergea înainte, iar Zabavin pășea în urma ei, distingînd anevoie în negură paltonul ei de culoare deschisă și căutînd cu trudă poteca pietruită, printre mușchi. Cîteva minute se scurseră în tăcere, apoi Gustia se opri și Zabavin zări jos luminile răzlețe și galbene ale orașelului.

— Am ajuns. . . spuse Gustia. — Acum, o să nimeriți singur, nu vă mai rătăciți. La revedere!

— Mai rămîi puțin, o rugă Zabavin. — Să fumez o țigară.

— Bine, încuviință Gustia după o scurtă gîndire. Îl apucă din nou de mînă, mai făcu cîțiva pași și se opri lingă un gard, sprijinindu-se de el și întorcîndu-și fața spre Zabavin. Zabavin își aprinse țigara, străduindu-se să deslușească expresia chipului Gustiei la flacăra chibritului, dar nu văzu nimic.

Jos, valurile băteau în țărîm ritmic și rar, venea fluxul, era frig. Vîntul aducea mireasma deosebit de tristă a mării toamna. Iar marea se vedea neagră, de-un negru adînc și tainic.

Zabavin observă deodată că obrazul Gustiei cînd răsare din întuneric ca o flăcără palidă, cînd dispare cu totul. Deveni atent și peste trei-patru secunde,

zări steaua înaltă și albă a farului cu o lumină orbitoare în jur, care țîșni pentru o clipă în noapte, ca să se stingă din nou. Apoi, steaua se aprinse și se stinse iarăși și asta se repeta mereu și mereu și era și ciudat, și plăcut să privești această lumină mută, cu viață de-o secundă.

Zabavin se întoarse din nou spre Gustia.

— Farul, spuse el fără expresie. — Ne luminează farul.

Apoi, ca și cum s-ar fi observat de la distanță fiind propriul său judecător, se aplecă și o sărută apăsător pe buzele rigide și crăpate.

Fără să spună nimic, Gustia își întoarse capul, iar Zabavin o prinse de umerii slăbuți și-o purtă spre întuneric, printre arbuști foșnitori și copaci scunzi și aspri cu miros pătrunzător de toamnă, prin mușchiul moale sub care se simțea stînca tare și rece — cit mai departe de flacăra farului. În sfîrșit, se opri, avînd în față întunericul surd și vuietul mării.

— De ce? se auzi întrebarea ei tristă. — Nu mă cunoști de loc! Dar mai ales, de ce?

Zabavin o sărută iar. O sărută cu fața împietrită de durere și cu ochii închiși, deși în acest timp se gîdea că poate tocmai asta e fericirea despre care vorbiseră adineaori.

— Nu, te rog, nu, să ne întoarcem, spuse ea încet.

— Nu te supăra, se rugă la fel de încet Zabavin și o urmă supus.

Lîngă gardul unde se îmbrățișaseră înția oară, Gustia se opri, începu să plîngă cu sughituri și își lipi obrazul de mantaua rece a lui Zabavin.

— Pe mine! spuse ea în sfîrșit, ștergîndu-și lacrimile și suspînînd. — Acum, n-o să mai dorm toată noaptea. . . De ce, la ce bun toate astea?

Respingîndu-l, se îndepărtă repede, alergînd aproape spre casă și, privind-o fugind, Zabavin fu cuprins deodată de o milă nespusă. Rămase pe urmă așa multă vreme uitîndu-se cînd la sclipirile farului, cînd la lumina îndepărtată și caldă de la geamul Gustiei. Fața-i ardea, simțea un nod în gît, iar el sta așa oftînd, cu fruntea acoperită de cute, și inima îi bătea rar și greu.

Vasul cu care trebuia să plece Zabavin la Arhanghelsk, urma să sosească în Insulă peste o săptămînă. Avea în față șapte zile neobișnuite, șapte zile de fericire. Dar, în dimineața următoare, la biroul unde lucra Zabavin, sosi radiotelegrafistul de la stațiunea meteorologică și, fără să rostească un cuvînt, îi înmînă o telegramă. Textul cuprindea următoarele: « Vă așteptăm urgent Arhanghelsk pct nu așteptați vaporul virg azi sau mîine vine insulă goeleta pct Maximov ».

Zabavin îngheță. Radiotelegrafistul ieșise; ar fi dorit să-și continue munca, dar nu mai pricepea nimic din ce i se spunea și nu reținea nici o cifră. Sfîrșindu-și de bine de rău treburile și semnînd ultimele documente, remisese delegația directorului și plecă acasă.

Iar seara, cînd Zabavin se pregătea să se ducă pentru ultima oară la Gustia, goeleta se apropia de insulă. Se lvi pe neașteptate, ca destinul, făcîndu-și cunoscută sosirea printr-un urlat scurt de sirenă, prin lumina verde și albă de la catarg și printr-o radiogramă receptată înții de far, și apoi de stație. Tulburat, Zabavin trimise o telegramă de răspuns și goeleta rămase la ancoră pînă dimineața.

Pînă la orele două noaptea, Zabavin și Gustia rătăciră prin Insulă, sperînd potîrnichille care zburau agitîndu-și cu foșnet aripile, stînd pe pietrele reci și sgrunțuroase, îmbrățișîndu-se tot mai tare și mai dureros și, în tot acest timp, luminile de pe goeletă le aminteau de apropiata despărțire.

Pe urmă, se întoarseră la stație și din nou străluci ochiul roșietic al aparatului de radio, răsună muzica înceată și veselă și mormăiră craincilor, din nou băură ceal, dar puțin — mai mult se priveau unul pe altul, neîndurînd să se privească. . .

— Oare, ce se întîmplă cu noi? întrebă Gustia. — Să fie fericire? Spune-mi dumneata! Eu nu știu. . .

— Ei! răspunse cu voită nepăsare Zabavin. — Pur și simplu, o seară plăcută.

— Dumnezeule! exclamă ea. — Va să zică. . . va să zică, pleci! Așadar pleci! De-abia ai venit și, deodată, pleci!

— Dăruiește-mi la despărțire un bilet. . . spuse lungind cuvintele Zabavin.

— Ca să plec undeva cu trenul.

— Poftim? întrebă Gustia fără să priceapă. — Ce bilet?

— Sînt cuvintele unui cîntec. . . Mi-e tot una unde mă duc, numai să pornească! E un cîntec vesel. Nu-l știi?

— Ai spus. . . Gustia își făcu de lucru la butonul aparatului de radio. — Ai spus că ai un copil.

— Doi, doi! Un bălat și o fetiță.

Zorile se lveau, neplăcute, sărăcăcioase. Fereastra se îngălbenea. Zabavin se ridică, se uită în treacăt în oglindă, își văzu chipul palid și nefericit, se apropie de geam și șterse cu mîna sticla aburită.

Cerul era de-un albastru decolorat, pustiu, ca de sticlă, marea se întindea urlașă, bombată și netedă, iar la vreo două sute de metri de țărm, ca o halucinație, stătea nemișcată în ancoră goeleta neagră, cu luminile de poziție aprinse încă la catarg.

Cît cuprindeai cu ochii, totul încremenise — pe țărm și pe mare, totul era nemișcat, neînsuflețit și mort. Deodată, de după o stîncă se ivi un cîine imens și negru, care începu să alerge zorit cu coada în sus, și apariția lui fu atît de neașteptată că Zabavin tresări.

Se întoarse de la fereastră și se uită la Gustia. Stătea la masă, cu mîinile lipite de piept, în dreptul inimii. Ochii și-i ținea închiși și fețișoara ei mică și palidă era liniștită de parcă ar fi dormit. Zabavin își îmbracă încet mantaua.

— Gustia. . . e timpul, spuse el cu glas răgușit și-și aprinse o țigară. Dar, fără să știe de ce, nu izbuti să simtă țaria tutunului.

— Așa repede? Așteaptă puțin. Eu. . . eu imediat. . . Te conduc! spuse grăbită Gustia.

Zabavin se întoarse din nou cu fața spre fereastră, cu umerii încovoiați deodată, ascultînd respirația precipitată a Gustiei și zgomotul pașilor ei prin cameră.

Ieșiră împreună pe cerdac. Zabavin trase în piept aerul rece și aspru, îl scutură un fior de frig și începu să privească zarea sîngerie și mușchlul încărunțit de brumă. Pășeau alături, dar nu pe cărare, ci pe o scurtătură care ducea de-a dreptul la mare. Mușchiul troznează sub tălpile lor. Din nou apărură cîinele deșirat, care începu să fugă după ei.

Venise refluxul, barca trasă la mal părea foarte departe de apă. Se opintiră amîndoi îndelung, congestionați la față, cu răsufierea oprită și, în sfîrșit, izbucniră s-o desprindă de lingă țărm și s-o împingă spre mare.

Zabavin apucă visla și începu să lopăteze încet. Pe mal, cîinele atent și cu botul întins, le adulmeca urmele și deodată, scoase un schelălăit firav, sărind cu labele ude pe nisip. Gustia ședea la pupa, cu obrazul pîrînd și mai smead în lumina aceea; privea peste capul lui Zabavin și mîinula visla a doua.

Apa era neobișnuit de limpede: pietre, nisip, și alge semănînd cu niște cozi de cai, plutînd liniștit sub ei. Din cînd în cînd, Zabavin se oprea din vislit și se uita la meduzele roșiatice spînzurînd nemișcate în apă, minunîndu-se cum de poate într-un asemenea minut să mai fie interesat de ceva.

Barca se izbi cu zgomot sec de bordul goeleti. Imediat, se urcă pe punte căpitanul, în tunică albăstră și încălțat cu cizme înalte. Era fără căciulă, avea un păr albicios și o față tînără cu pomeți proeminenți, ușor buhăit de somn.

— Tovarășul Zabavin? întrebă el, rostind cuvîntul «tovarăș», cu accent pe litera o. Se aplecă peste bord și strigă. — Aruncați capătul!

Zabavin azvirii parîma și îi dădu geamantanul. Apoi, clătînîndu-se, se întoarse spre Gustia și făcu trei pași în direcția pupii. Gustia se ridicase și stătea dreptă, privind prin lacrimile care-i umpluseră ochii, chipul lui Zabavin.

Se sărutară îndelung și cu pasiune, pînă la durere, apoi Zabavin se întoarse cu un oftat greu și se cățăra pe bordul goeleti. Căpitanul care îi urmărise cu o expresie serioasă, îl ajută, și apoi coborî repede spre încăperile echipajului de la provă.

Peste un minut, de sub prova, începură să-și facă apariția matrozii întîrziți, încheindu-și din mers tunicile, și goeleta prinse viață. Puntea acoperită de brumă fu pătată de urmele murdare ale cizmilor, motorul începu să trepideze, lanțul ancorei scîrții strident. Se ridică un vînt aproape imperceptibil care începu să onduleze ușor fața netedă a mării. Gustiei îi căzu pe frunte o șuviță de păr, n-o ridică, continuă să stea nemișcată.

Căpitanul trecu el însuși la timonă și uitîndu-se la Zabavin ordonă «viteză redusă». Goeleta se urni, barca în care se afla Gustia începu să se îndepărteze. La provă, stătea un marinăr clufuit, care ridica o frînghie cu încărcătură strigînd cu voce răgușită:

— Opt! șapte! șapte și jumătate!

În adînc, începură să se vadă, ca și înainte, pietrele verzu, petele întunecate ale algelor și meduzelor.

Zabavin stătea la bord și privea cum se îndepărtează tot mai mult țărnul și barca. O vedea pe Gustia la pupă, nemișcată, în aceeași poziție. Sub bătaia vîntului prova neagră a bărcii, ridicată mult peste valuri, se răsucea ușurel, înspre țăr. Zabavin auzea în cap un zgomot ca o pocnitură în gol, privea într-una spre insulă, spre barcă, ochii îi erau uscați și-l ardeau.

Leșînd din locul primejdios în larg, goeleta își spori viteza, căpitanul lăsă în locul lui la timonă un marinăr, părăsi camera de comandă și veni lîngă Zabavin.

— Miine seară vom fi la Arahghelsk, spuse el încet.

Insula nu mai era decît o fișie îngustă și albăstrule, din care nu se mai putea distinge decît turnul alb al farului — în afară de asta nimic. Începu puternica hulă marină, corpul vasului se cutremura sub duduitul motoarelor. În cele din urmă, dispăru și fișia subțirată, de jur împrejur era marea — valurile ei lîne se rostogoleau pînă la orizont. Răsări soarele, dar împreună cu el, dinspre răsărit apărură și norii, și lumina nu izbutea să se afirme.

— Va fi vînt, spuse căscînd căpitanul. — Hei! Hei! La aparate, repede! strigă el deodată cu toată puterea. — Și dumneavoastră, vă rog, în cabină! îl invită el pe Zabavin.

Coborîră împreună jos, se așezară la o masă îngustă unul în fața celuilalt și-și aprinseră cîte o țigară.

— Nu vrei să beți ceva? îl îmble căpitanul și începu să cotrobăie într-un dulăplor.

Zabavîn bău.

— Cum e? întrebă căpitanul. — Mai torn?

— E-n ordine, bătrîne! spuse Zabavîn. — Mulțumesc.

— Dînsa era soția dumneavoastră? întrebă din nou căpitanul, după o scurtă tăcere.

— Nu, răspunse cu voce slabă Zabavîn și începură să-i tremure buzele.

— Întindeți-vă, să vă odihniți puțin, îi propuse căpitanul. — Ulte, patul ăsta de aici e liber.

Zabavîn se dezbracă ascultător, și se culcă pe patul îngust și rigid, cu colacul de salvare la cap. Încăperea se ridica și se lăsa domol. Dincolo de bord clipea apa.

« Așadar, iată și fericirea! se gîndi Zabavîn și imediat îi răsări în minte chipul Gustiei. — Iată și iubirea! Ce ciudat... iubirea! Dăruiește-mi la despărțire un bileț... »

Stătea întins, mușcîndu-și cu disperare buzele și gîndindu-se într-una la Gustia și la insulă, avînd mereu în față chipul și ochii ei, auzindu-i glasul și nemaîștiind dacă e treaz sau visează...

Apa clipea lîngă bord și sunetul acesta seamănă cu glasul unui izvor vesel, jucăuș, care nu amuțește niciodată.

În romînește de MADELEINE FORTUNESCU

Memoria unui timp
incomensurabil:

Sardinia

Convorbire

CU

Giuseppe Dessì

la Roma

Cu Giuseppe Dessì eram prieten vechi, din anii de după război, cînd frecventam amîndoi aproape seară de seară, casa criticului Niccolò Gallo, din piazza Ungheria, la Roma. Acolo și-a citit Dessì pagini din primul său roman — după ce publicase cîteva povestiri — și prima piesă de teatru, *La giustizia*. De-atunci, nu ne-am mai văzut mult timp, dar prietenia s-a păstrat intactă: am reluat dialogul cu aceeași afecțiune de acum treisprezece ani.

Giuseppe Dessì e sard și totdeauna a vorbit cu entuziasm de insula lui. Dar parcă de data asta e mai înfocat ca oricînd. «Unitatea Italiei, îmi spune, a fost făcută de o minoritate alcătuită din artistocrați și burghezi (un fel de „monstruoasă coaliție”) și în mod cu totul birocratic». Și scriitorul se însufletește vorbind de tradițiile democratice ale locurilor sale de baștină.

«Ajunge să arăt că timp de secole, în Sardinia, proprietatea pămîntului a fost colectivă. Abia în 1820 apare legea așa-numitelor chiudende, adică a parcelelor de teren împrejmuite cu un zid, prin care s-a impus, de sus în jos, proprietatea individuală. (Scriitorul îmi arată un studiu, apărut mai de mult, în care se stabilește un paralelism între mirele rusești și colectivitățile pastorale din Sardinia). Încă de prin secolul al XIV-lea, insula avea o organizație democratică; în fruntea poporului era Eleonora d'Arborea, care a creat o armată populară — eliberînd pe țărani de jugul spaniol — și care a elaborat un codice în limba sardă, de o netă ținută democratică. . . Să nu te mire că-ți vorbesc de o femeie-conducător: femeia a fost totdeauna coloana vertebrală a societății sarde, iar Eleonora d'Arborea s-a dovedit o excelentă administratoare. . . » Ți-ar conveni să te prezint

publicului românesc drept un scriitor sard, « emnamente » sard?, îl întreb. « Așteaptă, îmi răspunde, vreau să fiu cât mai limpede în ce privește poziția mea față de Sardinia: îți scriu în câteva zile un articol anume, edificator. » (Și l-a scris, e articolul Adevărata față a Sardiniei, pentru numărul acesta al Secolului 20). « Ți s-o fi părînd un paradox, dar să știi că Sardinia stă aici în Mediterana ca să demonstreze că uneori vechiul poate fi mai modern decît modernul . . . »

De la Sardinia, trecem la literatură, dar pentru a rămîne. . . tot pe insulă. Dessì a terminat de curînd o dramă istorică intitulată tocmai Eleonora d'Arborea: așa se explică, măcar în parte, excesul de entuziasm al scriitorului pentru problemele Sardiniei. Dessì e încă sub vraja documentării, a descoperirilor făcute cercetînd istoria patriei sale « locale ». « E o piesă cu multe personaje — îmi spune prozatorul-dramaturg — cu multă figurație, fiind vorba de popor. Eu așa înțeleg teatrul: cînd scriu despre popor, aduc poporul pe scenă, nu-l « sugerez », nu-i împrumut personalitatea colectivă prin cîte-un « reprezentant » sau doi. . . La fel am procedat și în cealaltă piesă a mea, La Giustizia, care, la prima vedere, i-a cam speriat pe oamenii de teatru, fiindcă pe lîngă numeroasele personaje, mai indicam prezența unor. . . cîini, a unor găini: « Doar n-o fi Aida ? ! » mi-au spus. Pe urmă s-au liniștit, citind piesa pe-ndelete, sesizîndu-i esența. Premiera a avut loc la Torino, în regia lui Giacomo Colli, căruia i-am vorbit mult despre Sardinia, despre sensul colectivității, despre tradițiile comunitare ale sarzilor. (Sigur că și-a băgat nasul și cenzura, pentru că aveam scene în care poporul îi hîduia pe jandarmi). Spectacolul a avut succes, mai ales în Sardinia, unde a stîrnit un interes enorm. Publicul de-acolo a acceptat eroii piesei ca pe niște personaje reale, interesîndu-se, și dincolo de scenă, de soarta lor. . . »

« Cum am ajuns la teatru? Cu materialul de fapte din La Giustizia intenționeam să scriu o nuvelă, poate chiar un roman. Dar citind documentele procesului care stătea la baza povestirii, parcurgînd depozițiile și declarațiile martorilor, puse în paginile proceselor verbale sub formă de dialog — întrebare și răspuns —, mi-am dat seama de caracterul dramatic al temei de dezvoltat, am simțit cum personajele, treptat-treptat, se obiectivează, își capătă o viață a lor, autonomă. Însuși materialul de viață m-a condus la teatru. . . »

L-am întrebat apoi pe Dessì cum își împarte munca de scriitor între proză și dramă. « Faptul că la un moment dat m-a atras teatrul, nu înseamnă că neglijez sau, cu atît mai puțin, că aș renunța la proza narativă. După ultimele cărți Il Disertore (1962), și I Passeri (Vrăbiile — 1955), lucrez acum la un roman, a cărui acțiune, precizez,

nu se petrece în Sardinia. Tot prozator rămân până la urmă... fiindcă în pagina epică expresia e întotdeauna încheiată, aproape ca în poezie. Piesa de teatru în schimb nu poate fi socotită, pentru autor, drept o expresie completă, definitivă: după el vine actorul, regizorul, publicul. Piesa lasă întotdeauna o margine de dezvoltare a înțelegerii, e ca un hală care se aprinde în contact cu publicul. Firește, și într-un caz și în altul, hotărîtor e textul, cuvîntul, mijlocul de exprimare. Tehnic vorbind, în teatru se impune mereu o colaborare, care se exercită asupra cuvîntului, prin intervenția celorlalți factori din spectacol. În poezie și proză, o asemenea colaborare nu mai e necesară. Expresia, în forma ei definitivă, e ca să zic așa, o „treabă internă” a fiecărui scriitor. A propos de asta, aș vrea să-ți amintesc o discuție pe care o duc oridecîteori mă întîlnesc cu criticul și prozatorul Silvio Guarnieri, prietenul nostru și al vostru, al romînilor. Guarnieri susține cu tărie că expresia, cuvîntul, limba —, se reînnoiesc numai prin contactul cu viața colectivității. Adevărat, dar nu mai puțin adevărat e și faptul că, în urma unei circulații prea intense, a unui abuz, cuvîntul se tocește, își pierde din vigoare și din prospețime. Și iată că se ivește nevoia readucerii cuvîntului în forul interior al individului, al scriitorului, în interioare homine, spre a fi reîncărcat cu semnificații și expresivitate, așa cum se încarcă un acumulator consumat. Și în asta constă, după mine, unitatea dialectică a raportului popor-scriitor, grai popular-limbă literară, în permanentă condiționare reciprocă ».

Giuseppe Dessi face parte din conducerea Comitetului italian pentru pace. « Pentru mine, ca scriitor, lupta pentru pace coincide cu angajarea mea socială, o angajare ce s-a accentuat tot mai mult cu vremea. Însăși adîncirea cunoașterii realității duce la convingerea necesității de a trăi într-o lume în care trebuie să domnească pacea. Noi sîntem datori să adîncim toate implicațiile păcii. Sînt lucruri pe care le-am scris și într-un articol apărut în Pravda. Ar fi absurd să credem că marile puteri ar putea înfăptui dezarmarea dintr-odată (ne-am situa în cadrul unui pacifism pur, utopic). Și trebuie să ne angajăm toate puterile pentru a evita ceea ce e mai primejdios: războiul atomic. În direcția aceasta, Tratatul de la Moscova e un pas înainte de cea mai mare importanță pentru întreaga omenire ».

La despărțire, Dessi m-a asigurat că în curînd îi vom putea ura un « bun venit » în țara noastră, pe care e nerăbdător s-o cunoască. Să-i cunoască poporul, cu care încă de pe-acum, simte că are certe afinități.

FLORIAN POTRA

(Interviu în exclusivitate pentru Secolul 20)

Roma, septembrie 1963

GIUSEPPE DESSI

Adevărata față a Sardiniei

Articol scris special pentru

secolul 20

Lungă țară e Italia, zic unii, încercînd să explice deosebirea de obiceiuri, de gusturi și de limbaj dintre regiunile italiene ce se întind de la Alpi și pînă în Sicilia. Italia e lungă și, de aceea, aceste deosebiri sînt acceptate și recunoscute ca una din caracteristicile ei. Unii se complac văzînd în acestea un fel de semn al varietății și bogăției inepuizabile a țării, alții văd în ele dovada acelei imaturității, pe care italienii sînt totdeauna gata s-o recunoască și să și-o reproșeze. «Acum, că am făcut Italia, să-i facem și pe italieni!»

zice o faimoasă butadă. Massimo D'Azeglio era conștient că aparține elitei de aristocrați și intelectuali, care nu numai că făcuse Italia, ci o și impusese majorității italienilor. De-atunci, italienii se șlefuiesc treptat-treptat, și singuri, cu trudă, lacrimi și sânge. Nu e exagerat să se spună că un italian conștient trebuie să realizeze în el însuși acea unitate a patriei sale al cărei centenar a fost sărbătorit acum doi ani, cu aerul că ar fi fost încă de la început un lucru gata împlinit. Adevărul e că în această sută de ani italienii au întâlnit pe parcurs probleme mereu noi și tot mai ascuțite.

Există o mulțime de feluri de a fi italian sau, mai precis, potrivit celor spuse înainte, de-a ajunge să fii italian. Punctele de plecare pot fi cu totul distincte, de la ideea monarhistă, ca și de la cea republicană, de la Mazzini ca și de la Garibaldi, de la Gioberti ca și de la Cattaneo, din orașe și din sate foarte diferite, de la Siena ca și de la Veneția, de la Lecce, de la Milano sau de la Bologna. Drumul ideal pe care orice italian îl străbate, din inima provinciei pînă la nivelul mediu de a fi italian, adică nivelul culturii naționale, de la dialect la *koiné*, care e limba vorbită curent (foarte departe de cea visată, la modul iluminist, de Manzoni), formată în ultimii cincizeci de ani, și mai ales în ultimii douăzeci, repetă și, într-un anumit sens, împrăștează în fiecare individ istoria unității naționale. Chiar dacă azi mulți italieni nu mai vorbesc dialectul, sau pur și simplu nu-l mai înțeleg, diferitele dialecte rămîn ca un fel de memorie ancestrală a limbii. Constituie marea rezervă de seve care-i hrănesc și înnoiesc vigoarea, care-i dau prospețime și pregnanță concretă. Noi, italienii, nu avem o pronunție model ca englezii (Oxford): am avut doar variate forme de snobism sau de academism. Într-o vreme, era la modă să *toscanizezi* în scris și în vorbire, pe urmă perfecția a fost exprimată în formula: « limbă toscană în gură romană ». Astăzi, majoritatea persoanelor gîndesc că, dimpotrivă, adevărata italiană e o limbă abstractă, fără accent regional, nici toscan și nici roman, în timp ce, ca o reacție deseori justificată, filmul și literatura — cel puțin o anumită literatură — abuzează de dialect. Dar și în acest caz, e vorba de o abstragere și de ceva forțat. În mod fatal, *koiné*-ul, de care pomeneam, se răspîndește pretutindeni. Schimbările, frecvența călătoriilor, complexitatea și rapiditatea vieții moderne, impun acest lucru. Dar în *koiné*, coloritul dialectal are o foarte mare importanță. Într-adevăr, lungă țară e Italia! Un om care, chiar după ce a făcut de cinci ori înconjurul lumii, își păstrează accentul genovez, ca Nino Bixio, un om care, deși a citit *tous*

les livres, ca Benedetto Croce, își păstrează un răspicat accent napolitan, îmi câștigă încrederea, îmi dă impresia unui italian posibil, mai mult chiar, a unui italian autentic, adevărat.

Pentru omul din Sardinia lucrurile stau altfel. Sardul are un mod deosebit de a fi sau de a deveni italian. Dialectul vorbit în Sardinia (ar trebuie să spun, diferitele dialecte) nu e un dialect italian, chiar dacă așa e considerat îndeobște. E vorba de o limbă aparte. Nu e o limbă doctă, dar e totuși o limbă, prin structură morfologică și sintactică, prin lexic. Max Leopold Wagner, cea mai mare autoritate mondială în acest domeniu, ilustrează în opera ce-și împrumută titlul tocmai de la limba sardă, această teză, acceptată astăzi de cercetători. Provincialul care pleacă de la Arzana, să zicem, de la Orùne, și de la Gônos Fanàdiga sau de la Seùì, și după ce a trecut prin Sassari și Cagliari, se stabilește din motive de studiu sau de serviciu, la Roma, la Milano, la Torino sau la Pisa, se va simți mai străin decât oricare alt provincial din Peninsulă: mai străin decât un abruzzez sau un sicilian, chiar dacă va sfârși prin a se adapta foarte repede. Dar chiar și când se va fi adaptat, când va avea, să zicem o nevastă, iar copiii vor începe să vorbească și vor vorbi milaneza sau romana, sau piemonteza, sau toscana, el, cu bună știință sau fără să-și dea seama, vrînd sau nevrînd să admită aceasta, va continua, înlăuntrul său, să rămîină un străin. S-ar putea întîmpla ca, în efortul de mimetism să devină ca toți ceilalți, să ajungă pînă la adoptarea nuanțelor dialectale ale orașului în care trăiește, s-ar putea întîmpla să și uite limba sardă, așa cum unii emigranți sau fii de emigranți în America uită italiana, dar tocmai aceasta va fi dovada că, în sinea lui, se simte străin. Și va rămîne ca atare, chiar dacă nu va avea aceste complexe, dacă va continua să-și vorbească italiana sa corectă, puțintel abstractă și ciudat livrescă. Chiar și atunci când, cu o perfectă luciditate, va fi reușit să reducă într-adevăr la minimum distanța ideală ce desparte Insula de Peninsulă, îi va lipsi întotdeauna punctul de referință, deschis sau tainic, la dialect, la limba maternă. Nu va putea, vorbind italiana, să se refere la o lume mai intimă și mai bine cunoscută, la o comunitate solidară pe care s-o aibe în spate, apropiată, accesibilă. Sardul care trăiește în Italia are în spate marea. O zonă de tăcere îl desparte de insula sa.

Pe de altă parte, nici un sard n-ar accepta să fie socotit străin în Italia și eu întrebuițez de fapt acest cuvînt, « străin », într-un sens cu totul particular, departe fiind de mine gîndul să neg italianitatea sarzilor. Vreau doar să insist asupra unui concept în contrast

,cu obișnuita retorică naționalistă. Procesul de unificare despre care vorbeam, acest proces pe care orice italian îl re trăiește în forul său interior, și care se repetă și se înnoiește mereu în peisajul și în schimburile dintre limbă și dialect, între cultura regională și cultura națională, la italienii din Peninsulă se împlinește în chip firesc, fără necesitatea unei opțiuni (mai mult, aș zice, fără posibilitatea unei opțiuni), în timp ce pentru omul sard, implică o angajare voluntară, activă, o hotărîre intimă. Dacă vrea, el poate să rămînă închis în hotarele micii sale patrii sarde, poate să refuze adoptarea limbii italiene ca limba sa proprie — limbă adevărată, adică, prin care exprimă totul, în care gîndește, în care cîntă, blestemă, în care-și plînge morții sau își leagănă pruncii — o poate refuza, zic, limitîndu-i pur și simplu întrebuintarea, la raporturile administrative, cum făceau străbunii săi cu limba spaniolă.

D. H. Lawrence a scris toate acestea, și în mod exemplar, în paginile frumoase și sprintene din *Sea and Sardinia*, pe care foarte puțină lume, în Italia, le-a putut citi în întregime.

Eu trăiesc departe de Sardinia, de multă vreme, și contactele cu pămîntul natal se mărginesc aproape numai la amintirile din copilărie, din adolescență și din cei cîțiva ani, destul de importanți de altfel, ai tinereții mele. Așa că mă întreb adesea dacă amintirile mele despre Sardinia, nu sînt și amintiri ale unui timp scurs cu repeziciune în acești ani învolburăți. Desigur, multe lucruri s-au schimbat, de cînd trăiam eu acolo, la Villacidro, în casa bunicului meu dinspre mamă. Bunicul meu era, pe vremea aceea, una din puținele persoane care posedau mașini agricole. Pămîntul era cultivat în virtutea străvechilor sisteme patriarhale, și nu se obișnuia nici munca în dijmă. Cea mai mare parte a agricultorilor cunoștea doar străvechiul plug roman. Viile erau îngrijite potrivit cu normele lăsate de Columella romanilor, sau mai bine zis, cu normele pe care Columella le învățase observînd munca agricultorilor de pe vremea sa. Batozele erau rare, rare și automobilele, iar puținele camioane în circulație, erau rezervate exclusiv pentru transportul materialelor de construcție. Viața, la țară, înainta în pasul cailor și al boilor. Acum e altfel. Mi se spune că folosirea tractoarelor de mici dimensiuni devine tot mai familiară, că acestea sînt vîndute cu sutele, mai ales în ținutul Campidano, în timp ce uriașe carter-pillar desțelenesc pămînturile Nurrei. Mii de hectare de pămînt sterp au fost redat agriculturii. S-au construit poduri, s-au croit șosele noi. S-au făcut multe în anii aceștia, desigur, dar e încă foarte puțin față de ceea ce rămîne de făcut, și aproape

nimic față de ceea ce ar fi trebuit să se facă și nu s-a făcut în atîta amar de vreme.

În anii cînd, student fiind, mă întorceam de la Pisa în vacanță, mă scufundam de fiecare dată în acea singurătate, care constituie condiția constantă, destinul omului sard. Cunosc sate din centrul insulei, unde singurătatea devine spaimă. Chiar și astăzi, călătorul străbate zeci și zeci de kilometri fără să întîlnească un om, o vietate, o casă. Cu excepția cîtorva centre urbane, inclusiv Cagliari și Sassari firește, în Sardinia dobîndești o idee despre timp cu totul deosebită, nu numai de aceea formată în ultimii ani în orașele industriale din Nord, unde se socotește în sutimi de oră, ci chiar și de aceea a satelor din Italia centrală. Nu e un timp social, colectiv, ci un timp individual, subiectiv, în afara măsurii ce se revarsă în viața insului izolat din viața tuturor celorlalți. Iar această singurătate în spațiu și timp, care împresoară individul în Sardinia ca un halò de tăcere, pe care toți și-l poartă cu sine, nu tinde să descrească, deoarece, în ciuda efectelor scontate de propaganda lucrărilor de deștelenire, a instalațiilor turistice, a artizanatului local și așa mai departe — numărul tinerilor care părăsesc în fiecare an insula, în căutare de condiții de lucru și de trai mai bune, crește tot mai mult, după cum ne arată statisticile și tot mai mult se micșorează densitatea populației, destul de redusă de altfel și pînă acum. Iar cei rămași se simt și mai singuri, și mai izolați.

În cartea sa *Pâtres et paysans de la Sardaigne*, etnologul M. Le Lannou susține că insula este, nu numai din punct de vedere geografic, ci și sub aspect antropologic, una din regiunile cele mai vechi ale lumii. Iată de ce, la noi, ai uneori senzația că trăiești în preistorie. Poate că singurătatea pe care o sesizam cu prilejul întoarcerilor mele acasă, ca pe un element natural, nu era altceva decît Preistorie. O simțeam zumzăind în jurul meu, în arșița zilelor de vară. Oricui, în Sardinia, i se poate întîmpla să alunece în afara timpului istoric pe muchea lucrurilor, pe muchea materiei din care sînt făcute lucrurile, lemnul, piatra — simțindu-se la un moment dat fără greutate, ca în interiorul unei nave spațiale. Îmi revin în minte anumite jilțuri, anumite mese, anumite dulapuri străvechi, făcute dintr-un lemn atît de tare și de lustruit, încît îți vine să crezi că sînt de abanos. Pipăind materia aceasta încărcată de timp vegetal, nu puteam să nu mă gîndesc la măslinele dinainte de prelucrare, crescut pe vremea dominației bizantine, sau poate sub județul lui Mariano al IV-lea, sau, cine știe, abia în anii lui Carlo Alberto.

Ispita de a ieși din timpul istoric, european, e continuă aici. Aici e mai ușor să te lași în voia duratei ce topește timpul istoric ca pe o sare, spre a-l depozita și cristaliza, topindu-l apoi din nou. E mai ușor să faci istoria naturii, decît să povestești istoria oamenilor, e mai ușor să vorbești despre varietatea furnicilor și albinelor care populează insula, decît să vorbești despre perioada Județurilor, — albine și furnici care sînt desigur cele văzute de ochii noștri, dar care ar putea să fie, tot atît de bine, cele din epoca nuragică. De aceea, cînd mă gîndesc la oameni, îi văd ca pe niște furnici sau albine, îi văd ca specie, dăinuind neschimbată de la începuturile ei întunecate și îndepărtate : o continuitate în care trebuie cuprinsă și moartea, ce unește o generație de cealaltă.

Preistoria trăiește, în Sardinia, tocmai în virtutea acestei continuități. În esența ei, și în ciuda desțelenirilor și a așa numitelor *villages magiques*, pe care industria turismului le presară pe țărmurile pustii, insula e aceeași ca pe timpul Nuragicilor. Aceștia erau probabil — dar nu se știe sigur — Pelasgi, și în orice caz, se identifică cu Lestrigonii, cei care, după Homer, l-au alungat cu pietre pe Ulysse. Memoria acestui timp incomensurabil (ale cărui dimensiuni ne scapă, așa cum ne scapă dimensiunile spațiale ale Universului), vreau să spun memoria continuității, o regăsim intactă în fiecare palmă din pămîntul acesta străvechi, dar poate încă și mai ușor o recunoaștem în fiecare familie de păstori din Ogliastro, de țărani din Goceano sau Marmilla. Neamul acesta te duce la propria sa origine — cît poate cuprinde memoria unui om — la străbunici sau la strămoși, ca și cum lumea ar fi fost creată într-un timp relativ apropiat ; dar, foarte curînd, vorbind cu ei, sau privindu-i cum tac, ne dăm seama că acela pe care-l numesc strămoș e, într-adevăr, tatăl tatălui tatălui etc., dar că totodată, el e și căpetenia seminției celei mai apropiate de mitologicul Adam, dincolo de care nu mai sînt decît beznele Haosului. Astfel, nenumăratele generații care s-au perindat pe Insulă, apar toate la fel de apropiate și de îndepărtate de părinții originari, de care-i desparte un interval de timp ce poate fi socotit în milenii, dar care poate avea și durata somnului unei singure nopți. Vechimea acestui pămînt nu se întinde grandios prin secole și nici nu are o compoziție arhitectonică, ci se reduce în fragmente, în spori, fiecare dintre ei cuprinzînd arhetipul originarei ciuperce pelasgice.

Nu e ușor să acreditezi această idee a preistoriei mereu operative și active, în ochii turistului grăbit, care debarcă în Sardinia cu un itinerariu prestabilit, inclusiv camera cu baie reținută

anticipat la hotel. Dar cine vrea, într-adevăr, să înțeleagă ceva, ar face bine să renunțe la unele comodități, la indicațiile ghidului, la afișele de publicitate. Să nu se încreadă în nimic din ceea ce-i prezintă Sardinia ca pe o rezervă de Piei-Roșii. E bine să știe că Sardinia, cea care merită să fie cunoscută, nu e Sardinia costumelor scînteietoare, întîlnite la « cavalcade » și în cortegiile de tot soiul, ci aceea care se îmbracă în pînză aspră de bumbac. Cei mai buni ghizi sînt țărani, păstori, vînzătoare de fructe sau de dulciuri, hangii, șoferii. Nu trebuie să ne mire faptul că oamenii aceștia nu sînt vorbăreți, și mai ales că nu acceptă să fie chestionați în legătură cu treburile lor personale. La rîndul lor, nu vor pune întrebări indiscrete. La început, rezerva lor s-ar putea să vă pună în încurcătură. O clipă, veți crede că nici măcar n-ați fost înțeleși, veți considera că sînt de neabordat, distanți. Cu toate acestea, v-au înțeles foarte bine, dar au și ei dreptul să se dumirească cine sînteți, și ce doriți: și fac studiul acesta în tăcere. Vă privesc. Iar în timpul cît așteptați să vă dea răspunsul, vi se va părea că vedeți cum le crește barba țepoasă, rasă cu stîngăcie, vi se va părea că le simțiți mirosul de oameni ai peșterilor. Un strat nemăsurat de timp se strecoară între întrebare și răspuns. Vă întind bucata lor de pîine, vă oferă urdă caldă, vin din ploscă, vă privesc, și-apoi vă răspund în italiana lor aspră și corectă.

Nu mai știu dacă sentimentul meu e de dragoste sau de supărare, de ciudă, pentru că m-am născut acolo, pentru că sînt legat și voi rămîne legat pe toată viața de niște locuri atît de vechi, atît de îndepărtate de lumea în care trăiesc. Și totuși, acolo e patria mea. Acolo m-am născut, acolo am devenit om. Acolo e casa bunicului meu, unde am trăit de mic copil, casa tatei și tot neamul meu: case și morminte. Dar ceea ce contează în primul rînd e că, pînă și astăzi, atunci cînd mă duc acolo, mă simt puternic, inteligent, ba mai mult: atâteștiutor. Cînd îmi cufund mîna în apele Spendulei sau ale rîului Mannu, știu din ce sînt făcute apele acestea. Cînd culeg o piatră de pe Giarrane, cunosc această piatră pînă în molecula ei, pînă în atom. Acolo i-am citit pentru prima oară pe Leibnitz și pe Spinoza, fără să am nevoie de traduceri sau de note. Acolo m-am simțit singur în centrul Universului, ca un astronaut. De-aceea mi-e drag pămîntul meu, insula mea. Și urăsc tot ce tinde s-o facă vulgară, turistică.

Aș vrea ca în Sardinia să nu fie societăți de turism, industrie de covoare sau de coșuri împletite. Aș vrea ca toată lumea să poată cunoaște Sardinia fără intermediari, așa cum au cunoscut-o Bres-

ciani, Lamarmora, D. H. Lawrence. Aș vrea ca motivele ornamentale de pe covoare, de pe lăzile de zestre, de pe scoarțele de lână, să nu fie încrustate în serie pe obiectele-suveren pentru uzul grupurilor de excursioniști, ci să rămână ceea ce erau la origine: peceti ale unui gând de femeie, răvașe de dragoste, chemări și făgăduinți pe care femeia, din tainicul ei univers dornic să îmbobocească, să se deschidă, le trimitea dragului ei, bărbosului ei păstor, închis într-un aspru, nuragic analfabetism. Semne misterioase, gata în fiecare clipă să se preschimbe în hieroglifice, în alfabet.

Ce a lipsit pentru ca acest lucru să se împlinească? A lipsit dialectica, din care, în toate civilizațiile primordiale, s-au născut hieroglificele și alfabetele. Acești bărbați și aceste femei, mărunți de stat, care dansează în cerc ținându-se de mână, acești hipogrifi brodați în fire de lână pe tivul scoarțelor țărănești par a fi embrionii ouălelor unei civilizații ce nu s-a ivit niciodată la lumina istoriei. Și tocmai aceste patetice simboluri care au așteptat zadarnic, timp de milenii, să devină cuvânt, riscă să ascundă vizitatorului, adevărata față a Sardiniei.

Eleonora d'Arborea

Dramă inedită în 4 acte de Giuseppe Dessì

În toamna târzie a anului 1383, zbirii regelui Pedro de Aragon ucid pe Ugone III de Arborea și pe fiica acestuia, Benedetta, în castelul de la Monteleone Rocca Doria. E un asasinat politic, urzit de aragonezi pentru a slăbi puterea Sardiniei, pentru a lipsi poporul de conducătorul ales și a-l transforma într-o pradă ușoară în fața poștei de cotropire a coaliției din care mai fac parte cetățile Pisa și Genova. Acesta e momentul istoric în care se declanșează drama. Lucidă și fermă în hotărâri, Eleonora d'Arborea, sora Judelui ucis, la conducerea oștilor populare sarde și pornește războiul împotriva Aragonului. În fruntea « țărănilor » ei — bujakesos — înaintează pînă la Aristani, înfrîngînd în lupte succesive pe Aragonezi, pedepsindu-i cu dreaptă pedeapsă. Dintre fortărețele ocupate de regele Aragonului mai rezistă doar Cagliari și Alghero. Dar și acestea vor fi nevoite, pînă la urmă, să-și plece steagurile în fața miniei poporului sard. În plină victorie, însă, oastea sardă e nevoită să

se oprească: soldații aragonezi debarcați ca să întărească apărarea bastioanelor de la Cagliari, aduc odată cu armele, și ciuma care se răspândește fulgerător în toată Sardinia.

Acestea sînt, foarte pe scurt, datele istorice între care se arcuiește acțiunea piesei lui Dessì. Dar, reinviind o pagină atît de îndepărtată și de glorioasă din istoria luptei pentru libertate a Sardiniei, autorul nu se mulțumește numai cu reconstituirea unor fapte și evenimente reale. El meditează mai ales asupra semnificațiilor profunde ale epocii, pe care le face apoi să prindă viață în dialog, și mai ales în contrastul dintre figura nobilă a Eleonorei d'Arborea, legată ireductibil de destinele poporului sard, și avansarea feudală a continentului spre insulă, prin coaliția temporară a Aragonului, Genovei și Pisei. Prin acțiunea Eleonorei, jude de Arborea, Sardinia își apără așezarea paternalistică — democratică și populară sui generis — în fața opresiunii feudalilor aragonezi, care tind să-și instaureze dominația și pe insula mediteraneană. În lupta sa, dusă pînă la ultima picătură de energie și de sînge, Eleonora are un singur suport: poporul Sardiniei și permanenta osmoză cu interesele și aspirațiile acestuia.

Credincios propriei sale teze dramaturgice, Dessì chiamă poporul în scenă, într-un copios schimb de replici, care constituie însuși impulsul și matca de desfășurare a acțiunii (chiar dacă unele momente apar veriste, pe linia tradiției italiene de reflectare a lumii țărănești). Pe acest fundal și pe această fundație, dramaturgul înalță — cristalină, luminoasă, demnă — statura epică a Eleonorei d'Arborea, menită să devină una din eroinele cele mai vii și mai interesante ale dramaturgiei istorice europene. Ferindu-se la tot pasul de insidiile retoricii, Dessì își construiește personajul «*ex abundantiam cordis*», din omenie, din clarviziune, din feminitate. Eleonora d'Arborea se distinge astfel, atît în mișcările gîndirii, cît și în impulsurile afectului, printr-o stringentă organicitate dramatică. Adică prin naturalețe, prin autonomie de personaj veridic, în vinele căruia curge sînge, nu limfă. De aceea, fie că polemizează cu mentalitatea soțului ei Brancaleone d'Oria, neguțător înobilat din Genova; fie că obține azeziunea sfetnicilor săi — Majoralis — la ideea continuării luptei împotriva Aragonezilor; fie că îi cheamă pe aceiași sfetnici la elaborarea legilor — celebrul Codice al Eleonorei — avînd în vedere viitorul de pace al Sardiniei; fie că, în sfîrșit, alină durerile ciumaților prin gesturi umane, simple, elementare, — Eleonora d'Arborea se desfășoară, dramaturgic, pe linia unei parabole fără discontinuități, descrisă viguros pînă în articulațiile ei cele mai fine.

Deosebindu-se substanțial de literatura dramatică Italiană pe teme istorice din Novecento (D'Annunzio, Benelli, etc.) — prin robustețe, prin analiza fenomenului istorico-social, prin consistența umană a personajelor — Eleonora d'Arborea se situează la confluența gîndirii politice înaintate a contemporaneității noastre, cu procedeele dramei romantice, pe care o corectează printr-un plus de raționalitate, eliminîndu-i retorica, dar păstrîndu-i avîntul și generozitatea.

Publicăm, mai jos, actul al II-lea al dramei Eleonora d'Arborea, act cu o anumită autonomie în economia întregii lucrări. Încredințați că oferim cititorului o imagine fidelă — deși fragmentară — a calităților de conținut și expresie ale dramaturgului Giuseppe Dessì, pasionatul cercetător și cîntăreț al Sardiniei de ieri și de azi.

Eleonora d'Arborea

ACTUL II

TABLOUL 1

O piață din Aristani: mai mult decât de o piață adevărată, e vorba de un maidan înconjurat de case țărănești. Sub un șopron acoperit cu crengi se află o masă lungă și joasă, plină de blide cu carne friptă. O altă cantitate de carne se frige într-un colț. Pe masă, se mai află pîine, vin, ridichi. Cîțiva oameni jupoale iezi și miel. Animalele atîrnate de stîlpii din fund se văd foarte bine.

Alte grupuri de oameni răspîndiți: unii își ascut armele, alții sfarmă grăunțe pentru boi, alții împletesc coșuri, etc. Dar bărbații care se îndeletnicesc cu ceva sînt puțini. Cel mai mulți mănîncă, flecăresc, stau în așteptare, jucîndu-se cu un cuțit sau cu o altă unealtă.

Dimpotrivă, femeile sînt active ca niște albine. Ele asigură rînduiala și continuitatea lucrului, chiar dacă acestea nu opar în mod evident. Unele torc, altele cîrlesc, altele card apă, altele spală, altele curăță legumele pentru cină. Vin, se duc, intrînd și ieșind din case.

În depărtare, izbucnește din cînd în cînd cîte un zgomot de voci, cîte un strigăt disperat, cîte-o sudalmă, care se pierd acoperite de altele noi. Se aude și clopotul din turnul bisericii San Cristoforo.

BĂRBATUL A (Bărbatulul R, care trece):

Așează-te și mănîncă.

BĂRBATUL B: Șezi! Șezi cu noi!

BĂRBATUL A: Mănîncă!

BĂRBATUL R: Am mîncat, vă mulțumesc.

BĂRBATUL A (Trăgîndu-l hotărît de pulpana hainei): Șezi, dacă-ți spun! Șezi!

BĂRBATUL R (Eliberîndu-se energic și rămînd pe loc): Hei! Ce ți-a venit? N-auzi c-am mîncat!?... (În depărtare — se aude zgomotul unei prăbușiri, al unei rostogoliri, urmat de vuietul mulțimii).

BĂRBATUL C (Batjocoritor): Crede că le-am furat. (Bărbatului R) Uite că nu-s miei de furat. Sînt din turma mea.

(Ceilalți rîd, în afară de bărbatul A).

BĂRBATUL B (Insistînd): Na! (Îi întinde o ciosvîrtă de miel.)

FEMEIA M (A apărut la o fereastră și a asistat la scenă): Ia-o, și isprăviți odată.

BĂRBATUL A: Ce-ți bagi nasul tu?

BĂRBATUL R (Lui B): Ți-am spus că am mîncat.

BĂRBATUL B (Aruncînd departe bucata de carne): Dracu s-o ia! (După ce l-a privit cu intenție pe R) Dar de băut, bei.

BĂRBATUL R (Doar ca să încheie discuția): De băut, mai merge.

BĂRBATUL B: Bine că te-ai îndurat (Toarnă într-un pahar de corn) că de nu...

BĂRBATUL R (Cu paharul în mînă): De nu — ce?...

BĂRBATUL A: Noroc și sănătate! (Ceilalți din grup repetă: noroc!)

BĂRBATUL R (Insistînd, mereu cu paharul în mînă, adresîndu-se lui B): De nu — ce?

FEMEIA M: Isprăviți odată! Nu v-ați săturat de trîncănit?

BĂRBATUL B: Păi, dacă nu știm cu cine ești.

BĂRBATUL A: Cu Arborea sau cu Arbogonul?

BĂRBATUL R (Rizînd): V-ați smintit !
Cine-i cu Aragonul aici? (Ridică paharul
și bea) Noroc ! (Toți ceilalți: Noroc !
Noroc ! Trăiască !)

BĂRBATUL B (Mai toarnă un pahar):
Încă unul !

BĂRBATUL A: Tu cine ești ?

BĂRBATUL R: Chiar nu mă știi? Nu mă
știe nimeni aici ?

FEMEIA M: Nu cumva ești Antonio Fraile?

BĂRBATUL A: Antonio Fraile? Al lui
Onorato ?

BĂRBATUL R: Nepotul.

BĂRBATUL A (Cu efuziune): De ce n-ai
spus de la început ? Ești de-ai noștri !

BĂRBATUL B: Șezi ! Șezi și mănîncă
cu noi !

BĂRBATUL R: V-am spus că am mîncat.
(Ridică paharul și face un semn cu ochiul
femeii, ca și cum ar spune: ăstia-s beți !
Femeia încuvîntează cu bunăvoință, apoi
se retrage). Noroc ! (Toți ceilalți:
Noroc !)

BĂRBATUL A: În sănătatea ta, Antonio !
(Dă să-i toarne un alt pahar) Și a unchiu-
lui Onorato !

BĂRBATUL R: Acu' destul ! Și fără
supărare ! Trebuie să mă duc. Sint de
strajă.

BĂRBATUL A: Ah ! Ești de strajă ! Du-te,
du-te cu Dumnezeu și fă-ți datoria !

BĂRBATUL B: Și noi am fost de strajă.
La Porta Grande, pînă adineaori, ce
crezi ?

BĂRBATUL R (Cu un semn de salut, pe
care-l prelungeste pentru a se putea des-
prinde mai ușor, se îndepărtează.)

BĂRBATUL A (Însfăcînd de pulpană pe un
alt trecător: Bărbatul S) Vino-ncoa. Șezi
și mănîncă. (Un strigăt disperat în
depărtare: fluierături, rîsete, zgomot).

BĂRBATUL B (Se așază, mai bine zis
se lasă tras în jos și apucă speriat o
clovniță de miel, pe care Bărbatul A
i-a pus-o cu forța în mînă, c-un aer a-
proape amenințător. Bărbatul S mușcă
din ea. Toți rîsuflă ușurați și-ncep din
nou să mănînce, cu nădejde. În depărtare
se aud urlete, fluierături, un tropot
de cal).

FEMEIA I (Însărcinată, orîndînd spre bărba-
ții care benchetuesc): Eu nu m-aș atinge
de carne nici dacă... ah ! Nu pot
nici măcar s-o văd în ochi ! Puah !

FEMEIA O: Trece, are să-ți treacă !

FEMEIA I: Iarbă aș vrea să mănînc de-a-
cuma, numai iarbă !

FEMEIA T: Numai din iarbă n-o să ai
lapte pentru copil !

FEMEIA I: Și caprele mănîncă iarbă, și
tot dau lapte.

BĂRBATUL Z: Ce, ești capră ?

FEMEIA V: Ce prostii mai îndrugați.

FEMEIA I: Numai cînd mă gîndesc la
carne, și-mi vine să vărs.

BĂRBATUL Z: Ai văzut prea mulți
morți în zilele astea.

FEMEIA I: Mulțumesc lui Dumnezeu,
nici unul.

FEMEIA O (Neîncredătoare și un pic batjo-
coritoare): Chiar nici unul ?

FEMEIA V: Dar unde-ai fost în tot timpul
asta ?

BĂRBATUL Z: Se leagănă spînzurații pe
toate ulițele, în toate piețele... Cum
de n-ai văzut nici unul ?

FEMEIA V: Taci, Franceschino, pentru
Dumnezeu ! O să i se facă rău.

BĂRBATUL Z: Te-ai încuiat în casă în
vreamea asta ?

FEMEIA I (face semn că da, fără să răs-
pundă, apăsîndu-și pîntecul cu mîinile).

BĂRBATUL Z: Încuiată în casă ! De aia
ești palidă.

BĂRBATUL K: Cu ferestrele închise ! Cu
ușile încuiate ! (Batjocoritor): Delicată
mai ești, doamnă ! Dar acumă c-ai ieșit
la aer, simți mirozna asta ?

BĂRBATUL Z: E o miroznă care se
simte. Stau acolo în ștreang de trei
zile și vîntul bate încoace.

FEMEIA I (Cuprînsă de scribă se trage
la o parte).

FEMEIA V (Lui K): Vezi ce-ai făcut ? (Fe-
meile îi întorc spatele și se strîng în
jurul femeii I. Bărbatul K rîde satisfăcut;
Bărbatul Z tăce, nu-l cîntă-n strund).

BĂRBATUL A: Delicate mai sînteți,
toate ! Cum ați văzut un pic de carne
măcelărită, gata !

FEMEIA L: Un pic? la spune, pe câți i-ai căsăpît?

BĂRBATUL K: Eu unul, nu! (*Cealaltă bărbăți rîd de un asemenea răspuns*).

FEMEIA L: Doar te-am văzut eu cînd ai luat...

BĂRBATUL K (*Tresărind*): Așa e, că erai și tu de față și cîtcodăceai ca o găină, cînd... (*Adresîndu-se bărbatilor, care se solidarizează cu el, de la locurile lor*). Eu, Frasco Meda, și cu Lucrezio l-am legat de coada calului pe Samuele Bulzi. Era un vîndut!... (*Adresîndu-se din nou femeii L*): L-am legat de coada calului, nu l-am omorît. A murit singur. (*Bărbății rîd; femeia Z îl privește șintă, fără să rîdă și fără să se lase intimidată de rîsetele bărbatilor*).

FEMEIA L: Miroase a sînge, miroase a mort pe toate ulițele: nu v-ați săturat încă? Încă n-ați obosit?

FEMEIA E: Cît o să-i mai lăsați acolo, să atîrne?

BĂRBATUL U: Cît i-o încăpea locul!...

FEMEIA G: Măcar de s-ar întoarce vîntul!

BĂRBATUL U (*Își umezește un deget și-l ridică deasupra capului pentru a simți vîntul*): Vîntul? Sirocco sau crivăț, tot una e pentru noi. Ne stă grîul pe arie și trebuie să-l îmblătim cît timp e vînt. Cît timp e vînt se îmblățește grîul! Și noi asta facem, mări femeii: îl îmblătim!

BĂRBATUL Q: Pleava se duce, bobul rămîne.

FEMEIA E: Și tu crezi că ești grîu? Tu crezi că ești grîu? Uitați-vă la el, oameni buni: el e grîu!

BĂRBATUL Q: Poate că sînt orz, nu grîu: mă mulțumesc și cu atîta. (*Bărbății subliniază mereu prin aprobări și rînjete scurte, replicile celor de mai sus*).

FEMEIA V: Orz sau grîu, tot una e: în zi de sărbătoare plînea-i albă, în zi de lucru, e neagră.

BĂRBATUL F: Dar știi că vorbești frumos! Frumos vorbești! Un zgomot, o răbufnire, apoi un strigăt prelungit, sfîșietor, în depărtare. Cîteva femei își

astupă urechile ca să nu audă, altele ascultă).

FEMEIA V: Cînd o să se sfîrșească? Cînd!

FEMEIA I: Numai Dumnezeu desparte pleava de grîu, în ziua de-apoi.

BĂRBATUL S: Amin!

FEMEIA I: Sîngele cere sînge!

BĂRBATUL K: Poftim! S-a trezit și ea! (*Clopotul încetează să mai bată. Oamenii privesc împrejur, nedumeriți. Iată că, de pe o uliță, lăturalnică, vine o tînră nevastă cu un coș mare plin cu rufe spălate, purtat pe creștet. Oamenii o privesc în tăcere. Cîteva femei îi ies înainte și apoi se țin după ea. Femeia le privește speriată*).

FEMEIA N (*Uitîndu-se împrejur speriată*): Ce-ați găsit la mine?

BĂRBATUL U: Dar tu... De unde vii?

FEMEIA L: Da!... De unde vii?

FEMEIA I: Ai fost...

FEMEIA N (*Tot speriată, arată cu mîna, sfioasă*): Acolo, la rîu. Da, am fost la rîu... Ce-ați găsit la mine de mîi priviți așa?...

FEMEIA I (*Aproape plîngînd*): Ferice de tine!

FEMEIA N: De ce? De azi dimineată sînt la rîu. În fiecare miercuri mă duc acolo! Și ce-i cu asta?! (*Pleacă înfuriată*).

FEMEIA I: Ferice de tine! Ferice!

DIFERITE VOCI: — Vine de la rîu!

— Dumneai vine de la rîu!

— Ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat, dumneai se duce la rîu...

— Oh!

BĂRBATUL K (*Batjocoritor, femeilor*): V-a adus aminte că rîul n-a pierit, că e tot în albia lui! (*Bărbății rîd, subliniind și aprobînd, în afară de cîteva care toc, solidarizîndu-se cu femeile. Se aude un răpăit de tobă, lung, insistent. Clopotele tac. Cei care sîdeau, se ridică. Apoi, vocea Crainicului, în depărtare. Nu se înțelege ce spune. Vocea e îndepărtată, scandează frazele, modulîndu-le aproape ca un preot*).

BĂRBATUL A: Pssst!

BĂRBATUL F: De trei zile nu s-a mai auzit crainicul: se vede că sînt vești noi, sînt noutăți! (Răpăitul tobei se apropie: vocea strigă înștiințarea, dar cuvintele încă nu se înțeleg)

BĂRBATUL K: Nu deslușesc nimic. Voi pricepeți ceva?

BĂRBATUL A (Cu autoritate): Nu pricepi tu. Stai și-ascultă! (Un zgomot asemănător cu cele anterioare, dar mai apropiat; apoi un bărbat intră în fugă, se oprește glînd în mijlocul pieței, se uită împrejur ca o fiară hăituită. Are hainele ferfeniță, e plin de sînge și de noroi. Toți îl privesc. Bărbatul nu știe ce-l așteaptă, dar nu mai are putere să fugă: se clatină și se lasă în genunchi, resemnat în fața soartei. De fapt, urmăritorii sosesc în grabă, înarmați cu ciomege, arcanе și custuri, și dau să se arunce asupra lui; dar femeia U, urmată de alte cîteva, se inter pune).

— Lăsați-l în pace!

— Pleacă de-aici!

— Ce te bagi?

— Treaba noastră!

— E un trădător!

(Cîteva bărbați din piață sar în ajutorul femeii. Se iscă o învălmășeală, în cursul căreia bărbatul e lovit de urmăritorii săi. Răpăit de tobă; apoi vocea Crainicului, de data aceasta foarte limpede. Toți se opresc; întins pe jos, bărbatul încă răsuflă).

VOCEA CRAINICULUI (Din culise): Din porunca Măriei Sale Judele Lianora Arbarée: din clipa de față și odată cu această bătaie de tobă, legea începe să fie iarăși lege. Drept aceea, oricine aduce-va pagubă lucrurilor sau oamenilor în cuprinsul acestei cetăți, precum și în afară de ea, vinovat se va face și pedepsit va fi după dreaptă pedeapsă și judecată de două zile, în nume Domini, amen! (Lumea din piață comentează cu un murmur difuz).

BĂRBATUL K: Hei! Ce-nseamnă asta?

BĂRBATUL A: Asta-i o înștiințare.

Casă țărănească din Sardinia

BĂRBATUL K: Văd eu că-i o înștiințare: dar oare ce vrea să zică?

BĂRBATUL P: Da, ce vrea să zică înștiințarea asta?

UNUL DIN URMĂRITORI: S-a întors Brancaleone. Asta e.

BĂRBATUL P: Atunci înseamnă că Genova are puterea.

BĂRBATUL K: O să se-ntoarcă și Pasquale di Vernio!

FEMEIA M: Oh! Isuse și Sfântă Fecioară! Dar atunci pe toți ăștia de ce i-ați mai omorât? Așa, pe degeaba? (Fugarul e răpus cu lovituri de ciomag, apoi legat de gît și trîntit afară, fără ca nimeni să intervină. Lumea din piațetă privește scena. Răpăditul tobei și vocea Crainicului

se îndepărtează, repetîndu-se la intervale egale, pînă ce se pierde. Femeile fac gesturi de dezaprobare, discută. Împrejur se aude cum crește zgomotul orașului, se aud vocile mulțimii, ca o maree ce urcă; tropăit de pași care aleargă spre același punct: Piața Mare. Lumea din piațetă pornește și ea. Rămîn doar cîteva femei în jurul femeii I și cîteva bărbați, care se uită în urma celor care se îndepărtează).

FEMEIA I: Acum totul o să înceapă iar!?

FEMEIA F: Atîta amar de lume măcelărită. La ce bun? La nimic! (Răpăit de toabă și mai îndepărtat, vocea Crainicului și mai de nedeslușit.)

TABLOUL 2

Interior în Palatul Judelui din Aristani. Brancaleone d'Oria — Eleonora.

BRANCA: Mă lași să vorbesc, să vorbesc într-una, dar tu nu spui nimic. De ce taci? De ce nu-mi spui nimic? De ce mă privești așa? (Pauză) Ai plecat de la Monteleone fără să-mi lași nici o înștiințare, nimic. Veștile pe care le-am primit, au venit de la alții, nu de la tine. Nu pot să cred că ești alta decît femeia pe care am lăsat-o la Monteleone cînd am plecat... Nu pot să cred! Chiar dacă tu ai făcut totul ca să mă convingi de asta. Ce poate să ne despartă pe noi doi? De ce taci?... De ce nu vorbești?...

ELEONORA: Cîndva ai luptat împotriva tatălui meu.

BRANCA: Și ce are a face. Tatăl tău își avea interesele lui, iar eu pe ale mele.

ELEONORA: Te-am lăsat să pleci de-acasă împotriva tatălui meu, fără să zic nici un cuvînt. Am tăcut.

BRANCA: Erai soția mea.

ELEONORA: Atunci, nu ți-a părut de tăcerea mea. Acum însă îți pasă... Ce vrei să afli de la mine? Faptele

vorbesc singure, așa cum au vorbit și atunci. De ce mai e nevoie de cuvinte?

BRANCA: Nu izbutesc să te-nțeleg. Ai plecat de la Monteleone cu gloata aceea de descreierați, și-ai venit aici pornită pe măcel.

ELEONORA: Și ce-ar fi trebuit să fac, după tine? Să stau la Monteleone și s-aștept întoarcerea ta.

BRANCA: Chiar așa.

ELEONORA: Sau să primesc sfaturile lui Francesco del Barbo, să-mi iau copiii și să plec la Genova, ca să flu și mai departe, și mai la adăpost?

BRANCA: Asta ți se pare atît de ciudat? Bine-ar fi fost să pleci, chiar în noaptea aceea.

ELEONORA: Atunci, în timp ce eu m-aș fi îndreptat spre Genova, tu te-ai fi întors. Nici măcar nu ne-am mai fi văzut, iar tu ai fi aranjat totul, aici. Aragonul, Genova și Pisa s-ar fi înțeles între ele. Fără nici o îndoială. Iar faptele ar fi vorbit cu totul altfel de cum vorbesc acum. S-ar fi spus că eu am fost

înțeleasă cu tine și că am răsuflat ușurată, ca toți ceilalți. (Pauză) Asta ai fi vrut? (Pauză) V-ați făcut o socoteală greșită: trebuia să țineți seama și de oamenii din partea locului. Eu sînt de aici.

BRANCA: Tu ești fiica lui Mariano IV d'Arborea, viconte de Basso și conte de Goceano.

ELEONORA: Voi, Genovezii și Pisanii, ați spus totdeauna că bunicul meu a fost un bastard. I-ați contestat drepturile la succesiune numai pentru că mama lui a fost țărăncă din Cabras. Și-acum, tu... Nu, nu există decît un singur titlu care contează în casa noastră: acela de Jude de Arborea.

BRANCA: Te-ai repezit încoace ca o furie! Ai măcelărit totul în cale! Ai aprins războiul. Te-ai ridicat împotriva Aragonezilor, ți-ai cîștigat dușmănia Genovei, a Pisei... Oprește-ți oamenii! Dacă vrei, mai poți s-o faci, mai e încă timp. Dacă-i oprești acum, s-ar mai putea spune că a fost mînia oarbă a poporului cea care... Oprește-ți oamenii! Dar nu numai pe cei de aici, din Aristani: ci de pretutindeni! Dacă nu, știi foarte bine cine are să vă oprească. Aragonul are să vă oprească... și Genova, și Pisa... Se vor alia ca să termine odată cu acești...

ELEONORA: V-ați și aliat, ca să scăpați de Ugo. În complot au fost și Arago-

nezi, și Pisani, și Genovezi... Dar nu v-ați aliat decît pentru puțin timp. Întotdeauna ați fost unii împotriva celorlalți, și totdeauna v-am bătut. Noi v-am bătut întotdeauna.

BRANCA: De data asta vom fi uniți.

ELEONORA: Iar noi o să vă batem, uniți sau desbinați.

BRANCA: Atunci de ce nu începi cu mine? Chiamă-ți țărănoii și pune-i să mă închidă, chiar acolo în turnul în care a murit unchiul tău Giovanni. Chiamă-i! Pune-i să mă închidă, pentru că eu am să fiu împotriva ta!

ELEONORA: Îmi pare rău că un om ca tine rostește cuvinte atît de nesăbuite! Eu te vreau ca aliat, nu ca prizonier.

BRANCA: Eu, aliatul tău?

ELEONORA: Firește. Interesele noastre sînt aceleași, chiar dacă punctele noastre de vedere se deosebesc. Genova nu-ți va sta împotriva. Dacă complotul ar fi izbutit să scoată din joc Arborea... Dogele l-ar fi primit pe Pasquale di Vernio cu toate onorurile. Dar complotul a eșuat, iar Dogele îl va înfiera pe Di Vernio. Tu-l cunoști pe Niccolò Di Guarco mai bine decît mine. S-ar putea ca cei patru mii de florini pe care i-am împrumutat lui, să dea încă roade. Nu crezi? Eu ți aduc ca zestre Arborea. Am putea-o cîrmui și face să crească pentru copiii noștri.

TABLOUL 3

Sală de Consiliu a Maioralilor, în Palatul Judelui din Aristani. Eleonora — Brancalione d'Oria — Leonardo, episcop de Santa Giusta — Comitele Orrù — Onorato Fraile — Isidoro Gunale.

ELEONORA: Domnilor, n-am avut timp să convoc întreg Consiliul Maioralilor; dar chiar dacă aș fi avut răgaz, tot nu l-aș fi convocat. Hotărîrile pe care trebuie să le iau privesc Județul Arborea, dar mă privesc și pe mine, și pe soțul meu și pe fiii noștri. Interesele mele

personale sînt legate de cele ale Statului printr-un nod ce nu se poate dezlega. Cîrmuitorul aduce întotdeauna cu sine și propriile sale suspine, închise în piept, propriile dureri și propriile sale îndoieli, și adesea le amestecă cu hotărîrile pe care trebuie să le ia, contopind

interesele proprii cu acele ale Statului. De aceea v-am chemat, pentru a mă sfătui cu voi, voi care v-ați dovedit prieteni credincioși și în același timp bărbați iscusiți, cunoscători ai treburilor obștești; pe domnia ta, Monsenior (Episcopul se înclină ușor, și tot așa și ceilalți, pe măsura ce sînt numiți) care ai experiența cîrmuirii sufletelor, pe lîngă experiența neguțătoriei; pe domnia ta, Comite Orrù, care ai stat mereu lîngă tatăl meu, încă de la începuturile acestei lupte cu Aragonul; pe domnia ta, Isidoro Gunale, care de atîtea ori ai domolit pornirile prea generoase ale sărmanului meu frate, Ugo; și pe tine, Onorato Fraile, care ai venit să mă cauți pînă la Monteleone Rocca d'Oria, pentru ca vestea asasinării lui Ugo și a Benedettei să nu-mi ajungă numai din gură străină. Noi toți — eu, voi, poporul — purtăm un aspru război. Un război aspru, dar, pînă în clipa de față, norocos pentru noi. Pretutindeni unde se duc lupte, noi sîntem biruitorii. Castelele din Trexenta, Ogliastro, Baronia, se predau unul după altul. Aragonezii și trădătorii care s-au dat de partea lor, au fost puși pe fugă și caută adăpost la Cagliari și la Alghero. Acum, eu vă întreb — și vă rog să-mi răspundeți deschis: credeți, cu mîna pe inimă, că e bine să continuăm acest război pînă cînd vom cucerii și Cagliari și Alghero; sau că, ajungînd aici...

FRAILE: Trebuie să zvîrlim în mare, pe Aragonezi, pînă la ultimul dintre ei.

GUNALE: Să nu le dăm răgaz. Acum e momentul potrivit.

ELEONORA: Bine. Și domnia ta, Comite Orrù?

ORRÙ: Dacă izbutim să luăm Cagliari și Alghero, așa cum le-am luat pe toate celelalte, nu trebuie lăsați să răsuflă.

ELEONORA: Și domnia ta, Monsenior? Care e părerea domniei tale?

EPISCOPUL: Părerea mea e cunoscută de toți cei de față și chiar de Domnia voastră. Doamnă. După părerea mea, trebuie să ne mulțumim cu ocuparea pămînturilor și castelelor care au fost

în stăpînirea fratelui Domniei voastre, în clipa cînd a murit. (*Proteste din partea lui Gunale și Fraile*) Trebuie să ne mulțumim cu atît, deocamdată, și să încercăm să obținem de la regele Aragonului recunoașterea drepturilor și privilegiilor pe care le-a recunoscut Judelui Mariano, tatăl vostru.

GUNALE: Asta înseamnă să dăm îndărăt! FRAILE: Sîntem biruitori, de ce să ne retragem?!

ELEONORA: Acum, după ce fiecare din voi a spus ce gîndește, vreau să ascultați și cuvintele soțului meu.

BRANCALEONE: Sînt de partea Episcopului de Santa Giusta. Cagliari va rezista. Fortăreața Cagliari a fost cucerită o singură dată, atunci cînd Aragonezii au smuls-o de la Pisani. Dar Aragonezii au atacat-o de pe mare. Voi nu puteți lucrul acesta, pentru că nu aveți corăbii; iar pe uscat puteți s-o împresurați ani de zile, că tot n-o s-o luați niciodată.

ORRÙ: Asta așa e.

BRANCA: Același lucru e adevărat și pentru Alghero. Iată de ce are dreptate Monseniorul. Trebuie să cădeți la înțelegere cu regele Aragonului.

GUNALE: Noi să căutăm înțelegerea? Noi, care sîntem biruitori?

FRAILE: Cît mai putem, să mergem înainte.

BRANCA: Și cît o să mai puteți?

FRAILE: Pînă la capăt.

GUNALE: Dacă nu atacăm imediat fortărețele Cagliari și Alghero, flota pe care regele de Aragon o pregătește, are să vină. Și-atunci...

BRANCA: Ascultați-mă! Regele are alte treburi pe cap, în clipa de față. N-are să trimită nici o flotă, dacă voi nu amenințați Cagliari și Alghero. Mulțumiți-vă cu ce aveți acum. Pe temeiul acesta, putem... (*corectîndu-se*) Pe temeiul acesta, puteți începe tratativele cu mulți sortii de izbîndă.

FRAILE: Nu, trebuie să-i zvîrlim în mare! BRANCA: Să-i zvîrliți în mare! Să zicem că ați fi în stare, dar pe urmă ce-o să faceți? O să stați pe loc. Marea nu e pentru voi. Nu, nu! Voi n-ați atins

marea nici măcar cu degetul. Caii voștri, cînd văd marea nechează și dau din copite ! *(Pauză)* De două ori, papa a fost pe punctul de a da titlul regal casei de Arborea. *(O arată pe Eleonora)*. De două ori, coroana de rege al Sardiniei a atîrnat deasupra capului lui Mariano IV și al lui Ugo . . . Ei bine, v-ați întrebat oare de ce acest gest nu s-a împlinit nicicînd ? . . . De ce coroana regală, de două ori oferită, a fost tot de atîtea ori retrasă ? Mariano și Ugo aveau toate calitățile pentru a fi doi regi mari *(ia cu mîna stîngă, dreapta Eleonorei, și o strînge, fără s-o privească și continuînd)* . . . Toate ! Dar voi nu sînteți marinari ! *(Lasă mîna Eleonorei cu un gest brusc și se reazăză. Calm)* Nu sînteți marinari. Pentru a păstra insula și pentru a o apăra, pentru a zvîrli în mare pe cotropitori, nu e destul să ridici turnuri ciclopice : e nevoie de corăbii ! . . . corăbii ! . . . corăbii ! . . .

EPISCOPUL : Să încercăm să obținem recunoașterea regelui, și să ne mulțumim cu atît. Oamenii din Sardinia sînt sătui de războaie. De ani și ani de zile, poporul duce în spate războiul, și-l plătește.

FRAILE : Mai bine în război, decît să fim supuși ai regelui.

EPISCOPUL : Dacă oamenii n-ar fi isto-viți, cine-ar fi îndrăznit să atenteze la viața lui Ugo ?

FRAILE : Poporul n-are nici un amestec în treaba asta.

EPISCOPUL : Are, istovirea poporului.

GUNALE : De-acum nu mai poate fi vorba de istovire. Poporul e un roib pornit în galop. De ce vreți să-l opriți ?

BRANCA : O să se oprească în fața basti-onelor din Cagliari. *(Privind spre Leonora)* Trimite o solie la Monçon. Știi sigur că regele, chiar dacă nu cu plăcere, e dispus să recunoască drepturile tale. Tu vei fi Jude de Arborea, iar Federico, moștenitorul tău legitim.

FRAILE : N-avem nevoie de recunoașterea regelui : poporul își alege Judele.

GUNALE *(Ardînd-o pe Eleonora)* : Noi am ales-o și tot noi o vom apăra.

ORRÛ : Așa e ! Dar dacă regele nu se împotrivește, e și mai bine. Dacă e dispus acum să recunoască stăpînirea acestor ținuturi, pe care pînă mai ieri o nega . . . *(lui Branca)* Dar voi, Seniore, de unde știți că regele e dispus să încuviințeze cererile noastre ? *(Întorcîndu-se spre Eleonora)* . . . Dacă acestea sînt cererile noastre . . .

BRANCA *(după o clipă)* : Din îndemnul meu, episcopul de Santa Giusta a călătorit la Cagliari și a avut o convorbire cu guvernatorul don Bartolomeo Vignas.

ELEONORA *(sărînd)* : De ce ați făcut asta fără să mă încunoștiințați ?

EPISCOPUL : Am crezut că erați înțeleși, Doamnă.

BRANCA : De asta răspund eu. Înainte de a încerca să te conving pentru planul pe care ți l-am arătat, voiam să flu sigur de intențiile regelui. Dacă, totuși, tu . . . *(adresîndu-se celorlalți)* . . . dacă voi socotiți că aceste condiții nu sînt acceptabile . . .

GUNALE : Nu trebuie să tratăm, în momentul acesta.

ELEONORA : Nu trebuia să tratezi la Cagliari, fără să mi-o spui.

BRANCA : N-am tratat. Am pus doar o întrebare, iar pe tine nu te-am compromis. Tu nu trebuia să fii compromisă, în nici un chip. Repet : răspunderea acestui pas e a mea, în fața regelui, în fața voastră a tuturor. Ascultați-mă — ascultă-mă cu băgare de seamă tu, Leonora ! Trimite-mă la Monçon ca să tratez cu regele. Dacă regele nu acceptă condițiile, eu mă prind să lupt alături de tine. *(Tuturor)* Dacă regele nu acceptă, vă jur solemn să îmbrățișez cauza voastră. *(Sărută garda spadei sale)* Voi fi una cu voi, iar Arborea va avea flota de trebuință pentru a duce pînă la capăt acest război. V-o jur pe capul copiilor mei.

GUNALE : Regele nu va accepta niciodată condițiile voastre.

FRAILE : Vă vor reține ca ostatec la Monçon, Branca d'Oria !

BRANCA: Plec la Monçon cu înscrisul regelui, lată-l. (*Întinde Eleonorei un pergament*)

ELEONORA (*citește încet pergamentul, apoi își privește în față sfetnicii*).

EPISCOPUL: Să plece, Doamnă.

ORRÛ: Să facem și încercarea asta. Tratatule, oricum, au fost începute.

GUNALE: Dacă e adevărat ceea ce ai spus, vom avea corăbii!

FRAILE (*o privește pe Eleonora, vrînd parcă să citească în ochii ei, apoi își pleacă fruntea, resemnat*).

ELEONORA (*restituie pergamentul lui Branca d'Oria, făcut sul; apoi, cu o voce abia perceptibilă*): Du-te, și Dumnezeu să te aibă în pază.

TABLOUL 4

O încăpere mare sau o sală de audiențe, o masă lungă cu jilțuri, de jur împrejur. În fund, un mic tron.

Eleonora d'Arborea și monseniorul Lorenzo Puddu, abate de Santa Maria del Regno. Palatul Judelui de Arborea din Aristanî. Mai tîrziu, Federico și Marchizul de Valentès.

ELEONORA: Vino aici. Șezi, părinte Lorenzo. Simt nevoia să vorbesc cu dumneata, înainte de-a lua o hotărîre.

PĂRINTELE LORENZO (*se apropie de un jilț și se reazemă cu minile de spătar*).

ELEONORA: Nu, așează-te aici... aici..

PĂRINTELE LORENZO (*se apropie și se uită grav la Eleonora, apoi își pleacă privirea*).

ELEONORA: N-ai să-mi spui nimic?

PĂRINTELE LORENZO (*face un semn spre ușă*): Cei de dincolo așteaptă.

ELEONORA: Lasă-i să aștepte.

PĂRINTELE LORENZO: E marchizul de Valentès. Nu e bine să fie lăsat să aștepte.

ELEONORA: Și eu am așteptat, înainte. Iar soțul meu așteaptă și-acuma.

PĂRINTELE LORENZO (*o privește cu violențe, întrebător*).

ELEONORA: E la Cagliari. Acolo l-au dus.

PĂRINTELE LORENZO: La Cagliari?

ELEONORA: Prizonier, la castel. Înscrisul n-a folosit la nimic. Regii au puțința să lege și să dezlege. Făgăduiesc și nu se țin de făgăduială, jură, dar jură strîmb, și au întotdeauna dreptatea de partea lor. Nu. Nu sînt oameni de onoare, regii.

PĂRINTELE LORENZO: La Cagliari! Dar asta e un semn bun!... Dovedește bunele intenții ale regelui... Dacă regele Pedro l-a lăsat să vină aici, în Sardinia, e semn că intențiile sale sînt bune.

ELEONORA: O armată întreagă a debarcat la Cagliari. Corăbii, oameni, cai... Și-au așezat tabăra pe dealul Bonaria. Sînt atît de mulți, încît nu încap în Castel... Dacă regele Pedro ar fi vrut să trateze, trebuia să-l lase pe Branca d'Oria să se întoarcă liniștit acasă, așa cum se obișnuiește cu orice solie. Dar regele refuză toate propunerile noastre... Ne vrea vasalii lui, și-atît... L-a retrimis aici pe soțul meu, sub o pază strașnică. Și l-a trimis înapoi pentru că nu i se pare un ostatec destul de prețios... Don Pedro îl vrea pe fiul meu.

PĂRINTELE LORENZO: Cum? Pe Federico?

ELEONORA: Da, pe Federico. Pe el îl vrea. Și n-o să-i dea drumul lui Branca d'Oria, pînă nu-l are pe Federico. (*Pauză*) Am nevoie de dumneata, părinte. (*Pauză*) Eu am și hotărît, știu ce trebuie să fac... Da, ca și atunci cînd am venit să îngenunchiez la poarta

bisericii Santa Maria del Regno...
Și atunci eram hotărâtă. De aceea,
atunci, nu ți-am cerut decât binecu-
vîntarea, doar binecuvîntarea!

PĂRINTELE LORENZO: Dacă atunci m-ai
fi...

ELEONORA (*Înterupîndu-l*): Nu, eram
hotărâtă. Eram hotărâtă și nu puteam
face altceva decît ceea ce am făcut. La
ce bun să fi cerut sfaturi? Nu aveam
nevoie de sfaturi, nu doream decît
binecuvîntarea domniei tale. (*Scurtă
pauză; apoi, cu vioiciune*) O doresc și
acum!

PĂRINTELE LORENZO (*ridică mîinile
Într-un gest de afectuoasă împotrivire și
în același timp de invitație la calm*):
Lasă! Lasă!...

ELEONORA (*schimbînd tonul și îndepăr-
tîndu-se puțin, ca pentru a se sustrage*):
Dar nu doresc un gest, un semn al crucii,
așa... Nu! Nu mi-e destul numai un
gest al mîinii domniei tale. Da, e pre-
țios! Prețios și întăritor! Dar nu mi-e
destul. Vreau să devină cuvînt. Vreau
să aud vorbele domniei tale, vreau
consimțămîntul domniei tale... Uite,
domnia ta trebuie să fie de acord cu
mine. Trebuie să-mi spui că am drep-
tate. (*Cu dirzenie lăuntrică, bătînd cu
pumnul drept în palma deschisă a mîinii
stîngi, și aproape frîntă în două*) Dacă
tatăl meu a avut dreptate, dacă fratele
meu a avut dreptate, dacă țelul pentru
care au luptat atîția ani și pentru care
au murit atîția oameni, a fost un țel
drept... (*Face un gest de oboseală
— pauză — apoi reia*)... atunci am
dreptate și eu. Dar simt nevoia să aud
că mi se spune... că mi se spune...
Iată de ce te-am făcut să vii de la Ardara,
părinte. Ești singurul om din lume...

PĂRINTELE LORENZO (*Îi opacă o mîină,
iar cu cealaltă îi face semn să tacă; apoi*):
Soțul tău... Da, soțul tău, ce zice,
ce te sfătuiește să faci? (*O invită să se
așeze, se așază și el, și o privește cu
atenție, așteptînd*).

ELEONORA (*străduindu-se din rădputeri
să rămîină liniștită și să se stăpînească*):
El zice... să dăm copilul. (*Eleonora*

*și Monseniorul rămîn tăcuți cîteva clipe,
fără să se uite unul la celălalt; apoi Eleo-
nora se ridică, se duce la masă, la o
hîrtie, o dă Părintelui Lorenzo, care o
citește, apoi i-o restituie*).

ELEONORA: Zice că se supune voinței
regelui, pentru că de la rege nu poate
veni decît binele.

PĂRINTELE LORENZO: Dar gîndul lui
adevărat?... Părerea lui adevărată nu
poate fi aceasta. Tu poți să pătrunzi
în sufletul lui, poți să ghicești ce vrea
cu adevărat. Ce vrea el?

ELEONORA (*uitîndu-se la Monsenior*):
Asta vrea. Așa gîndește el, cu adevărat...
Nu pentru că nu și-ar iubi copilul, nu
pentru că ar vrea să predea copilul
și-n schimb să fie el liber... Nu pentru
că ar vrea să-și jertfească fiul, nu...

PĂRINTELE LORENZO (*se uită la ea
întrebător, fără să înțeleagă*).

ELEONORA: El, Branca d'Oria, avea,
și mai înainte, dorința ca Federico
să crească la curtea de Aragon. Obişnuia
să zică, mereu: «Cînd Federico o să
crească, o să-l trimitem la Curte». Așa
zicea. Și tatăl meu a fost la Curte,
mulți ani de zile. E un vechi obicei al
casei noastre, dumneata o ştii. Bunicul
meu era prieten cu regele Aragonului...
Dar acum, toate s-au schimbat, nu mai
sîntem prieteni. Federico ar fi un osta-
tec.

PĂRINTELE LORENZO: Soțul tău se
iscălește Conte de Monteleone.

ELEONORA: Și înscrisul regelui îl nu-
mește așa: Conte de Monteleone și
baron de Marmilla. Numai că Montele-
one aparține familiei d'Oria încă de
mult, iar Marmilla e în mîinile mele.
(*Pauză, apoi*) Și Federico ar fi fost făcut,
la timpul său, conte sau marchiz de
Aristani sau de vreun castel din Cam-
pidano Maggiore sau din Trexenta...
Sau, dimpotrivă, la un moment dat,
ar fi fost înlăturat. Cine poate pătrunde
taina ce se ascunde în mintea unui
rege?

PĂRINTELE LORENZO: Greu să pătrunzi
chiar taina ce se ascunde în mintea

soțului tău, în clipa de față. (Pauză)

Poate că acum și-a schimbat părerea.

ELEONORA. Crezi?

PĂRINTELE LORENZO (dînd din umeri):

Aș dori să fie așa. Aș dori să fie așa, pentru binele lui.

ELEONORA: Nu și-a schimbat părerea.

În privința aceasta gîdim diferit. El nu aprobă nimic din tot ce am făcut eu de cînd mi-a murit fratele.

PĂRINTELE LORENZO: Ascultă, fata mea...

ELEONORA (sărînd): Știu, nici domnia ta nu mă aprobă.

PĂRINTELE LORENZO: Ar fi trebuit să aștepti întoarcerea soțului tău.

ELEONORA (ca pentru sine, neconvinsă): Trebuia să aștept!

PĂRINTELE LORENZO: Soțul tău era pe drum: trebuia să aștepti să se întoarcă acasă.

ELEONORA: Să aflu că fratele meu a fost asasinat și să stau la Castel d'Oria și să aștept... Nu, părinte Lorenzo, nu, nu: asta nici domnia ta n-o crezi.

PĂRINTELE LORENZO: Trebuia să vii la mine, să-mi ceri sfatul, înainte de-a alerga aici ca o deznădăjduită, ca să...

ELEONORA: Eram deznădăjduită. L-au omorît și pe el și pe copila lui. L-au sîrtecat trupul, l-au tîrît prin oraș și l-au spînzurat de un copac, iar eu să aștept, să cer sfaturi?... Ce fel de sfaturi?... Un singur lucru era de făcut! Am venit la domnia ta — și ți-am cerut binecuvîntarea... Nu, nu puteam să rostesc, nici să aud, nici un cuvînt... Iar eu... Ah, dacă mi-ar fi încăput în ghiare toți: Valore Deligia, Silanos și ceilalți zbiri ai regelui, îți jur că i-aș fi spînzurat în mijlocul tîrgului, așa cum am făcut cu ceilalți. (Scurtă pauză) Iar dacă Branca d'Oria ar fi fost aici și s-ar fi împotrivit, aș fi poruncit să-l lege și să-l arunce în temniță.

PĂRINTELE LORENZO (dînd din mîini, dar fără prea multă convingere): Aiurezi! Soțul tău în temniță! Mai încet!

Asemenea vorbe nu se spun.

ELEONORA: Așa aș fi făcut!

PĂRINTELE LORENZO: Ai devenit o... o femeie cumplită! Nu-i destul că soțul tău e închis acolo, mai vrei să-l arunci chiar tu în temniță!?

ELEONORA: În temnița mea ar fi la adăpost. S-ar simți chiar bine, în temnița mea! (*Pauză*).

PĂRINTELE LORENZO: Dar de ce l-ai trimis tocmai pe el la Monçon?

ELEONORA: El a avut ideea acestei solii. El însuși a vrut să se ducă la Monçon, la rege.

PĂRINTELE LORENZO: Ei?!?

ELEONORA (*Încuviințează din cap*).

PĂRINTELE LORENZO: Și tu?

ELEONORA: Eu aș fi vrut să fie trimis episcopul de Santa Giusta.

PĂRINTELE LORENZO (*Încercînd să se stăpînească*): Episcopul de... Oh, doamne!... Și dacă-l țineau acolo, ca ostateg?... (*Izbucnește în rîs, fără voia lui*) Episcopul de Santa Giusta!... (*Rîde; dar își revine imediat*.)

ELEONORA: Ah! Pe el nu l-ar fi reținut ca ostateg. Ce să facă don Pedro cu episcopul de Santa Giusta!? Știa prea bine că l-aș fi lăsat să se îngrășe la Barcelona sau la Monçon pentru tot restul zilelor sale.

PĂRINTELE LORENZO: De'... în sfîrșit!... (*Pauză; apoi, din nou pe tonul serios de mai înainte*) Dar de ce a vrut să se ducă chiar el, Branca d'Oria?

ELEONORA: Pentru că-i plac titlurile, și știa că regele, înainte de orice, i-ar fi dat un titlu. Pe Branca d'Oria l-au vrăjit întotdeauna asemenea lucruri: conte, marchiz... E un biet negustor din Genova: toate astea-l amețesc. Ca și cum n-ar ști că regii împart asemenea titluri pînă și cățeilor și purceilor lor. Nu există mercenar care să nu rîvnească titlul de marchiz de... A! Dar nu noi, noi nu: noi sîntem Juzi de Arbarée. N-avem investitura regelui, nici a împăratului și nici măcar a papei. De rege, de împărat, de papă, nouă puțin ne...

PĂRINTELE LORENZO (*Întrerupînd-o cu severitate*): Eh!

ELEONORA: Noi primim investitura din partea poporului.

PĂRINTELE LORENZO (După ce amîndoi au rămas cîtva timp în tăcere, privindu-se): Ce vorbe mari! Regele, împăratul... papa... poporul...

ELEONORA: Poporul ne face Juzi. Și voința e aceea a poporului care...

PĂRINTELE LORENZO (Expeditiv): Bine, bine... (După o pauză meditativă) Așa stînd lucrurile... așa zice...

ELEONORA (Îl scrutează cu ochii întredeschiși, neîncredătoare, gata să sară, încordată).

PĂRINTELE LORENZO: ... Dacă l-ai da ca ostatec pe Federico... Da, cu ce te-ai alege?

ELEONORA (continuă să-l privească ca mai înainte, dar mai puțin încordată, cu ochii larg deschiși).

PĂRINTELE LORENZO: Și-apoi, lăsînd la o parte toate acestea, nu trebuie să te desparți de copilul tău.

ELEONORA (ca scăpătă de o grea povară, răsuflă ușurată): Asta voiam să te aud spunînd. Asta, asta, asta: copilul trebuie să rămînă cu mama sa, cu mama sa... (Se reculege, apoi) Da: asta! (Încă o pauză; apoi, scuturîndu-se repede din meditația ei tăcută) Și-acum, dă-mi binecuvîntarea, părinte. Trebuie să-l primesc pe marchizul de... marchizul de Valientes! (Se aruncă în genunchi în fața Monseniorului, ca o fetiță, fără cuvenita smerenie, gustînd dinainte răspunsurile pe care le va da ambasadorul regal.)

PĂRINTELE LORENZO (cu vioiciune, prefăcîndu-se că se îndepărtează): Ei, nu! Așa, nu... așa, nu!...

ELEONORA (Își împreunează mîinile și, îndoită în două, începe să rîdă, să rîdă ca un copil): Ah! Monsenior! Ah! Ah! Ah! (Arătînd cu degetul spre Lorenzo) Acum știu de ce ești supărat pe mine. Am priceput. Ah! Monsenior! Acum știu de ce ești supărat pe mine. Am priceput chiar în clipa asta! Știu de ce n-ai mai venit să mă vezi, atîtea luni de zile, în ciuda celor ce se petreceau... Oh!... Oh!...

PĂRINTELE LORENZO (ursuz): Cum?

ELEONORA: Domnia ta, acum un an, în fața bisericii Santa Maria del Regno (rîde) m-ai binecuvîntat înainte să bagi de seamă că (rîde) eram în pantaloni! (Rîde.)

PĂRINTELE LORENZO: Ce tot îndrugi! Ce prostii îți mai trec prin cap!?

ELEONORA: Da! Și pe urmă, cînd m-am ridicat în picioare (se ridică din nou în picioare) și... ai văzut că sînt în pantaloni...

PĂRINTELE LORENZO (stîngherit): Femeile nu trebuie să poarte pantaloni! Pantaloni sînt... Vai, în ce lume trăim! (Autoritar, o silește să se așeze din nou în genunchi.)

ELEONORA (îngenunchiînd și împreunîndu-și cu smerenie mîinile, ca o fetiță cuminte): Aveam de făcut drum de-o zi întreagă călare! (Se uită la el cam de jos în sus, dar văzîndu-l că se roagă, își pleacă fruntea și se concentrează spre a primi cu demnitate binecuvîntarea.)

PĂRINTELE LORENZO (în picioare, cu mîinile împreunate și cu fața în sus, se roagă. Își desface mîinile, depărtîndu-le una de alta, le împreună din nou, se concentrează din nou, ținînd mîna dreaptă pe creștetul Eleonorei, apoi o binecuvîntează.)

ELEONORA (după ce s-a recules o clipă în rugăciune, se ridică plină de sprințeneală și, întorcîndu-se spre ușă, bate din palme. Apare un soldat înarmat cu o sulică; Eleonora îi face un semn. Ușa se închide la loc.)

PĂRINTELE LORENZO: Și-acum, lasă-mă să plec.

ELEONORA (caută niște hîrtii pe masă, răspunde parcă pe gînduri, dar cu autoritate): Nu, rămii, te rog. (Între în fugă copilul Federico, prin altă ușă, urmat de o femeie, care se oprește în prag.)

FEDERICO (se repede spre Eleonora și se ghemuiește rîzînd la picioarele ei.)

ELEONORA (Îl ia de subțiori, îl ridică și-l așază, în picioare, pe masa plină de hîrtii, apoi face doi pași înapoi și-l privește cu seriozitate. Copilul, care se

strîmba în joacă, devine și el serios.
Eleonora se întoarce spre părintele
Lorenzo și, pentru o clipă, o străfulgerare
de voioasă maliție îi străbate privirile.)
PĂRINTELE LORENZO (încuviințînd, cu
prefăcută gravitate): A crescut mare.
(Ușa din mijloc e dată la o parte și intră
maestrul de ceremonii, care-l anunță pe
marchizul de Valientes.)

MARCHIZUL (intră și se închină după
moda spaniolă. În urma lui, cîțiva ofițeri,
demnitari etc.)

ELEONORA (îl măsoară cîteva clipe)
apoi, cu o gravitate regală, îl arată
pe copil, care stă în picioare pe masă):
Vi-l prezint pe noul Jude de Arbarée.
Din voința poporului, este urmașul
răposatului Ugo. Judele nu se va înde-
părta de poporul său. Spuneți aceasta
suveranului vostru stăpîn.

MARCHIZUL: Doamnă, cunoașteți hotă-
rîrea regelui...

ELEONORA (îi întinde marchizului un
sul): Iar domnia ta fă-o cunoscută
regelui pe-a noastră.

MARCHIZUL (perplex, rămîne cîteva
clipe uitîndu-se la Eleonora și la copil,
apoi se închină și iese repede.)

Cortina

În romînește de FLORIAN POTRA

Giuseppe Dessi

FOCURI PE DIG

NUVELĂ INEDITĂ

Maurizio dibăcise rudele acelea îndepărtate chiar la momentul potrivit, cînd din pricina jenei sale financiare, fusese nevoit să-și retragă fiul din colegiul aristocratic în care-l ținuse pînă-ntr-a patra de gimnaziu. Astfel, băiatul se afla de cîteva luni în casa celor trei femei, cînd starea celei mai bătrîne dintre ele, Candida, care era de multă vreme suferindă, se agravă subit. Maurizio încercase să ascundă băiatului adevăratele motive ale acestei schimbări, pe care în sinea lui o socotea poate vremelnică, dar Alessandro înțelesese totul și mai știa că nimeni, în afară de *mătușa* Candida, nu l-ar ține în pensiune pentru o sumă atît de mică; și-i era rușine, de fiecare dată, gîndindu-se la toate minciunile spuse cu atîta dezinvoltură bătrînei de către tatăl său, pentru a-i explica de ce, după atîția ani, se arăta abia acuma din nou și de ce nu-l adusese niciodată pe băiat, nici măcar pentru a i-l prezenta. De aceea, băiatul își luase sarcina, biruindu-și o anumită repulsie inițială, să repare într-un fel această lipsă de sinceritate și îndrăzneală, și căuta s-o considere pe *mătușa* Candida ca pe o *mătușă* adevărată, iar pe Paola, ca pe o adevărată verișoară, și chiar și pe Camilla, ca pe o rudă. Adeseori după ce-și termina lecțiile, în loc să iasă pe-afară, urca pe terasă, unde cele trei femei — vara era aproape — stăteau înaintea de cină, lucrînd și bucurîndu-se de răcoare, și se oprea la taifas cu ele, răspunzînd mai cu seamă întrebărilor puse de Candida în legătură cu rudele din Tula, cu prietenii și cunoscuții, și ascultînd poveștile bătrînei de pe timpul cînd era în sat împreună cu soțul ei, grefier la judecătoria de ocol. Vorbea despre bunicul lui Alessandro, despre bunica, despre tata. Bănăstarea de care se bucura pe vremea aceea și faptul că era o străină de locurile acelea și soția unui funcționar, făceau ca totul să-i apară

În culori trandafirii, oamenii și lucrurile; iar Tula, sat urît și prăpădit, cu ulițele pline de praf și de bălegar, rămăsese în amintirea ei ca un fel de Paradis terestru. Chiar și Paola, care, cînd mama ei povestea de timpuri îndepărtate, simula de obicei o curiozitate plină de admirație, atunci cînd venea vorba despre Tula, își uita prefăcătoria femeiască și-i lua vorba din gură; și adeseori izbucneau certuri între ele, în legătură cu vreo întîmplare, cu vîrsta sau cu numele vreunei persoane. La început, băiatul — care era isteț și sprinten — se minuna văzînd că amintirile Paolei despre Tula erau limpezi, iar cele despre locurile în care familia grefierului stătuse mai de curînd, apăreau vagi și nedeslușite; și cîteodată își arăta mirarea, chiar exagerînd — și atrăgea atenția asupra acestei contradicții, schimbînd cu Camilla, care-l înțelegea din zbor, cîte o privire cu tîlc. Dar mai tîrziu, pricepuse că la mijloc nu era doar cochetăria, ci că trebuia să existe un alt motiv pentru care anii următori nu erau amintiți cu aceeași plăcere, ca aceea de la Tula. În fond, Paola semăna cu mama sa, era, ca și ea, o fire deschisă; dar firea asta, care la bătrînă era simplă și limpede, la fata asta bătrînă dobîndea tonuri aspre, neplăcute, de-a dreptul violente, așa cum se întîmplă întotdeauna cu oamenii timizi. De aceea, uneori, Paola avea maniere de-a dreptul grosolane, iar mama ei o mustra ca pe o fetiță. Dar chiar și în aceste ocări, pe care Paola cu toți cei treizeci și cinci de ani ai ei, bătută pe muchie, le primea cu capul plecat și fără să crîcnească, bătrîna era ca de obicei lăconică și măsurată, ca și cum minia trecătoare ce o însuflețea dintr-o dată, n-ar fi fost altceva decît o simulare, un expedient pedagogic. În schimb, era spontană, adîncă și delicată emoția cu care, din cînd în cînd, își amintea de fiul ei Agostino, stabilit de multă vreme la Milano. Se plîngea că, în cîțiva ani, venise doar de cîteva ori s-o vadă și că nu-și aducea niciodată soția, să i-o prezinte.

O dată, bătrîna zise, referindu-se la Paola: — Ea, cel puțin, s-ar fi putut duce. De-atîtea ori i-am spus: « Du-te și ai să-mi spui și mie, pe urmă, cum e femeia asta pe care și-a luat-o. »

Paola își întoarse capul spre fereastră, iar Alessandro băgă de seamă că încerca să-și ascundă lacrimile.

De obicei, era aspru cu Paola, neizbutind să-i erte stîngăcia, ieșirile ei brusce, înduioșările din senin, și cu atît mai puțin micile ei cochetării, care ar fi părut ridicole chiar la o femeie mai tînără. Ca, de pildă, atunci cînd, după ce-și spăla părul — sîrmos, aspru — îl lăsa răsfirat pe umeri, cu o panglică de mătase petrecută sub ceafă și înnodată într-o funduliță pe frunte, pasămite spre a se

usca mai repede, dar în realitate — cugeta Alessandro — spre a se mândri cu bogăția aceea barbară de păr, încă necrezut de negru. În clipa aceea, băiatul căuta privirea vicleană a Camillei, care-și făcea de lucru, sprintenă și slabă, între terasă și bucătărie, și-apoi se-ntindea cu o strîmbătură în fotoliul de nuiiele, cercînd cuvîntul menit s-o rănească pe vîrstnica fecioară. Și nu era greu ; asta și pentru că, mai mult decît cuvintele, conta tonul sarcastic. Camilla nu sufla nici o vorbă și după prima privire cu tîlc nici nu se mai uita la el, dar gesturile sale, pasul ei sprinten și chiar umerii ei slabi, părul ei — întorcîndu-i spatele — exprimau aprobare, satisfacție, bucurie răutăcioasă.

Îi plăcea Camilla tocmai pentru că nu-și ascundea anii și era spontană la vorbă și la gest. Avea un păr frumos, de culoarea bronzului, des, cu multe fire albe, un trup svelt și uscățiv de fată de la munte, și totuși nu lipsit de o anumită gingășie în linia sînilor și a șoldurilor. Avea o față de păstor, roșie și parcă arsă de soare și de vînt, brăzdată de cute subțiri, iar privirile, verzi ca de pisică, îndărătul ochelarilor cu ramă de oțel, sfredeleau, pătrundeau pretutindeni. Trebuia să aibă aceeași vîrstă cu Paola și poate că era chiar mai trecută, dar anii o maturizaseră, îi dăduseră o experiență, și asta se vedea. Ca și Candida, nu părăsise niciodată dialectul autentic al satului din Centru unde se născuse și unde-și petrecuse adolescența, pînă să intre la stăpîn, la aceste rude îndepărtate și « înstărite ». Astfel, părea a fi mai mult din generația Candidei decît din a Paolei ; și, de fapt, se înțelegea imediat cu Candida, ca doi concetățeni într-o țară străină. În timp ce Paola vorbea italiana hibridă, întrebuițată de burghezii de la oraș.

Pălăvrăgeala lor fără sfîrșit nu-l făcea să iasă niciodată cu totul din reveria stîrnită în el de orizontul întins, pe care-l domina de pe terasa înaltă, cu orașul care descreștea pînă la mare, cu portul plin de vapoare negre și roșii, de vase de război cenușii, de veliere, de pescadoare, de remorchere, de îmbarcațiuni mărunte care se vedeau mișcîndu-se și forfotind ca niște insecte ; cu țărmurile joase, la stînga — salinele și satele, la dreapta — bălțile, iar în față, muntele celor Șapte Frați, cu cele șapte vîrfuri distincte : visuri de călătorie, mai mult chiar, visurile unei anumite călătorii a tatălui său, despre care surprinsese întîmplător o conversație între părinți, înainte de a se întoarce în oraș, și de care putea să depindă averea și bunăstarea lor.

Între bălți și țărni se întindea o fișie de pămînt în care, la un anumit punct, se deschidea un vad pe unde apa dulce a bălților

se revărsa în mare ca un fluviu lat, spărgîndu-se înspumată de stînci. Cele două limbi de pămînt erau legate printr-un pod mare de fier, pe care băiatul îl deslușea cu greu, de sus, de unde era. Și totuși, acest soi de capcană pentru șoareci nu putea fi altceva decît marele Ponte della Scafa, pe care-l străbătuse de atîtea ori, cu un an înainte, împreună cu tovarășii săi de colegiu, în plimbările lor de duminică. Norii treceau foarte înalți deasupra mastodonticului schelet de fier și părea că toată această pată imensă înaintea ca o navă pe firul unui curent adînc și întunecat. Amintirea aceasta îi reveni foarte vie, și, în același timp, își aduse aminte și numele vasului comercial pe care trebuia să-l ia tatăl său, pentru a ajunge clandestin în Tunisia: *Biliknis*. Pentru că tatăl său, așa cum auzise deslușit în acea scurtă conversație nocturnă, urma să plece în străinătate cîțva timp, pînă cînd lucrurile s-ar fi aranjat.

Rezemat de balustrada terasei, în timp ce femeile continuau să pălăvrăgească și să trebăluiască, însoțea cu gîndul trecerea asta de nori și de umbre pe deasupra podului — contururile lucrurilor și raporturile de distanțe deveneau tot mai nedeslușite în amurg — și simțea într-adevăr în aer mirosul algelor ce putrezeau pe țărmul stîncos; de fapt, mirosul acesta nu era numai o amintire sau o iluzie, ci străbătea pînă la el, acolo sus, adus treptat-treptat de briză, care făcea ca perdelele de la fereastră să se zbată, pocnind ca niște pînze de corabie. Uita cu totul de cele trei femei, de vorbăria lor, și-apoi, după o vreme, iată că le auzea din nou vocile și prindea iar, cu ușurință, firul discuției lor. Pentru că subiectele erau mereu aceleași și aceleași erau și motivele certurilor ce izbucneau uneori între Paola și Camilla, provocînd intervenția energică a bătrînei. Disputele între cele două verișoare nu descopereau niciodată nimic nou, nu ajungeau să desvăluie niciodată taina urii lor vechi, care dăinuia încă din timpul copilăriei. Doar o singură dată, în atîtea luni, această extraordinară revelație era cît pe ce să aibă loc — aceasta a fost, cel puțin, impresia lui Alessandro, ascultîndu-le cuvintele pline de mînie și subînțelesuri — dar bătrîna se simțise dintr-odată rău. Albă ca hîrtia, se lăsase moale în fotoliu, și Camilla abia apucase s-o susțină.

De data aceea, i-au făcut injecția acolo, pe terasă, la lumina amurgului, iar ea, mare cum era, părăsită de puteri, palidă, cu fustele-i largi de văduvă, arăta ca moartă.

De obicei, cînd simțea că i se face rău, o chema în ajutor pe Camilla și se ducea în odaia ei, ca să se întindă pe pat. În clipe ca

acelea, nu-și căuta niciodată fiica. Nici măcar nu voia s-o aibă aproape. Nimeni, în afară de Camilla, nu avea brațe îndeajuns de puternice și totodată îndeajuns de ușoare și de delicate pentru a-i da un sprijin, pentru a o ajuta să se elibereze de îmbrăcămintea de prisos, pentru a-i potrivi pernele sub umeri și sub cap, pentru a-i face injecția, pentru a o masa cu o cârpă de lână înmuiată în camfor, pentru a o răcori, agitînd în ritmul convenit un mic evantai, care se afla totdeauna, împreună cu medicamentele, pe măsuta de noapte. Fără să scoată un cuvînt, Camilla făcea tot ceea ce era necesar, mișcîndu-se fără să greșească niciodată, în ritmul respirației bătrînei, care devenea tot mai precipitat — acolo, lîngă ea, slabă, atentă, iute ca gîndul. Pînă cînd, încetul cu încetul, cu multă greutate, zbuciumul se potolea, răsufierea redevenea aproape normală.

Abia atunci Paola era admisă în odaie, în semiobscuritate, și se așeza lîngă patul mamei sale, fără s-o atingă.

Băiatul, la rîndul său, în vîrfurile picioarelor, intra pentru o clipă în odaie... În întunericul dens se auzea răsufierea greoaie, trudnică, și clinchetul mătăniilor din mărgelile de lemn, mari ca nucile, atîrnate deasupra patului.

Într-o zi, în timpul mesei, Alessandro auzind o discuție despre o moșie a bunicului său, numită Orto del Corvo, nu rezistă ispitei și zise că această moșie nu mai aparținea familiei sale, că fusese vîndută pentru a se face față unor datorii. I se păru că dezvăluie o mare taină, dar cele trei femei nu se arătară cîtuși de puțin mirate, iar Paola zise, după o vreme, că oricui i se poate întîmpla să aibă datorii: vorbe de clacă, doar așa, ca să se afle în treabă. Atunci, Alessandro simți dintr-odată un mare dispreț pentru ființele acestea bune și mărginite, pentru viața lor meschină, și hotărî în sinea lui să plece cu orice preț împreună cu tatăl său, să împartă cu el primejdiile și aventurile călătoriei pe vasul acela comercial, al cărui nume îl auzise rostit. Și fu mirat că nu se gîndise încă mai de mult la lucrul acesta, că se învoise să rămînă și să aștepte liniștit întoarcerea tatălui său; și simți o mare iubire pentru el, iubire și admirație. Era sigur că, ajuns în port, tatăl său va veni să-l vadă, ca de obicei, convins că el nu știe nimic de proiectele lui; iar el se va preface că într-adevăr nu știe nimic, se va preface că-l salută ca și cum ar urma să se-ntoarcă în oraș, dar îl va urmări și se va urca după el, pe ascuns, pe vapor. Da, se va urca, nimeni n-o să-l poată împiedica. Chiar dacă va trebui să treacă prin foc, chiar dacă va trebui să se cațere pe lanțul ancorei.

Va trece, nevăzut, prin fața marinarului de cart. Va reuși să se urce pe bord și va rămîne ascuns pînă în clipa plecării; apoi, odată în larg, va ieși din ascunzătoare și va apărea în fața tatălui său, care se va minuna și-l va îmbrățișa.

Din momentul acela, visurile lui dobîndiră o direcție precisă, se organiză, deveniră un plan de acțiune. Și în această fervoare a imaginației, fiecare gest, chiar și cel mai comun, avea sensul aventurii și al riscului. Încheindu-și șireturile cu piciorul sprijinit de fierul patului, coborînd scările, închizînd o ușă, luînd o carte de pe etajeră — mișcările sale erau extraordinar de precise și de măsurate, asemănătoare cu ale unui prestidigitator pe scenă sau ale unui echilibrist pe frînghie. Și avea mereu în minte plecarea, îmbarcarea clandestină, călătoria, aventurile: dar mai ales îmbarcarea ce urma să aibă loc în chipul acela neobservat și miraculos.

Astfel, într-o seară, i se întîmplă să facă o serie de gesturi a căror imaginară precizie și îndemînare se realizează dincolo de fantezie și vis, cu consecințe pe care el însuși nu le prevăzuse.

Femeile erau încă pe terasă, cînd le salută, ca să iasă. Le salută ca întotdeauna și în momentul acela încă nu știa nimic din ceea ce avea să facă peste cîteva minute. Coborî repede scările, ușor și tăcut ca un acrobat, intră în odaia sa pentru a lua scrisoarea ce trebuia pusă la cutie; dar pe măsută găsi un șnur de mătase înfășurat: un șnur mic de mătase roșie, nu mai lung de cincizeci de centimetri, subțire, rezistent.

Mai tîrziu, gîndindu-se la toate acestea, i se păru că acționase ca un somnambul. Îl mîna parcă o voință ca totul străin. Doar în mîini simțea o nevoie de gesturi prestigioase, negîndite, neprevăzute, chiar și pentru el însuși.

Luă șnurul, prinse un capăt cu dinții și ieși din odaie.

Ușa de la intrare, în afară de broasca de tip englezesc, bine unsă, care o făcea să se închidă aproape de la sine printr-o singură împinsătură, mai avea pe dinăuntru un zăvor greu de fier, cu mînerul de alamă, care bloca ușa lunecînd prin niște inele. Și zăvorul era bine uns și nu făcea nici un zgomot. Îl trăgea, seara, Camilla, după întoarcerea tuturor celor din casă.

Alessandro îndoi șnurul în două și-l petrecu în jurul mînerului de alamă, deschise ușa, ieși, o închise la loc, ținînd strîns cele două capete ale șnurului; manevră apoi șnurul și-l făcu să lunece pe lîngă tocul ușii închise, trăgînd astfel zăvorul din afară, lăsînd ușa încuiată.

Avu senzația că a făcut o treabă încă nefăcută de nimeni înaintea lui, și alergă să pună scrisoarea la cutie, nerăbdător să se întoarcă și să vadă efectul glumei sale asupra celor trei femei.

La întoarcere observă că zăvorul fusese între timp deschis. Paola și Camilla se certau. Se învinovăteau reciproc, iar Candida rîdea de ele, făcîndu-le uituce. Cele două verișoare continuă să vorbească despre asta, chiar și după ce bătrîna se culcă; pînă la urmă, căzură de acord că trebuie să fi fost ea, bătrîna, cea care trăsese zăvorul; un gest mecanic, pe care-l uitase îndată după aceea. Efectul arteriosclerozei, ziceau.

A doua oară, Alessandro acționează dinadins, chiar dacă nu știa nici el unde voia să ajungă. Leși, ca și prima dată, și închise ușa în același fel, trăgînd zăvorul din afară cu ajutorul aceleiași șnur. Dar, deși acționează conștient, nu dădu prea multă importanță faptului, astfel că, întorcîndu-se acasă după o jumătate de oră, încercă să deschidă cu cheia ca de obicei, și numai atunci își aduse aminte de zăvor. Sună, rămînînd în așteptare. După un timp, auzi pașii grei ai Paolei coborînd scările, și, după o clipă de nedumerire, țipătul ei ascuțit:

— Mamă ! . . . Camilla ! . . .

Întîi Camilla, apoi Candida, prima sprintenă ca o căprioară, cealaltă coborînd greoi treaptă de treaptă, veniră să vadă; iar îndărătul ușei închise, băiatul le simți descumpănite. Niciuna din ele nu umblase la ușă: de asta erau sigure toate trei; totuși zăvorul era închis. Băiatului i se păru că vede fețele lor încordate, aplecate, năuce.

În sfîrșit, înfășurîndu-și mîna în șorț, Candida împinse brusc zăvorul și deschise larg ușa.

Atunci, băiatul le văzu aieveau. Mîna bătrînei făcu un semn discret, invitîndu-l să intre, iar celelalte două, doar cu ochii, fără să poată scoate un cuvînt, îi făcură și ele semn: « Vino ! Vino înăuntru ! . . . »

Băiatul trecu pragul și-atunci toate trei deodată îl înșfăcă ră și-l strînseră la piept, înfrigurate, cu mîinile reci de spaimă. Deodată, Candida se aplecă, parcă ar fi vrut să culeagă ceva de pe jos, lăsîndu-se moale, cu capul înainte, pe podea.

O ridicară cu multă greutate, o culcară pe canapea, iar Camilla alergă să aducă cele de trebuință pentru injecție.

Bătrîna zăcea acolo, cu capul căzut pe spate și cu un braț atîrnînd în jos. Era un braț mare, greu: mîna se sprijinea de podea, cu dosul palmei.

Înainte de a sparge fiola, Camilla încuie ușa de la intrare, care rămăsese deschisă. O împinse cu piciorul ca și cum ar fi fost molipsitoare; și tot cu piciorul, dintr-o smucitură, desvelindu-și pulpa slabă și nervoasă pînă deasupra genunchiului, împinse zăvorul.

— De ce n-o lași descuiată? zise Paola.

Cu ochii mereu închiși, cu o voce subțire, Candida zise:

— De ce? Dacă vrea zăvorul să stea închis... dacă vrea el să stea închis...

Băiatul simți un fior prin șira spinării. Luă mîna Candidei, o ridică de jos și o strînse la piept:

— Mătușă! Eu sînt de vină! zise repede. Eu sînt de vină, mătușă Candida.

Bătrîna deschise ochii și zîmbi. Încuviință din cap: da, da. Îl mîngîie cu mîna ei caldă, grea.

— Eu sînt de vină! Zău! Eu!, zise Alessandro ridicîndu-se în picioare și întorcîndu-se spre Camilla și Paola. Dar se vedea pe fețele lor că nu-l cred, că nu pot să-l creadă, că nu-l vor crede niciodată.

De data aceasta, accesul fu mai grav ca de obicei și o lăsă pe Candida într-o stare de prostrație, din care bolnava nu ieșea decît după amiaza tîrziu, cînd pe terasă ajungea răcoarea brizei marine. Dar nici atunci nu vorbea și abia răspundea, prin gesturi sau monosilabe, la întrebările ce i se puneau.

Într-o seară, însă, dintr-odată, în timp ce Camilla strîngea masa, începu să rîdă de una singură, scuturîndu-se toată. Apoi, cu glasul și cu tonul de odinioară, le spuse că se gîndește la Michele Stagno.

— Parcă-l văd! zise. Cu mustățile alea stufoase!

Se sculă, se sprijini cu mîinile de balustradă, trăgînd pe nări briza marină, în timp ce ceilalți o priveau înmărmuriți.

Camilla bătu din palme și aduse supa. Dar bătrîna avea chef de vorbă. Auzindu-i cuvintele, Alessandro își aducea aminte de bătrîn într-un chip tot mai lămurit, îi revedea umerii largi, barba mare, nasul puternic, coroiat. Și începu și el să-l descrie pe Michele Stagno, care sosea de obicei cu carul încărcat de stofe; pentru că era negustor de stofe.

— Pe vremea mea, era gestionarul prăvăliei de la mină, — zise Candida.

Vorbea încet, căutîndu-și cuvintele, rîzînd de una singură. Toți erau în așteptare. Povesti că într-o zi, în timp ce se întorcea călare de la mină, traversînd calea ferată, Michele zărise printre pietre un săculeț de piele. A descălecat și l-a cules de pe jos.

— Era greu, zise bătrîna. Dar nu erau alice de vînătoare . . .

— Erau bani ! ziseră în același timp Camilla și Paola.

— Napoleoni ! Aur ! zise bătrîna.

Alessandro mai auzise și în alte rînduri povestea asta, dar nu-și amintea urmarea. Aștepta și el, ca și Paola și Camilla.

— A încălecat din nou, zise rar bătrîna, ca și cum ar fi urmărit mișcările greoaie ale lui Michele Stagno, s-a întors la mină și a predat săculețul celui care-l pierduse.

— Și cine-l pierduse ? întrebă Paola.

— Cine putea să-l piardă ? Patronul minei, un englez.

— Acum mi-aduc aminte ! Mi-aduc aminte ! izbucni Alessandro. Englezul i-a dat un napoleon.

— Un napoleon ? rîse bătrîna. De unde știi tu ?

— Păi, așa a spus el.

Bătrîna lovi cu mîinile în masă, rîzînd.

— Nu i-a dat nimic. Era zgîrcit ! Un englez bogat și zgîrcit ! zise bătrîna, continuînd să ridă. Apoi se liniști și ștergîndu-se la ochi adăugă : — Asta s-a întîmplat cu mulți ani înainte de-a veni tu pe lume : cu vreo treizeci, patruzeci de ani înainte . . . poate chiar cincizeci. Iar el a murit puțin după aceea. N-aveai de unde să-l cunoști.

Lucrurile acestea ajunseseră la urechile lui din poveștile bunicului, ale mamei, ale servitoarelor, fapte pierdute în ceața vremii, pe care el le socotea apropiate. Iar pe Michele Stagno, bătrînul acela legendar, lui i se părea că-l zărește, aievea coborînd din car și intrînd în casă, dar acum știa cu certitudine că nu-l văzuse niciodată.

După seara aceea, Candida începu să se simtă mai bine, iar somnolența îi trecu aproape cu totul. Chiar și atunci cînd ședea în fotoliul ei, cu ochii închiși, și fără să-și mai facă vînt cu evantaiul peste pieptul larg, somnul care o fura pentru o clipă era altceva decît toropeala ce o moleșea de obicei : era un somn sănătos, odihnitor.

Cu puțin înainte de închiderea anului școlar, Camilla și Paola ieșiră împreună într-o seară, lăsînd-o singură cu Alessandro,

pentru a merge să vadă focurile de artificii de pe dig. Dar nu scăpară fără țipete, fără vorbe aspre și bombăneli. Încă în ajun, Alessandro făgăduise Paolei că o va însoți el; dar în ultimul moment, sub pretext că-și pregătește lecția de latină, zise că nu poate. În realitate, însă, îi era rușine să iasă cu Paola, din cauza stângăciei ei, așa cum Paolei îi era rușine să iasă cu Camilla, care purta încă rochii lungi și basmaua înnodată sub bărbie, ca în prima zi când venise de la țară. Alessandro îi dădea mereu înaintea cu lecția lui, iar Paola cu făgăduiala, și se clondăneau, dar pînă la urmă interveni Candida, ținînd partea băiatului, iar Paola și Camilla își luară tălpășița fără să scoată vreun cuvînt, ca să n-o înfurie.

Cu sintaxa latină deschisă pe marmora mesei, Alessandro urmărea svîcnetul scurt care încrețea din cînd în cînd obrazul bătrînei, și care, pornind de la pleoapele grele și căzute, se stîngea în colțul gurii. Prin ușa deschisă spre terasă pătrundea, puțin cîte puțin, boarea nopții, proaspătă și liniștită, cu musculițe și fluturi care dădeau tîrcoale lămpii pînă ce se prăbușeau palpitînd pe marmora lucioasă și rece. Nu numai aerul nopții era liniștit, ci și strada; de jur împrejur orașul era pustiu, lumea coborîse spre dig, ca Paola și Camilla.

Deodată, în liniștea aceea, îi veni cheful să continue lectură romanului lui Conrad, pe care-l începuse după amiază. Sintaxa latină nu era decît un pretext. Se întinse, căscă în tăcere, se simți vesel și ușor. Ușor ca un fulg. Se ridică fără zgomot și strecurîndu-se printre scaune și masă, printre masă și dulap, printre fotoliu și perete, ținîndu-și pînă și răsufierea, ca să n-o trezească pe bătrîna din somnul ei transparent, ieși din bucătărie, și coborî pe trepte. Din întuneric își întoarse fața spre odaia luminată, spre bătrîna neclintită, spre obrazul ei în raza de lumină, spre avantajul de pe pieptul ce se ridica și cobora într-o mișcare amplă și liniștită. Încălecă balustrada și-și dădu drumul alunecînd, plutind parcă în zbor: într-o clipită ajunse la parter, străbătu coridorul în salturi lungi, pe-ntuneric, fără să se lovească de nimic, cu o percepție ca de pisică. Intră în camera lui, ca să ia cartea de pe raftul mobil, așezat pe măsută. O recunoscă după pipăit.

În aceeași clipă, în spatele lui, se aprinse lumina pe coridor. Se-ntoarse înfiorat și rămase pe loc, cu cartea în mînă. În fața ușii de la intrare, chiar sub lampa electrică, se afla Candida: o Candidă întru totul asemănătoare celei pe care o lăsase adormită la etajul de sus, fantoma Candidei, dubletul ei, care pogorîse în zbor după el, tăcută și neobservată.

Stînd aplecată, examina zăvorul, fără să-l atingă. Ridică mîna și, fără să-l privească, îi făcu semn să se apropie : un semn prevăzător care îndemna la prudență, ca și cum în locul zăvorului s-ar afla ceva care ar putea să dispară dintr-un moment în altul.

Băiatul ascultă, se apropie în vîrfurile picioarelor.

Basmauă înnodată pe sînul femeii se înălța și cobora în ritmul greoi și întretăiat al răsufării. « Se simte rău », gîndi băiatul, în timp ce se apropia, dar nu gîndi doar atît ; ideea morții îi apărură pentru o clipă în minte și nu a posibilei morți a femeii, care se rezemase de zid cu spatele și fără să-și ia ochii de la ușă, întindea o mînă spre el, o mînă mare, caldă și moale ce o apucă pe a lui, — ci a morții în general. Ca și cum moartea ar fi fost un fel de vînt, un fel de sirocco sau crivăț.

— Ai auzit ? Întrebă Candida cu o voce joasă și șuerătoare din pricina astmei.

— Ce ? făcu băiatul, cu o voce la fel.

— Zăvorul : s-a închis și apoi s-a deschis.

Băiatul simți din nou fiorul rece de mai înainte, îl simți cum curge în jos pe șira spinării. Clătină din cap, bîlbîi :

— Nu se poate.

Un ciudat simțămînt de spaimă creștea în el, îl năpădea ca o umbră.

— Vă simțiți rău, zise, stăpînindu-și clănțanitul dinților. Vă conduc în camera dumneavoastră.

Candida se uită la el fără să răspundă la întrebare.

— L-am auzit în timp ce erai în camera ta. S-a deschis și s-a închis, și-am coborît, zise.

— Eu am tras zăvorul, zise Alessandro repede. Știa foarte bine că minte, dar numai în aparență. Dincolo de cuvinte, gîndul acesta îi era limpede. Ar fi putut să se explice.

— Dar tu erai în camera ta. Nu vorbi prostii. Erai în camera ta. S-a auzit aici.

— De două ori, l-am închis eu ! ... Eu l-am închis ! ... l-am spus Paolei ... și Camillei ... eu ...

Candida nici nu-l asculta. Își sărută vîrfurile degetelor strînse laolaltă și atinse cu evlavie chipul Mîntuitorului, pe care Camilla îl fixase pe ușă cu patru pioneze.

— Eu l-am închis ! ... repetă băiatul, aproape plîngînd.

Candida îl privi. — Și Camilla mi-a spus la fel, că l-a închis ea, zise ; și întorcîndu-i spatele începu să urce, disprețuitoare, scările.

— Mă credeți proastă ! Dar nu m-am prostit, să știți ! ...

Urca greu, ținându-și fustele cu mîinile, ca să nu se împiedice, și bombănea în sinea ei : — Să fiți cu băgare de seamă ! Nu urcați scările ! Ia să mă mai slăbiți cu scările ! Alta-i socoteala ! Mie necazurile-mi fac rău !

Înghionti băiatul care voia s-o ajute și după un scurt popas, începu iar să urce, treaptă de treaptă. Acum o îngîna pe Paola : — Să nu bei cafea ! Să nu pui sare în supă ! Cum adică, să mănînc nesărat ? Nu-i sarea de vină, și nici cafeaua : necazurile ! Gîndurile ! Gînduri vechi, care se-ntorc și te năpădesc . . . te năpădesc . . .

Alessandro încercă din nou s-o ajute ; de data aceasta, Candida nu-l respinse ; dar în loc să se sprijine de el, îi strîngea mîna mică sub brațul ei enorm.

— Ajunge chiar un singur gînd, zise oprindu-se să-și tragă răsufierea. — Ajunge chiar un singur gînd . . . Și inima prinde să bată mai tare.

— Eu . . . , încercă să spună Alessandro, dar bătrîna nu-l lua în seamă.

— La urma urmei, nu-i vorba nici măcar de gînduri, reluă ea. Au trecut atîția ani, așa că gîndurile de-atunci nu mai au ce să se amestece. Inima prinde să bată pe socoteala ei, fără vreun motiv.

Băiatul o conduse pînă la fotoliu și bătrîna se așeză, apoi îi cuprinse bărbia cu degetele și-l întrebă, cu blîndețe :

— Sau poate că nu sînt liniștită, acum ?, și dintr-odată ochii i se umeziră.

Băiatul făcu semn din cap că da, cu vioiciune, mușcîndu-și buzele ca să nu izbucnească în plîns. Luă ziarul de pe masă și începu să-i facă vînt. Bătrîna închise ochii, mulțumindu-i printr-un surîs.

— Cîteodată, zise ea după o vreme, aud parcă niște ciocănituri...

— Ce ciocănituri ?

— Da, niște ciocănituri scurte . . . Așa : toc, toc . . .

Bătu cu degetele pe brațul fotoliului, un braț de lemn, ros și lucios.

— Și nu le aud înăuntru, în inimă : le aud afară.

— Afară ?

— În perete. Sau în masă.

După cîteva clipe zise :

— Cum îi spune sfîntului ăluia ? . . . Știi ! Sfîntul ăla care bate în perete cu toiajul cînd cineva e bolnav.

— Sfîntul Gaetano, zise Alessandro, care într-adevăr auzise de sfînt de la servitoarele din casă.

— Deh ! zise Candida, ținându-și ochii mereu închiși, cu o adîncă, cu o intimă convingere : — Eu n-am crezut niciodată. Inima-i cea care bate ; dar ți se pare că auzi loviturile în perete, în tavan. Nu-i așa ?

Deschise ochii și-l privi pe băiat.

— Sigur că-i așa, zise Alessandro.

— Sfîntul ăla își vede de treburile lui și nu ciocănește nicăieri : toate astea nu-s decît prostii. Dar cînd ești bolnav, pînă la urmă poți să și crezi.

Un timp tăcu. Alessandro continua să-i facă vînt, încetișor. Deodată, după cîteva minute de tăcere, bătrîna zise :

— Știi ! Deunăzi l-am văzut.

— Pe cine ?

— Pe sfînt. Era îmbrăcat ca un călugăr, cu traistă și toiag. Ieșea din camera ta, în timp ce eu coboram scările. S-a oprit să caute ceva în buzunar, și eu îmi spuneam în sinea mea : « Prin urmare, e adevărat ! Există ! » Dar în aceeași clipă a și dispărut.

Acum, băiatul făcea eforturi să nu rîdă. Ba chiar rîdea, rîdea în tăcere ; dar își mușcă buzele, se stăpîni ; și zise cu o voce calmă, sigură :

— Eu am tras zăvorul, mătușă, deunăzi.

Cu un gest de dispreț, bătrîna se uită la el și-i zmulse ziarul din mîină. Nu-i mai era rău. Se strînse în sine cu un oftat, se aranjă mai comod în fotoliu și închise ochii, așa cum face omul cînd vrea să rămîină singur.

Astfel, în sfîrșit, băiatul putea să citească nestingherit, în liniște, fericit : « Strigătele marinarilor din cavă se contopeau cu vuietul mării, se înălțau în sus printre pînzele întinse și liniștite, păreau că se pierd în noapte, dincolo de orizont, dincolo de cer. Stelele ardeau cu o lumină nemișcată deasupra arborilor aplecați . . . »

Deodată se auzi prima explozie, departe, pe dig. Începeau focurile de artificii. Începeau chiar în clipa aceea. Urmară niște pîrîrituri dese ; apoi, iarăși tăcere. Dar ceva se întîmpla, în mod sigur. Băiatul își reluă lectura : « Fișii de lumină brăzdau apa, se frîngeau în fața navei și, după trecerea ei, tremurau îndelung . . . »

O detunătură puternică, în înaltul cerului, la zenit, despică văzduhul. Alessandro își astupă urechile cu mîinile, simțind în timpane un sfîrșit de cristale, care nu se mai sfîrșea. Candida continua să-și țină ochii închiși. O altă detunătură, pe oglinda apei, ușor de recunoscut, asemănătoare cu cea dinainte, deosebită

de toate cele următoare, se multiplică în ecouri tot mai îndepărtate, care mureau în fundul golfului, la poalele munților Șapte Frați.

Printre vasele cu geranium de pe balustrada terasei, care se decupau la intervale, negre, în strălucirea orbitoare a luminilor multicolore, se zărea întinderea de acoperișuri, cupola rotundă a Sfântului Spirit. Apoi, o lumină albă înflori în înaltul cerului și se cerni peste golf, peste oraș, peste munții îndepărtați, risipindu-se și răspîndindu-se tot mai mult, luminînd bălțile, podul Scafa, cătunele de pe țărmul răsăritean; apoi totul se năruî în întuneric, cu o răbufnire asurzitoare.

Candida se ridică, ținîndu-se de brațele fotoliului.

— Eu cobor, zise. E mai bine.

Coborîră pas cu pas, Candida, așa cum avea obiceiul, călcînd înainte cu piciorul drept și ținîndu-se cu mîna de balustradă. Băiatul o sprijinea cu amîndouă mîinile, de antebrațul stîng. Îi simțea greu, inert, parcă desprins de ea. I se părea că duce un sugaci monstruos și adormit. În văzduh, detunăturile și ecourile se contopeau într-un mormăit continuu, într-o îndepărtată canoadă, întreruptă din cînd în cînd de prîfituri furioase și de explozii mari, inutile, care despicau cerul.

Fără să aprindă lumina în odaie, Alessandro o însoți pe bătrîna pînă la pat, susținîndu-i mereu brațul dureros, și rămase acolo fără să mai știe ce să facă.

— Șalul, zise bătrîna, după ce se întinse cu multă trudă.

Băiatul luă șalul de pe speteaza fotoliului și-i acoperi picioarele, așa cum văzuse că făcea Camilla. Ca și Camilla, se așeză și rămase pe loc, în tăcere. Dar picioarele femeii se mișcau, sub șal. Se ridică, dădu șalul la o parte, și desfăcu cu greu șireturile ghetelor înalte. Degetele lui neîndemînatice se chinuiau în jurul nodului. În sfîrșit izbuti, și trăgînd de vîrf și de toc, o gheată după alta, o descălță. Bătrîna scoase un suspin de ușurare — așa i se păru lui Alessandro — care răsuflă și el adînc și simți aerul stătut al camerei, plin de mirosuri complexe, învechite de atîta dospeală. Picioarele bătrînei zăceau nemișcate. I le acoperi din nou cu șalul.

Deodată, cu o extremă claritate, avu senzația sigură că a rămas singur, că e singur în casa goală, singur în zona aceea pustie a orașului. Și că suspinul pe care îl auzise, a fost ultimul.

Într-adevăr, după suspinul acela adînc, definitiv, gîfiala bătrînei încetase și nu se mai auzea nici clinchetul mătăniilor de lemn atîrnate deasupra patului.

Era singur, dar nu-i era frică. Avea să rămână acolo pînă la întoarcerea Paolei și a Camillei; chiar toată noaptea.

Vacarmul răbufnelilor surde, al exploziilor ce umpleau cerul în toată adîncimea lui, îi trezea în minte imaginea unor anumite amurguri în golf. Uneori, norii par nemișcați, dar după un timp ochiul întrezărește o lentă învălmășire de mase cenușii și verzui, o prăbușire de creste învolburate. În cîteva secunde, în această nemișcare înșelătoare se deschid adîncuri nemărginite, hăuri de lumină, și tot acest vast, îndepărtat, tăcut vacarm se duce nu se știe unde, pe firul unui vînt din țării, al unui mistral stratosferic în timp ce vînticelul de răsărit — care umezește fațada clădirilor și urmărește docil străzile strîmte, șerpuitoare, ce duc de la mare spre bulevardele cu sicomori și spre bastioane — e îmbibat cu mirosuri de alge, de baltă.

Nimic, ca ideea fantastică a acestor vînturi deosebite, nu-i dăduse vreodată senzația de vastitate a cerului — a acestui cer de noapte, la care se gîndea în întunericul odăii.

În romînește de FLORIAN POTRA

RIE CULTURALĂ

IOANIS AVRAMIDIS: Grup

ANALIZĂ ȘI CRITICĂ A LUCRĂRILOR DE ARTĂ

sinteze și profiluri

CORNEL MIHAI IONESCU

POEZIA GREACĂ ȘI VIRTUȚILE UMANISMULUI

Se părea, pînă nu de mult, că destinul poeziei neogrecești va rămîne înscris pentru eternitate sub semnul unui paradox foarte rar, de altfel, în istoria culturii. Succesoare legitimă a celor mai bune tradiții ale antichității clasice, poezia Greciei moderne a dobîndit cu greu recunoașterea timpurilor mai noi, tocmai pentru că ascendența ei era prea ilustră, iar exigențele — dimensionate după acest model suprem. Cauza o constituie într-o bună măsură intervalul uriaș de timp care desparte cele două momente ale culturii grecești, făcînd puțin vizibile linile continuității. Acest fapt a întreținut concepția pretins științifică a multora din cei care s-au apropiat de fenomenul culturii grecești cu intenția de a-i pune în evidență valoarea și determinările specifice.

Prejudicata « miracolului grec », după care civilizația elină reprezintă o fulgurașe strălucitoare, o construcție spontană și irepetabilă, susținută de factori ideali, fără precursori și continuatori, reflectă întocmai optica eronată a unor exegeți ai istoriei culturii. Această prejudicăție a primit justificarea teoretică a unor gînditori de prestigiu la vremea lor. Pe la mijlocul secolului trecut, de pildă, etnologul german Fallmerayer pretindea că tipul grec antic a dispărut complet, fiind absorbit de diferite naționalități ale Orientului. La începutul secolului nostru, Oswald Spengler avea să formuleze în « Declinul Occidentului » ipoteza eleatismului culturii antice, a imobilității ei funciare. « Cultura antică n-avea memorie, spunea el, ea trăia în prezentul pur ». Față de cea modernă, ea ar reprezenta un ciclu impermeabil care se refuză prelungirii valorilor ei esențiale în formule mai noi. Prin prestigiul filozofului german concepția discontinuității culturii grecești în formularea ei teoretică era dusă astfel la ultimele consecințe.

Cu mult înainte însă ca Spengler să prezică « declinul Occidentului », romantismul afirmase în mod explicit continuitatea culturii eline, redescoperind Grecia modernă. Noua înțelegere, așa cum o formulează, de pildă, C. Fauriel în prefața la *florilegiul de Cîntece ale Greciei moderne* (1824—1825) implica numeroase disponibilități polemice la adresa pedantismului clasic, împotriva acelor « erudiți ai Europei care nu vorbesc de Grecia decât pentru a deplînge pierderea vechii ei civilizații ». Romantismul pune astfel în lumină conștiința însăși a poporului grec, manifestată latent în toate formele culturii lui neoelenice dar mai ales în lirică, unde mîndria de a fi grec atîngea formele hipertrofiate ale *hybrisului*¹. Recent, etnologia și antropologia sovietică au infirmat tezele reacționare ale lui Fallmerayer, confirmînd de pe o poziție științifică continuitatea poporului și a culturii grecești. Înțelegerea acestui fapt a fost posibilă prin istorismul gîndirii romantice, iar interesul pentru Grecia modernă explicabil prin aceea că în momentul respectiv mișcarea de eliberare națională a poporului grec împotriva asupririi turcești încarna Idealul liberar al întregii Europe. Intelectualii greci au susținut ideea continuității culturii lor naționale pentru rațiuni direct legate de destinul luptei pe care o duceau. Această conștiință a inspirat primele manifestări ale poeziei neogrecești, legate indisolubil de mișcarea de eliberare și de constituirea statului național. În momentele ulterioare ale evoluției ei, poezia Greciei moderne va asimila tot mai profund această conștiință, devenită bun al culturii. « Să bem vinul cel vechi, strămoșesc, din cupa cea nouă », scria Kostis Palamas, formulînd exigența echilibrului dinamic al continuității și devenirii, al tradiției și inovației. Sinteza spiritului clasic cu lirismul modern constituie orientarea esențială a acestor poezii, care prefigurează în peisajul literaturii universale o zonă specifică de înaltă valoare umană. Grație noii poziții formulate de romantism, poezia greacă a atras într-o măsură tot mai mare interesul de cultură al lumii. În vremea din urmă, după cunoscuta « Istorie a literaturii grecești moderne », 1920, scrisă în olandeză de Hessling, contribuții recente pun în lumină valorile specifice ale acestei poezii. *Florilegiul* amplu pe care-l oferă Robert Levesque², cartea lui Roger Milliet³ despre eroismul poporului grec în lupta de rezistență, istoriile literare ale lui A. Mirambel⁴ și B. Lavagnini⁵ configurează o imagine globală a noii poezii grecești, cu lacunele inerente încercărilor de a fixa puncte ferme de orientare într-un fenomen în continuă evoluție.

★

Exegeții poeziei neogrecești au avut adesea prilejul să sublinieze afinitățile ei cu poezia noastră, bazate mai cu seamă pe acelea existente între folclorul grec și cel românesc. Condiții istorice similare, influențe comune ale literaturii occidentale, problema limbii literare au accentuat la rîndul lor asemănările de structură și expresie ale celor două poezii. Idealul liberar, frumusețea etică, patriotismul ardent, sinceritatea intensă a sentimentelor reprezintă valori care precizează natura acestor afinități. Asemeni « dorului » românesc — condiție unică, ireductibilă la alte stări psihice — în poezia neogreacă

¹ Orgoliul excesiv corectat prin pedeapsa zeilor și care constituie adesea resortul condiției tragice în teatrul antic.

² *Damaine grec* (1930—1946, Paris—Geneva 1947)

³ *A l'école du peuple grec* (1946).

⁴ *La littérature grecque moderne*, Paris, 1953.

⁵ *Trattato neogreco* (Porfiras, Kavafis, Sikelianos), 1954 și *Storia della letteratura neellenica*. Milano, 1955.

nostalgia dă un relief afectiv pregnant vieții Interioare a eroului liric. Sensul, filtrat discret dar tenace, al tragicului, dovadă irefutabilă a continuității spiritului grec, conferă versului o vibrație de patos interior sensibilizat cu rigoare în spiritul « măsurii » antice, care moderează stările sufletești și evită excesul. Înțelegerea eronată a conflictului tragic din teatrul antic s-a prelungit adesea și asupra poeziei. Nietzsche considera că adevărul ultim al întregii existențe este condiția dionisiacă, tragică prin excelență, sublimată în formele apolinice, calme dar fragile, ale artei. După muzică, poezia era, pentru el, a doua treaptă de sublimare a sentimentului dionisiac în viziune apolinică. Mai recent, un exeget al poeziei grecești, Georgios Spyradaki¹, întula resortul condiției tragice (dar și al depășirii ei) în « dialectica luminii » pe care o implică peisajul grec. În realitate (precizarea este valabilă atât pentru teatrul clasic cit și pentru lirica modernă) starea tragică este o rezultantă, mai mult sau mai puțin evidentă a unor condiții obiective social-economice; ea subsumează toate acele împrejurări adverse pe care le răsfrânge existența eroului liric (faptul este mai limpede în folclorul grec sau în balada cea mai înalt tragică a poeziei noastre populare — « Miorița ».) Poemele inspirate de lupta proletariatului grec pentru libertate socială pun în evidență natura acestui tragic obiectiv.

Primele manifestări de autentică poezie modernă au apărut în legătură Indisolubilă cu diverse atitudini și tendințe ce traversau cultura greacă la începutul secolului trecut. După o primă perioadă numită de unii cercetători « a precursorilor », care exalta un patriotism încă vag și specula motivele anacreontice ale vinului și iubirii, așa numita « Școală veche din Atena » cultivă un purism lingvistic excesiv și face apologia spiritului antic pe care îl întărește renăscut în evenimentele revoluției grecești. Ea reține din influența roman-tismului francez mai ales retorica lui clamoroasă. Adevărata poezie neogreacă se dezvoltă nu în centrele consacrate ale culturii oficiale — Atena, Constantinopol — ci, în opoziție cu arta promovată de acestea, în Insulele Ioniene Zante, Corfu etc. care timp de mai multe secole, până în 1797, au fost un domeniu al republicii Venețiene. Fiind supuse unui proces insistent de deznaționalizare, ele au conservat valorile cele mai autentice ale culturii grecești ca singura posibilitate de reacție și rezistență. Deși stăpânirea străină (turcă, engleză) s-a continuat în aceste insule până în 1863, și de-abia în 1851 limba greacă devine limba oficială, încă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea ele cunosc manifestările unei culturi naționale.

★

Într-o atmosferă literară în care poeți ca Vilaras sau Christopoulos prelungeau estompat ecourile tardive ale Arcadii Italiene, se afirmă imperios personalitatea lui Dionisios Solomos (1798—1857). S-a născut asemenea multor contemporani și succesori ai săi în insula natală a lui Foscolo, « luminoasă și împădurită Zante »². Nutrit de cultura italiană, geniul poetic al lui Solomos se dedică luptei de eliberare națională începută la 25 martie 1821 și care timp de zece ani va face să vibreze pământul grec. « Imnul libertății » — 1823 (devenit ulterior imnul național al Greciei pe muzica lui Manzaros) reprezintă « primul

¹ cf. *La Grèce et la poésie moderne*, Paris, 1954, p. 73.

² cf. Sonetul A Zante.

rod al poeziei grecești după secole de tăcere »¹. Producția literară a lui Solomos — poemele « Creatorul », « Asediații liberi », « Rechinul » — nu este abundentă, dar prin spiritul care o animă ea așază începuturile liricii neogrecești sub semnul patriotismului și al idealului libertății.

Alt întemeietor, alături de Solomos, al școlii din Eptanisos (cele șapte insule) Andreas Kalvos (1792—1867) născut tot la Zante, a fost readus în conștiința grecilor de-abia la sfârșitul secolului trecut de Kostis Palamas. Poezia lui « Lira » (1824) și « Odele noi » (1826) îmbină ecourile neoclasicismului foscollan cu vagi accente plindarice, relevând o austeritate stoică, ce nu exclude însă întotdeauna metaforismul baroc, sensibil mai ales în creația lui timpurie. În jurul lui Solomos și Kalvos s-a dezvoltat o mișcare literară care exalta valorile culturii naționale, într-un moment când apărarea prin luptă a acesteia concentra interesul întregii Europe. Așa numita « școală din Eptanisos » va prelungi până către sfârșitul secolului tradițiile ei militante și realiste.

Prin opera lui Aristoteles Valaoritis (1824—1879), aceste tradiții vor cunoaște împlinirea dar și depășirea lor, prin aceea că poetul le asociază o experiență artistică nouă, puțin cunoscută antecesorilor săi: contactul nemijlocit cu folclorul grec, pe care interesul romantismului pentru literatura populară l-a pus în valoare prin culegerea lui Fauriel și prin aceea de mai târziu a lui Niccolò Tommaseo (« Cânti del popolo greco »). Poemele sale « Mnemosyna — Come-morări », « Atanasios Diakos », « Aștra Pojanos », « Fotino », alcătuiesc « puntea de legătură » între școala insulelor Ioniene și cea ateniană, punte care trece prin Rumelia, « leagăn al cîntului popular » și patria generației lui Palamas. În mod semnificativ, fuziunea școlii poetice insulare și a « noii școli ateniene » inițiată de Kostis Palamas, cel mai mare liric modern al Greciei, se face pe terenul fertil al cîntului popular.

★

Interesul pentru folclor reprezenta în acel moment forma estetică a unei îndrumări mai ample, orientată în sensul democratizării întregii culturi grecești. În centrul acestei mișcări stătea problema limbii literare, care, datorită purismului conservator al Academiei din Atena, a fost soluționată mult mai târziu decât la noi. Între limba vorbită a poporului, *demotiki*² — moștenitoarea vechiului Koiné, care reprezintă aspectul viu și în continuă transformare a limbii grecești — și *Katharevuză* — limbajul savant ce conserva formele flexionare și lexicul elin — conflictul ajunsese la un moment critic impunând soluționarea lui imediată. Încă din 1879, Roidis afirmase că în *katharevuză* nu se mai putea scrie poezie. Mișcarea pentru victoria limbii populare s-a bucurat de sprijinul prestigios al lingvistului Iannis Psicharis, « învățătorul » (o dascalos), care a militat prin opere teoretice și prin propriile-i scrieri împotriva purismului reacționar. Aproape toți reprezentanții noului școli ateniene în frunte cu Kostis Palamas părăsesc începuturile lor poetice în *katharevuză* și continuă să cultive limba vorbită, pentru a-i da fluența și virtuțile de expresie proprii lirismului modern.

Această orientare masivă a poezilor greci către limba și resursele de expresie ale artei populare au loc într-un moment când literatura națională prezenta o configurație complexă. Pentru a doua oară, din epoca romantismului, ea se deschidea influenței poeziei occidentale, mai ales celei franceze, cu care a

¹ cf. Bruno Lavaglini — op. cit., p. 104.

² Cuvîntul a suferit același transfer semantic de la un sens depreciativ la unul pozitiv, ca și « il volgare » italian.

întreținut multă vreme legături din cele mai trainice și mai fertile. Simbolismul grec înscrie printre pontifii săi pe unul din cei mai renumiți reprezentanți ai întregii mișcări: Iannis Diamantopoulos, trecut în literatura franceză sub numele de Jean Moréas. Volumul său « Vipere și turturele » (1878) avea să constituie preluul noii sensibilități poetice de care literatura greacă nu a rămas străină și care va atinge plenitudinea prin creația lui Petros Vasilikos, poetul elegiilor autumnale.

La rîndul său, parnasianismul regăsea în literatura greacă tradiția alexandrină a « esteticii fragmentului ». Această fuziune este evidentă în opera unor lirici rafinați ca Iannis Griparis (« Cărăbuși și teracote »), Milziade Malacazis, prietenul lui Moréas și mai cu seamă în « Sonetele » lui Mavilis, care nu o dată echivalează perfecțiunea « Trofeelor » lui Heredia.

Cu toate că Seferis va debuta tardiv sub semnul simbolismului, poetica acestui curent, deopotrivă cu cea parnasiană, nu vor fi hărăzite unei posterități îndelungate în literatura neogrecă. Ele constituie în această perioadă un fapt de cultură pe care, însă, tradiția ulterioară nu-l va integra.

Dimpotrivă, filonul de viguroasă inspirație folclorică prezent acum în versul lui Arghiris Eftaliotis și mai cu seamă în poemele lui Kostas Kristallis (« Poezii cîmpenești », 1891, « Cîntecele satului », 1893), va însemna o prezență continuă a spiritului popular în poezia greacă. În acest moment de confluență a tendințelor moderniste cu tradiția națională, înfăptuită în numele reconsiderării estetice a limbii populare, intră în literatură Kostis Palamas (1859—1943) primul poet prin care lirismul neogrec va dobîndi un prestigiu universal. Timp de trei decenii personalitatea lui va domina întreaga poezie neogrecă, clădind solid și tenace una din gloriile cele mai impunătoare ale secolului. Provenit dintr-o familie din Misolonghi, care va perpetua în conștiința lui spiritul militant al eteriei, Palamas duce, într-o solitudine de studios, o existență cenușie, adesea tristă, lipsită de evenimente ieșite din comun. Excepționala varietate și bogăția a biografiei lui spirituale, de mare interioritate, compensează însă această existență modestă și reticentă, dînd substanță unei opere impresiionante. Începută sub semnul interesului salutar pentru folclor (« Cîntecele patriei mele », 1886) ea se continuă cu un « Imn al Atenei », vizibil influențat de Leconte de Lisle și cu placheta « Ochii sufletului » (1892), pătrunsă de ingerințele simboliste. Prin « Iambi » și « Anapești » (1897), arta lui dobîndește un echilibru plastic linear și o vigoare critică sporită în filtrarea influențelor estetice. Aceste noi valori se vor afirma deplin în capodopera întregii lui creații, volumul « Viața neschimbată » (1904). Din 1905 pînă în 1935, personalitatea prodigioasă a lui Palamas va fi prezentă în cîmpul literaturii cu alte volume, care trasează în linii acuzate profilul conturat de primele lucrări. În această creație impresionantă, tradițiile estetice ale « școlii insulare » și propensiunea către cîntecul popular sînt filtrate de o artă desăvîrșită, vibrînd de ecourile ultimei ale romanticismului grec, și de o înaltă etică cetățenească, în care contemporanii au văzut simbolul însuși al conștiinței lor naționale. Opera lui Palamas stă astfel la originile poeziei moderne grecești, care devine totodată prin această operă un bun al culturii europene.

« Noua școală ateniană » formată în jurul lui Palamas prelungește, în plin modernism, estetica realistă a secolului trecut fără a centraliza însă întreaga mișcare literară a epocii. Încă din primii ani ai ascensiunii lui Palamas, s-au manifestat tendințe refractare din partea unor poeți mai

puțin legați de viața noli metropole literare și care aduceau în literatură contribuția inedită a unor regiuni periferice.

Primul care, disputându-i involuntar prestigiul, se sustrage magiei geniului lui Palamas, pentru a se orienta spre alte resurse de expresie lirică, este Konstantin Kavafis (1863—1933). Estetica lui este aceea a unui «izolat care s-a format în afara tradiției și într-o oarecare măsură împotriva ei»¹. Oricum, versul lui descărnat, lipsit de imagini, a apărut contemporanilor ca o reacție la adresa poeziei «prea elocvente» a lui Palamas. Kavafis nu reconstituie Grecia clasică ci Evul mediu bizantin și faza alexandrinismului decadent, cînd dizolvarea Polisului duce la o conștiință universalistă exprimată în aspirațiile sincractice ale gîndirii eleniste. Universul lui ideal este «o lume estetică dominată de categoria frumosului»². Senzualitatea ambiguă, frigidă și sterilă, sentimentul vacuității interioare, necesitatea continuă de evaziune și un sens aproape existențialist al «eșecului» pun amprenta decadentismului asupra versurilor lui de evidente virtuți plastice, inspirate de un hieratism bizantin.

Cel mai apropiat, temperamental și filozofic, de Kavafis ni se pare a fi Nikos Kazantzakis (1885), laureat al premiului Nobel. Cunoscut mai cu seamă prin teatrul și romanele lui, el este un poet de mari disponibilități lirice, traducător al «Divinei Comedii» și al Poemelor homerice. Volumul «Ascetica» (1927) formulează un ideal activ al omului în ordinea realului. Adoptînd ca simbol al propriei personalități figura «neliniștitului Ulise», Kazantzakis va continua în marele poem «Odisea» (1936) istoria avatarurilor eroului său, pe care Itaca «nu-l mai cuprinde». Idealul absolut care-l animă îl va purta într-o călătorie fantastică, sfîrșită în moarte. «Genul polimorf» al poetului exprimă nu eclectism exasperant, cum înclină să creadă André Gisselrech³ ci regăsește aici «proteismul» lui Kavafis, care formulase înaintea lui nevoia imperioasă a călătoriei: «Cînd vei porni spre Itaca / fă ca drumul să-ți fie lung / plin de aventuri și descoperiri . . . » (Itaca). Kazantzakis a depășit însă individualismul hedonist al lui Kavafis și s-a dedicat luptei pentru realizarea idealului de umanitate și democrație, pe care a recompensat-o în 1956 premiul Consiliului Mondial al Păcii.

Ceea ce apăsă contemporanilor în poezia lui Kavafis drept frondă estetică era de fapt evaziunea alexandrinului din viața socială a timpului său. Kazantzakis va modifica această atitudine prin formula unui umanitarism destul de vag, dar suflul militant al poemelor lui Palamas răzbate cu adevărat în versul lui Kostas Varnalis (1886). Opera lui, «Lumina care arde» (1922), reunește expresia unui temperament impetuos și a unei fantezii incandescente, sensibilizate pictural, cu preocuparea pentru triumful ideilor sociale ale epocii. În versuri care nu exclud sarcasmul coroziv, Varnalis încheie întreg tragismul condiției umane într-o societate nedreaptă. În poemul «Sclavii asediați», el va relua motivul cunoscutei opere a lui Solomos despre asediul de la Miso-longhi, sugerînd contemporanilor săi soluția luptei sociale.

Un destin tragic aproprie traectoria scurtă și strălucitoare de meteor pe care o străbate existența a doi lirici de mare acuitate: Maria Poliduri, a cărei sensibilitate — exacerbată de suferință ca a Lesei Ucrainka și a finlandezei Katri Vala — oscilează patetic între anxietatea morții și agonia lentă; și Kostas

¹ cf. Bruno Lavaguini — op. cit., pag. 159.

² cf. G. Spyradaki — op. cit., pag. 74.

³ cf. eseul *La Grèce aujourd'hui* în «La Nouvelle Critique», iulie—august 1963, p. 9: Kazantzakis «a trecut puțin prin toate ideologiile și religiile pămîntului».

Kariotakis care, asemenea unui « Leopardi grec », s-a sinucis la 32 de ani, după ce cunoscuse banalitatea provinciei grecești. Gîndul dominant al morții, « durerea omului și a lucrurilor », nostalgia « tărîmurilor umbrei » inspiră o poetlă ce se refuză scrisului « artistic » și cultivă cu ostentație prozaismul. Existența lor schițează un protest ineficient, eșuat în moarte, dar care atestă o înțelegere acută a nedreptății sociale.

Cel mai mare liric apărut în orbita lui Palamas, dar pe care o va depăși curînd pentru a-și dezvolta una proprie, fundată în bună parte pe valori diverse, este Anghelos Sikelianos (1884—1951). Începuturile lui literare nu sînt străine de ecourile simbolismului, de suflul umanitar al lui Withman, nici de naturismul d'annunzian, clamoros și vid, al cărui astru lucea pe atunci la apogeu. În primul său poem, « Alafroiskiatos » (Vizionarul, 1907), revin imaginile unei adolescențe tumultuoase, cu aspirația înfrățirii cu toate elementele firii — un sentiment vital de concordanță a ritmului vieții interioare cu cel al întregului univers. « Versurile » din 1919 mărturisesc o echilibrare a elanului primei vîrste, orientat acum cu rigoare spre deslușirea valorilor esențiale ale gîndirii filozofice din epoca elenismului (« Prologul vieții », 1915—1917). În intenția de a reactualiza « ideea delfică » a fraternității tuturor oamenilor pe calea artei, Sikelianos va pune în scenă la Delfi « Prometeu » și « Rugătoarele » lui Eschil, însoțindu-le de o reconstituire a Misterelor Eleusine. Soluție mistică, ineficientă pentru reactualizarea teatrului antic, dar care exprima efortul unei conștiințe de a reface solidaritatea umană într-o epocă în care afirmarea fascismului era tot mai agresivă și mai brutală. În afară de « Ditirambul trandafirului » (1932), dramă care deslușește implicațiile cele mai înalt umaniste ale mitului orfic în teatrul modern, producția poetică a acestei perioade de « inițiere » este redusă și de o profunzime a conceptelor care frizează nu o dată expresia obscură. După 1935, Sikelianos va regăsi inspirația generoasă și direct comunicativă a primei perioade, căreia îi va censura retorismul juvenil, adăugîndu-i experiența tragică dar fertilă a rezistenței antifasciste. La moartea lui Palamas, la 23 februarie 1943, poemele incandescente citite de Sikelianos au însemnat un stimul viguros al mișcării de rezistență, consacrarea lui ca poet național, dobîndind astfel recunoașterea unanimă. Volumul « Viața lirică » (1947) cristalizează această experiență crucială prin care opera poetului a dobîndit o coordonată nouă, esențială. Drama « Moartea lui Digenis »¹ și mai cu seamă poemele « Akritika » (1941—42), « Marea lecție », « Calea sacră », și « Ultimele cuvinte ale lui Solon », sînt o expresie directă a eroismului poporului grec în lupta antifascistă. Adresate « războinicilor nemuritori, fraților mei », care după moarte împlinesc în inima poetului « dansul etern al Greciei », ele marchează în conștiința lui « trecerea de la orizontul celui singur la orizontul tuturor ». Această comuniune fraternă care încheie apoteotic o creație impresionantă se împlinește sub semnul tragicului, în spiritul cel mai autentic al artei grecești.

În evoluția poeziei neogrecești problema raportului între spiritul tradițional și inovație se pune din nou cu deosebită acuitate, prin afirmarea « genera-

¹ De la numele lui Digenis Akrita, eroul unei celebre epopei bizantine. Cuvîntul akrita a devenit apoi termen generic pentru a denumi un soldat care apără teritoriile de graniță (gr. akrohotov).

ției de la 1930 », a lui Seferis, Eltis și Ritsos. Cultura greacă, deschisă tot mai mult spiritului de avangardă european, nu se putea sustrage prestigiului rapid dar factice al suprarealismului. Suprarealismul a fost un moment tranzitoriu în creația multor poeți greci ; și dacă Nikolas Kalas și Andreas Embirikos, de pildă, au rămas până la sfârșit admiratori fervenți ai esteticii lui André Breton, fără a depăși suprarealismul în favoarea unei expresii de o mai largă comunicativitate, alți poeți greci au cunoscut această evoluție salutară pentru arta lor. Momentul crucial îl constituie anul rezistenței împotriva fascismului, când conștiințele fascinate de mirajul suprarealismului i se impune o realitate tragică — fascismul — care periclita însăși condiția umană. Asemeni lui Eluard și Aragon care s-au atașat *maquis*-ului în perioada ocupației naziste, poetul Nikolas Enghenopoulos intră în realism prin marele său poem « Bolivar », în care eroul revoluției sud-americane, devine, prin frăția de geniu a luptătorilor pentru libertate, tovarăș al eroilor greci. În același sens, Nikolas Gafos va realiza în « Amorgos » sinteza spiritului popular cu exigențele poeziei moderne. Lor li se adaugă poemele patetice ale lui Vanopoulos, pe care Eluard le-a tradus puțin timp mai înainte ca autorul lor să fie executat de naziști.

Tot din suprarealism descinde Nikiforos Vretacos (1911), laureat al premiului național de poezie. El îl înlocuiește ulterior cu o expresie densă dar perfect inteligibilă. Anul rezistenței aduc în creația poetului împlinirea acelor exigențe ce păreau până atunci insolubile și pregătesc apropierea lui de idealul clasei muncitoare.

În aceleași împrejurări are loc evoluția către o estetică realistă a lui Odiseus Eltis, unul dintre cei mai de seamă poeți ai generației sale. Versul lui comunică un echilibru funciar, care rezultă dintr-o asimilare esențială a peisajului grec, definit în perspectiva continuității istorice a culturii naționale. El îl relevă « acea noplune de puritate care reunește tot ceea ce elenismul a lăsat mai autentic: înțelepciune simplă, noblețe innăscută, limpezime estetică și o natură frumoasă cu severitate, nudă, sculpturală, perfectă ». Culegerea din 1940, « Orientări », marchează momentul când Eltis se desprinde din suprarealism urmînd exemplul lui Eluard, pe care-l traduce și-l prezintă cititorilor din patria sa. Va păstra din vechea lui orientare dorința de expansiune a eului poetic, desprinderea de tot ceea ce împiedică omul să se realizeze în dimensiunile lui reale. Memoria, care îi oferea lui Kavafis o compensație iluzorie în fața vacuității prezentului este pentru Eltis un « memento » continuu al limitelor condiției umane. Această purificare aplicată ființelor terestre le-ar putea face să-și regăsească « inocența atît de enigmatică » a începuturilor. Spre deosebire de doctrina rousseau-istă, la ei candoarea primară nu a fost anulată de mediul social ci numai ignorată ; ea este deci reversibilă printr-un efort de introspecție și de compasiune umană. În fața invaziei fascismului Eltis formula o soluție utopică, ineficientă, care exprima însă idealul unei conștiințe neliniștite de destinul omului. Volumul « Primul soare », 1943, confirmă această împlinire, ce prelungește interiorul calmului peisajului mediteranean. « Elogiile » sale asemenea falosului « Laus creaturarum » al lui Francesco d'Assisi, « Laudelor » lui d'Annunzio și mai noilor « Eloges » ale lui Saint-John Perse, sînt expresia cea mai deplin realizată a acestui zenit interior. El reține din suprarealism nu dicteul automat, ci doar imagistica temerară și concentrația maximă a expresiei, care nu o dată se afirmă ca modalitate de frondă socială. Singurul poem tragic al lui Eltis este « Cîntețul eroic și funebru în cinstea sublocotenentului căzut în Albania » în care, cu mijloacele ritmicii și ale tropilor folclorici, poetul subliniază depășirea morții prin trecerea ei în libertate și lumină. Eroul

care zace, « Cu vîntul în părul său lînștit / Și cu o mică ramură de ultare lîngă urechea stîngă » aspiră spre «tragicul optimist», în care spiritul folcloric rezolvă ideea morții.

Ar fi eronat să considerăm că suprarealismul întrunește sub semnul său pe toți reprezentanții « generației de la 1930 ». După cum am văzut, sorții lui de fixare în tradiția literară sînt reduși. Unitatea generației este, de altfel, numai cronologică. Sub raport estetic primii ani revelă o diversitate de linii care nu duc toate la suprarealism. Giorgios Seferis, de pildă, cel mai de seamă reprezentant al generației rămîne străin acestei orientări. Debutînd ca un simbolist tardiv, el reeditează în parte drumul spre ermetism al lui Mallarmé, dar fără « a ceda cuvîntelor inițiativa », ca acesta. Prin structură și evoluția ulterioară spre o expresie mai accesibilă, el ne amintește mai curînd, destinul literar al lui Ungaretti.

Tot « generației de la 1930 » îi aparține acel grup de poeți în frunte cu Iannis Ritsos care se apropie de pozițiile proletarietului, aducînd în opera lor una din măturile cele mai emoționante ale luptei clasei muncitoare împotriva fascismului. Adevărata confluență a tuturor acestor orientări o realizează abia lupta de rezistență împotriva fascismului, încununînd astfel o evoluție adesea sinuoasă către realism. Momentele ei cele mai patetice le intuim în creația lui Giorgios Seferis.

Academia suedeză, acordîndu-i premiul Nobel i-a împus pe Seferis interesului de cultură al întregii lumi. Giorgios Stilianos Seferiadis s-a născut la Smirna în 1900. Își petrece copilăria într-un ținut plin de reminiscențele unor timpuri fabuloase, colindînd celebrele podgorii din Klysomene și insulele arhipelagului din undele cărui se născuse cîndva — nu se știe cînd — Venus Anadiomene. Tatăl său este un savant notoriu, specialist în drept internațional, care i-a însușit spiritul profesunii lui: respectul demnității umane și aspirația către fraternitatea tuturor locuitorilor lumii. Activitatea pro-grecească a părinților săi face ca întreaga familie să se mute în Grecia pe cînd poetul avea numai 14 ani. După cursurile liceale la Atena, el urmează studii de drept la Paris, continuate pînă spre sfîrșitul primului război mondial. Adolescența poetului se împlinește într-o epocă agitată cînd întreaga națiune trăiește în implicațiile ei cele mai tragice « drama de a fi grec ». Incendiul orașului natal, « catastrofa militară » din 1922, tratatul umilitor de la Lausanne din 1923 și schimbul masiv de populație între cele două țări beligerante, toate acestea potențează psihologia de desrădăcinat « apatrid » a lui Seferis și nostalgia adîncă a locurilor natale. Ele îl vor hărzi în curînd unui exil voluntar care, cu rare intermitențe, continuă și astăzi. Cariera diplomatică pe care a desfășurat-o « poetul peregrinărilor » — cum îl numește André Kedros în articolul omagial din *Les Lettres françaises* — exprimă o formă disimulată a acestui exil și, implicit, posibilitatea unui contact imediat cu diferite popoare ale lumii, în sensul acelei comprehensiuni universale care inspiră cele mai bune din versurile sale.

Lecturile juvenile din opera lui Poe, Rimbaud, Laforgue și Mallarmé implică, în primele lui versuri, o influență tardivă a simbolismului receptată însă critic, din perspectiva pe care timpul i-o oferea asupra succeselor și eșecurilor acestei estetici. Aparenta discontinuitate pe care Giorgios Spiradachi o remarcă în poemul de debut al poetului, *Cîntecul iubirii* — 1926, disimulează în fapt o coerență internă dictată de o logică mai adîncă. Ea este determinată nu de unitatea primară a tuturor aspectelor lumii pe care o urmăreau « corespondențele » baudelaériene, ci de forța cunoașterii umane, căreia diversitatea

acestor aspecte îi apare drept consecința unei logici superficiale. De altfel rigoarea expresiei îl îndepărtează curind pe Seferis de vagul și sugestia simbo-
listă. La apariția în 1931 a plachetei lui *Strophi* (*Strofe dar și punct de cotitură*) el a fost salutat ca un autentic inițiator, a cărui poezie se deschidea curen-
telor noi de gândire și sensibilitate care agitau conștiința secolului nostru. Aprobării unanime i se adaugă aceea a lui Kostis Palamas care (considerând a
doua semnificație a titlului) intuia în versul lui Seferis toate valorile potențiale
ale poeziei moderne grecești.

Încă din primul poem se prefigurează ca deziderat în versurile lui Seferis
un sentiment cosmic plin de generozitate prin care eul poetic se hipertrofiază
pînă la cuprinderea și realizarea în sine a întregului univers. Poemul *Cisterna*
(1932) inspirat de câteva versuri din « Cimitirul marlin » al lui Paul Valéry,
atestă însă dificultățile acestei integrări. Aproximări poetului de viața înfinită
a lumii i se opune, pentru moment, o interiorizare excesivă, o reclusiune în
sine, concretizată în simbolul apelor stătătoare deasupra cărora, zadarnic,
lumea își desfășoară « evantaiul frumuseților ». Curind însă, prin volumul
Legende 1935, poezia lui Seferis va depăși această criză de creștere și, evoluind
spre o expresie nudă, directă, de maximă eficiență, va integra mitologia
greacă cu semnificații etice adinci, în spiritul umanitarismului lui Sichelianos.
Întreaga experiență de viață a generațiilor anterioare este reconstituită și
concentrată printr-o memorie activă și critică în conștiința poetului, care caută
să devină astfel depozitarul celor mai înalte valori ale culturii. Memoria, care
la Kavafis eșua în marasm și repliere asupra propriului eu, duce în versul
lui Seferis la comuniunea cu întreaga umanitate pe calea faptelor culturale.
Volumele următoare *Gimnopedie* (1937), *Colet de studii* (1937), *Jurnal de bord I*
(1938—1940), și *Un bătrîn pe șarm* confirmă această certitudine interioară,
această convingere fermă în valoarea demnității omului. În timpul războiului
și al ocupației, cînd idealul său, format la școala clasicismului antic, este negat
de fascism, mirajul călătoriilor infinite îl poartă de-a lungul Africii, de la
Pretoria la Cairo într-un ritm anxios, pe care poetul îl compensează sufletește
prin nostalgia unei « inerții minerale ». Călătoria nu este însă o soluție pentru
tragedia Greciei însingurate: « Pretutindeni unde mă duc — mărturisește
poetul — eu port în mine Grecia ca pe o rană ». Experiența patetică a războiului
și a rezistenței antifasciste se cristalizează în poemul *Kichlé* (« Sturzul » — 1946).
El formulează soluția acelei problematice care multă vreme s-a afirmat ca
efort ineficient în viața poetului: raportul artistului cu lumea. Criticul grec
G. Spiradaki observa că sub influența ultimelor opere ale lui T. S. Eliot
(*Four Quartets* — 1943) Seferis asociază, în acest poem, un eveniment al vîșleii
unui fond comun de umanitate, alcătuit din înțelepciunea condensată a tuturor
popoarelor. Citate ilustre transcrise în diferite limbi exprimă tehnic această
conștiință poetică, ce nu duce însă la etosul creștin-mistic al lui Eliot, ci la
acea solidaritate a tuturor oamenilor înfăptuită prin valorile inteligenței.
Conceput în timpul războiului civil (1946—1949), poemul lui Seferis este
nutrit de patosul unei epoci însingurate. El exaltă ideea dreptății
îmanente, a acelei Nemesis — forța justițiară a Istoriei, care condamnă
fascismul în numele umanității. Echilibrul, armonia, justiția își găsesc repre-
zentarea plastică cea mai adecvată în peisajul grec « a cărui lumină, mărturi-
sește poetul într-o scrisoare, exercită o acțiune de umanizare ».

După război activitatea literară a lui Seferis se împlinește prin traducerea
operei poetice a lui T. S. Eliot, prin definitivarea ultimelor părți din ciclul
Jurnal de bord (1955) și a recentului volum *Repetiții* (1962) care reunește toate

esurile sale. Aceste ultime contribuții consolidează o creație de mare prestigiu în care, ca într-o sinteză superioară de artă și sensibilitate poetică, regăsim aspirația continuă de unitate cu întregul cosmos, precizarea acelui fond comun de înțelepciune al omenirii, anxietatea destinului tragic al Greciei contemporane. Ele îl apropie de efervescența filozofică a predecesorilor săi ca și de idealul absolut al romantismului după cum dinamismul pasional și de gândire îl întregesc marelui flux al lirismului modern.

★

Ceea ce la Seferis este o devenire anxioasă, la poezii grupați în jurul lui Ritsos se realizează cu certitudine, calm și fără seisme, pe baza apropierii de Ideologia clasei muncitoare.

Menelaos Ludemis, trecut din rezistență în lagărele de la Macronisos și Aeghios Efratos, evoluează spre un protest social viguros, care atestă prezența pasionată a poetului în actualitatea patriei sale. Cîntăreț al « internaționalismului liric », Th. Pleridis, un bun prieten al țării noastre, aduce contribuția de neîndoiebnică specificitate a Ciprului la ansamblul culturii grecești. Creația lui abundentă și variată, o adevărată « simfonie cipriotă », respiră tensiunea eroică a luptei poporului său pentru recunoașterea independenței. Acest suflu protestatar își realizează expresia lui cea mai deplină în versul lui Iannis Ritsos, inspirat de presentimentul luptei și al justiției sociale. Încă de la primele volume el s-a bucurat de o recunoaștere unanimă. Născut în 1909 la Monemvasia, el a avut o adolescență tristă, întunecată de o boală care mai târziu l-a silit să-și întrerupă studiile universitare la Atena. Primul său volum, intitulat semnificativ « Tractoare », — 1934 a fost primit cu mult interes în cercurile literare ale epocii. Volumul « Piramide », 1936, și mai cu seamă « Epitaphios », justifică motivele de admirație dar și pe acelea de suspiciune din partea forțelor reacționare, alarmate de luciditatea acestei voci a proletariatului grec. « Epitaphios » era inspirat de represiunea sîngeroasă a grevei din 9 mai 1936, din Salonic. Publicat în ziarul « Rizospastis », officiosul P.C. din Grecia, poemul a fost difuzat în ediții de masă, asigurîndu-i autorului o notorietate rapidă și o simpatie sinceră în rîndurile celor oprimați. După instaurarea, în august 1936, a dictaturii fasciste a lui Metaxas, poemul a fost ars în public ceea ce însemna, printr-un act huliganic de negație, de fapt recunoașterea valorii lui mobilizatoare. În creația lui Ritsos « Epitaphios », — lamento funebru al unei mame lîngă trupul fiului ucis, reprezintă un moment de înaltă artă care îmbină modernitatea inspirației cu o stilizare rafinată a imagisticii folclorice. Expansiunea cosmică a durerii, și interiorizarea patetismului, fac din acest poem una din operele cele mai semnificative ale liricii neogrecești. Prestigiul lui a fost consolidat de muzica pe care l-a inspirat-o marelui compozitor Mikis Teodorakis, tovarăș de suferință al poetului în infernul din Macronisos. Oratorul său a creat o « Mater dolorosa » modernă, care pune în lumină implicațiile sociale ale tragismului ei cutremurător. « Cîntecul surorii mele », 1937, dezvoltă asemenea unui nucleu generator, dintr-un dureros episod autobiografic elanul de compasiune pentru condiția dramatică a tuturor semenilor săi oprimați. Încrederea în forța unității acestora (« Simfonia primăverii, 1938 ») « Marșul oceanului », 1940) și în iminența victoriei luptei sociale se comunică printr-o simbolică transparentă, adoptată din rațiuni tactice, în poemele scrise în timpul rezistenței (« Vechea mazurcă în ritm de ploaie, 1943, « Încercare »). În perioada de represii la care regimul instalat la începutul războiului

civil a supus pe intelectualii înaintași, care participaseră la rezistență, Ritsos a cunoscut timp de trei ani (1948—1952) detențiunea în lagărele din Lemnos și Macronisos. Rodul poetic al acestui interludiu dramatic îl constituie versurile conservate în sticle sigilate prin grija tovarășilor săi și publicate în 1957 sub titlul « Vremuri de piatră ». Din poemele scrise după eliberare se remarcă « Omul cu garoafa », dedicat amintirii lui Nikos Belocanis, care a inspirat celebrul tablou al lui Picasso, și « Sonata clarului de lună ». « Lidice », unul dintre cele mai recente poeme ale lui Ritsos exprimă necesitatea « unui supraviețuitor deasupra oricărui dezastru, care să restabilească unitatea istoriei și a vieții ». Sub semnul perenității acesteia și al depășirii morții prin eliberare poemul exaltă « acea superbă / și neînțeleasă atracție a existenței căreia nu-i pasă de moarte / căci a asimilat-o și o conține / ca și cum ar fi desființat-o ». Prin « Poeme » (1958) și prin volumul « Arhitectura copacilor », care aduce un elogiu generos frumuseții patriei noastre și nobleței etice a constructorilor ei, Iannis Ritsos este un bun prieten al întregului popor român, în spiritul acelei fraternități sincere și constante care însușă cele mai înalte realizări ale liricii grecești. Consacrarea unanimă a poetului nu a întârziat să se producă. Kostis Palamas îi va închina versuri, afirmând că « pentru prima dată apare în literatura greacă un poet atât de viguros și de temerar » iar Aragon va vedea în el « pe unul din cei mai mari poeți de azi ». Premiul național de poezie care i s-a decernat în 1957 reprezintă actul oficial al recunoașterii acestui prestigiu, unul dintre cele mai durabile și mai meritorii din timpul poeziei moderne.

★

În frontul actual al liricii grecești aduc o contribuție inedită de artă și sensibilitate cei mai tineri poeți afirmați în epoca în care experiența estetică a suprealismului nu-și mai putea disimula sterilitatea. Adolescența lor a fost brutal întreruptă de realitatea tragică a ocupației naziste și a războiului. O maturitate precipitată, atinsă mai înainte ca disponibilitățile adolescenței să se fi realizat, o experiență de viață condensată în formele cele mai înalt patetice alcătuiesc premisele unei poetici cu resurse specifice, cu o expresie nudă și adesea crispată, de maximă comunicativitate. Rezistența antifascistă, războiul civil, oprimarea elementelor democratice sînt momente esențiale în biografia acestei generații. Lirismul ei sublimat în teroarea lagărului se comunică adesea prin salturi abrupte ale imaginii și sensului, care n-au nîmic comun cu incoerența dicteului automat, ci reprezintă un mod de a transcrie exigența de esențialitate care îi e proprie și pentru care raporturile firești nu sînt anulate ci existente subtextual. Tuzuror acestor poeți numărul special din iulie-august 1963 al revistei « La Nouvelle Critique », dedicat culturii grecești, le acordă ospitalier un spațiu important în antologia de lirică neogrecă pe care o oferă cititorilor ei. Fruntașul acestei generații este Tassos Livaditis, a cărui poezie concentrează ca într-un nucleu iradiant motivele lirice ale întregii pleiade. În poemul său « Bate vîntul la răscruce lumii, » regăsim respirația generoasă a lirismului lui Ritsos. El revelează înclinarea lui Livaditis către concepția amplă și dinamică tumultuoasă. Metaforă cosmică a revoltei, « vîntul », precipită rapida viziune cinematografică a unui apocalips social, fragmentarismul aparent al imaginii este ordonat interior de ideea fundamentală a solidarității în luptă a celor oprimați. Într-un poem scris în 1950, nostalgia purității, ca nevoie imperioasă de compensație a oprîmării, îl orientează spre rememorarea vîrstei inefabile a copilăriei ca spre un fond inalterat de umanitate virtuală. Prin această introspecție tovarășul copilăriei poetului devenit, poate fără voință, un executor docil în slujba

dușmanului de clasă, își păstrează în continuare locul în memoria lui : « Și cînd și se va ordona să mă ucizi/Trage aiurea nu-mi ochi inima/Undeva în taina ei rămîne viu chipul tău din copilărie pe care nu aş vrea să-l rănești/ ». Nostalgia copilăriei reprezintă un motiv de mari resurse lirice, curent în versul celor mai tineri poeți. Sub raport tematic creația lor întîlnește aici pe aceea a poezilor noștri împliniți sub semnul inefabil al versului lui Labiș. Dacă cei din urmă și-au concentrat mai apoi efortul creator spre noua realitate socialistă a patriei lor, poezii greci revin obstinat la acest generos motiv liric dintr-o nevoie firească de compensație. Integrați aceleleași arii tematice, fiecare din ei afirmă un profil original în care liniile labile ale începutului devin mai ferme.

La Kostas Kulufakos, de pildă, evocarea bucuriilor refuzate se însoțește cu un viu sentiment al continuității generațiilor și al posibilității de a trăi prin acestea delicii interzise ale primei lui vîrste. Manolis Fortunis substitue nostalgiei copilăriei sentimentul neliniștii, al trecerii ireversibile și îndolala însăși a supraviețuirii. Singură Victoria Teodoru va sfișia aura poetică a mării natale, martoră a adolescenței ei martirizate și a cărei amintire îi trezește « numai mînia și amintirile amare ». În schimb Tassos Spiropoulos comunică o iubire spiritualizată de depărtare și suferință. Expresia de nobilă inspirație a versului său transcrie fidel mișcarea interioară a afectelor, într-o detașare de propria suferință care singură face posibilă sublimarea, calmul. Reunind un suflu amplu și o poetică temerară, nutrită adesea de cele mai noi modalități de expresie, lirica acestor poeți se înscrie, în anii noștri, în dimensiunile majore ale poeziei naționale.

La un secol și jumătate de la primele reafirmări ale perenității ei, poezia greacă a străbătut experiențe estetice cu șanse inegale de fixare în tradiția ei. Maturizată în împrejurări specifice care au orientat-o cel mai adesea spre o expresie sobră și de mari resurse comunicative, lirica greacă s-a afirmat ca una din cele mai interesante ale literaturii moderne universale. Prin pasiunea generoasă și spiritul umanitarist care animă creația poezilor greci progresiști ea prelungește, în epoca noastră, valorile înalte ale unei civilizații milenare.

PETRE SOLOMON

Romanele lui Graham Greene

Redacția unei reviste londoneze destul de serioase a întreprins acum câteva luni o anchetă printre cititorii ei, pe tema : care sînt cărțile din literatura engleză contemporană, pe care posteritatea le va considera drept « clasice »? Răspunsurile, variate și foarte subiective, au permis totuși să se degaje anumite orientări și tendințe cu caracter general. Printre cărțile indicate mai stăruitor în listele de cite șase titluri propuse de către diferiții participanți la anchetă, figurau și unele romane ale lui Graham Greene.

Un sondaj în opinia — firește, mai calificată — a criticii și istoriei literare ne-ar putea revela o dezbatere asemănătoare, asupra locului ocupat de scriitor în proza engleză contemporană — loc din ce în ce mai eminent, în ciuda deosebirilor dintre aprecierile și rezervele formulate de unii sau alții. În jurul romancierului englez pare să se formeze, peste toate variațiile de interpretare, acel consens universal, care consacră de obicei valorile indiscutabile ale literaturii și artelor, fie că le încununează sau nu cu laurii premiului Nobel. Un indicu grăitor al acestui consens în devenire îl constituie și răspîndirea operelor lui Graham Greene pe plan mondial. Publicația *Index Translationum* editată de UNESCO și cuprinzînd statistica traducerilor efectuate în diferite țări ale lumii, consemna faptul că, în 1961, cărțile lui Greene au circulat în 60 de versiuni, cu 5 mai puțin decît cele ale operelor lui Hemingway, amîndoi fiind întrecuți doar de clasicul Mark Twain, care a deținut, cu 72 de traduceri, recordul pentru literatura de limbă engleză.

Dar a constata un asemenea consens și a-l ilustra cu cifre și opinii (una dintre cele mai semnificative opinii fiind, bunăoară, aceea a lui Charlie Chaplin, care a apelat recent la Graham Greene să-l ajute să-și scrie memoriile), nu este de ajuns, mai ales în cazul unui scriitor complex și contradictoriu, ca autorul

Americanului liniștit. Recunoașterea valorii sale și a locului de frunte pe care-l ocupă în literatura engleză de astăzi, se cuvine însoțită de o analiză critică, întemeiată pe texte. E ceea ce ne vom strădui să întreprindem în legătură cu cea mai importantă și mai substanțială latură a creației sale — romanele.

Într-un eseu despre povestirile poetului englez Walter de La Mare, Graham Greene afirma că « orice scriitor vrednic de luat în seamă, orice scriitor pe care-l putem califica drept poet, în concepția largă dată acestui termen în veacul al XVIII-lea, este victima unei obsesii. »¹

Judecând după frecvența cu care revine, în cărțile lui, tema suferinței, s-ar părea că aceasta este obsesia căreia l-a căzut victimă scriitorul englez. Născut la 2 octombrie 1904 în familia unui dascăl și director de școală dintr-un orașel de provincie (Berkhamsted), Graham Greene nu pare totuși să fi avut o copilărie nefericită. În lipsa unei experiențe de viață precoce, lecturile l-au oferit cele dintîi revelații, hotărîtoare pentru evoluția lui. Într-un eseu autobiografic, romancierul de mai tîrziu avea să atribue unei cărți a scriitoarei Marjorie Bowen meritul de a-l fi dezvăluit propria vocație : « Cînd, pe la vîrsta de paisprezece ani, am luat dintr-un raft al bibliotecii cartea Marjoriei Bowen, intitulată *Vipera din Milano*, ceasul — bun sau rău — al viitorului mi-a sunat cu adevărat. Din acea clipă, am început să scriu . . . Caietele mele s-au umplut cu imitații după magnificul roman al domnișoarei Bowen — povești avînd drept cadru Italia veacului al XVI-lea sau Anglia veacului al XII-lea, și caracterizate printr-o atmosferă negrăit de brutală și de un romantism deznădăjduit. Era ca și cum aș fi pus mîna, odată pentru totdeauna, pe un subiect »² . . .

Romanul istoric al Marjoriei Bowen (avînd ca subiect lupta pe viață și pe moarte dintre două familii nobile din Italia veacului al XVI-lea) nu l-ar fi putut însă răscoli atîta pe foarte junele Graham Greene, dacă acesta n-ar fi citit și în « cartea vieții », despre împliniri asemănătoare. « . . . Am văzut că firea omenească nu este neagră și albă, ci neagră și cenușie. Am citit toate astea în *Vipera din Milano* ; apoi mi-am aruncat privirile de jur împrejur, și-am văzut că așa stau lucrurile. »³

Pentru a confirma o asemenea teorie pesimistă despre natura omului, existau destule temeluri în realitatea înconjurătoare. Primul război mondial, cu alaiul lui de morți și de mutilați, cu tranșeele lui căscate ca niște morminte colective de-a lungul și de-a latul întregii Europe (inclusiv în hotarul pașnicului tîrgușor Berkhamsted), a marcat profund conștiințele supraviețuitorilor lui. Iar ceea ce a urmat după război, atît în Anglia cît și în celelalte țări capitaliste, n-a fost de natură să stimuleze optimismul în sufletul unui tînăr cu educația lui Graham Greene. După terminarea studiilor universitare (la Colegiul « Balliol » din Oxford) tînărul Greene a intrat în gazetărie, lucrînd, între 1926 și 1930, ca redactor la ziarul *Times*. Experiența dobîndită în această calitate, care-l îngăduia să cunoască îndeaproape numeroase aspecte și chiar dedesubturi ale vieții politico-sociale din Anglia, l-a folosit mult scriitorului, confirmîndu-l în același timp influențele livrești suferite la ieșirea din copilărie.

Graham Greene și-a făcut debutul ca romancier în 1929 (după un debut stîngacl, și fără consecințe, în poezie, ca autor al unei plachete de versuri

¹ Vezi vol. *The Lost Childhood and Other Essays*, Penguin Books, 1962.

² Idem.

³ Idem.

publicată în 1925 sub titlul *Bubbling April* — Aprilie în clocot). Primul său roman, intitulat *The Man Within* („Omul de dinăuntru”) indica, pe lângă un talent autentic, anumite preocupări, caracteristice pentru scriitor și pentru o parte din generația lui. Romanul este povestea unui fricos, tânărul Andrews, care-și trădează prietenii — niște contrabandiști fără scrupule — pentru a le dovedi că nici lui nu-i lipsește curajul. Personajul e obsedat de imaginea tulburătoare a tatălui său, un lup de mare brutal și curajos, despre care aude mereu vorbindu-se, și care devine « omul de dinăuntru » al personalității lui dedublate și chinute. Urmărit de contrabandiști, Andrews se refugiază în casa unei țărănci, Elisabeth care, în simplitatea ei, îl diagnostichează precis boala (« Prostituțule drag, totdeauna te-al frământat din pricina curajului, și tocmai asta era greșit ! ») și încearcă, zadarnic, să-l tămăduiască de frică, prin dragostea ei. El își biruie frica abia după ce, pierzând-o pe Elisabeth, se hotărăște să se predea poliției, asumându-și răspunderea pentru moartea fetel.

Romanul de debut al lui Graham Greene poartă, ca orice act de naștere literară, pecetea vremii. Atmosfera sumbră, personajele declasate, luate din lumea delivienților, și mai ales preocupările morale ale autorului, care-și pune, prin intermediul acestor personaje, tot felul de întrebări chinuitoare, despre viață și despre moarte, fără a putea afla un răspuns satisfăcător — se regăsesc în paginile multor cărți din literatura epocii. Violența și moartea sînt temele preferate ale scriitorilor americani din « generația pierdută », exilați voluntari într-o Europă post-belică pustită de ororile războiului abia încheiat și amenințată de spectrul unui nou război. Dar, deși posibilă și ispitoare, comparația cu Hemingway nu ne va da cheia operei lui Graham Greene.¹ Scriitorul englez trebuie plasat în contextul literaturii din propria-i patrie, pentru a putea fi înțeles cum se cuvine. Cred că nimic nu caracterizează mai pregnant « momentul literar » cînd se produce debutul lui, decît diatriba rostită de prozatoarea Virginia Woolf împotriva romancierilor care continuau, într-un fel sau altul, vechea și solida tradiție a realismului critic. Referindu-se la opera unor romancieri foarte diferiți unul de celălalt, dar asemănători prin accentul pus pe oglindirea realității obiective, Virginia Woolf scria într-unul din eseurile ei, interpretînd denaturat realismul, prin prisma acelei prejudecăți — pe care a denunțat-o strălucitor Engels — prejudecată care confundă tendențios materialismul cu lipsa de preocupări spirituale, cu sărăcia sufletească:

« Dl. Wells, dl. Bennett și dl. Galsworthy au trezit în noi atîtea speranțe și le-au zădărnicit cu atîta stăruință, încît recunoștința noastră capătă forma unor mulțumiri pe care le-aducem pentru faptul că ne-au arătat ceea ce ar fi putut să facă, dar n-au făcut ... Nici o frază n-ar putea să rezume acuzația sau mustrea pe care trebuie s-o formulăm împotriva unei opere atît de masive, și în care ei au întruchipat atîtea calități, admirabile sau tocmai dimpotrivă. Dacă-am încerca s-o formulăm într-un singur cuvînt, am spune că cel trei scriitori mai sus citați sînt *materialiști*. Tocmai pentru că ei se ocupă nu de spiritul, ci de trupul omului, ne-au dezamăgit, dîndu-ne sentimentul că romanul englez

¹ John Brown, autorul unei « Panorame a literaturii contemporane din Statele Unite » (publicată în 1954 la Paris) afirma, de pildă, că « Graham Greene, scriitorul englez cel mai notoriu la ora actuală, a învățat la școala americanilor „duri”: povestirile sale, în care acțiunea e diluată într-un sos teologic, demonstrează din plin acest lucru ». Mai recent, criticul literar francez R. M. Albérès, într-o amplă « Istorie a romanului modern » (publicată în 1962) îl încadra pe Greene în categoria « romancierilor tragici creștini » descendenți din Dostoievski, Mauriac, Bernanos, Julien Green etc. Deși cuprind cite un simbul de adevăr, ambele afirmații păcătuiesc, cred, prin unilateralitate.

n-ar avea decît de cîștigat spiriualcește dacă, întorcîndu-le spatele, cu politeța cuvenită, ar porni mai departe, fie măcar pentru a nimeri în deșert...

Dezvoltarea romanului englez în deceniile al treilea și al patrulea a avut loc cu precădere în direcția arătată de Virginia Woolf, deși — îndeosebi în deceniul al patrulea — realismul a continuat să se afirme, cu destulă vigoare, în strînsă legătură cu lupta forțelor democratice din societatea engleză împotriva imperialismului și a înflorătoarei sale odrasle, fascismul. Nu e locul aci să prezentăm o imagine amănunțită a prozel engleze dintre cele două războaie. Ajunge să amintim cîteva din culmile ei — James Joyce, D. H. Lawrence și însăși Virginia Woolf — culmi ridicate peste ameștoarele abisuri căscate de explorarea unui eu rupt de ligamentele lui sociale și proclamat drept cel suprem al creației literare. Exacerbarea individualismului e o trăsătură comună a acestor mari scriitori, altminteri diferențiați între ei prin originalitatea talentului lor și chiar prin pozițiile lor ideologice (Lawrence, de pildă, păstrîndu-și în opera lui profund individualistă, aspirația spre o umanitate armonioasă). Dacă la aceste culmi adăugăm eminența ceva mai redusă a unui Aldous Huxley, scriitor de o remarcabilă inteligență, dar mai puțin creator, poate tocmai din pricina scepticismului său (Huxley își publicase în 1928 cel mai izbutit roman, *Contrapunct*). — geografia literară a Angliei în momentul respectiv ne apare destul de clar conturată.

În acest context, orientarea tînărului romancier englez, mai bine zis deorientarea lui de bază, devine explicabilă. Aplecîndu-se, din capul locului, asupra unor eroi dedublați și « damnați » ca Andrews, Graham Greene plătea un tribut oarecum obligatoriu unui « Zeitgeist » tiranic, profund înrădăcinat în realitățile sociale ale Angliei, ca și ale altor țări din Apus. Acceptînd ca premiză a literaturii sale violența și nedreptatea socială, el socotea, ca atîția alții confrăți ai săi, că datoria supremă a scriitorului într-o astfel de lume este să exploreze și să reflecte abisurile decăderii umane. Dar, atît în *Omul din dînduntru* cît și în romanele de mai tîrziu, Graham Greene ne apare ca un scriitor care nu se dedă pe de-a-ntregul acestei îndeletniciri, păstrîndu-și o oarecare speranță și chiar o anumită încredere în posibilitățile de « salvare » a omului. E plin de semnificație și faptul că tînărul romancier s-a pus, de la început, sub semnul altor maeștri decît cel care dădeau tonul în perioada amintită. Preferințele lui literare mergeau — și merg — mai degrabă spre romanul tradițional, reprezentat bunăoară de Joseph Conrad, aventurosul și generosul polonez care, devenind cetățean și scriitor britanic, exaltase, într-o proză romantică, dar solid articulată, « sentimentul de inevitabilă solidaritate... ce-l leagă pe oameni între ei, și întreaga omenire de lumea vizibilă »¹. (Graham Greene își va recunoaște, — într-o însemnare făcută, în 1959, în *Jurnalul* său congolez, — datoria față de marele său înaintaș : « L-am recitit pe Conrad — volumul intitulat *Tinerețe* — pentru prima oară din 1932, cînd l-am abandonat pentru că influența lui asupra-mi era prea mare și prea nimicitoare... »²).

Un alt mare scriitor englez, sub semnul cărui s-a pus tînărul romancier, este Henry James — american naturalizat în Anglia pe la sfîrșitul « epocii victoriene ». Pentru a-l caracteriza, ne vom adresa unui Graham Greene devenit între timp catolic, și, ca atare, înclinat spre interpretări subiective,

¹ Vezi V. Woolf, *The Common Reader* (First Series), ediția din 1948.

² J. Conrad, în prefața la romanul *The Nigger of the 'Narcissus*, citată de A. C. Ward în lucrarea *Twentieth-Century Literature*, London, Methuen & Co. Ltd, 3-rd edition, 1956.

³ Vezi G. Greene, *In Search of a Character*, (I. Congo Journal), The Viking Press, New York, 1962.

idealiste, *pro domo*: « (Henry James) a fost un critic social, numai cînd înceta să fie un critic religios. Nici un scriitor nu a fost mai conștient decît el, de sfîrșitul unei epoci, de sfîrșitul societății pe care-o cunoștea. El a prevăzut, destul de limpede, revoluția. »¹

Adeziunea lui Graham Greene la tradiția reprezentată de Conrad și de James (la care s-ar mai putea adăuga, dintre străini, Cehov) implica un refuz net al direcției imprimate romanului englez de Joyce sau de Virginia Woolf. Refuzul era de natură ideologică, întrucît tînărul scriitor respingea pozițiile estetizante ale celor doi corifei ai romanului de tip *stream of consciousness* (fluxul conștiinței), — dar avea și o latură strict profesională. Graham Greene simțea, instinctiv, că romanul trebuie să-și păstreze atributele epice și funcția de cronică a vieții, a realității obiective și subiective a oamenilor. Într-un eseu despre prozatoarea engleză Dorothy Richardson, înaltașa Virginiei Woolf pe linia « fluxului conștiinței », scriitorul avea să remarcă că efectul produs de lungul și incoerentul ei roman *Pilgrimage*, este o nesfîrșită oboseală. « Cît despre metodă, ea trebuie să fi prilejuit prin 1915, o anumită înviorare, ca o salutară înlocuire a prea despoticei „întrigi“. Dar timpul și-a luat revanșa: după douăzeci de ani de subiectivitate, lată că ne întoarcem, cu un simțămînt de ușurare, la vechea dictatură, la metoda scrisului detașat și obiectiv . . . »² (subl. ns.).

Iar într-un alt eseu, consacrat lui François Mauriac, Graham Greene avea să-și exprime cu și mai multă claritate opiniile în legătură cu destinul și arta romanului: « După moartea lui Henry James, romanul englez a fost victima unei adevărate catastrofe . . . Romancierul, simțind poate în mod subconștient în ce stare jalnică se află, s-a refugiat în romanul subiectiv. S-ar fi zis că, scormonind prin straturile încă neatrinse ale personalității umane, el își închipulea că ar putea descoperi secretul « semnificației » ei, dar procedînd astfel, n-a făcut decît să-și piardă, în aceste sondeaje, încă o dimensiune: lumea vizibilă a încetat să existe cu desăvîrșire pentru el, întocmai ca și cea spirituală . . . »³

Deși Greene, catolicul, dă « catastrofei » ce s-a abătut asupra romanului englez ca urmare a refugiului în subiectivitate, o explicație idealistă și chiar religioasă (pierderea « simțului religios », conceput ca o conștiință a « însemnătății faptelor omenești »), observațiile lui se apropie de adevăr și sînt semnificative pentru propria lui orientare. Următorul elogiu adus lui François Mauriac capătă, astfel, valoarea unui auto-portret literar, și a unei profesiuni de credință artistică: « Însemnătatea domnului Mauriac pentru cititorul englez rezidă, mai întîi, în faptul că el face parte din familia marilor romancieri tradiționali: el este un scriitor pentru care lumea vizibilă nu a încetat să existe, și ale cărui personaje au consistența și importanța unor oameni înzestrați cu suflete, pe care și le pot mîntui sau pierde; în același timp, el este un scriitor care revendică dreptul — tradițional pentru un romancier — de a comenta, și de a-și exprima părerile . . . »⁴

Am stăruit atît de mult asupra concepțiilor lui Graham Greene despre arta romanului, tocmai pentru că ele sînt de natură să ne explice unul din paradoxurile care-l caracterizează pe scriitor. Într-adevăr, atașamentul lui de neclintit față de tradiția romancierilor « pentru care lumea vizibilă nu a încetat să existe », și adeziunea lui la « metoda scrisului detașat și obiectiv », l-au salvat pe Greene

¹ Vezi eseu: *Henry James: The Private Universe*, din vol. *The Lost Childhood*.

² Vezi eseu: *The Saratoga Trunk*, din vol. *The Lost Childhood*.

³ Vezi eseu: *François Mauriac*, din vol. cit.

⁴ Idem.

de la înecul în solipsism, care-l amenința și pe el, laolaltă cu atîția alții. Menținîndu-și punțile de legătură cu « lumea vizibilă », el a putut supraviețui ca romancier chiar după convertirea lui la catolicism.

Dar înainte de a aborda acest subiect, se cuvine să reluăm firul epic al activității literare a romancierului.

În 1932, acesta a încredințat tiparului o nouă carte, un « divertisment » (*entertainment*), intitulat *The Stamboul Train* (Trenul spre Istambul). Ca și alte romane lansate de Graham Greene sub aceeași etichetă, primul său « divertisment » avea implicații destul de serioase, și vădea aptitudini certe de cronicar al « lumii vizibile ». *Trenul spre Istambul* era, în același timp, primul din seria romanelor lui « internaționale », gen pe care avea să-l illustreze, cu un talent din ce în ce mai matur, de-a lungul întregii sale cariere literare.

Atmosfera din acest prim « divertisment » este atmosfera din Europa sud-estică, în perioada ascensiunii hitlerismului. Principalele personaje, prin intermediul cărora scriitorul realizează această secțiune în climatul moral și politic al bătrînului continent, sînt : o tînără dansatoare engleză, Coral Musker, care speră să obțină un angajament la Constantinopol, în focul unei balerine bolnave ; un asasin austriac, pe nume Joseph Grünlich, care se urcă în Orient-Express după ce săvîrșise o crimă la Viena ; un negustor evreu din Anglia, Myatt, care are o aventură cu dansatoarea ; un revoluționar sîrb, Richard Czinner, care se întoarce incognito în patrie, după cinci ani de exil, pentru a se pune în fruntea unei insurecții ; o ziaristă cinică și vicioasă, Mabel Warren, care, urcîndu-se în tren la Köln (e corespondenta din acest oraș a ziarului englez *Clarion*), îl recunoaște pe Czinner și trimite ziarului un reportaj senzațional, din pricina căruia revoluționarul sîrb va fi prins de poliția politică iugoslavă.

În centrul romanului, ca un simbure tragic, se află drama revoluționarului sîrb — figură luminoasă printre canalele și mediocritățile ce-l înconjoară. Scriitorul, îndeobște ironic în asemenea « divertismente », îl descrie pe Czinner cu o simpatie plină de căldură, scoțîndu-l în relief puritatea morală și tăria de caracter. Din păcate, personajul ne apare ca un revoluționar izolat, fără legătură cu mișcarea muncitorească din patria lui. Ceea ce pare mai grav, e faptul că el se complace în această izolare — la urma urmelor, explicabilă, după cinci ani de exil — și că se întoarce în patrie conștient de zădărnicia gestului său. Moartea lui, după o inutilă încercare de evadare (ar fi fost, în orice caz, executat în urma condamnării sale de către tribunalul militar), pare apoteoză unui iremediabil naiv. Personajul acesta intră, astfel, în familia eroilor preferați ai lui Graham Greene — oameni hăituiți de semenii lor și osîndiți la o singurătate fără leac.

Totuși, în ansamblu, *Trenul spre Istambul* rămîne o carte valoroasă, cu o orientare antifascistă remarcabilă pentru epoca respectivă, și cu o seamă de calități literare, pe linia realismului : interacțiunea personajelor, conturarea caracterelor lor în diferitele situații în care sînt puse, desfășurarea dinamică a intrigii, etc.

Calități asemănătoare caracterizează și romanul *It's a Battlefield* (E un cîmp de bătălie), publicat de scriitor în 1934.

Deși titlul se referă la situația penibilă a unui comisar de poliție onest și cumsecade, silite să ducă război împotriva unor oameni de care îi e milă și pe care-ar vrea să-i ajute, într-o lume nedreaptă, responsabilă pentru suferințele lor — romanul cuprinde un tablou sugestiv al luptei de clasă din Anglia. Acțiunea se desfășoară în jurul șoferului comunist Drover care, pentru a-și apăra nevasta, a omorît un polișt, la o întrunire publică organizată în Hyde Park.

Graham Greene zugrăvește cu acuratețe caracterul de clasă al justiției engleze. Comisarul de poliție, pe care și l-a ales ca personaj « pozitiv », nu este decît o excepție. Ajuns la sfîrșitul carierei lui, după un îndelungat serviciu prestat într-o colonie din Extremul orient, comisarul constată că n-a pus de o parte nici un fel de economii pentru bătrînețe, ca alți confrați care s-au chivernisit fără scrupule. El e conștient că-i doar « un slujbaș plătit » al unui « guvern nepopular ». (« Justiția nu-i treaba mea — își spune la un moment dat comisarul. — Politica nu mă privește. Dumnezeu să-i ajute pe cei răspunzători de modul în care este orînduită viața. Eu, unul, nu-s decît un slujbaș plătit, care execută ordinele. »).

Cu toate că merge destul de departe în critica orînduirii burgheze din Anglia, scriitorul nu contrapune acestei orînduirii tabloul unei mișcări sociale capabile și vrednice s-o înlocuiască. Incursiunile făcute în lumea muncitorilor sînt foarte fugare. Iar imaginea pe care scriitorul încearcă s-o dea despre comuniști este de-a dreptul stingace, cînd nu reproduce, fără discernămint, unele șabloane ale propagandei reacționare. Locul pe care te-ai aștepta să-l aibă în carte comuniștii îl deține personajul grotesc al lui Surrogate. Graham Greene înlocuia, astfel, cu o imagine caricaturală tabloul obiectiv pe care însăși desfășurarea acțiunii romanului îl reclama din parte-i. Lipsită de o necesară contrapondere, critica făcută orînduirii burgheze pare suspendată în aer. Situația zugrăvită de romancier rămîne fără leșire — o situație tipic greene-iană.

Totuși, atît *Trenul spre Istambul*, cit și *E un cîmp de bădălie* vădesc un interes autentic față de realitatea politică, economică și socială contemporană. În acest sens, se poate spune că Graham Greene a urmat, un timp, drumul multor altor scriitori englezi care au evoluat spre stînga sub presiunea evenimentelor petrecute în deceniul al patrulea; mă refer în deosebi la poezi ca Stephen Spender, Cecil Day Lewis sau W. H. Auden, și la prozatori ca J. B. Priestley sau A. J. Cronin. Într-o Anglie cu o armată permanentă de șomeri (circa 2.000.000 la număr, prin 1934), și cu o burghezie dintre cele mai redutabile — radicalizarea scriitorilor era un fenomen firesc.

În 1935, Graham Greene a publicat un nou roman, intitulat *Anglia m-a creat* (*England Made Me*) — mărturie elocventă a deplasării spre stînga a scriitorului și a eforturilor sale de a-și înțelege epoca. Cu toate că și aici personajul central, Anthony Farrant, este un erou sumbru, din familia spirituală a declarațiilor care circula prin întreaga literatură a lui Greene, — tabloul social zugrăvit de autor e dominat de figura suedezului Erik Krogh, un abject și grotesc rege al finanțelor. Ironia romancierului se exercită din plin asupra unui personaj reprezentativ pentru o clasă pe care o ignorase pînă atunci.

Extinderea cîmpului de observație socială al scriitorului în această direcție este vizibilă și în « divertismentul » publicat în 1936, sub titlul *A Gun for Sale* (*O armă de vânzare*). Deși în prim plan apare sinistrul asasin Raven (corbul, în englezește), figura lui Sir Marcus, — cînicul fabricant de arme din ordinul căruia Raven îl ucide pe ministrul de război cu vederi socialiste, răspunzător de reducerea fondurilor destinate înarmării, — proiectează asupra întregii cărți o umbră și mai sinistă. Romancierul a sesizat, intuitiv, legătura dintre magnașii finanțelor și ai industriei, și lumea hoșilor și ucigașilor — legătură dezvăluită, lucid, de un Bertolt Brecht, cam în aceeași perioadă. Ascensiunea fascismului în Europa adusese în prim plan figura asasinului plătit, a criminalului de profesie.

Evoluția lui Graham Greene în direcția literaturii de protest social și de demascare a orînduirii burgheze a fost frînată de convertirea lui la catolicism. Această convertire a fost dictată, aparent, de un eveniment familial — căsă-

toria cu o catolică. Scriitorul a încercat să-și însușească pe cale rațională « argumentele » unei religii pentru care era, în parte, pregătit. În deruta ce-l cuprinsese pe mulți intelectuali, ca urmare a crizei generale a capitalismului, o asemenea convertire nu era un caz unic.

Pentru a ne limita la câteva exemple ilustre, amintim de G.K. Chesterton, de Evelyn Waugh și de T.S. Eliot. Graham Greene nu a trecut, însă, la catolicism din aceleași considerente ca și ceilalți. Și nici cu aceleași rezultate literare, deși comparația cu G.K. Chesterton rămâne posibilă (amândoi au continuat să scrie romane senzaționale, *thrillers*, în ciuda azeziunii lor la dogma păcatului originar).

El și-a păstrat față de catolicism o anumită independență de spirit, pe care și-a manifestat-o îndeosebi în literatură. Convertirea l-a complicat, desigur, vocația literară, subordonînd-o unei optici religioase deformante; dar avînd în vedere că optica religioasă s-a suprapus destul de tîrziu vocației, la o vîrstă cînd talentul scriitorului era deja format, modificările intervenite pe planul conștiinței lui n-au fost capitale. De altfel, însuși Graham Greene a protestat întotdeauna împotriva etichetei de « scriitor catolic », lipită fără discernămint pe întreaga lui operă, de către anumiți critici amatori de formule. În *Jurnalul* din care am mai citat, găsim de pildă următoarea însemnare:

« N-aș vrea să fiu socotit un scriitor de romane catolice, ci mai degrabă un scriitor care, în patru sau cinci cărți de-ale sale, a ales ca personaje niște oameni cu idei catolice. Cu toate astea, ani de zile — mai cu seamă după publicarea romanului meu *Fondul problemei* — m-am pomenit asaltat de tot felul de indivizi care-mi cereau să le dau un sprijin spiritual, pe care eram incapabil să li-l ofer... »¹

Să comparăm această declarație cu precizarea făcută, cîndva, de poetul T.S. Eliot, într-unul din eseurile sale (*After Strange Gods* — În căutarea unor zei ciudați): « Mă îndoiesc că spusele mele ar putea fi înțelese de vreun om pentru care doctrina păcatului originar nu reprezintă ceva foarte real și foarte tulburător. » Pentru a-l citi pe Graham Greene nu e nevoie de o asemenea azeziune la dogmele bisericii catolice.

Primul dintre romanele etichetate de obicei drept « catolice » este *Brighton Rock* (« Stîncă din Brighton »), publicat în 1938. Pinkie, eroul puber al romanului, este un delicvent (rudă bună cu Andrews, din *Omul de dinăuntru*); deși conștient că, prin fărâdelegile lui, va ajunge în iad, nimic nu-l poate abate de la calea pe care-a pășit, alături de ceilalți tîlhari din bandă. Nici măcar dragostea ce i-o poartă tinăra și inocenta Rose. Și totuși, preotul catolic la care aceasta din urmă vine să se spovedească în finalul cărții, îi spune:

« — Trebuie să ne păstrăm speranța și să ne rugăm. Biserica nu ne cere să credem că sufletele unora ar putea fi nevrednice de milă.

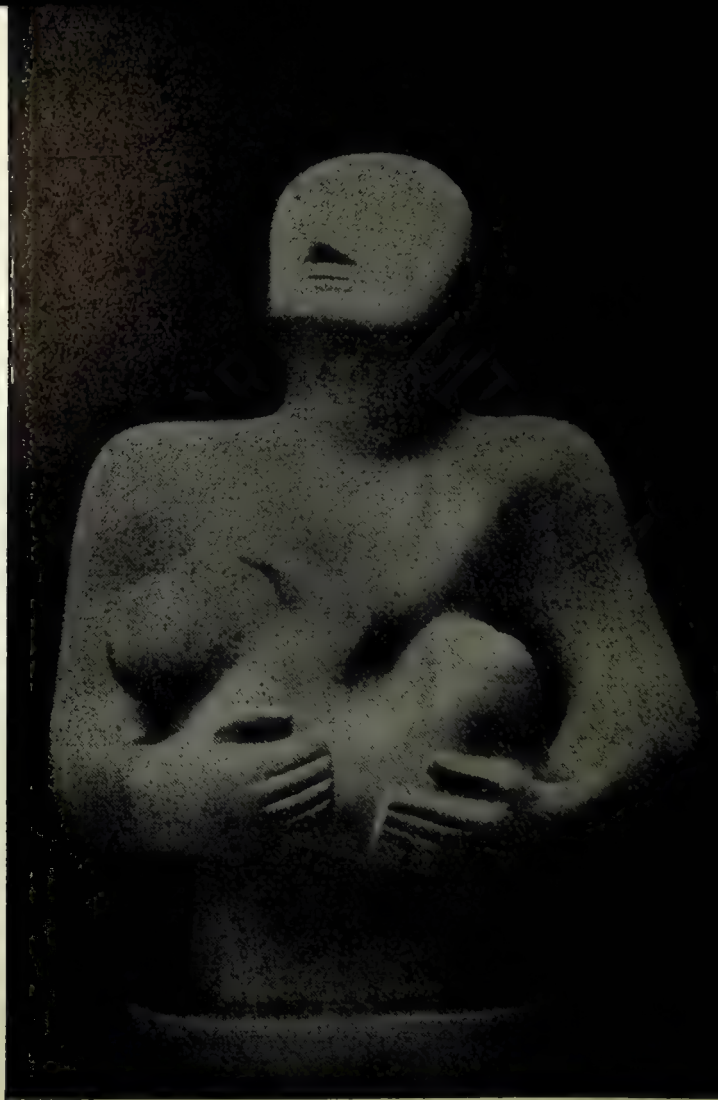
— Bine, dar omul ăsta e un damnat, — replică fata, cu amărăciune în glas. Știa dinainte că săvîrșește o crimă. Și-apoi, mai e și catolic !

— *Corruptio optimi est pessima*, rosti preotul cu blîndețe.

— Cum adică părinte ?

— Adică, un catolic e mai capabil de rele decît oricare om. Poate că, unde credem în existența diavolului, avem mai multă legătură cu el decît alții. Dar trebuie să ne păstrăm speranța, — adaose el, mecanic. Să ne păstrăm speranța și să ne rugăm... ».

¹ Vezi G. Greene, *In Search of a Character*.

Statue of Justice, seated, on throne

Discuția aceasta definește cât se poate de bine concepția scriitorului despre catolicism, o concepție nu tocmai « ortodoxă ».

Dar chiar și un asemenea catolicism sui-generis, conceput parcă special pentru a justifica preferințele romancierului pentru anumite personaje, ar fi putut să-i transforme literatura într-o predică (ilustrată cu pilde înfricoșătoare), dacă nu ar fi rămas credincios vocației sale artistice, și nu și-ar fi păstrat independența de spirit despre care am mai pomenit. După cum remarcă istoricul literar englez R.A. Scott-James, « pînă și o carte catolică de felul romanului *Ștînca din Brighton* este atît de admirabil construită ca o carte de aventuri. . . . încît cititorul nu rămîne pe de-a-ntregul absorbit de problemele morale și de criminalitatea precoce a tînărului ei protagonist. »¹

Cartea care l-a consacrat pe Graham Greene ca « scriitor catolic » a fost, însă, romanul *The Power and the Glory* (« Puterea și gloria »), publicat în 1940, în urma unei călătorii întreprinse în 1938 în Mexic. După cum mărturisește însuși autorul, acesta este singurul său roman scris pentru a ilustra o teză², în speță, o teză catolică.

Dar, deși e scris de pe pozițiile unui catolic militant, ostil revoluției populare³, romanul nu este nici pe departe o predică în favoarea catolicismului.

Concepția catolică și aceea revoluționară se înfruntă în paginile cărții într-un mod foarte original, prin intermediul protagoniștilor ei: un preot de țară, singurul care-a mai rămas în Tabasco — « statul fără Dumnezeu » cum îl numește autorul — și un locotenent, reprezentantul puterii populare în acest stat, unde revoluționarii mexicani se îndreptaseră îndeeobi împotriva clerului catolic, săvîrșind unele excese într-adevăr regretabile, ca distrugerea catedralelor, etc. Cu toate că autorul îi acordă, din capul locului, preotului catolic întreaga lui simpatie (întemelată pe propriile-i convingeri religioase și pe vechea-i preferință pentru « oamenii hăituiți »), el ni-l zugrăvește în culorile cele mai sumbre cu putință. Bețiv notoriu, acest « popă-rachiu » (*whisky priest*), cum l-au poreclit înșiși enoriașii lui, s-a făcut vinovat și de un alt păcat grav: a adus pe lume un copil nelegitim. Ajuns pe ultima treaptă a decăderii umane, preotul răcăcește, din ce în ce mai istovit și mai deznădăjduit, ascunzîndu-se prin sate, unde prezența lui poate aduce numai nenorocire. Autoritățile au pus un premiu pe capul lui, făgăduind o sumă mare de bani aceluia care-l va prinde. Urmărirea preotului bețiv e condusă de un locotenent tînăr, un om din popor, care a avut o copilărie nefericită din pricina popilor catolici, și care a jurat să lupte împotriva lor, pentru ca viitoarea generație să poată avea « alte amintiri ». Discuția finală dintre acest locotenent și preotul care, în sfîrșit a fost prins și-și așteaptă sentința de condamnare la moarte, e semnificativă. « Nu împotriva dumitale lupt, — îi spune locotenentul, — ci împotriva ideilor dumitale. Voi, preoții, sînteți oameni foarte vicleni, vă cunosc eu ! Dar la spune-mi, ce-ați făcut voi pentru poporul mexican, ați făcut oare vreodată ceva pentru noi ? I-ați spus

¹ Vezi R. A. Scott-Jones, *Fifty Years of English Literature (1900—1950)*, Longmans, Green & Co., London, 1956.

² Vezi G. Greene, *Introductions to Three Novels*, P. A. Norsted & Söners Förlag, Stockholm, 1962 (introducere la o nouă ediție a romanelor *Puterea și Gloria*, *Fondul problemei și Sfîrșitul aventurii*).

³ În a sa schiță a istoriei politice a celor două Americi (Ed. pt. Lit. Politică, 1954, pp. 331—2) William Z. Foster apreciază revoluția mexicană ca « o revoluție îndreptată împotriva feudalismului și imperialismului, nu împotriva sistemului capitalist în întregul lui . . . Marea lipsă a revoluției mexicane a fost chiar de la început aceea că acolo clasa muncitoare nu și-a luat asupra-și rolul de conducător . . . Conducerea revoluției a rămas întotdeauna în mîinile elementelor liberale capitalisto-moșierești și din clasa de mijloc, deși principalele forțe luptătoare aparțineau clasei muncitoare și țărănimii . . . ».

oare vreodată vreunui moșier să nu-l bată pe argați? O, da, poate doar în confesional să-l fi spus, dar e datoria voastră să uitați o confesiune îndată ce-ați ascultat-o. Ba, vă mai și duceați apoi cu moșierul la masă, și tot datorită, firește, vă dicta să nu vă pese că moșierul omorise un țăran. . . Ei bine, avem și noi ideile noastre. Nu vom mai cheltui bani pentru rugăciuni, pentru biserici. În schimb, vom da oamenilor de mâncare, îi vom învăța să citească, le vom da cărți. Vom avea grijă să nu mai sufere.

— Dar dacă ei vor să sufere? întrebă preotul.

— Să zicem că un bărbat vrea să siluiască o femeie. Trebuie oare să-l îngăduim una ca asta, numai pentru că așa vrea? Suferința e un lucru nedrept. . . »

Romancierul l-a investit pe locotenentul din miliția populară nu numai cu argumente, dar și cu trăsături de omenie superioare celor ce-l caracterizează pe preot. Cu toate acestea, până la urmă preotul rămâne figura cea mai impresionantă, datorită aureolei de martir pe care i-o conferă moartea. Dar, așa cum observa cu subtilitate criticul sovietic V. Ivașeva într-un amplu studiu despre creația lui Graham Greene, — « farmecul acestui personaj rezidă nu în actul său de eroism săvârșit în numele credinței, ci în omenia ce se trezește într-însul atunci când vine în contact cu suferințele semenilor săi. . . »¹ Toate personajele romanului — adăogă criticul sovietic — vădesc marea dragoste a lui Greene față de oameni.

Romanul *Puterea și Gloria* rămâne, cu toate astea, o carte de inspirație catolică, atât ca problematică morală, cât și ca intenții. E adevărat că acest « roman à thèse » își auto-distruge, obiectiv vorbind, teza — prin situațiile și mai ales prin personajele sale — dar spiritul catolic se menține, ca un drapel zdrențuit, deasupra ruinelor. La acest paradox literar a contribuit însăși poziția, foarte paradoxală, a scriitorului în cadrul catolicismului, concepția lui de loc canonică. De altfel, romanul a nemulțumit profund cercurile catolice, prin « heterodoxia » lui manifestă. Vaticanul a exercitat chiar unele presiuni asupra romanclerului, cerându-i să-și retragă cartea, sau măcar s-o « revizualască » în punctele esențiale, — ceea ce el a refuzat, sub pretextul că, din momentul apariției, cartea aparține exclusiv editorilor, cărora le cedase toate drepturile. « Revizuirea » a fost, totuși, operată, fără aprobarea lui Graham Greene, în scenariul filmului realizat după război la Hollywood, — « un film pios, al cărui regizor, dl. John Ford, a atribuit preotului toate virtuțile, iar locotenentului toate păcatele »². . . .

În timpul celui de-al doilea război mondial, Graham Greene n-a scris decît o singură carte. Dar ce fel de carte ! *The Ministry of Fear* (Ministerul groazei), roman calificat de autor drept « divertisment » și publicat în 1943, este după părerea mea, una din cele mai mari izbînzî ale sale. Personajul principal al romanului, Arthur Rowe, e un fost ziarist, care revine la Londra după o absență îndelungată; fusese internat într-un ospiciu flindcă, vrînd să curme suferințele soției sale, lovită de o boală incurabilă, o omorise. Într-o duminică, el se duce la un fel de Tîrg al Moșilor londonez, ca să-și regăsească liniștea, odată cu amintirile unei copilării fericite. (S-ar putea scrie un eseu întreg despre nostalgia copilăriei, ca temă frecventă în opera lui Graham Greene.) Printr-o întîmplare, Rowe cîștigă o tortă oferită ca premiu de organizatorii unei colecte pentru « fondul de ajutorare a mamelor din națiunile libere ». De la această tortă, în

Vezi V. Ivașeva: « Romanul englez din ultimul deceniu (1950—1960) », ed. Sovietski Pisatel, Moscova, 1962.

² Vezi G. Greene, *Introductions to Three Novels*.

care se ascundea un film cu documente secrete, i se trag personajului o sumedenie de ponoase. O bandă întreagă de spioni hitleriști se pune pe urmele lui, încercînd să-l lichideze. Nereușind decît să-i distrugă memoria — ca urmare a exploziei unei bombe în camera de hotel unde fusese atras — îl internează într-un sanatoriu ciudat, undeva, departe de capitală. Rowe se trezește acolo în ipostaza unui ins fericit, pentru că n-are de loc amintiri; nici măcar numele nu și-l amintește, de aceea nu se miră că ceilalți îi spun Richard Digby. Dar, treptat, vechile amintiri se întorc în cugetul lui, iar lectura ziarelor îl ajută să refacă mintal istoria contemporană. Datorită lui, poliția engleză izbutește să dea de firele rețelei de spionaj (nereușind, însă, să-i prindă de vii pe spioni, care, fie se sinucid, fie se omoară unii pe alții). Rowe își rezervă lui însuși ultimul fir, care-l duce la fața de care se îndrăgostise, Anna Hilfe, o refugiată austriacă: fratele acestuia, Willi Hilfe, e agentul numărul unu al hitlerismului în Anglia. Rowe îl prinde, tocmai cînd Hilfe încerca să plece peste graniță, și-l ia filmul cu documentele secrete. Drept răzbunare, spionul îi readuce în memorie, ultimul — și cel mai dureros detaliu al trecutului său: faptul că-și otrăvise nevasta! Apoi își trage un glonte în timpă, socotind că l-a distrus pe Rowe. Acesta, însă, va supraviețui durerii sale și va putea chiar să-și găsească fericirea alături de femeia pe care-o iubește.

Ministerul groazei e un roman polițist cu implicații foarte serioase, scris cu o vervă și o fantazie de-a dreptul uluitoare. Talentul de povestitor al lui Graham Greene e subordonat aici unor idei ce păreau străine de autorul romanului *Puterea și Gloria*, deși, la o lectură atentă, ele se pot regăsi și în alte cărți ale sale, scrise în perioada anterioară celui de-al doilea război mondial. Sub presiunea evenimentelor, a avut loc în conștiința scriitorului un proces de clarificare. Nu e vorba doar de adîncirea poziției lui antifasciste, ci și de revizuirea unei anumite concepții despre om. Viziunea sumbră asupra lumii și asupra sufletului omenesc, caracteristică acestui scriitor, e simțitor modificată în *Ministerul Groazei*. Întreaga desfășurare a acțiunii romanului demonstrează necesitatea vigilenței, atît în înțelesul larg, politic, al acestui cuvînt, cît și în sensul lui particular, de luciditate afectivă și intelectuală. Arthur Rowe, eroul romanului, este un mare naiv, care-și păstrează candoarea într-o lume amenințată de crime insolente. Educația primită într-o altă epocă, l-a făcut «să creadă că e nedrept să-l faci pe alții să sufere». El a împins atît de departe această convingere, încît n-a pregetat să-și otrăvească soția bolnavă, pentru a-l curma suferința. Revenind printre semenii săi, Arthur Rowe nu mai recunoaște nimic din lumea lor, asupra căreia s-a abătut între timp pastorea războiului. El, care ura suferința, o vede acum instalată în viața tuturor, pe fiecare stradă a orașului desfigurat zilnic de bombe. Și, printr-o întîmplare, ajunge să pătrundă în chiar biroulul fiarelor cu chip de om, care s-au vîndut hitlerismului, și care încearcă să creeze și în Anglia un «minister al groazei». («Au pus pe roate, pare-se, un soi de Minister al Groazei, dotat cu subsecretari cît se poate de abili — spune unul dintre personajele cărții. Și nu se mulțumesc să cîștige, prin șanta, anumite persoane. E vorba de atmosfera generală pe care-o crează, atmosferă în care nu se mai poate avea încredere în nimeni!»).

Arthur Rowe se vindecă de candoare și devine un «om întreg» abia cînd, regîsindu-și memoria, își asumă răspunderile grele ce-l revin în lupta împotriva suferinței. «Fericirea trebuie totdeauna să fie întemelată pe o cunoaștere a suferinței» spune el la un moment dat. Căldu-se în bătaia pe care-o duce cu «Ministerul Groazei», el va putea să-și înfrunte propria suferință: revelația celui mai dureros amănunt din trecutul lui nu-l va doborî.

lată sensul major al «divertimentului» scris de Graham Greene în anii războiului. Personajul principal rostește undeva un alt tîlc al romanului, tîlc legat de relațiile dintre Rowe și Anna Hilfe: «Mila e crudă. Mila distruge. Dragostea nu e la adăpost cînd mila dă tircoale în juru-i.» (Annei îi este milă de Rowe, vrea să-l cruțe de cunoașterea teribilului său trecut.)

Această temă va fi în centrul romanului intitulat *The Heart of the Matter* («Fondul problemei»), și publicat de scriitor în 1948. Acțiunea romanului se petrece într-o colonie din Africa de Vest — cunoscută de autor din citeva călătorii, ultima întreprinsă la începutul războiului — și are ca protagonist un slujbaș al poliției coloniale engleze, maiorul Scobie. Ca și preotul bețiv din *Puterea și Gloria*, și ca adolescentul criminal din *Stîlca din Brighton*, eroul noului roman catolic al scriitorului este un păcătos, însă de o factură cu totul deosebită. Păcatul lui în fața bisericilor catolice constă mai degrabă în excesul, decît în lipsa lui de omenie. Autorul îl investește pe Scobie cu o serie de virtuți, care-l singularizează în așa măsură printre funcționarii coloniali englezi, încît unul dintre aceștia îi va spune: «Ești insuportabil — ești prea cînstit ca să trăiești!» Dar probitatea (relativă) a lui Scobie într-o administrație colonială profund coruptă este un aspect lateral, asupra căruia Graham Greene nu insistă. Calitatea supremă a maiorului Scobie este că se simte răspunzător de soarta semenilor săi. Deși nu-și mai iubește de mult nevasta — o femeie bigotă, fățarnică și neînțelegătoare — Scobie se simte dator s-o ocrotească și «s-o facă fericită».

În dorința lui sinceră de a face bine celorlalți, maiorul Scobie e mereu chinuit și contrariat. Fericirea vremelnică pe care-o găsește alături de tînăra Helen Rolt — supraviețuitoarea unui îngrozitor naufragiu — nu face decît să-l complice viața. Încurcîndu-se din ce în ce mai mult, omul acesta cînstit dar dezarmat de propriile-i convingeri religioase, se hotărăște în cele din urmă să-și ia viața, pentru a o simplifica pe aceea a «victimelor» generozității lui. Și va săvîrși acest gest, despre care «preoții spun că e un păcat de neiertat, expresia ultimă a unei deznădejdi ce nu se pocăiește.»

Fondul Problemei a fost conceput de Graham Greene ca un roman psihologic pe tema efectelor dezastruoase pe care le poate avea mila asupra dragostei. Dar, după cum avea să remarce el însuși, romanul nu l-a întruchipat fidel intențiile: «Poate că sînt prea aspru cu această carte, din pricina îndelungilor și plicticoaselor discuții purtate prin publicațiile ploase, pe tema salvării sau dămării lui Scobie» — mărturisește scriitorul în introducerea la o nouă ediție a romanului.¹ «N-am avut intenția de a face din asta o problemă fundamentală a cărții mele, întrucît nu prea cred în doctrina pedepsei veșnice...» (subl. ns.).

Deși Graham Greene insistă asupra laturii psihologice a romanului, latura lui religioasă se impune cititorilor, și contribuie la impresia ambiguă pe care o lasă asupra lor.

Ambiguitatea e prețul pe care-l plătește scriitorul ori de cîte ori complică existența personajelor sale cu scrupule religioase. O și mai derutantă ambiguitate (artistică și ideologică) caracterizează romanul *The end of the Affair* («Sfîrșitul aventurii»), publicat în 1951. Scris la persoana întîi — folosită pentru prima oară de Greene — romanul e, pînă la un punct, o poveste de dragoste, foarte ingenios istorisită, și bogată în observații profunde asupra geloziei, căsătoriei, etc. Povestitorul, un scriitor inteligent și sensibil, pe nume Bandrix, se îndră-

¹ Vezi G. Greene: *Introductions to Three Novels*

gostește de Sara Miles, pătimașă soție a unui placid subsecretar de stat, cu care se împrietenise înainte de război. Între Bendrix și Sara se înfiripă o « legătură » pasionată, umbrită de gelozia din ce în ce mai puternică a amantului. La un moment dat, în timpul unui bombardament aerian asupra Londrei, Bendrix coboară din odaia în care se întâlnea de obicei cu Sara, și e îngropat sub dărîmăturile provocate de explozia unei bombe. Adînc tulburată, Sara face un jurămint straniu: dacă amantul ei va scăpa cu viață, ea se va « lepăda de lume » și va deveni catolică. Nebănuind nimic, Bendrix va atribui schimbarea Sarei unei legături amoroase, și o va urmări, ca s-o pedepsească pentru infidelitatea ei. Detectivul particular angajat s-o urmărească, îi va aduce jurnalul intim ținut de Sara după convertirea ei la catolicism, — dar i-l va aduce prea tîrziu: între timp Sara a murit, în urma unei răceli contractate într-o zi ploioasă, cînd se ducea la biserică. . . Pînă aici, romanul e captivant și vădește obișnuita finețe analitică a scriitorului. Dar ceea ce urmează — transformarea Sarei, post-mortem, într-o « sfință » de către soțul și amantul ei deveniți prieteni — este și neverosimil și nerealizat literar.

Deși William Faulkner a văzut în această carte « unul dintre cele mai adevărate și mai tulburătoare romane contemporane », *Sfîrșitul aventurii* i-a dezamăgit pe mulți, și însuși autorul avea să încerce, peste cîțiva ani, un sentiment de insatisfacție, recitindu-l¹.

După apariția romanului, o parte din critica literară engleză s-a grăbit să tragă unele concluzii pesimiste în legătură cu talentul scriitorului, socotindu-l « epuizat ». Graham Greene începuse să se îndoaie el însuși de capacitatea lui creatoare, simțindu-se coplesit de o mare oboseală. Încă înainte de a scrie *Sfîrșitul aventurii*, Graham Greene încercase o « schimbare de mediu », lucrînd scenarii de film, în strînsă colaborare cu regizorul Carol Reed. Din această colaborare se născuseră filmele *The Third Man* (Al treilea) și *The Fallen Idol* (Idolul prăbușit) — acesta din urmă, bazat pe o năvelă mai veche, intitulată *The Basement Room* (Odaia de la subsol)².

Mai puțin pozitivă decît aceea de scenarist, experiența de dramaturg, inaugurată în 1953 cu o piesă de inspirație catolică, intitulată *The Living Room*, n-a putut corecta substanțial impresia de stagnare, de impas artistic, trezită de scriitor în conștiința unora dintre compatrioții săi³.

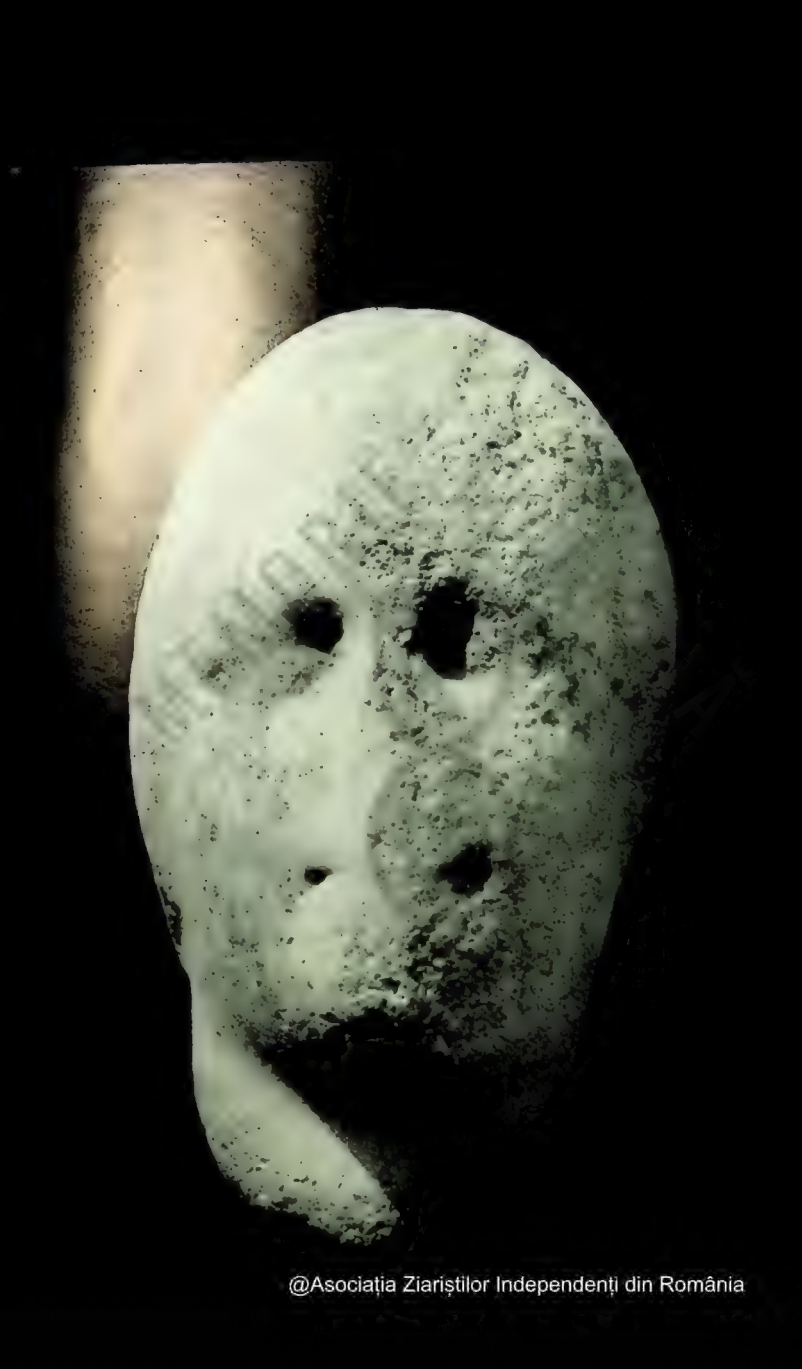
Dar tocmai cînd Graham Greene părea să-și fi pierdut, alina alor scriitori din generația lui, puterea creatoare — el s-a impus din nou atenției întregii lumi, printr-o operă socotită de mulți drept capodopera sa. E vorba de romanul *The Quiet American* (Americanul liniștit), publicat în 1955, în urma unei călătorii (de fapt, patru vizite, de cîte trei luni fiecare) în Vietnamul cuprins pe atunci de flăcările războiului pentru independență.

Romanul s-a născut așadar dintr-o extindere a ariei de investigație a autorului, dintr-o îmbogățire a experienței lui de viață. Într-o oarecare măsură, « cazul » lui Graham Greene seamăna cu acela al ziaristului englez Thomas

¹ Vezi G. Greene: *Introduction. to Three Novels*.

² Cîțiva regizori de talent, dîndu-și seama de calitățile « cinematografice » ale prozei lui G. Greene (personaje vii, zugrăvite într-o acțiune dramatică și dinamică, etc.) au transpus pentru ecran unele din romanele sale. De exemplu, celebrul Fritz Lang a realizat un excelent film după *Ministerul groazei*.

³ G. Greene a scris pînă-n prezent trei piese de teatru: *The Living Room* (1953), *The Potting-Shed* (Sera—1957) și *The Complainant Lover* (Amantul complexent—1959). jucate toate pe diverse scene. Cum obiectul acestui studiu îl constituie exclusiv romanele lui G. Greene nu ne vom ocupa de dramaturgia lui, și nici de nuvelistică — mult mai interesantă și mai valoroasă decît cea dintîi

3

Coperta, planșele 1, 2, 3, 4 și imaginea de la pag. 177:
Artă greco-romană din Dobrogea.
Noi descoperiri ale Muzeului de Arheologie din
Constanța.

Fowler, povestitorul care ne relatează, la persoana întâi, drama « americanul liniștit » Pyle.

« Era unul din articolele crezului meu, — scrie el. Condiția umană fiind ceea ce este, lasă-l pe cellălalt să lupte, să lubească, să se ucidă — eu nu voiam să mă amestec cu nimic... »

Spre deosebire de Fowler, Pyle, « avea obiceiul să se amestece » fiind « ferm hotărât să facă bine, nu cuiva anume, ci unei țări întregi, continentului, lumii », dar incapabil de altceva decât de ticăloșii și crime, în numele « Democrației » cu literă mare. Greene demonstrează artistic, necesitatea unei luări de atitudine. « Mai devreme sau mai târziu, trebuie să lei o poziție », — spune la un moment dat patriotul vietnamez Heng. Și adaugă: « Dacă vrei să rămii om ». Iar Thomas Fowler sfârșește prin a-l da dreptate, salvându-și omenia printr-o participare, pe măsura posibilităților și convingerilor lui, la lupta patrioților vietnamezi.¹

Această semnificație a romanului i-a surprins și i-a neliniștit pe unii critici literari din Occident, care se obișnuiseră cu formula « Graham Greene — scriitor catolic », deși o mai bună memorie ar fi trebuit să-l pună în gardă, evocându-le anumite antecedente (*Ministerul groazei*, de pildă). Ei au sperat, totuși, că *Americanul liniștit* va rămâne un simplu accident, un capriciu literar trecător, explicabil la un scriitor atât de paradoxal.

Iată, însă, că, după cîțiva ani, în 1958, Graham Greene a publicat un nou roman, inspirat din actualitatea politică: *Our Man in Havana* (« Omul nostru din Havana »). De data asta, scriitorul și-a ales ca țintă a satirei sale isteria războinică așiftată de unele cercuri din Apus, pe care romanul, conceput ca un « divertisment », o ridiculizează prin reducere la absurd. *Omul nostru din Havana* l-a iritat pe unii dintre admiratorii de ieri ai « scriitorului catolic », prin direcția precisă a satirei sale. Într-un articol publicat în *Time and Tide* (oct. 1958), Douglas Gerald tuna și fulgera împotriva noli cărți a romanierului englez, calificînd-o drept « o farsă lefînă » și, pe deasupra, « dăunătoare » prin lipsa ei de « veridicitate ».

Discuțiile aprige purtate în Anglia (și în America) pe tema cotiturii vizibile din creația lui Graham Greene par să nu fi fost străine de amărăciunea cu care scriitorul a pornit din nou la drum, departe de zarva anumitor metropole, spre inima Africii, în căutarea unui nou erou de roman, și mai ales a unei prea necesare liniști sufletești. Rodul acestor călătorii întreprinse în Congo, pe la începutul anului 1959 (cu numai cîteva luni înainte de izbucnirea luptei pentru independență a poporul congolez împotriva colonialiștilor belgieni) a fost un roman publicat în 1961 sub titlul *A Burnt-Out Case*, — titlu greu de tradus, desemnînd în limbaj medical vindecarea unor leproși prin oprirea bolii în stadiul pierderii degetelor de la mîini sau de la picioare. Aparent, romanul marchează o întoarcere a scriitorului la problematica și la preocupările specifice catolice. De fapt, însă, după cum vom încerca să demonstrăm, *A Burnt-Out Case* mai degrabă încheie decât continuă ciclul « romanelor catolice ».

Personajul principal al cărții este un arhitect talentat și celebru pe nume Querry care, sătul de faimă, de bani, de femei, de viață și de sine însuși, se refugiază în Congo — într-un Congo fictiv, « o regiune a spiritului » fără legătură directă cu realitatea geografică, politică și socială desemnată prin aceeași denu-

¹ Criticul marxist englez John Lewis scria, într-o corespondență specială trimisă revistei « Secolul 20 » (nr. 2, an II, feb. 1962), că în *Americanul liniștit*, G. Greene a reușit « pentru prima oară în cariera sa, să se elibereze de ideile și prejudecățile catolice », dînd « unul din romanele politice cele mai bune, scrise după 1945 ».

mlre. Vaporașul îl lasă la cel din urmă punct locuit — o leprozerie pusă sub egida unei misiuni catolice.

« — Doriți ceva? îl întreabă primul călugăr ce-l iese în cale.

— Nu, nimic. Nu vreau nimic, răspunde el, și e cit pe ce să adauge: Tocmai asta-i nenorocirea mea. . . »

Căci arhitectul Querry e un om cu sufletul bolnav, un « om sfârșit » care și-a pierdut orice interes pentru viață.

Doctorul Colin, medicul ateu care conduce leprozeria, încearcă, răbdător, să-l redea arhitectului încrederea în sine și în oameni. Atît prin argumente, cît și prin puterea exemplului personal, medicul acesta plin de omenie și de abnegație, izbutește, treptat, să-l vindece pe arhitect de pustuitoarea lui maladie psihică. În mod semnificativ, tratamentul pe care i-l aplică este munca în folosul oamenilor: el îi încredințează construcția unui spital pentru leproși. Din păcate, Querry nu se va putea bucura multă vreme de efectele binefăcătoare ale tratamentului aplicat de doctorul Colin. Refugiul absolut pe care și l-a ales pentru a scăpa de civilizația răspunzătoare de boala lui, se dovedește a fi iluzoriu. Căci, la o distanță nu prea mare de leprozerie acea civilizație are un reprezentant tipic, în persoana domnului Rycker, ipocritul și piosul director al unei fabrici de margarină. Aflînd că arhitectul Querry, faimosul constructor de catedrale a sosit în Congo, dl. Rycker vrea neapărat să-l cunoască. Iar cînd îl cunoaște, în sfîrșit, refuză să creadă că arhitectul a abandonat religia catolică. De altfel, toți cei din jurul lui, cu excepția doctorului Colin, se silesc să-l convingă pe arhitect că a rămas, totuși, un catolic.

Ziaristul englez Montagu Parkinson, care vine să scrie un reportaj senzațional despre el (« Sihastrul de pe malul marelui Fluviu ») — pe baza informațiilor false primite de la Rycker — se cramponează la rîndu-l de legenda catolicismului lui Querry. În zadar încearcă acesta să-i explice că nu e cituși de puțin un « sfînt », ci un biet om, care și-a pierdut vocația și credința. Conștient că minte, Parkinson trimite revistei ilustrate *Post* reportajul cu pricina. (« M-ar concedia dac-aș încerca să spun adevărul », îi mărturisește ziaristul arhitectului!). După apariția reportajului, Querry se duce, iritat, la Rycker, ca să-i ceară socoteală pentru minciunile furnizate ziaristului englez. Dar piosul director al fabricii de margarină îi spune: « Degeaba, Querry. Te-am preluat. Nu-ți mai aparții. . . ». Arhitectul pleacă enervat, împreună cu doamna Rycker, nefericita soție a acestui fillstin, care ar dori să aibe o aventură extraconjugală. Deși ideea de a-l pedepsi pe Rycker (și de a-i demonstra în același timp că nu-l un « sfînt ») îl ispitește, Querry nu profită de prilejul oferit: Marie Rycker nu-l atrage ca femeie.

A doua zi, arhitectul se întoarce la leprozerie, lăsînd-o pe Marie Rycker să se explice cu soțul ei care-o urmărește. După o scenă penibilă, în care acesta îi cere să-și mărturisească « păcatul », doamna Rycker fuge și ea la leprozerie, adăpostindu-se în sediul unei misiuni de călugărițe. Situația se complică și mai mult prin apariția « soțului ultragiāt », care sosește la fața locului împreună cu nepipitul Parkinson. Deși Querry îl explică domnului Rycker că nu s-a atins de nevasta lui, stupidul soț îl împușcă pe fostul său idol. . .

Doctorul Collins îi va spune Superiorului misiunii catolice, care lipsise cîțva timp din leprozerie, că arhitectul a fost asasinat cînd era pe cale să se vindece:

« — Învățase să se pună în slujba altor oameni, și să rîdă. Avea un ris ciudat, dar totuși rîdea. Eu, unul, mă tem de oamenii care nu rîd niciodată. »

Apoi, doctorul se duce împreună cu Superiorul la noul dispensar, construit cu ajutorul arhitectului.

« — Cîți pacienți s-au prezentat astăzi? îl întreabă doctorul pe șeful dispensarului.

— Vreo șazecei, îi răspunde acesta.

— Dumnezeu dumitale trebuie să se simtă cam dezamăgit cînd își contemplă lumea, îi spune medicul Superiorului.

— Am impresia că, în copilărie, n-ai avut un dascăl de religie prea priceput. Altminteri, ai ști că Dumnezeu nu poate simți nici dezamăgire, nici durere.

— Poate că tocmai de aceea nici nu vreau să cred în el, îi răspunde medicul, și începuse să-și consulte bolnavii. . . »

Semnificația ultimului roman al lui Graham Greene reiese destul de limpede. chiar din această prezentare sumară, în care n-am putut cuprinde decît o mică parte din substanța lui epică și filozofică. Prin întreaga lui orientare, și prin aproape toate detaliile lui, romanul este o confesiune patetică a abandonării de către scriitor a vechilor sale poziții catolice. Deși identificarea unui autor cu personajele lui comportă totdeauna riscuri, în cazul de față anumite asemănări sînt izbicioase. A *Burnt-out Case* pare a constitui o autobiografie spirituală a romancierului, care-și analizează, cu sinceritate și curaj, evoluția. Îndelungile și chinuitoarele lui frământări de o viață întreagă, își găsesc aici o concluzie, exprimată cu o dureroasă franchețe: catolicismul n-a putut să-i ofere certitudinile spre care năzuisese, și nici explicațiile pe care le căuta în legătură cu suferința omenească. Faptul că, în roman, personajul care luptă efectiv împotriva suferinței este un ateu și un om de știință, este plin de semnificație.

Roman de idei și de probleme morale, *A Burnt-out Case* nu trebuie considerat, însă, ca o simplă fabulă împănată cu predici (de data asta, anti-catolice). Rămînînd fidel concepției sale despre roman și metodei « scrisului detașat și obiectiv », Graham Greene s-a exprimat și aici prin mijlocirea unor caractere, a unor personaje vii: conturate pregnant sau numai creionate, aceste personaje ne conving de existența lor și dau greutate artistică dezbaterilor grave purtate în paginile romanului. Atît arhitectul Querry, cît și doctorul Collin, cît și domnul și doamna Rycker, cît și ziaristul Parkinson (acesta din urmă zugrăvit cu ironia mălăstră care ni l-a dat pe *Americanul liniștit*), sînt oameni vii, autentici, cu dimensiuni sufletești și morale precise. De aceea, mi se pare nedreaptă critica făcută romanului de către unii recenzenți din patria lui Greene, care, aîdoma lui Francis Wyndham în revista *The London Magazine*, afirmă că romancierul nu s-a putut desprinde de eroul său și că « restul cărții, adică atmosfera, intriga, celelalte personaje, discuțiile, sînt artificiale, puse doar pentru a completa schema personajului principal ».

Ar fi multe de spus despre măiestria pe care o vădește prozatorul englez în romanele sale, despre stilul lui lapidar, încărcat de sugestii, despre varietatea mijloacelor lui literare, despre talentul lui de a crea o atmosferă din foarte puține detalii caracteristice. Insistînd asupra temelor și subiectelor, am subliniat, totuși una din cele mai importante calități ale prozatorului, aceea de povestitor, de *story-teller* cum spun englezii. Maturizarea artistică a romancierului nu poate fi despărțită de evoluția lui ideologică, în direcția pe care o indică ultimele sale romane.

Ar fi însă, prematur să se tragă concluzia că scriitorul englez a pășit definitiv pe această cale, către care l-a dus întreaga lui evoluție, ideologică și artistică. Graham Greene rămîne încă prizonierul multor contradicții, prejudecăți și iluzii. Ultima lui carte — un volum de nuvele publicat în 1963 sub titlul « Simțul realității » (*A Sense of Reality*) — vădește mai degrabă o întoarcere spre trecut, — spre o formulă literară de mult abandonată — decît o perseverare pe

drumul parcurs în direcția realismului, cu rezultate atât de strălucite ca *Americanul liniștit* sau *Omul nostru din Havana*.

S-ar putea ca la mijloc să fie doar o oboseală, de felul aceleia mărturisite de scriitor în *Jurnalul său congolez*:

« Niciodată n-am întâmpinat mai multă rezistență din partea unui roman, și nu m-am simțit mai deprimat, scriindu-l. . . Cu cât îmbătrânești, cu atât mai greu îți vine să scrii un roman; când așterneam pe hîrtie ultimele cuvinte ale noii mele cărți, aveam sentimentul că am ajuns la o vîrstă la care, a scrie un alt roman amplu e o treabă ce-mi depășește, probabil, puterile ».

Tînerețea demonstrată de scriitor prin mobilitatea lui sufletească și intelectuală, prin prezența lui destul de activă în mijlocul actualității — prezență atestată de vizitele sale într-o serie de țări socialiste, inclusiv România și, mai recent, în Cuba, — prin curajul de a-și verifica și de a-și corecta sentimentele și ideile, confruntându-le cu realitățile vremii, infirmă o asemenea ipoteză pesimistă. Dar chiar dacă Graham Greene nu va mai scrie un « roman amplu » cele publicate pînă-n prezent, de-a lungul unei vieți închinată căutării adevărului prin intermediul cuvîntului scris, sînt de ajuns pentru a-l situa în primele rînduri ale literaturii engleze contemporane, printre cei mai viguroși și mai interesați romancieri ai epocii noastre.

de vorbă cu:

Pierre Gamarra — la Paris

Viktor S. Rozov — la Moscova

Pierre Gamarra

În strada Richelieu 21, la sediul editurii *Éditeurs Français Réunis* și al redacției revistei *Europe*, mai întâi o întâlnire neprevăzută: Pierre Abraham, vechi prieten al României, despre care, îmi spune, păstrează amintiri de neuitat. Așezat la biroul său, un bărbat brunet, spătos, cu un aer tineresc, cu fața prelungă și cu o șuviță de păr negru care, rebelă, îi atârna pe frunte. Este Pierre Gamarra care a răspuns bucuros la cererea mea, de a-mi acorda un interviu pentru revista *SECOLUL 20*.

P. G.: Am avut norocul să fiu tradus în România. Am o mulțime de prieteni acolo. Pentru ca să nu omit din greșeală pe cineva, n-o să pomenesc nici un nume... Amănunte biografice... El bine, sînt din sudul Franței, din Toulouse, mai exact. Cunosk bine regiunea Pirineiilor. Și firește, această regiune poate fi regăsită în cărțile mele...

— Împreună cu copilăria și adolescența dumneavoastră desigur?

P. G.: Da, nimic nu este inventat. De altfel, cred că toți romancierii apelează la amintiri, fie că vor, fie că nu; portretul unui om corpolent, cu sprîncene așa și nu altfel, ei bine omul acesta... l-am văzut undeva, într-o zi. Această problemă poate fi legată de discuțiile în jurul romanului autobiografic... Evenimentele războiului civil spaniol (1936), exodul exilaților, au avut desigur asupra mea înfrîurirea lor.

— Totuși invenția a avut și ea un cuvânt de spus, nu?

P. G.: Ce înțelegeți prin « invenție »? După părerea mea, invenzeți plecând de la ceea ce cunoașteți, în mod conștient sau inconștient. Copil fiind sau mai târziu, în viața de toate zilele, observați, înregistrați și, la un moment dat, scriți, relatezi; unde e invenția pură? ...

— Ați putea să ne spuneți ceva despre felul cum scrieți?

P. G.: Și asta este o problemă de interpretare. Răspund: lent, sau cu alte cuvinte, trece mult timp de la primele rînduri pînă la apariția lucrării. Din motive multiple: primul, lipsa de timp, din cauza programului zilnic de la redacție; altul este însăși viața pariziană și un altul este modul în care concep. Chiar dacă, m-aș închide într-o cameră pentru o săptămînă, nu știu dacă mi-aș scrie lucrarea în acest răstimp. Mai mult, nimeni nu poate spune că volumul respectiv poate fi scris într-o săptămînă. Pentru că trebuie să șinem seama și de « gestația » operei, care precede, uimitor de mult, redactarea. Se poate astfel spune că Victor Hugo a scris într-adevăr *Hernani* în trei săptămîni? Și timpul de observație, nu-l pul la socoteală? Alt exemplu: un chirurg, cît de dotat și de celebru este, reușește să facă o operație în douăzeci de minute. Oare numai această jumătate de oră contează? Nu e aceasta rezultatul unor ani de studii și al unei experiențe acumulate anterior?

— Ați vrut să deveniți om de literă?

P. G.: Da. Gustul pentru literatură mi-a fost întotdeauna foarte dezvoltat. E o plăcere pentru mine să scriu, și cred că am și cite ceva de spus. Cititorul confirmă dacă preocupările mele îl interesează sau nu-l interesează. Accept atît satisfacția, cît și obligațiile inerente scriitorului. Asemenea unui medic sau unui muncitor: alegînd și acceptînd legile meseriei respective.

— Pentru cine scrieți, care este publicul căruia vă adresați?

P. G.: Scriu pentru cineva; altfel mi-aș încuia manuscrisele într-un sertar. Mă interesează orice cititor. Și cred că visul tuturor scriitorilor este să la contact cu publicul cel mai larg posibil. Cu cît publicul este mai numeros, cu atît devii mai mulțumit, deoarece aceasta înseamnă că sentimentele noastre, ideile noastre interesează și pe alții ... Nu sîntem singuri pe această planetă; nu ne aflăm « în afara terenului », nu sîntem anormali.

— Inspirația este o problemă care vă preocupă?

P. G.: Aceasta este o întrebare interesantă, care divide lumea scriitorilor. Linia directoare? Sînt două tabere: pentru unii mai întîi există ideea, care devine o obsesie, o « teză » de demonstrat. În jurul ei se brodează o istorie. Acesta este romanul, teatrul cu teză, cinematograful lui Cayatte ... etc. Dar mai este o poziție care luînd viața așa cum este, povestește cu intenția de a instrui. Fără să impună nici o schemă. Doar să descrie faptele, viața, fără nici o concluzie deghizată. Cum l-a spus o dată Flaubert unui prieten: « De ce spui că sînt niște asasinii. Arată-le-o în ceea ce scrii. Cititorul o să conchidă singur ... » Eu mă apropii de cea de a doua poziție, pe care s-a situat Tolstoi, Gorki ... și cu ce rezultate! ... Sigur că în operele lui Tolstoi poți întrevădea autorul: un aristocrat scrie prin prisma trecutului său, a tradiției ... Un muncitor la fel, nu-și poate ascunde originea, în afară de cazul cînd ar face-o special. În plus scriitorul este și un cetățean. Pe lângă judecată, mai există și o inimă care conduce gîndirea și pana romancierului.

— Când aveți timp să scrieți, sînteți doar secretarul unei reviste atît de răspîndite ca *Europe*?

P. G.: Din păcate scriem cînd avem timp.

— V-a ispitit vreodată cinematograful?

P. G.: Nu în mod special, pentru că cinematograful este o aventură. Partea materială contează aici foarte mult. Asociați dificili, actori . . . Ca mijloc de exprimare mă interesează, firește, și în acest sens am compus textul cîtorva filme educative pentru copii. Prefer însă teatrul, cu stilul lui.

Cum v-am spus, am vrut să devin om de litere. Scriu de cînd aveam zece ani. Poezii, povestiri, folclorul, comorile artei populare, omul din straturile cele mai de jos ale societății noastre—iată ce mă atrage. Izvoarele? Dacă mi s-ar da răgazul aș face cercetări în lumea întreagă pentru a cunoaște mai bine cultura populară a tuturor țărilor. Oricum, munca mea la *Europe* îmi permite să călătoresc, să cercetez pe teren originea acestei culturi populare, dar din păcate, mult prea în fugă.

— Cum concepeți un roman?

P. G.: Un cuvînt, uneori o istorisire, declanșează totul, pune în mișcare mecanismul. Conștient sau inconștient. Să luăm, de pildă, *Rhapsodie des Pyrenées* care va vedea lumina zilei la sfîrșitul acestui an. În 1953 m-am dus în vacanță la Luchon, cu niște prieteni, care veneau pentru prima oară în apropierea frontierei spaniole din Pirinei. Născut în acea regiune, am locuit chiar în Luchon, pentru puțină vreme, în timpul adolescenței; le-am explicat și le-am arătat prietenilor mei regiunea, cum se spune, în cunoștință de cauză. Această situație a declanșat în mine mecanismul. Astfel s-a născut *Rapsodia* care, răspunzînd sensului etimologic al cuvîntului, este un amalgam de poezii, povești, legende, relatări asupra războiului civil, asupra peisajelor, asupra unor oameni pe care i-am cunoscut. Totul se rotește în jurul cuvîntului — frontieră; între două țări, între două lumi: cea spaniolă (cu toate caracteristicile sale) și cea franceză. Frontiera, aceasta este legătura: țară — refugiați, exilați spanioli, dar valabilă și pentru toți exilații din lume. Frontieră: există între război și pace. Frontieră există între Umanitate și Antiumanitate. Cînd traversezi frontiera între brută și sentimentul uman? Cartea e descrierea unui colț de pămînt: găsești în ea amintirile mele despre ciobanii din Pirinei, despre vinătorii de urși . . . În această *Rapsodie*, sau amalgam, în această diversitate există o unitate realizată prin cuvîntul cheie — frontieră. Iată cum s-a născut *Rapsodia Pirineilor* care a avut nevoie de zece ani ca să se închege, după vacanța aceea din împrejurimile Luchonului, în 1953.

— Ați scris și un roman polițist, *L'Assasin du Prix Goncourt* . . .

P. G.: Pentru mine a fost un joc, un divertisment. Ușor de scris, mult mai ușor decît volumele pentru copii, care cer un efort special . . . Nu-mi place termenul de « roman polițist », prefer pe cel de « enigmă » (cum este și titlul colecției: *Enigme autour du monde*). Eroul este un ucenic de detectiv, un amator.

— Ce vă interesează mai mult din literatura contemporană de peste graniță?

P. G.: Cunosc foarte puțină literatură germană și anglo-saxonă. Înțelegînd spaniola și vizitînd Spania, mi-e mult mai ușor să vorbesc și să fac considerații mai ales asupra tinerei pleiade de după război: atît romancierii cît și poeții care denunță cu strălucire tirania franchistă. Literatura latino-americană foarte puțin cunoscută de cititorul francez (cu excepția lui Guillen, cubanul, Asturias,

guatmaltecul, Amado, brazilianul) aduce după părcera mea două lucruri Europei. În primul rând, cunoștințe vii despre civilizațiile latino-americane. Un istoric costarican nu va putea niciodată să te facă să înțelegi viața și suferințele unui țăran de pe plantațiile de bananieri ale companiei United Fruit Company așa cum o face Carlos Fallas în *Mamita Juncia*. În al doilea rând, acest lirism specific american, suflul acesta de epopee, legendela, acea vină de povestitor în care mitul se amestecă cu realitatea fără a intriga cituși de puțin și pe care o întâlnim la Asturias; prezența permanentă a patriei, a pământului natal, acea revenire la tradiția populară pe care o găsim la Nicolas Guillen.

Există o quasi-ignoranță a intelectualului francez în ceea ce privește literatura latino-americană. Numerele din *Europe* închinată Mexicului și Cubei au fost bine primite. Vom continua și anul acesta.

— Ați vrea să ne spuneți ceva despre literatura franceză contemporană?
P. G.: După cum știți, în literatura franceză contemporană se manifestă tendințe multiple. În prezent «noul val» are un ecou puternic. Personal le urmăresc căutările, care nu sînt și nu vor rămîne — cred — decît niște căutări. Numai publicitatea, moda, snobismul au vrut să impună o marfă pe care înșiși creatorii ei n-au considerat-o în întregime scutită de neajunsuri. Acest «nou val» a pornit război împotriva formulelor tradiționale ale romanului, a redescoperit pe Joyce și Kafka. Dar din această cauză nu trebuie ținut la stîlpul infamiei romanul clasic, tradițional care rămîne valabil. Printre tineri, se numără printre alții Bernard Clavel care și el e un căutător, la jumătate de drum, cu romanul său cronică, în care descifrezi plăcerea povestitorului de a povesti. Mai este și Robert Merle care continuă genul lui Romain, al lui Balzac. Romanele progresiste, care pe lîngă conținutul lor, aduc și alte lucruri noi în ceea ce privește modalitatea de expresie. Gîndiți-vă la Elsa Triolet și la desbaterea problemelor de ordin sentimental din ultimele ei romane.

— Ce probleme imediate de ordin social vă preocupă?
P. G.: Problemele educației, ale școlii din Franța sînt cruciale, grave. Din cauza lipsei de institutori, — acești cavaleri ai culturii — dăm oameni insuficient pregătiți, de unde și un public cu un nivel scăzut. *Le Monde* semnală un deficit de 41% de profesori de matematică; *Europea* închinat două numere problemelor educației: unul școlii laice și altul institutorului și problemelor sale... Mai sînt și alte probleme: situația muncitorului și nivelul de trai, pacea... nedreptatea socială.

— Ce ne puteți spune despre proiectele revistei *Europe*?
P. G.: Continuăm explorarea literaturilor. Va urma un număr închinat Cubei. Vom cinsti de asemeni într-un număr viitor memoria Abatelui Prévost, autorul romanului *Manon Lescaut* și cea a lui Galileo Galilei. Ne așteptăm la un succes cu numărul închinat lui Shakespeare în 1964 cînd se împlinesc 400 de ani de la nașterea genialului dramaturg. Alte proiecte ar fi revalorificarea culturilor din țările africane... Lucrări în perspectivă: Da!... Ar trebui desigur să mai alcătuim un număr dedicat Romîniei, cel vechi este epulzat. O literatură care a dat scriitori de talia lui Sadoveanu și Arghezi merită un efort de oglindire mai susținut.

NESTOR ROURA

Interviu luat în exclusivitate pentru *Secolul 20*

Viktor S. Rozov

«Dramaturgul tineretului» cum este adeseori denumit Viktor Rozov în Uniunea Sovietică, este el însuși un om uimitor de tânăr, în ciuda celor cincizeci de ani pe care îi arată actele de identitate.

Potrivit ca statură, sprinten, vioi, cu o privire iscoditoare și veselă în același timp, Viktor Rozov m-a primit în biroul secretarului literar al Teatrului Central de copii din Moscova. Trebuie să precizez că acest teatru este pentru Rozov o a doua casă. Aici, îl cunoaște și îl iubește fiecare, aici dramaturgul se întâlnește cu cei mai dragi spectatori, cu tineretul pentru care scrie... Căci, deși piesele lui se joacă pe foarte multe scene din Moscova — «Teatrul Mic», «Sovremennik» — Rozov are impresia că opera lui își găsește cea mai completă împlinire tot la Teatrul Central de Copii.

— Care sînt problemele care vă preocupă cel mai mult și pe care intenționați să le tratați în lucrările dumneavoastră în viitorul apropiat? — a fost întrebarea cu care am început discuția.

V. R.: Nu pot să precizez cum se vor prezenta următoarele mele piese, nici în ce privește compoziția, nici în ce privește acțiunea. Tot ce pot să vă spun este că ele vor continua să dezbată probleme privitoare la formarea oamenilor. Călătoria pe care am făcut-o în 1963 în America m-a convins, mai mult decît oricînd, că abordarea acestei probleme este cea mai necesară și cea mai utilă pentru noi, dramaturgii.

Pe toate meridianele pămîntului, oamenii se frămîntă, se străduiesc să construiască case, să umple magazinele cu toate bunurile de larg consum, dar în goana lor uită că mai trebuie construit și omul. Este adevărat că și casele, și magazinele, sînt necesare, dar ele vor rămîne fără valoare, dacă oamenii cărora le sînt destinate nu vor fi oameni cu adevărat!

Pe mine mă interesează înainte de toate lumea interioară a omului, care este colorată și în alb, și în negru, este alcătuită din elemente atît pozitive, cît și negative. În procesul îndelung de formare a omului, care înregistrează numeroase etape — copilărie, școală etc., trebuie să ajungem ca albul să predomine... Și acest lucru este mult mai greu de realizat decît inversul lui.

Pentru mine, idealul este omul care știe să-și stăpînească pasiunile, care știe să fie stăpînul propriilor sale porniri... De multe ori mă urmăresc cuvintele lui Shakespeare din *Hamlet*, care vorbește despre «cali deslănțuiți ai pasiunii, ce te pot sfărîma în bucăți...» Ceea ce nu înseamnă căuși de pușin că aș dori să-i văd pe oameni uniformizați, dezbrăcați de pasiuni, lipsiți de idealuri. Dimpotrivă, aș vrea să-i văd însufleșiți de pasiuni puternice, viguroase, dar stăpînite de forța lăuntrică a omului, de rațiunea, de inteligența lui, tot așa precum un bun călăreț știe să stăpînească cel mai năruș armăsar.

— Ce impresii aveți despre teatrul contemporan american?

V. R.: Aș putea să vă comunic numai impresii izolate, și nu aprecieri complete. O lună de zile petrecută în America, chiar și atunci cînd mergi aproape în fiecare zi la teatru, nu-ți dă totuși dreptul să faci aprecieri asupra vîilei teatrale americane, ci doar să comunic cîteva impresii izolate. Teatrul american, după cum mi-am putut da seama din cîte am văzut, este foarte variat și foarte monoton în același timp. De un înalt nivel artistic și profesional în ceea ce privește jocul actoricesc și arta regizorală, rămîno monoton sub raportul tematicii. Am văzut

actori minunați, care joacă cu o mare conștiință profesională, o regie surprinzător de bogată, o scenografie plină de originalitate . . . dar trebuie să spun cu părere de rău că oamenii aceștia își cheltuiesc munca pentru a pune în valoare o dramaturgie în care se repetă pînă la obsesie mereu aceleași teme : singurătatea, psihonevroza, alcoolismul și freudismul.

Trebuie să recunosc că viața teatrală americană înregistrează în momentul de față un progres față de anii precedenți. Problema teatrelor permanente a început să fie una din preocupările centrale ale vieții culturale. Ideea înființării la New York a unui teatru permanent, în care să joace cei mai buni actori ai Americii, a trecut de faza de deziderat și se apropie de realizare.

— Ce credeți despre dramaturgia contemporană?

V. B.: Dacă ar fi să ne gîndim la dezvoltarea dramaturgiei contemporane pe plan universal, am constata că în lume se scriu multe piese, și totuși puține dintre ele sînt bune. Mulți autori rămîn toată viața lor legați de o singură operă reușită, fie că în ceea ce crează ulterior copiază și repetă succesul acestela, fie că nu mai reușesc să se ridice la nivelul pe care l-au atins cu acea unică creație.

Personal, socot că de-abia de la cea de-a doua piesă a unui scriitor se poate preciza dacă cineva este sau nu dramaturg, adică din momentul în care căpătăm confirmarea că el poate transmite cu adevărat un mesaj în limbajul specific teatral.

Îi consider dramaturgi autentici pe Arthur Miller, Priestley, Max Frisch, Leon Kruckowski . . .

Dintre autorii dramatici sovietici, aș vrea să-l citez pe Volodin. Este fin, pătrunzător, sensibil, un adevărat artist în înțelesul cel mai bun al cuvîntului, vibrează la tot ceea ce îi frămîntă pe oamenii sovietici de astăzi și știe să exprime aceste frămîntări în lucrările sale. Aceasta, desigur, nu înseamnă că aș vrea să reduc dramaturgia sovietică la Volodin. Apreciez foarte mult *Poveste din Irkutsk*, de Arbuzov, *Oceanul lui Ștein* și ultima piesă a lui Alloșin, *Salonul*, pe care le consider printre cele mai bune opere dramatice din ultimul timp; în ele problemele sînt privite cu îndrăzneală, rezolvate cu simț de răspundere, și ne oferă imaginea adevăratului om sovietic din zilele noastre.

— Ce perspective credeți că au în literatura sovietică de astăzi diferitele specii dramatice, drama eroică, drama psihologică, comedia, farsa, etc.?

V. B.: Nu putem și nu avem dreptul să facem presupuneri sau să dăm sentințe. Numai practica ne arată care anume genuri și specii se pot dezvolta, și care nu. Pe baza practicii, putem stabili preferințele și gusturile publicului. Descoperirile făcute de teoreticieni în birourile lor, sau încercările de îndreptare pe un drum sau altul făcute în mod arbitrar, nu numai că nu sînt folositoare, ci devin de-a dreptul vătămătoare.

— Ce doriți să transmiteți cititorilor și spectatorilor dumneavoastră din România?

V. B.: Le transmit cele mai calde salutări; căci păstrez cele mai frumoase amintiri despre țara dumneavoastră, pe care am vizitat-o cu cîțiva ani înaintea.

ILEANA BERLOGEA

Interviu luat în exclusivitate pentru Secolul 20

știință și artă

ACAD. G. OPRESCU

PALLADY despre sine și despre pictură

*Pentru neamul românesc arta lui Th. Pallady
înseamnă cea mai înaltă coardă a sensibilității
picturale.*

TONITZA

Cel mai mare pictor al românilor este incontestabil Grigorescu. Se născuse cu daruri excepționale de practician, pe care însă împrejurările nu-l permit să le dezvolte cum s-ar fi cuvenit, să facă din el un pictor complet: cu toate lecțiile primite de la Chladek, și mai târziu în atelierul lui Cornu, el rămâne un autodidact de mare clasă și un impecabil practician intuitiv. Ieșit din lumea țărănească, cunoscându-l necazurile și bucuriile, el mai are încă meritul de a exprima în operele sale bune, foarte numeroase, aspirațiile, nădejdlile și uneori amarul acestei lumi. Ideile în legătură cu arta, o concepție bine gândită, bine întemelață, despre rolul, legile și posibilitățile ei, îl interesează însă puțin. Pentru el arta e mai ales meșteșugul de a picta, în care își recunoaște aptitudinile rare și în care realizează opere admirabile, mesajul lui către neamul în care s-a născut. Dar, așa cum își concepe el rolul artistului, în primul rând ca un practician de merit, « un zugrav », cum spusese Luchian o dată despre el însuși, nu se putea să nu ajungă la acele manifestări de la sfârșitul vieții sale și ele destul de numeroase, în care ne e greu să recunoaștem pe vechiul Grigorescu, deși chiar într-însele se găsesc anume calități de poezie rustică și chiar de execuție, care trădează și amintesc pe vechiul maestru. Artiști, însă, în sensul acesta de oameni nu numai dotați, din punctul de vedere al meșteșugului, ci doritori de a-și lărgi mereu cultura și posibilitățile cunoștințelor, preocupați de marile probleme pe care le pune arta, meditănd și căutând mijloacele c

turmentați uneori de greutățile pe care un artist conștient le întâlnește la tot pasul, mi se par a fi Brincuși și Pallady. Scrierile și spusurile lor, conversațiile ce ni s-au păstrat stau mărturie. Și este curios și edificator să vedem că primul, țaran ieșit dintr-un colț neștiut al Olteniei, se întâlnește adesea în felul înalt în care concepe arta, uneori și formulările de care se servește, cu un produs al culturii noastre celei mai rafinate, urmaș al unor vechi familii moldovenești.

Pallady se născuse în 1871 și primise în casa părintească, în copilărie, o educație conformă cu rolul jucat de familia sa în istoria și cultura țării. Urmează și termină liceul, nu la Iași, ci la București, iar la 16 ani este elev al Școlii de poduri și șosele din București. E necesar să accentuăm încă de la început preferința lui Pallady din tinerețe pentru științele exacte, pentru posibilitățile lor de analiză și de exprimare în formule scurte și concrete. Dar el nu urmează de cit puțină vreme cursurile școlii din București, căci, un an mai târziu îl găsim elev la o școală mult mai înaltă, cea politehnică din Dresda, deci continuu și din ce în ce mai mult preocupat tot de științele exacte. Rămâne acolo timp de doi ani, până în 1889, când își descoperă talentul de pictor și părăsește școala. Stadiul petrecut atât în Școala de poduri (foarte scurt), cât mai ales în Politehnica din Dresda fusese suficient ca să dea inteligenței sale acel curs direct, precis și sever, pe care-l dobîndesc cei formați intelectual în practica științelor exacte, ceea ce va apărea evident în tot ce exprimă, cu vorba și cu pensula, în tot decursul vieții sale.

Îndată ce se hotărăște să devină pictor, el se îndreaptă spre Paris și se pune serios și temeinic, cum îi era firea, pe studiul picturii. Își alege ca profesori mai întâi pe Aman-Jean, un bun și învățat artist al vremii, apoi pe Puvis de Chavannes, a cărui soție, Maria Cantuczino, despre care Robert de Montesquiou spune că era una din cele mai remarcabile femei ale secolului, era înrudită cu Pallady și care desigur i-a ușurat contactul cu celebrul pictor monumentalist francez. Totuși, adevărata educație artistică Pallady o primește în atelierul lui Gustave Moreau.

Gustave Moreau, artist însemnat el însuși, foarte cultivat și amator al antichității, pe care însă și-o închipuie și o exprimă într-un chip cam straniu, în tablourile sale istorice, avea acea însușire, atât de necesară unui educator, dar atât de rară, nu de a înculca elevilor felul său particular de a se exprima și idiosincraziile spiritului său, ci de a analiza personalitatea fiecăruia dintre elevi, și de a-i îndruma în sensul firii și temperamentului lor, de a-i încuraja în acest sens. De aceea, din atelierul lui Gustave Moreau au ieșit personalități atât de deosebite între ele, dar atât de remarcabile cum au fost Matisse, Rouault, Marquet și Pallady însuși.

Pallady petrecuse în această aleasă societate de artiști șase ani, destulă vreme pentru ca să lege o prietenie intimă și foarte strînsă cu ei, mai ales cu Matisse. Prietenia cu acesta durează pînă la moarte. Sînt împreună în atelier în vremea formației lor, se văd în toate împrejurările însemnate, în timpul pe care Pallady îl petrece la Paris, discută, vizitează împreună muzee și expoziții, își scriu cînd sînt departe unul de altul. Ce este mai interesant de constatat, este că în unele scrisori pe care le-am văzut, sau de care mi-a povestit Pallady, în altele pe care le-au văzut prieteni de-al mei, cel care informează pe celălalt mai des și are aerul că-i cere o părere despre execuția operelor sale, nu este Pallady, ci Matisse. Și cum Pallady era un om care spunea lămurit și franc ce gîndea, uneori sfatul pe care-l dă are oarecum forma unei mustrări. Nu se putea împăca cu schimbările fundamentale de formă, care avuseseră loc în arta lui Matisse, după stabilirea la București a lui Pallady, și pe care acesta le punea în legătură cu uluitoarea

glorie de care se bucura Picasso în lumea occidentală, și le interpreta ca pornind din faptul că ceea ce se întâmpla cu Picasso « nu-l lăsa să doarmă pe prietenul său », cum își formula Pallady părerea.

Aceasta fiind situația între cei doi vechi camarazi, care se tutuiau — ceea ce în franțuzește este ceva destul de rar, și denotă un mare grad de intimitate — dat fiind tonul deosebit de cordial din scrisorile pe care le-am văzut, ton întâlnit și în fragmentele de jurnal de mai jos, pare surprinzător că Matisse, care dobândise o celebritate enormă, chiar în timpul în care Pallady se găsea împreună cu el în Paris, n-a făcut nimic pentru ca să ajute și să pună în lumină pe prietenul său străin, pe care avea aerul că-l prețuiește foarte mult. Căci, modest și mândru în același timp, Pallady se găsea stinjenit să întreprindă el însuși operațiile nu tocmai ortodoxe pentru a se pune în evidență, în lumea pestriță și egoistă a celor ce formau reputații în Paris. El n-a dobândit acolo recunoașterea pe care o merita talentul său.

În ultimul an, avîndu-se în vedere faima la care ajunseseră « fauvii », recrutați mai ales dintre foștii elevi ai lui Gustave Moreau, și făcîndu-se o expoziție colectivă a vechiului atelier al acestui remarcabil profesor, numele lui Pallady se pare că nici n-a fost măcar menționat, deși el fusese unul din discipolii preferați ai maestrului.

Pallady avea obiceiul să-și noteze gândurile și impresiile în niște carnete, sau chiar pe dosul, sau în josul unora dintre desenele sale, mai ales în ultimii ani. Unul din aceste carnete, care a ajuns indirect pînă la mine, a fost redactat în 1941—1942, deci în timpul ultimului război. El conține numeroase observații revelatoare; din ele se desprinde portretul unui artist care nuse mulțumește cu plăcerea de a picta, ci înțelege că arta își merită pe deplin numele cînd are ceva de spus. Pictor de meșteșug indiscutabil, gândurile lui Pallady trec, totuși, dincolo de realitatea materială, imediată, a picturii, a execuției picturale, pe care o « depășesc » nu în folosul vreunei literaturizări exterioare, ci spre a afirma un ideal de rigoare, de concentrare interioară, de nobile valori sufletești. Nume ca acela al lui Leonardo — care spusese « pittura, cosa mentale » — apar firesc în însemnările artistului nostru, marcînd aspirațiile unui suflet profund, ale unui creator plin de elevație.

Colorist de mare rafinament, el repetă, totuși, statornic că forma este primordială, față de culoare: aceasta, tocmai din nevoia unei discipline artistice solide care să pună creația la adăpost de capriciile simplei exuberanțe. Cu tot caracterul citeodată discutabil, excesiv, al unor aserțiuni, însemnările lui Pallady constituie o mărturie prețioasă, mărturia unui pictor admirabil care se refuză constant extravaganțelor moderniste. Textele pe care le voi alege din acest carnet al pictorului sînt în franțuzește, redactate cursiv, cum îi venea, dar nu cum ar scrie un străin, ci numai cum puțini francezi sînt în stare să-și minuiască limba. Frazele — unele foarte scurte, eliptice, un fel de formule algebrice, cum era de așteptat de la un spirit de matematician — ne duc uneori cu gîndul la stilul unor gînditori și memoariști francezi din veacul XVII și XVIII: Este, cred, cel mai mare elogiu ce-i putem aduce ca scriitor.

TH. PALLADY

Pagini dintr-un jurnal inedit

14 aprilie

M-am pus din nou să desenez. «Să îngrădesc forma». Asta e mai important decât restul, care vine să i se adauge.

17 aprilie

Nu mai am poftă să pictez, de altfel desenul ajunge. Pictura este un prisos, și adesea o superfluitate. Câte desene n-am stricat, voind să fac pictură!

24 aprilie

— Am șaptezeci de ani —

Căci marea dificultate, pentru a vedea limpede, este să nu te lași atras de concesii, când încerci să descurci și să descifrezi întregul¹.

Analiza ne face adesea să pierdem drumul; adăugăm faptului [pe care-l analizăm] ceea ce imaginația noastră, sensibilitatea noastră îi adaugă.

¹ Această frază continuă ideea de la 17 aprilie.

1 mai

Scrisoare de la Matisse . . . Îți mulțumesc scumpe, vechi prieten, căci, cum o spui, e ceva să auzi în mijlocul vijeliei glasul unui prieten.

3 mai

Desenul este felul de a vedea forma (Degas). Valéry spune că nu înțelege ce vrea să zică asta.

Asta vrea să zică, mi se pare: «Să vezi caracterul, esențialul, cu toate detaliile subordonate, depășite».

22 mai

Cuvîntul construcție revine fără încetare, cînd e vorba de anumiți pictori. Această construcție nu e decît primul stadiu, schema, care duce la compoziție.

Sensibilitatea se adaugă acestei construcții, sensibilitatea în ce privește raportul volumelor, al liniilor și, în sfîrșit, al culorilor.

8 iunie

Nu i se aduce oare reproș Odaliscei lui Ingres pentru că are două vertebre în plus? Lui Greco, pentru proporțiile figurilor sale? Lui Michelangelo, pentru că figurile lui sînt deseori cît nouă capete?¹ Tocmai cele două vertebre adaugă la calitatea nudului Odaliscei. Proporțiile și disproporțiile exprimă la Greco ceea ce el voia să spună prin figurile sale extatice.

9 iunie

Dimpotrivă, cunoștințele anatomice și întrebuintarea lor fac ca anumite figuri să fie fără interes².

Să urmărim mai degrabă expresia formei, felul în care e văzută ea, desenul ei, a cărui exactitate nu trebuie să fie decît un mod de control pentru a ajunge la stil. Acest fel unic și personal de a te exprima.

17 iunie

Îmi privesc picturile și desenele ca să-mi omor timpul. Văd ce le lipsește. Mă căznesc să le îmbunătățesc, rup unele și-mi fac violență ca să nu distrug totul.

18 iunie

Natura singură mă odihnește . . .

2 iulie

Această nevoie de analiză (care mă urmărește) . . .

Această nevoie de a privi, de a vedea dincolo de aparența lucrurilor.

¹ Aluzie la faptul că Renașterea și clasicii în genere, în canonul lor de proporții, admiteau cel mult de opt ori dimensiunea capului, în înălțimea unui corp uman.

² Aici Pallady, ostil emfazel anatomice, se întâlnește cu Brincuși, care disprețuiește «carnea» în sculptură.

11 iulie

Compoziția decorativă a primitivilor. Picturi decorative după aceea. La Giotto, arată mural.

La Veronese, e doar o bucată mărită. La unul stă pe planul picturii (transpus), la celălalt pe planul realității (reprodusă)¹.

17 iulie

Un volum de reproducere după Tițian, lipsă de stil? Mare pictor de meșteșug, pe același plan ca Rubens. La acesta mai multă libertate, încă mai mult meșteșug.

17 iulie

Degas, victimă a instantaneului. Proastă epocă, în care descoperirile științifice au fost speculate de pictori².

18 iulie

Analiza continuă a tot ce mă înconjoară. Și a mea însumi, face din viața mea un coșmar.

21 iulie

Ritmul, armonia compoziției într-o pânză: fără ele este doar pictură, nu este o operă de artă. Pictura (ca meșteșug) este mijlocul de a exprima. Nu e nicidecum scopul.

Desigur, execuția are importanța ei, o poți admira, dar ea rămîne în orice caz un mijloc.

27 iulie

Cei cărora le e frică de perfecțiune. Ea nu există, spun ei. Și chiar dacă ar exista?

Dar poți să aspiři, poți să tinzi într-acolo.

E mult mai ușor să rămîi în mediocritate și să te complaci în ea, să te bucuri de ea, decît să-ți frîngi șalele încercînd să escaladezi culmile idealului.

31 iulie

Acest braț e prea lung.

Lungimea unui braț se poate scuza, dacă exprimă ceea ce vrem, dar trebuie să-l poți lungi fără să rupi armonia, ci din contră, mărind-o³.

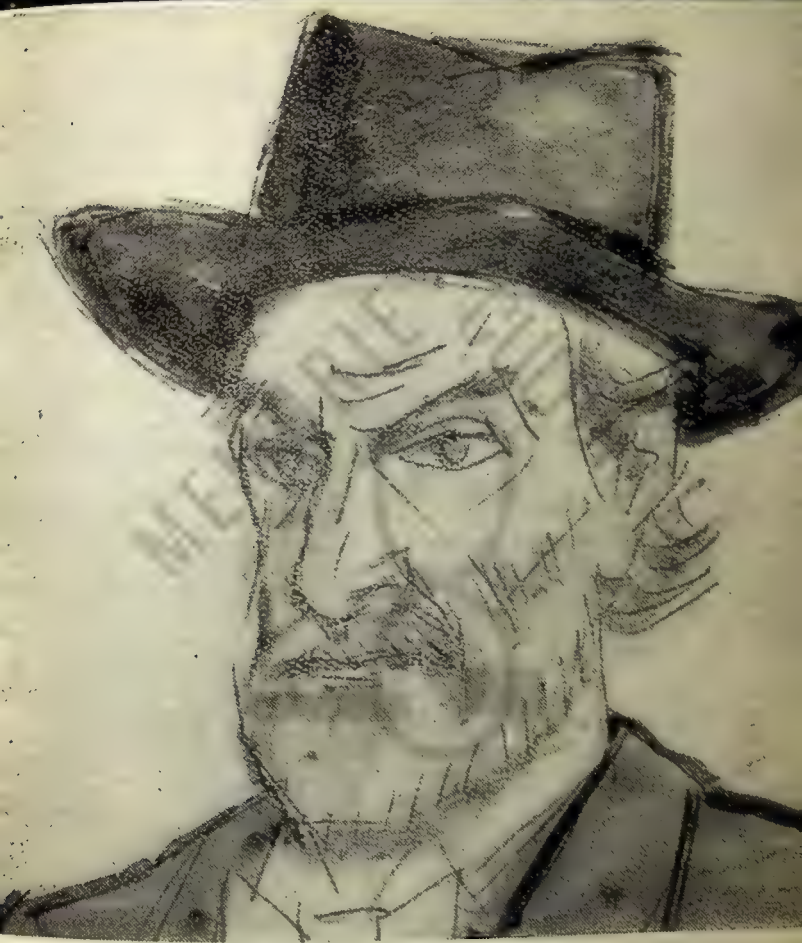
29 august

Își dau ei oare seama, toți privitoriiăștia de pictură, că fiecare tablou este oarecum o problemă, a cărei soluție este acolo, în fața lor.

¹ Pallady detesta simpla reproducere exterioară, oricît de fastuoasă, a realității; în Giotto el admira o pictură de ritmuri severe, de amplitudine nobilă a gândirii.

² Se cunoștea marea influență pe care fotografia a avut-o asupra lui Degas, mai ales în analiza mișcărilor; dar artistul francez se folosea inteligent de aporturile fotografiei, pictura lui — spre deosebire de aceea a altor confrăți, impresionisti — nu rămînea fixată într-o estetică a instantaneului.

³ Alci Pallady se întâlnește cu reflecții din Jurnalul lui Delacroix.

PALLADY: Autoportret (cabinetul
de Stampe al Academiei R. P. R.)

care se uită și nu văd. Gioconda « mă plictisește », spune unul, ca și cum ea ar fi acolo ca să-i facă plăcere.

30 august

Un tablou — zic un tablou și nu o pictură — este o poemă picturală de linii, de forme și culori.

E mai mult decât o pictură.

Este gândire, sentiment, exprimat prin pictură . . . linii, forme și culori.

12 septembrie

Voi servi de model¹.

Lumea oglinzilor, căreia le pui întrebări cu neliniște și grijă. Vezi în ele adevărul, fără complezență.

25 septembrie

Frumusețea și armonia singure mă interesează, urîțenia mă înspăimîntă².

30 septembrie

Nu, dragul meu,³ pictura nu este, cum spui tu, culoare. Nu este artist acel care pune culoare pe o pînză. Cu alb și negru, poți face pictură. Trebuie să știi să le întrebuițezi, nu pentru plăcerea de a picta, dar pentru plăcerea de a avea ceva de spus; să pictezi pe planul picturii care este o lume.

3 octombrie

Ce-or fi spunînd despre un moșneag care strînge frunze moarte?⁴

27 octombrie

Expozițiile femeilor pictorițe și sculptorițe se succed și se aseamănă. Ele acoperă de culori pînza cu o naivitate fermecătoare: « o să vedem la urmă ce rezultă ».

Ele au o sensibilitate ce lipsește camarazilor lor bărbați, care, în schimb, afirmă cu violență ceea ce nu știu.

28 octombrie

Pare paradoxal s-o spun, după ce am văzut tigrul care străbate jungla lui Rousseau le Douanier, cei ai lui Delacroix nu mai sînt decât studii din Jardin d'Acclimation. Într-una din sălile de pictură franceză, sînt tablouri de Renoir, de Claude Monet, de Pissarro, de Gauguin

¹ Își face autoportretul.

² Artă lui Pallady nu face din frumusețe un conformism senin, dar aspiră spre o stăpînire nobilă și calmă a subiectului. Această orientare, esențialmente mediteraneană, se opune exacerbarii expresioniste: de aici asprimea nemeritată cu care — a se vedea mai jos — îi tratează pe artiști ca van Gogh.

³ Este, poate, ceea ce-i va scrie lui Matisse.

⁴ Pallady avea obiceiul în plimbările sale prin Cîșmigiu, să strîngă frunze uscate, pe care le colecționa și le admira pentru felul subtil cu totul surprinzător, în care culorile toamnei se amestecau pe suprafața lor.

— mediocre — și, în fund de tot, Venera neagră cu șerpi, de Rousseau Vameșul, care îi eclipsează pe toți.

29 octombrie

La ceilalți: știința, meșteșugul, talentul.

La el, un instinct destul de puternic pentru a se lipsi de orice știință ¹.

30 octombrie

Epitaf:

Ci gît qui toujours douta
Dieu par lui fut mis en problème
Il douta de son être même
Mais de douter il s'ennuya
Et las de cette nuit profonde
Hier au soir il est parti
Pour aller voir dans l'autre monde
Ce qu'il faut croire de celui-ci. ²

8 decembrie

Carte poștală de la Matisse, căruia îi scrisesem că mai ales desenez.

« Pentru ce nu pictezi? Desenul este totuși femela, și pictura bărbatul ».

Gîndesc tocmai contrariul. Desenul poate să fie complet prin el în-

suși, în timp ce culoarea, fără desen, rămîne un lucru nevertebrat.

Culoarea ne place sau nu, asta e incontrolabil.

Pe cînd forma este aici, în fața noastră, și, cum zicea Ingres, este « probitatea ».

Important este s-o îngrădești, ca Cézanne.

14 decembrie

Conferință despre Renoir, la Institut. (Institutul francez din București). Exagerări. Loja e poate cel mai frumos Renoir, unde el a mers pînă la capăt.

16 decembrie

Aveți curajul și probitatea de a privi cu ochii voștri! și dacă e vorba să cereți deslușiri, adresați-vă celor care au urcat spre slăvile cerului!

¹ Surprinzătoare apreciere a « naivității », la un artist de tip riguros intelectual, cum era Pallady. De fapt, « naivitatea » lui Rousseau e foarte elaborată, calmul sigur cu care compune acest « primitiv » mărturisește o voință netă de stil, o admirabilă capacitate de organizare a pînzei.

² Aici odihnește cel care totdeauna s-a îndoit

Chiar și pe Dumnezeu l-a pus în ecuație.

S-a îndoit de propria-i flință,

Dar, plictisit de a se tot îndoi

Și obosit de această noapte profundă

Aseară a plecat ca să vadă pe cealaltă lume

Ce trebuie să credem despre cea de aici.

17 decembrie
Și cînd te gîndești, că sînt unii care s-au adresat lui Van Gogh,
iar alții lui Grommaire ! . . .¹

30 iunie
Nu trebuie ca un pictor să se speculeze pe sine [să se tot repete].
Dar să se slujească de ce a dobîndit, de experiența sa, ca să meargă
mai departe . . . mai sus ! Să adauge ceva în plus, la ceea ce a făcut.
Aș vrea să-mi spun, privind opera mea: este la cutare altitudine . .
acum².

1 iulie
Să nu te lași influențat de extravaganțele momentului, în artă.

6 iulie
Sînt incapabil să pictez, fără a avea ceva de exprimat.

10 iulie
Să nu confundăm sensibilitatea cu afecția exagerată (sensibleria).
Caracterul unui lucru, cu caricatura lui.

O pictură poate să nu fie o operă de Artă, rămînînd totuși o bună
pictură: materie fără spirit, căci opera de artă este creațiune.

12 iulie
Arta este o suferință, o întrebare pe care ți-o pui neînterupt.
Trebuie o sută de flori pentru a face cîteva picături de parfum,
dar sînt unii care preferă florile artificiale.

28 decembrie
Și iată-mă înhămat la această natură moartă, care îmi pozează
de 3 săptămîni, cu modificările de fiecare zi.

2 ianuarie
Influențe suferim cu toții. Pentru cei mai mulți e greu (dacă nu
imposibil) să se desprindă de ele.

Găsim la alții ceea ce ne este comun și suferim de asemeni influențele
locului și timpului. Dar ce contează asta, dacă adăugăm ceva parti-
cular, personal, sensibilitatea noastră, spiritul nostru. Desigur, pentru
cei care rămîn la simpla imitație, ceea ce nu poate constitui un ferment,
devine otravă.

Tradiția este șirul celor care au știut și au putut merge pînă la
capăt, pînă la ceea ce alții n-au făcut decît să întrevadă. Opera
de Artă este expresia unei emoțiuni, analizată, decantată, trecută
prin filtrul cuetării.

¹ După cum se vede, Pallady n-avea admirație pentru Van Gogh; tinzînd spre o pictură
de noblețe austeră, îi displaceau exaltarea turmentată și brutalitățile marelui olandez.

² În speranța că se va ridica și mai sus.

Portretul? De la invenția fotografiei, nu mai are motiv să existe, dacă se bazează doar pe asemănare. Pe momentul cînd a fost executat, și nu conceput astfel încît să depășească acel moment.

Portretul supraviețuiește nu prin asemănarea sa, ci prin calitatea sa artistică¹.

Invitat în două părți pentru a vedea vechi picturi de mine de acum 30 de ani — inconsistente, dar avînd oarecare calități, pierdute pe drum. Cînd desenez țigancă aceasta, care merge înaintea mea, nu pe ea o desenez, ci ritmul mersului ei, pe care îl înregistrez în cele cîteva trăsături care-l exprimă. Natura este aici în fața noastră. Nouă ne revine să soluționăm, după temperamentul nostru, problema pe care ea o pune fiecăruia din noi.

Desenul poate să se lipsească de pictură și de culoare.

Dar nu pictura de desen.

Într-o zi, la un dejun la Aman Jean², cu (Lucien) Simon, Bernard, la sfîrșitul mesei, vorbim despre pictură . . . « Dar, în sfîrșit, care e pictura care îți place », mă întrebă Bernard. « Acea pe care aș vrea s-o fac » ; și mă gîndeam la aceea pe care poate o voi face. Astăzi, dacă întrebarea mi s-ar pune, aș spune: « aceea pe care aș fi vrut s-o fac și pe care n-am putut-o face ».

Să despoi obiectul de tot ceea ce ține de momentul modei.

Desenul poate să se lipsească de culoare și de pictură.

Pictura este incoerentă fără formă.

Luptă între materie și spirit. Dozaj exact al materiei și al spiritului.³

12 ianuarie

Să-ți imaginezi opera, să o simți. Apoi s-o controlezi. Să fii conștient de ea, s-o critici ca și cum nu i-ai fi autor.

Într-un portret, principala preocupare pentru pictor și modelul său, este asemănarea.

Dimpotrivă, trebuie să treci dincolo de asemănare și să nu te ocupi decît de operă.

18 ianuarie

Tablourile mele de la expoziția din Veneția s-au întors. Am fost să le văd: decepție. Cu excepția a două, pe care le-am revăzut cu plăcere, celelalte mi s-a părut incomplete.

¹ Această antipatie a lui Pallady față de darul de a reuși asemănarea într-un portret s-ar explica poate și prin faptul că acest dar, « darul funest al asemănării » — cum îl numea el, îi era mai puțin la îndemînă decît altor pictori, mult mai puțin dotați totuși ca dînsul.

² Care-i fusese profesor ; Bernard și, poate, Emile Bernard.

³ Pentru acest admirator al lui da Vinci, spiritul, ideea, partea intelectuală nu poate lipsi niciodată dintr-o bună operă de artă.

28 ianuarie
Să știm să alegem ceea ce ne permite să creem opera de Artă,
esența înseși a vieții . . . a vieții noastre.

22 ianuarie
(probabil februarie)
Într-un album privesc imagini din Holbein și Dürer.
La primul, forma este impusă — sînt portrete. La Dürer obiectul
este scormonit, răscolit printr-o analiză care trece dincolo de el.

5 martie
Greco a spus: nu caut finitul în picturile mele, ci infinitul.
Da. E foarte bine, dar Leonardo da Vinci, în picturile sale atingea
prin finit infinitul. Într-o operă vagă (o schiță, de exemplu), infinitul
este sugerat, finitul adesea riscînd să-l distrugă.

lată farmecul unei eboșe. « O, nu vă atingeți de ea », ni se spune,
bănuind neputința celui care nu e în stare de a merge pînă la capăt.

14 martie
A propos de Cézanne. Lipsa lui de talent i-a constituit geniul
(. . . Toute proportion gardée).¹
Ingres aparține tuturor epocilor. Delacroix este un romantic, un
mare romantic².

25 martie
Nu e un motiv, pentru că ești incapabil să egalezi pe X sau pe Y
dintre precursorii de geniu, să te dai de partea celor care din incapaci-
tate pretind că inventează pictura.³

7 aprilie
Arta și cugetarea sînt un refugiu, dar trebuie să știi (și să poți)
să le sacrifici totul.

24 aprilie
Am împlinit 71 de ani azi dimineată la orele două.

¹ Păstrînd proporțiile, Pallady se gîdea, desigur, că și meritul său ca pictor era de aceeași natură: el nu ocolea spectaculos și abil dificultățile, ci, dimpotrivă, și le scotea nemilos în cale: nemilos cu sine însuși, cu propriile-i slăbiciuni, pe care și le privea cu un scrupul chinător.

² Preferința, desigur discutabilă, pentru Ingres se bazează pe importanța dată formei, construcției formelor.

³ Și aici, ca în alte cîteva aluzii, străbate disprețul lui Pallady pentru curentele moderniste.

VALERIU RÎPEANU

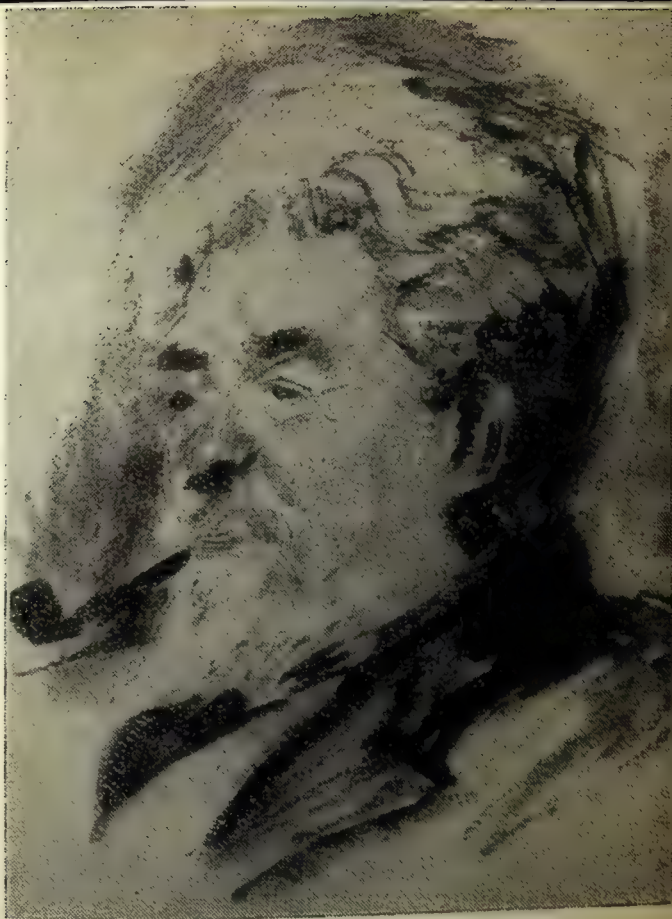
Un om de cultură universală

Doctorul Cantacuzino

Savantul român de la a cărui naștere s-au împlinit o sută de ani a fost un om al prezentului, în deplina accepțiune a cuvîntului, prin întreaga sa operă științifică pornită din imperativele cele mai acute ale timpului, izvorită din necesitățile pregnante ale poporului său; a fost un om al renașterii, așa cum pe drept l-a numit academicianul G. Oprescu, — prin întinderea, temeinicia și adîncimea cunoștințelor sale, care se revărsau mult peste hotarele disciplinelor înrudite cu specialitatea lui și cuprindeau esența culturii și artei universale; a fost un om al viitorului nu numai prin tot ce a preconizat ca savant, ca militant social, dar și prin ceea ce a reușit să înlăptuiască în această direcție: « El era și un vizionar, prin aspirații pentru forme noi de o viață socială mai dreaptă și mai armonioasă », spunea cu justificare unul din discipolii săi credincioși, profesorul S. Irimescu.

Personalitate complexă și multilaterală, Ion Cantacuzino a fost, mai întîi de toate, un om al țării și al timpului său. Și deși numele lui se afirmase încă de la început în străinătate, deși se bucura de notorietate europeană și de prețuirea unor mari savanți, la vîrsta cînd alții abia încearcă să străpungă zidurile științei, — a rămas credincios unei țări ce nu-i oferea, atunci, nici posibilități optime de cercetare științifică, nici împrejurări favorabile dezvoltării talentului său. A preferat să muncească aici, unde, în domeniul său, multe trebuiau luate de la început, ridicate cu trudă și zburcium.

A fost un om al renașterii nu numai prin lărgimea și vastitatea orizontului său cultural, dar și prin energia de care a dat dovadă, prin imensa muncă pe care a depus-o pentru a pune temelii și a ridica așezăminte noi, care îi vor păstra neconținut numele. A dovedit o putere de creație excepțională, o dorință aprigă de a depăși suferința, de a sfărîma neputința legată de trecerea anilor, de infirmitatea fizică, cum cultura universală a cunoscut numai în cazul unor mari personalități ce au înfrînt, ca și el, legile firii: Beethoven, de exemplu. Dar mai presus de aceste înrudiri cu marile spirite ale umanității, la școala cărora a fost format, rămînîndu-le mereu credincios, Ion Cantacuzino, — acest om al pămîntului nostru, — era așa cum atît de pătrunzător l-a definit N. Iorga, « Însăși întruparea integrală a puterii, voinței și inteligenței omenеști », Pe contemporani l-a izbit această trăsătură a caracterului său: » Avea o energie fără seamăn », spune unul din colaboratorii lui apropiați, profesorul

JEAN AL. STERIADI: Portretul doctorului Cantacuzino

Slătineanu. Și într-adevăr, cine încearcă să reconstituie astăzi viața savantului român, va constata că dacă Ion Cantacuzino și-a depășit vremea prin mulțimea cunoștințelor lui, a depășit-o și prin tenacitatea cu care s-a dăruit științei. Înzestrat cu această excepțională putere de muncă, omul care stătea ore întregi deasupra microscopului, a știut să-și ridice privirea spre tot ceea ce veacurile dăduseră mai nobil și mai înalt omului. Își păstrase nealterată capacitatea de a vibra la cele mai subtile forme ale frumosului, ca și energia de a se dedica până la capăt unei idei. A fost un entuziast în cel mai deplin înțeles al cuvîntului. De aceea nu mi se par deloc hiperbolice cuvintele lui N. Iorga, care, la moartea savantului credea că: « Fără gestul lui, viața intelectuală a țării va fi ceva mai îngustă, și simțitor mai rece ».

De aici trebuie să pornim atunci cînd vrem să-l definim locul în istoria culturii românești, de la această energie neistovită pe plan intelectual, unită cu o capacitate de a trăi cu intensitate emoțională nu numai întruchipările artelor, dar toate realitățile vieții.

S-a făcut cunoscut în cultura românească la cumpăna dintre două veacuri. A avut, în istoria noastră, un loc asupra căruia aș vrea să mă opresc aici, măcar în fugă. Spre deosebire de culturile altor popoare, cultura românească parcurge drumul de la stadiul de pionierat la acela de universalitate numai în cîteva decenii. Dacă la începutul veacului trecut abia se puneau, la noi, temeliile multora din domeniile științei și artei, ultimele decenii ale secolului vor marca trecerea la marile sinteze creatoare prin care însușirile poporului român intră în tezaurul universalității: Eminescu, în poezie, Grigorescu, în pictură, Enescu, în muzică, Cantacuzino și Babeș, în știință. Și înaintașii lui fuseseră oameni cu temelnice cunoștințe, dăruți misiunii lor. Ei și-au cheltuit multe din înzestrările lor într-o operă de pionierat și de organizare. O asemenea operă nu era încheiată nici atunci cînd și-a început activitatea Ion Cantacuzino. A dus-o mai departe cu tenacitate și în cîteva rînduri a înțeles că nici el nu o va putea duce pînă la capăt. De aceea a privit spre viitor, spre acea societate care va desăvîrși ceea ce plănuseră gînditori entuziaști și dezinteresați. Avea înaintea lui oameni de știință cărora le fusese comună preocuparea pentru mai multe domenii ale științei. Dar mai presus de aceasta, omul de știință român nu se putea închide în universul specialității sale. El trebuia să fie într-un fel sau altul un om al cetății, fie militant social, precum Ion Ionescu de la Brad, Ion Ghica, Mihail Kogălniceanu, fie un animator al vieții culturale și științifice, ca B. P. Hașdeu, Bacaloglu, Cihac, Asachi.

La prima vedere s-ar părea că Ion Cantacuzino n-a fost sensibil la această tradiție românească. Și el, ca și Enescu, și-a desăvîrșit formația spirituală, încă de timpuriu, în străinătate. Eminescu și Grigorescu trăiseră intens în ambianța spirituală românească pînă la vîrsta cînd au trecut hotarele țării. Dar nici Cantacuzino și nici Enescu nu s-au rupt de tradițiile acestei țări. De la 16 ani a studiat la Paris, avînd coleg de clasă la liceul Louis le Grand, printre alții, pe Romain Rolland. Erau două personalități înrudite nu numai prin energia și entuziasmul pe care știau să-l pună fără rezervă în slujba marilor cauze ale umanității, dar și prin această îndrăzneală cuprindere a tuturor culmilor spirituale și prin consecvența idealurilor democratice, a dragostei pentru cei mulți. A fost licențiat în litere și filosofie; a ales cariera științifică, dar și-a păstrat nealterată această capacitate de a-și însuși și a propaga toate culmile artelor. S-a definit din primii ani ca un *animator*, ca un om ce înțelege perfect nevoile și cerințele acute ale țării și timpului său. Mărturia unui discipol al său, regretatul Ionescu Mihăești, cu privire la primii doi ani de

activitate a lui Cantacuzino la Iași, mi se pare edificatoare: « Ține cursuri, face conferințe publice cu subiecte științifice generale, un ciclu de conferințe de geologie, practică în același timp medicina, îngrijind studenții, elevii din internatele școlilor secundare, funcționarii săraci etc. » Nu a fost, această activitate, numai un elan al tinereții trăite sub semnul ideilor socialismului. Pentru că ani de zile, acestui ideal politic i-a fost credincios savantul. A cunoscut doctrina socialismului, în ultimii ani ai studiilor sale la Paris. Când s-a întors în țară, a continuat legăturile de prietenie cu C. Dobrogeanu-Gherea, pe care — după cum ne încredințează Al. Slătineanu — mergea adesea să-l vadă la Ploiești, împreună cu Emil Racoviță sau Dimitrie Voinov. Când se stabilește la Iași, revista « Contemporanul » nu mai apărea. Ea avusese un rol însemnat în formarea intelectuală a unor alți oameni de seamă ai științei noastre, printre care N. Leon și Grigore Antipa: « Influența hotărâtoare asupra drumului pe care l-am apucat a exercitat-o pe lângă școala și întregul mediu ieșean de atunci, și o serie de articole populare, scrise de Ion Nădejde în Contemporanul », spunea în 1938, Grigore Antipa. Tânărul Cantacuzino cunoscuse în străinătate nu numai « momentul vastelor încercări de sinteză științifică, socială sau filozofică », dar și momentul în care « proletariatul apusean își organiza forțele sale conștiente » împotriva « capitalismului industrial » și când « fața de autocratismul rusesc începeau să protesteze elementele libere în numele demnității omenești ». La Iași, în acea vreme, medicul care crescuse în spiritul acestor idei avea să aștepte o atmosferă favorabilă dezvoltării lor. Ne-o evocă Dimitrie Anghel, atunci când amintește de elanul adolescenței și tinereții sale: « O serie de tineri, odrasle ale micii burghezii, veneau cu inima deschisă și plină de umanitarism duros să la parte la acele întruniri. Tinerimea aceasta ce nu cunoștea viața (...) cred că n-ar fi stat la cumpănă să-și sacrifice ce avea mai scump, să rupă cu părinți și rude, pentru izbândirea cauzei ». Numai că la Ion Cantacuzino asemenea idei nu s-au stins odată cu trecerea tinereții, și acestea pentru că dragostea lui față de cei mulți pentru « cauza » de care vorbea Dimitrie Anghel, nu a durat atâta timp cât carburantul elanului juvenil a ars pînă la incandescență, ci s-a hrănit printr-o adîncă și multilaterală cunoaștere a realităților sociale. Chiar dacă a pornit de data aceasta de pe cărîmul ideilor spre viață, cunoscînd-o, a înțeles mai bine de ce trebuie să li se dedice. De aceea, deși prieten cu fruntașii mișcării generoșilor care au trădat partidul socialist în 1899, pe Cantacuzino îl întîlnim la Cluburile muncitorești și după aceea, mai ales între anii 1902—1908. Acolo « Iniția... păturile muncitorești în problemele mari de biologie, ca să le deschidă perspective largi pentru posibilitățile de evoluție vieții a indivizilor și să le lase să intre-vadă schimbări în structura societății omenești », ne spune doctorul S. Irimescu. Depășea deci stadiul sfaturilor practice și afirma deschis că extirparea bolilor sociale împotriva căroră luptă, « numai soluția socialistă, societatea comunistă o va aduce » (apud. I. Mesrobianu: I. Cantacuzino — Viața Românească 11/1963). De aceea opera lui științifică nu poate fi privită decît în contextul realităților sociale românești. L-a impresionat în mod deosebit mizeria păturilor sărace. Paginile din jurnalul său, cite se cunosc pînă acum, ne ajută să înțelegem mai clar de ce Cantacuzino s-a dedicat cu atîta consecvență luptei pentru remedierea bolilor generale sau favoritele cele mai multe, de înștiințări sociale ale timpului. A căutat să-și aducă o contribuție la extirparea acestor maladii nu numai prin opera lui științifică dar și prin activitatea lui publică. De aceea a acceptat în cîteva rînduri să aibă unele demnități oficiale: în credința că va putea realiza ceva util țării. Nu a căzut în mrejele politicii burgheze; a crezut și el

că intrarea în parlament sau pe banca ministerială a unor intelectuali va putea, în împrejurările de atunci, să aducă o ameliorare a situației poporului. Mi se par grăitoare, pentru a explica pricinile care l-au determinat să primească demnitățile de care vorbeam, câteva rânduri dintr-o scrisoare trimisă în 1907 lui Nicolae Iorga: « Mă bucur de intrarea dumneata în parlament—nu numai fiindcă va fi acolo glasul cel dezinteresat, care prin însuși puterea convingerii va rușina egoismele latente și deștepta conștiințele adormite — ci și fiindcă alegerea dumneata este simptomatică pentru începutul unei ere nouă, înseamnă înfrângerea incipientă a abjectului politicianism pentru scopuri mai înalte și mai mari. » A sperat și el că va putea aduce o contribuție la desăvârșirea acestei opere. Și deși realitățile au fost altele, prin munca lui dezinteresată, prin stăruința depusă împotriva « egoismelor latente » și a « abjectului politicianism » a așezat temeliiile citorva așezăminte medicale de o mare însemnătate pentru evoluția medicinei românești.

A încercat mai mult decât înaintașii lui, a întrevăzut reforme mai îndrăznețe decât ei și mai ales a căutat să le aplice pe o suprafață mai mare. Dacă Tudor Arghezi spunea că roadele muncii sale și ale colaboratorilor săi se văd pe mîna fiecărui copil din țara noastră (scriitorul se referea la vaccinul B.C.G. introdus la noi de Ion Cantacuzino), dacă acțiunea împotriva holerel condusă de el în timpul primului război mondial s-a numit « experiență românească », nu trebuie oare să căutăm aici una din cele mai importante semnificații ale activității lui: înțelegerea științei dintr-o perspectivă care cuprindea nu numai necesitățile unui grup restrîns de indivizi ci ale unui popor întreg, care privea nu numai necesitățile momentului ci încerca să afle remediile pentru oprirea și stăvilirea viitoare a flagelului. Cu Ion Cantacuzino, deci, medicina românească a căpătat înțelesurile ei adînci umanitare și sociale.

Dar Cantacuzino și-a desfășurat activitatea dinaintea primului război mondial într-o epocă în care cultura românească era bîntuită de negurile diversității semănătoriste. Oare prin credința lui în puterea reformelor nu s-a situat și el pe aceleași poziții? Nu; pentru că între postulatele ideologiei semănătoriste și între concepțiile lui I. Cantacuzino exista o esențială deosebire. Semănătorismul pornea dintr-o cunoaștere deformată a realităților sociale, — ideile mentorilor lui reprezentau falsificarea realității în lumina unor păreri preconcepute. Ca și Victor Babeș în celebrele sale conferințe din primul deceniu al secolului nostru, Ion Cantacuzino pornea de la cunoașterea cea mai adîncă a vieții, pe care nu o diforma în patul procustian al unor concepții idilizante. A încercat să remedieze unele din neajunsurile pe care le-a cunoscut, dar cu conștiința că reformele inițiate nu vor aduce o rezolvare a situației. El luptă însă nu pentru himere ci pentru ceea ce se putea cuceri în împrejurările de atunci. Prin denunțarea consecventă a relelor sociale, prin respingerea iluziilor și a falselor soluții de îndreptare a situației sociale, opera lui Ion Cantacuzino — ca și a lui Victor Babeș — reprezintă un moment al reacției antisemănătoriste, deoarece el a privit necontentit spre viitor și nu spre trecut.

Ion Cantacuzino a fost și un umanist. Și din acest punct de vedere se înscrie pe linia unei tradiții a culturii românești. Și nu era numai un iubitor al frumosului, ci un cunoscător al tuturor ramurilor artelor. Gustul său, în materie de artă plastică, nu era acela al amatorului cultivat, ci al specialistului. Cunoșcîții săi ne-au lăsat elocvente mărturii despre siguranța cu care și-a achiziționat o vastă colecție de gravuri ce cuprindea opere ale lui Dürer, Claude Lorrain, Delacroix.

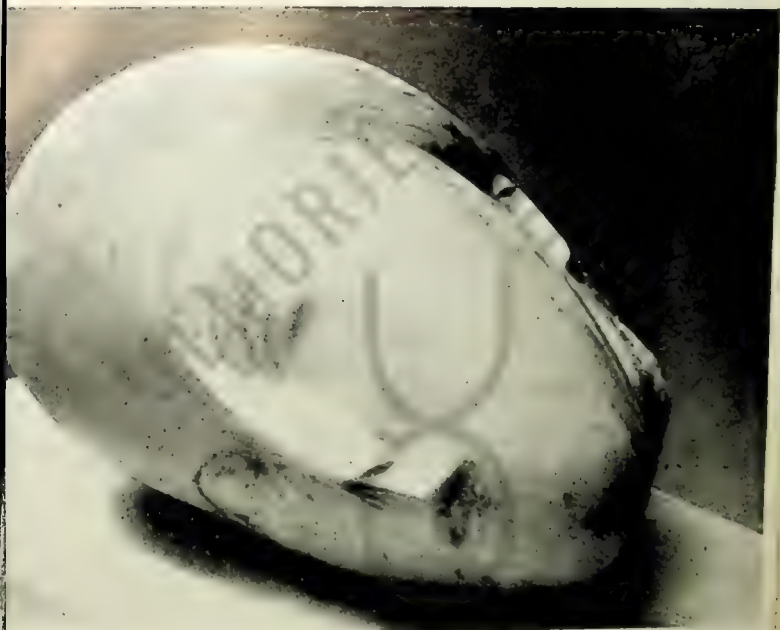

Gratificați de un loc nou în România

MEAN CULTURAL

Asociatia Tinerilor Independenti din Romania

I

CONSTANTIN BRÎNCUȘI

I Muză adormită

II Pasărea măiastră

III Machetă pentru « templul libertății »

Student fiind, s-a oprit asupra unor capodopere peste care ochii celor mai mulți alunecau indiferenți. Nu a făcut parte din categoria colecționarilor avari ce strâng bunuri de artă numai pentru propria satisfacție spirituală. Deși pe pânzele măștrilor își odihnea privirile obosite de muncă, le-a pus cu generozitate la dispoziția tuturor. A organizat în 1923 expoziția « Portretul în gravura franceză », a împrumutat muzeelor lucrări din colecția sa pentru manifestări similare: « Astfel colecțiile muzeului s-au îmbogățit pe aceste vremuri, când statul nu mai putea cumpăra nimic, cu câteva opere capitale în arta romină » spunea acad. G. Oprescu. A înțeles și din acest punct de vedere că însușirile sale, de data aceasta de pretutindeni al frumosului, trebuie să se răsfrângă asupra tuturor, să devină bunul celor mulți. Dacă a adus în țara lui, pentru oamenii patriei lui, neîntrecute expresii ale geniului universal, a fost în același timp conștient de valoarea artei patriei sale. A acordat girul numelui său expoziției românești de la Paris din 1925, semnând și prefața catalogului. A fost și din acest punct de vedere un patriot. A iubit muzica, — mai ales muzica revoluționară cum o numea el a celor doi titani: Beethoven și Wagner și a căutat să-i impună conștiinței românești, mai ales într-o vreme în care arta celui din urmă era mai puțin cunoscută la noi.

Animator în sensul cel mai înalt al cuvîntului, doctorul Cantacuzino a înflințat Institute medicale, publicații științifice de specialitate, iar timp de șase ani a fost co-directorul *Vieții Românești*, revistă care unea pe atunci cele mai de seamă și mai înnoitoare forțe ale spiritualității românești — în domeniul literaturii, artei și științei. Ceea ce a publicat pe acest tărîm revista, constituie o sursă inepuizabilă nu numai de cunoaștere a mișcării intelectuale ci și a vieții sociale a poporului nostru.

A fost prezent timp de mai multe decenii acolo unde putea fi înfăptuit un gînd îndrăzneț, pus în slujba omului și a frumosului. În haină de ostaș, în halatul alb al cercetătorului, în spitale de campanie, în laborator, sau în expozițiile marilor noștri pictori, pretutindeni figura lui blîndă, cu ochii aceia obosiți și visători, părea mereu iluminată, scăldată de simțămîntul de dăruire care i-a guvernat toată viața.

A fost o sinteză a spiritualității românești capabilă să-și apropie toate întruchipările geniului uman, a fost un savant care a unit personalitatea sa cu tendințele înnoitoare ale științei și artei. A exprimat cu îndrăzneală Idei prin care și-a depășit timpul.

Poezie și experiență

Acesta este titlul unui volum sub care Archibald MacLeish — poet american de prestigiu, câștigător în 1933 al premiului Pulitzer pentru amplul poem *Conchistadorul* și autor, între altele, l unor versuri de solidaritate cu poporul spaniol în timpul războiului civil din Spania — strânge o suită de prelegeri ținute la universitatea Harvard, unde predă, de peste zece ani, cursuri de estetică a poeziei.

Volumul de față, ca și multe din versurile poetului, ne comunică o personalitate care trăiește în istorie și socotește conștiința istorică, izvorită din experiență, determinantă pentru un artist contemporan. Într-un poem de factură whitmaniană, intitulat *Geografia acestui timp* (1954), MacLeish scria: « Ceea ce ni se cere nouă este recunoașterea graniței dintre veacuri. Să ne luăm inima în dinți și s-o trecem. / Acei ce cad, neștiutori, uciși în spațiile dintre două veacuri, acei ce rătăcesc asemenea unor turme și sînt împușcați / toți cei împușcați și lăsați pe cîmpuri aride între două epoci istorice pot fi plînși ca victime ale unor accidente, sînt într-adevăr plînși; dar moartea lor nu înseamnă nimic. Ei nu sînt nici îngropați, nici comemorați, ci zac în iarba moartă, printre ciulinii uscați, în lumina stinsă. Anii lor sînt lipsiți de monumente. / Sînt mulți dintre aceștia în nisipurile de aici — mulți care n-au văzut, care au crezut că timpul merge mai departe, că anii merg înainte, că istoria e neîntreruptă — că mîine e la fel cu astăzi... Aceștia rămîn morți în dune sau în pustii. / Ceea ce ne trebuie nouă este recunoașterea ».

Ca autor al unei poezii ce acordă acțiunii generoase un loc atît de important și al unei concepții după care destinul uman se justifică numai în istorie, Archibald MacLeish este îndreptățit să vorbească despre experiență ca aliment și element hotărîtor al poeziei. O face fără idei preconcepute și fără pedanterie, fără siguranța celui ce vorbește ex *catedra*, ceea ce cucerește desigur, dar și fără vreun punct de plecare filozofic explicit exprimat, fără a adera principal la o poziție estetică unitar constituită, ceea ce explică unele inconsecvențe.

Din capul locului — și acest lucru este cum nu se poate mai lăudabil — Archibald MacLeish este împotriva oricărei atitudini înguste în aprecierea poeziei, ba chiar afirmă că se ferește să dea vreo recomandare poetilor. De aceea este de părere că o investigație de felul celei întreprinse de el, nu poate fi făcută decît de un poet. Despre poezie, spune el, se poate pronunța « doar un cercetaș demn de încredere, un om care a călcat, fără urmă de îndoială prin locurile acelea, și s-a întors înapoi — ceea ce înseamnă,

firește, un poet, căci criticii, deși au făcut harta acelor înălțimi, nu s-au cățarat niciodată ei înșiși pînă sus. »¹ Această dovadă de neîncredere față de critică are consecințe. MacLeish socotește că abordarea poeziei nu se poate face decît pe cale poetică, printr-un soi de osmoză posibilă, în virtutea unor afinități electivă, ceva ce amintește de « *Einfüllung* ». Ceea ce însă mi se pare o afirmație de bun simț și, în ciuda aparentei asemănări cu adevărurile domnului Prudhomme, de o mare importanță pentru estetica și critica poeziei este că « nu există decît un singur fel de apropiere decentă și respectuoasă de misterele poeziei și anume prin mijlocirea poeziei. »² Dar poezia poate și trebuie să fie discutată, susține MacLeish, combătînd teoria după care înefabilul poetic se spulberă în discuție. « Poeziile sînt făcute de oameni și atunci cînd oamenii nu cutează să înțeleagă cum sînt făcute înseamnă că, tocmai din acest motiv, avem de a face cu o poezie mai puțin valoroasă și nu mai valoroasă. »³

Poetul și profesorul estetician își pune de la început întrebarea, privitoare la natura poeziei. Este poezia rezultatul unic al cufundării poetului în sine, al așteptării « simbolului ce trebuie să izvorască din străfundurile inconștientului? În cazul în care actul artistic ar fi o așteptare pasivă a apariției simbolului, poemul ar fi într-adevăr un eveniment secret și izolat ». ⁴ Teza pe care o susține însă poetul american și pe care o exemplifică bogat cu citate spicuite din poezia veche (mai ales chineză) și modernă este că « nașterea unui poem nu presupune un singur pol electric cufundat adînc în acidurile eului, ci o pereche de poli — presupune un om și lumea din fața lui »⁵. Poezia — și aceasta rămîne ideea de bază a cărții — este un act de relație. De aci rezultă, în mod firesc, și ideea că poezia semnifică, are un înțeles, un conținut, că rolul ei este, după cum afirmă MacLeish citînd cuvintele poetului chinez Lu Ci, « să prindă cerul și pămîntul în colivia formei ». ⁶ Ignorînd dialectica raportului formă-conținut, MacLeish — dușman totuși al formalismului poetic — crede că « poetul este un vînător. . . pentru care forma e o plasă folosită într-un scop îndrăzneț și serios, un scop nu lipsit de riscuri, anume acela de a include, de a captura experiența, experiența în întregimea ei — cerul și pămîntul. »⁷

De aci formula: arta poetului e un mijloc spre semnificație (*a means to meaning*), « un mijloc prin care lumea poate fi făcută să semnifice ». ⁸ MacLeish ilustrează această afirmație prin versurile altui poet chinez — Fu : « Noi poeții luptăm cu neînțelegerea pentru a o sili să devină Ființă/ Izbim în Tăcere și așteptăm să ne răspundă Muzica. »

Pornind de la această premiză, Archibald MacLeish respinge, în calitate de poet și de teoretician, ideea după care, în poezie, cuvintele ar fi în primul rînd sunete, după care poezia ar exista exclusiv « ca o relație de cuvinte-sunete, iar înțelesul poeziei ar fi evocat de structura cuvintelor ca sunete mai degrabă decît ca înțelesuri. »⁹

¹ Archibald MacLeish — *Poetry and Experience*. The Bodley Head, London, pag. 3—4.

² op. cit. — pag. 24.

³ op. cit. — pag. 9.

⁴ op. cit. — pag. 24.

⁵ op. cit. — pag. 6.

⁶ op. cit. — pag. 41.

⁷ op. cit. — pag. 7.

⁸ op. cit. — pag. 11.

⁹ op. cit. — pag. 8.

După autorul eseului de față cuvintele «semnifică» — și lucrul este demonstrat prin analiza a patru poezii atât de diferite între ele cum pot fi uncintec popular englez anonim, un sonet de Shakespeare, o poezie a poetului englez din secolul al XVII-lea Herrick și un fragment dintr-un poem al americanului Ezra Pound — dar ele «semnifică» altfel decât în proză. Această semnificație, scrie MacLeish, «este lipsită de ordine logică, de pertinentță, adevăr rațional, sau de conținut logic. Semnificația ei, spune literatul american, nu poate fi desprinsă de structura sunetului fără a se fărâmița «asemenea unei mumii peruviene». Extrasă din poem (această semnificație) nu mai există. «Dar în poem această semnificație illogică ajunge să semnifice...»¹.

Și, bineînțeles, MacLeish vorbește, ca atîția alții care s-au oprit în fața miracolului, a inefabilului poetic, despre înțelesurile, pe care «rațiunea nu le poate pricepe, sau dacă le pricepe, le distruge (căci ele) există doar în emoții.»²

Cu aceasta, însă, în problema raportului dintre conținut și formă în poezie încă nu s-a spus nimic nou, ținînd seama că cititorii de poezie știu de mult că «dacă schimbăm (cuvintele într-o poezie), dacă deranjăm ordinea lor, chiar păstrînd sensul intact, dacă le rostim într-un fel care le schimbă mișcarea, semnificația se schimbă și ea.»³. De asemenea e cunoscut faptul că în poezie cuvintele au mai multă greutate, sînt mai potențate decât în proză, că dezvăluie aspecte noi chiar și într-o lume aparent cunoscută, care se arată acum ca o față cunoscută sau un peisaj familiar văzute dintr-un unghi necunoscut. În poezie, afirmă MacLeish, încerci să spui ceea ce toți știu de cînd lumea (e vorba de sentimentele etern umane) și totuși nimeni n-ar înțelege-o doar pe cale rațională. Doar cei sensibili la poezie simt, trăiesc aceste adevăruri.

Emoția — constitutivă pentru forța poeziei, se produce prin succesiunea imaginilor exprimate cu cele doar sugerate, mai ales subînțelese, rămase în subtext. Lucrurile ce nu pot fi «descrise» în cuvinte pot fi emotiv comunicate prin neexprimarea lor, prin includerea lor între paranteze imagistice.⁴ Afirmatia este evident sugerată de poezia orientală (mai ales de poezia veche chineză a cărei figură de stil preferată este *litota*). Există însă un vast capitol de poezie (poezia romantică, de exemplu) a cărei figură de stil preferată este hiperbola și în care imaginea artistică nu procedează prin eliminare, ci prin acumulare. Acest tip de poezie nu poate fi acoperit de caracterizarea lui MacLeish.

MacLeish este un dușman al calofiliei. După el, o imagine poetică nu trebuie să fie frumoasă (termenul este pe bună dreptate, socotit de autor fără valoare estetică), nu trebuie să fie o podoabă. «Poeziile nu sînt scrise pentru a fi frumoase; sînt scrise spre a fi poezii — ceea ce înseamnă deopotrivă și mai mult, și mai puțin». Și, împingînd afirmația pînă la ultimile ei consecințe, o ilustrează cu poezia lui Baudelaire *Une charogne*.

Cu toată unilateralitatea analizei la care supune poezia, (căci în ciuda protestului său, MacLeish întreprinde totuși o analiză critică a fenomenului poetic), autorul are meritul de a sublinia convingător ideea că emoția poetică nu este rezultatul unei impresii unice (fie ea auditivă, vizuală sau afectivă), ci al unei corelații.

¹ op. cit. — pag. 14—15.

² op. cit. — pag. 42.

³ op. cit. — pag. 11.

⁴ op. cit. — pag. 63.

Înțelesul unei metafore, spune el, se desprinde în momentul când cititorul realizează conjuncția, relația între două ordine de fapte. Sesizarea relației dintre lucrurile de obicei nelegate între ele dă înțeles poeziei. Simbolul este tot o relație (e drept că MacLeish se referă mereu la teoria mistică a analogiei universale, ceea ce dăunează anti-formalismului său, altfel deschis militant). Acel «șoc al recunoașterii... aproape al amintirii» de care vorbea John Keats caracterizînd simbolul, se explică prin luminarea unor relații pînă atunci umbrite. Imaginea, metafora, simbolul — procedee poetice de corelaționare nu de substituire — sînt pentru MacLeish, tocmai datorită acestei stabiliri de raporturi, mijloace poetice spre semnificație (*means to meaning*).

Exemplificările care alcătuiesc cea de a doua parte a volumului «Poezie și experiență» tind tot spre sublinierea semnificației inerente și necesare adevăratei poezii. Dacă, în prima parte, Archibald MacLeish încearcă o analiză a mijloacelor prin care se obține această semnificație (*means to meaning*), acum el se oprește asupra însuși conținutului posibil al poeziei, pe care îl vede, oarecum arbitrar credem noi, clasificabil în patru mari categorii: lumea intimă exemplificată cu opera poetei americane Emily Dickinson; lumea publică (noi spunem poezia cetățenească), pe care MacLeish o ilustrează cu opera irlandezului Yeats; anti-lumea — *the anti-world* (noi am spune pseudo-revolta, revolta nihilistă) exemplificată în volum prin poezia lui Rimbaud, și, în sfîrșit, lumea cognoscibilă ilustrată cu exemple din opera romanticului englez John Keats.

Ideea care domină aceste exemplificări este aceea că «subiectul oricărei poezii este experiența umană»¹. Excluzînd domeniul morbidității din zona poetică, MacLeish susține că e menirea poetului să dezvăluie oamenilor ceea ce ei simt și cunosc într-un mod uneori nelămurit. «Emily Dickinson închidează în sine un glas ce vorbește fiecărei fapturi vii despre lucruri pe care fiecare faptură vie le cunoaște»², căci, după caracterizarea lui Keats, adoptată de MacLeish, poezia este o recunoaștere. De la afirmarea semnificațiilor majore ale lumii înconjurătoare, MacLeish ajunge ușor la combaterea concepțiilor după care lumea este absurdă.³ După ce demonstrează că o poeză ca Emily Dickinson poate da o semnificație universului experienței imediate, intîme, MacLeish întreprinde o analiză, cu aceeași finalitate, a poeziei cetățenești scrisă de irlandezul Yeats. Dar fiindcă demonstrația se bazează, în ultimă instanță, pe teoria baudelairiană a analogiei universale (toate aspectele lumii se echivalează și ca atare au o semnificație poetică egală), MacLeish nu formulează nici o preferință pentru un anumit tip de poezie, nu acceptă nici o ierarhizare tematică. Poezia cetățenească, a cărei analiză o întreprinde cu mijloacele amintite, nu i se pare calitativ deosebită de cea intimă. Respingînd ideea izolării poetului de societate, MacLeish socotește — din punctul lui de vedere de scriitor al unei țări capitaliste, cu atmosfera ei haotică și structura ei neamonoasă — că astăzi mai mult ca oricînd e nevoie de o poezie bogată în semnificație: «Încă n-a existat o societate care să aibe nevoie de semnificație așa cum are nevoie a noastră și care să aibe mai urgentă nevoie de acel fel de semnificație, pe care e în stare să-l descopere poezia»⁴. Faptul

¹ op. cit. — pag. 106.

² op. cit. — pag. 107.

³ op. cit. — pag. 111.

⁴ op. cit. — pag. 144.

că la MacLeish acest elogiu al poeziei se însoțește cu o polemică împotriva științei, care ar diminua potențialul poetic al societății, reprezintă un minus al ideologiei sale, pe care-l regretăm. Cert este că autorul cărții de față atribuie poetului o răspundere socială, răspundere, pe care în legătură cu poetul cercetat Yeats, o exprimă elocvent fraza: «El nu mai credea că viața există pentru a sluji poezia. Credea că poezia există în toila evenimentelor vieții.» MacLeish nu înțelege însă prin poezie cetățenească o poezie declamativă, modalitate pe care o respinge, și această ordine de idei îl face să revină la leitmotivul lucrării: semnificația poeziei provine din experiență: «E o semnificație ce se exprimă în termeni de viață omească, de istorie umană.»

Pornind de la ideea că poezia trebuie să dea înțeles vieții, autorul vrea să demonstreze acest lucru arătând istoria unui eșec, a unei experiențe tragice. Experiența tragică este a adolescentului poet, a lui Rimbaud, pe care revolta nihilistă l-a plasat, pentru a folosi termenii lui MacLeish, într-o «anti-lume», este eșecul tânărului care a năzuit să comunice metaforic necunoscutul. A izbutit, spune MacLeish, în poeme ca *Bateau Ivre*, dar a eșuat în «Iluminări», unde a transformat poezia în act vizionar pentru că, afirmă autorul cărții de față, revenind la definiția de la care a pornit și totodată și la neînțelegerea cuprinsă în ea: «poezia nu e revelație... poezia e artă și face ceea ce poate face arta... adică prinde cerul și pământul în colivia forme».

Am arătat pe parcurs ceea ce este, pentru o poetică concepută marxist, inacceptabil în teoria lui MacLeish despre poezie. Cartea lui oferă totuși lectorului satisfacția unei orientări anti-formaliste și a unor discuții purtate inteligent și în cunoștință de cauză, de un poet dublat de un critic — lucru destul de rar.

În momentul când, în presa noastră literară, problema imaginației poetice și structura metaforei sînt în centrul unor discuții vii, cartea aceasta oferă câteva sugestii interesante ale unui poet generos și ale unui critic anti-estetist.

VERA CĂLIN

Liudmil Stoianov

Liudmil Stoianov, veteran al literaturii bulgare contemporane, aparține acelei generații de scriitori, care au pășit pe tărîmul scrisului la începutul veacului nostru, au suferit, ca pe un purgatoriu, influența curentelor literare moderniste și s-au zbatut în contradicții complicate, pentru a porni, mai târziu, după primul război mondial și după evenimentele revoluționare ce i-au urmat, pe drumul artei realiste. Mulți dintre scriitorii acestei generații

au înlăturat cu hotărîre și pentru totdeauna vechile canoane estetice și, părăsind « liniștita Arcadie », au intrat în zbuciumul vieții contemporane. Transformarea spirituală pe care au suferit-o scriitorii ca Anatole France, Theodore Dreiser, Romain Rolland, Henry Barbusse, Louis Aragon, Pablo Neruda, Al. Tolstoi, Al. Blok și alte nume de talie mondială, devine inevitabilă istoricește și pentru Liudmil Stoianov — în eforturile sale de a pătrunde adevărul și de a-l sluji prin scrisul său. Evoluția creației sale este deosebit de instructivă pentru generațiile mai tinere, oferind un bogat material pentru rezolvarea multor probleme pe care le ridică răspunderea cetățenească a scriitorului.

De mai bine de o jumătate de veac, personalitatea sa domină viața literară și culturală bulgară, se bucură de dragostea și stima compatrioților și de o recunoaștere care trece dincolo de hotarele patriei sale. Creația lui este largă, atotcuprinzătoare. Aspirațiile și pasiunile sale sociale și umanitare, problemele ideologice și morale pe care le-a dezbătut, și-au găsit expresia în cele mai diverse forme și genuri literare. De sub pana lui au ieșit și poezii cu colorit simbolist, dar și poezii de o pătimașă intransigență cetățenească, poezii înaripate de un patos demascator. Stoianov a scris povestiri, nuvele, romane, drame, cronică, studii, eseuri despre scriitori și cărți din literatura bulgară și mondială. Spiritul său ascuțit a izbucnit în sute de articole polemice, deosebit de incisive; discursurile pentru pace fac să răsunе glasul său vibrant în apărarea civilizației. În toate regăsim clocotul unor mari pasiuni umane și descifrăm gîndirea nobilă a patriotului-internaționalist, însuflețit de credință neștrămutată în victoria forțelor noi și pieirea inevitabilă a tot ce este retrograd.

La începutul creației sale literare, Liudmil Stoianov, asemenea multora din confracții săi, voia să rezolve probleme etice prin mijloace pur estetice, apelînd la estetica simbolismului, pentru ca mai tîrziu să înțeleagă cît de ineficace și de iluzorii sînt asemenea mijloace. Rătăcirile tinereții îl fac parcă mai înțelept, îi înnobilează sentimentele, îi ascut gîndirea. Dacă poeziile scrise pînă pe la începutul anului 1920 vorbesc despre îndoielile poetului, a cărui gîndire în continuă căutare rătăcește, fără să-și poată afla liniștea, ale cărui încercări artistice se manifestă în versuri neclare și de o emoție tulbură, în schimb povestirile pe care le-a publicat imediat după război — *Războiul lui Rafail Davidov* (1919), *Child Harold* (1920), *Hatige* (1922) și mai cu seamă, *Îndurarea lui Marte* (1923), dovedesc că scriitorul a găsit un drum mai rodnic pentru dezvoltarea talentului său. Sensul primelor creații în proză — dovadă a unei cotituri — este profund uman și antirăzboinic; în acei ani Liudmil Stoianov aduce în concertul marilor creații antimilitariste protestul unei conștiințe treze. Și acest protest împotriva injustiției și grozăviilor războiului imperialist răsună tot mai puternic și mai insistent în creația sa ulterioară, situîndu-l, pe scriitor în miezul problemelor celor mai acute ale contemporaneității. Povestirea *Îndurarea lui Marte*, construită pe o gamă largă de observații și reflecții, de sentimente profunde trăite nemijlocit, descrie destinul crud al maselor de soldați anonimi aruncați în tranșeele primului război mondial. « ... Războiul mi-a dezvăluit — prin proprie experiență și prin observații proprii — construcția piramidală a societății umane, organizarea ei egipteană. Atunci am început să simplific lucrurile, să dau jos una cîte una măștile mincinoase ale culturii, să scot de pe mine cămășile ponosite ale idealismului și ale inspirației divine, pentru ca să ajung la ceva pozitiv și nemuritor: adevărul » — mărturisește mai tîrziu Stoianov.

Scriitorul învață să cunoască dușmanii și prietenii poporului, să demaște pe cei vinovați de cumplitele suferințe îndurate de omenire:

Am înțeles, tovarăși, dar târziu:
Nu acolo-n bezna nopții,
Nu acolo, pe frontul încruntat,
Nu acolo era dușmanul nostru!

Procesul maturizării artistice și cetățenești a poetului se desăvârșește în jurul anului 1930. În perioada aceasta, L. Stoianov desfășoară o vastă activitatea creatoare și social-publicistică. El publică versuri profund realiste, cum sînt cele din ciclul *Viața pămînteană*, cîteva culegeri de povestiri, nuvelele *Mehmet Sinap*, *Nunta de argint a colonelului Matov*, *Holera* și altele, creații care îi aduc pe drept cuvînt faima unui scriitor combatant, a unui militant antifascist. Pozițiile ideologice înaintate pe care se situează îl ajută să descopere laturile esențiale ale procesului istoric contemporan, să zugrăvească relații sociale, conflicte psihologice revelatoare, să descrie cu adîncă înțelegere destinul tragic al omului umilit, strivit de către orînduirea capitalistă și trimis cu ușurință în măcelul războiului. Cu cîtă expresivitate sugestivă sînt redată în nuvela *Holera* suferințele aceluiași soldați anonimi secerăți de boala cumplită! Ce rechizitoriu fără drept de apel împotriva nedreptei orînduiri sociale! Narațiunea, crudă, reprezintă o cucerire a literaturii cu tematică antirăzboinică, nu numai pe plan național, ci și în ansamblul literaturii europene. Liudmil Stoianov suferise el însuși de holeră și supraviețuise parcă anume pentru a aduce generațiilor noi mărturia unui om scăpat din chinurile infernului. *Holera* este o operă veridică, de un rar umanism, care constituie un apel față de toți oamenii cinstiți la lupta împotriva războiului. Tablourile zugrăvite capătă culori apocaliptice, devenind însuși simbolul suferinței. Descriind flagelul cumplit, scriitorul nu se arată un pacifist imparțial, nici un umanist sentimental, ci adoptă pozițiile umanismului revoluționar.

În perioada în care fascismul se pregătea pentru un atac general, cînd în cancelariile diplomatice europene se făureau planurile celui de-al doilea război mondial, Stoianov desfășoară o activitate social-publicistică înfrigurată, devenind un apostol înflăcărat al mișcării antirăzboinice, pentru apărarea culturii și păcii. El redactează și editează ziare și reviste progresiste în care demască reacțiunea bulgară și internațională, dezvăluie planurile ațîțitorilor la război, popularizează noua cultură și literatură sovietică. În calitate de reprezentant al intelectualității democratice bulgare, L. Stoianov participă la congresele internaționale pentru apărarea culturii și păcii de la Paris și Madrid în anii 1935—1937. «Trebuie să credem în viitoarea înviere a omenirii ce renaște, în triumful omeniei asupra barbariei... Deschideți temnițele! Ridicați sus steagul adevărului! Ștergeți lacrimile celor umiliți și obidiți! Dați pîine flămînzilor și lumina celor ce nu văd! Pentru că vine ziua judecății» — striga glasul său puternic.

Liudmil Stoianov a fost unul din primii scriitori bulgari care au militat pentru dezvoltarea unei literaturi revoluționare. Într-o serie de articole teoretice și critice, el demonstrează necesitatea promovării unei literaturi care să «apere omul și civilizația, viitorul generațiilor și viața lor pașnică. De o astfel de literatură sînt însetate vremurile noastre și ea va fi creată de către oamenii vieții noi». În lucrările sale din acea vreme se contopesc într-o unitate indisolubilă poetul și publicistul, artistul și luptătorul. «Împărăția fascismului este împărăția morții; în ea nu este soare, nu este zîmbet, ea sim-

bolizează lăcomia nerușinată a capitalismului, care îl strivește și-l macină pe individ, așa cum pietrele de moară macină bobul de grâu — citim în articolul *Fascismul — plaga culturii* (1933). L. Stoianov înțelege că declarațiile umanitare burgheze sînt goale de conținut, că ele slujesc la mascarea unor planuri diabolice și declară fără șovăire: «Omenirea este sătulă de minciuni; ea nu crede în nici un fel de legi superioare, suferințele au coborît-o din nori pe pămîntul dur. Ea nu dorește un adevăr utopic, ci unul real, ea dorește o egalitate reală și nu una fictivă... Ea vrea să lichideze cu toate minciunile și rătăcirile idealismului, să devină făurarul propriei sale soarte». Fără îndoială că în acea vreme era nevoie de o mare îndrăzneală, pentru a te ridica atît de deschis împotriva orînduirii statului burghez și a promova, în ciuda amenințărilor și a arestărilor frecvente, asemenea idei.

După eliberare, în condițiile noi create în Bulgaria socialistă, scriitorul muncește cu o energie sporită. Condeiful său este gata oricînd să răspundă la chemările vremurilor pline de freamăt și frumusețe, la cerințele sociale și culturale ale poporului eliberat. Liudmil Stoianov publică versuri, povestiri, articole în care se întrușchipează gîndurile, visurile și nădejtile poporului care a pășit pe drumul socialismului. Operele sale se disting prin aceeași profunzime intelectuală de totdeauna, prin orizontul lor ideologic și emoțional prin patosul lor militant și umanist. Zugrăvite într-o bogată gamă de culori, cu mijloace de expresie originale, problemele contemporaneității capătă în creația lui Liudmil Stoianov o rezonanță filozofică, de generalizare. În culegerea de versuri *Dincolo de cortina defier* (1953), sînt stigmatizate cu un deosebit sarcasm, viciele organice ale societății burgheze, sînt cîntate cu căldură și admirație nădejtile luminoase ale omenirii.

În ajunul împlinirii a 75 de ani, Liudmil Stoianov a publicat prima parte a marelui său roman-cronică, *Copilărie, tinerețe, război*. Pornind de la propria sa experiență de viață, el descrie tabloul amplu al trecutului cu conflictele lui sociale, cu zbuciumul, cu emoțiile, cu tragedia și dramatismul acelei generații, care crește și se formează la sfîrșitul veacului trecut și începutul secolului nostru. Această vastă operă epică vine să facă un bilanț al drumului parcurs, să privească în trecut de pe pozițiile prezentului și pentru a trage învățăminte pentru viitor. Narațiunea depășește cu mult limitele genului memorial tradițional, transformîndu-se într-o prețioasă spovedanie-personală dar pe deplin reprezentativă din punct de vedere social.

Deși anii i-au brăzdat fața și i-au albit părul, energia creatoare a scriitorului Liudmil Stoianov a rămas la fel de impetuoasă. Lupta pentru realizarea idealului societății comuniste — a devenit pentru el o necesitate vitală. Opera sa vastă, rod al unei activități îndelungate și fecunde reprezintă o contribuție prețioasă la tezaurul culturii noastre naționale, atîngînd prin culmile ei universalitatea. Astăzi, versurile, povestirile, nuvelele lui L. Stoianov se editează în tiraje de masă, se traduc aproape în toate limbile europene, sînt citite cu interes de către cititorii din diferite continente. Călit în lupte grele, trecut prin furtuni și vijelii, viața lui s-a împletit întotdeauna cu viața poporului; academicianul Liudmil Stoianov a devenit în zilele noastre un exemplu viu, un adevărat bard al literaturii și culturii socialiste, neobosit militant pe tărîmul progresului și al păcii, al umanismului și libertății.

G. DIMOV

În lumea eroilor lui Alan Sillitoe

În ultimii ani numele lui Alan Sillitoe revine mereu în discuțiile cercurilor literare și în coloanele revistelor nu numai britanice ci și de pretutindeni. Este firesc, deci, să ne întrebăm cine este acest tânăr scriitor și care sînt motivele popularității sale.

S-a născut, ca și Brian Seaton, eroul romanului său *Key to the Door* («Cheia potrivită»), în 1928, în pragul marelui crize economice de la sfîrșitul deceniului al treilea, într-unul din sărăcicioasele cartiere muncitorești din Nottingham. La vîrsta de paisprezece ani părăsește școala, calificîndu-se strungar și lucrînd, asemenea unui alt erou — Arthur Seaton din romanul *Saturday Night and Sunday Morning* («Sîmbătă seara, duminică dimineața») — la o uzină de biciclete pentru export, din orașul natal. Cînd împlinește vîrsta cuvenită este chemat să-și facă stagiul militar în Malaia, în cadrul forțelor aeriene britanice staționate acolo, și tot acolo contractează o boală de plămîni. Eliberat din armată la sfîrșitul celor doi ani de stagiul, după ce-și petrece o bună bucată de timp într-un spital militar (de unde, de altfel datează și primele sale încercări literare), se reîntoarce în Anglia și aici i se acordă o pensie modestă, pentru incapacitate fizică. Avînd astfel asigurat un minimum de existență, pleacă în sudul Franței și mai apoi în Majorca pentru a se îngrijii și, acolo, trăind extrem de simplu, reîncepe să scrie. Fără nici o pregătire specială și lipsit de sfaturile unor îndrumători cît de cît competenți, lucrează cu îndrîjire, scrie mult și în toate genurile — versuri, nuvele, romane, etc. Muncă anevoioasă, cu rezultate puțin satisfăcătoare. Hotărîndu-se să se reîntoarcă definitiv în patrie, după o absență de cîțiva ani, ia cu sine doar două manuscrise: romanul *Sîmbătă seara, duminică dimineața* și nuvela *The Loneliness of the Long-Distance Runner* («Singurătatea alergătorului de fond»). După un lung și penibil colind la aproape toate editurile londoneze, reușește să publice romanul la W. A. Allen. Cartea este neașteptat de bine primită, ceea ce îl face pe editor să-i solicite și alte lucrări. Peste un an vede lumina tiparului și nuvela *Singurătatea alergătorului de fond*, care de fapt deschide o culegere de nuvele de mai mici proporții, scrise ulterior, în Anglia. În anul următor publică un alt roman *The General* («Generalul»), iar în 1961, dă la iveală replica primei sale cărți — romanul *Cheia potrivită*. Între timp tipărește și două volume de versuri, primul *Without Beer or Bread* («Fără bere sau pîine»), în care influența lui D. H. Lawrence se face puternic simțită, și celălalt, *The Rats* («Șobolanii»), de o factură vădit protestatară. La sfîrșitul lunii mai, anul trecut, ziarul *Daily Worker* include în paginile sale nuvela *The Good Women* («Femeile din cartierul nostru»), care în toamna aceasta a apărut în volum, împreună cu alte cîteva nuvele, sub titlul general: «Fata negustorului de zdrențe» (*The Ragman's Daughter*). În total — trei romane, trei nuvele de mare întindere, paisprezece mai mici și două culegeri de poezii. «În viitorul apropiat nădăjduiesc să scriu mai multe cărți și printre ele se va număra și un volum de versuri». La aceste proiecte mai putem adăuga și o culegere de reportaje despre Uniunea Sovietică, rod al unei recente călătorii întreprinse de Sillitoe în țara constructorilor comunismului. Un început cît se poate de promițător, care va aduce, fără doar și poate, roadele maturității.

Unii critici sînt înclinați să-l asocieze pe Sillitoe cu pleiada așa-numiților « tineri furioși », pentru că, asemenea lui Braine și Kingsley Amis, se trage dintr-o familie de muncitori și primele sale încercări literare datează din perioada în care *Room at the Top*, *Lucky Jim*, *Hurry on Down*, ca și piesele lui Osborne *Look Back in Anger* și *The Entertainer*, stîrneau discuții aprinse și o pronunțată luare de poziție. Totuși, Sillitoe îi depășește pe « furioși » atît prin concepția despre viață și lume, cît și prin intenții.

Folosind un stil incisiv, aproape brutal, dar nu lipsit de culoare, prin care încercau să înlăture toate artificiile și prețiozitățile unei tradiții împămîntenite în perioada dintre cele două războaie, « tinerii furioși » au dat glas protestului lor împotriva așa numitului « Stat al prosperității » (*Welfare State*), cum desemnau laburiștii Anglia postbelică, demascînd subrezenia sistemului social contemporan, anomaliile și anacronismele pe care le întîlneau pretutindeni, fără a căuta însă să meargă mai departe. Revolta lor și implicit a eroilor lor este generată de frustrarea a căror victime sînt, frustrare care se manifestă atît în relațiile sociale cît și în viața personală a fiecăruia dintre ei. De fapt, sînt niște declassați : s-au desprins, ca urmare a politicii laburiste de după război, de clasa muncitoare căreia îi aparțineau prin origine, sperînd ca drumul prin așa-zisele « universități muncitorești » să le asigure un loc mai bine remunerat și o poziție socială mai înaltă, dar pînă la urmă burghezia nu s-a arătat nicidecum dispusă să-i primească în rîndurile sale ; și nici acasă nu se mai puteau întoarce. (Jim Porter, eroul piesei lui Osborne *Look Back in Anger*, este un exemplu tipic în această privință). Oricum, realizările « tinerilor furioși » sînt meritorii prin aceea că reușesc să dezvăluie o serie de aspecte ale lumii contemporane, dar lipsa de perspectivă i-a dezorientat și le-a înăbușit protestul.

Și Sillitoe este un protestatar, dar protestul său este mai amplu, mai complex, țintind din ce în ce mai precis : « După părerea mea — spunea el într-o corespondență adresată revistei *Inostrannia Literatura* — prima datorie a unui scriitor este să scrie bine, și a doua, să scrie despre oameni, să înfățișeze acești oameni în lumea lor reală, în relațiile cele mai directe cu realitatea înconjurătoare, și să zugrăvească această realitate cît mai autentic și cît mai sincer. . . Scriitorul, și mai cu seamă scriitorul contemporan — cred eu — trebuie să vorbească despre acei oameni pe care pînă acum nu i-am întîlnit în literatură decît arareori. Astfel îi va ajuta să se cunoască, să cîștige încredere în ei, în forțele și posibilitățile lor și să capete respect pentru sine. Ajutîndu-i să se cunoască pe ei înșiși și pe cei din jurul lor, scriitorul le va da, prin opera sa, și posibilitatea de a-și cunoaște și înțelege semenii din alte țări, contribuind astfel la realizarea unei înțelegeri generale între toți oamenii de pe globul pămîntesc. . . ». Dar nu-l putem considera nici drept un fenomen izolat în arena literaturii engleze contemporane : Sillitoe este prin excelență exponentul unor tradiții vechi de mai bine de un secol, împămîntenite de un Ernest Jones și de ceilalți barzi ai Chartismului, reînnoite de un Robert Tressel, care a scris primul roman englez despre clasa muncitoare de pe pozițiile acestei clase, în preajma izbucnirii crizei generale a sistemului capitalist. *The Ragged Trousered Philantropists* (« Filantropii în zdrențe »), pe care Sillitoe îl consideră cartea sa de cîpății, a pus bazele romanului clasei muncitoare britanice din secolul XX, și drumul descris de el este lărgit, consolidat și continuat de o mulțime de scriitori din vechea și noua generație, ca, de pildă, Jack Lindsay, John Sommerfield, Raymond Williams, Dave Walkis, Len Doherty, Margot Heinemann, Herbert Smith și alții.

Operele lor se bazează pe o vastă experiență personală și vădesc o cunoaștere perfectă a problemelor care frământă pe oamenii muncii din diferitele regiuni industriale ale Angliei contemporane; au scăpat de schematismul lucrărilor dintre cele două războaie mondiale și încearcă să toarne fundațiile unei literaturi în care cititorul, om al muncii, să se regăsească și din care să învețe să ia aminte la cele ce se petrec împrejur, să înțeleagă și, cu timpul, să acționeze în vederea rezolvării antagonismelor sociale a căror victimă este, în acest context contribuția lui Alan Sillitoe se cere a fi subliniată.

Cînd în sfîrșit, reușește să publice, în 1958, romanul *Sîmbătă seara, duminică dimineața*, literatura engleză contemporană număra deja la activul ei o altă carte cu o temă aproape similară *Absolute Beginners* (« Absolut Începători ») — scris de Colin MacInnes. Eroii romanului lui MacInnes sînt o bandă de adolescenți care se comportă în stil *beatnik* sau de *teddy-boys* (ca să folosim termenul englezesc), cu alte cuvinte, niște puștani, care vrînd să sfideze toate regulile impuse de societatea burgheză, se comportă de fapt ca niște nihiști și nevropați, fac exces de alcool, stupefiante, *hot jazz*, sexualitate, împrășcă pe toată lumea și nu au nimic sfînt. Deși romanul a constituit un succes de librărie, poate pentru limbajul argotic de care nu duce de loc lipsă, perversiunea eroilor este complet neverosimilă, dacă ținem seama că nu sînt decît niște copii abia ieșiți de pe băncile școlii primare. Pe lîngă aceasta, MacInnes mai face și o confuzie, prezentîndu-ne drept revoltă manifestările isterice ale unor indivizi de genul malagambiștilor noștri de altă dată.

Sillitoe își localizează tema în mediul muncitoresc, pe care îl cunoaște cel mai bine, și, în același timp, fidel profesiei sale de credință, încearcă să străpungă învelișul aparențelor, să pătrundă în miezul unor probleme, să stabilească o serie de legături cauzale și să imprime un curs mai bine definit revoltei eroului său. Intenția a fost salutară, dar rezultatul pare-se că nu l-a mulțumit nici pe autor, după cum putem ușor deduce din schimbările survenite în scenariul de film pe care-l scrie mai tirziu; și totuși romanul lui Sillitoe este superior celui scris de MacInnes.

Eroul principal al romanului *Sîmbătă seara, duminică dimineața*, Arthur Seaton, flu de muncitor, el însuși un muncitor capabil, cîștigă paisprezece lire pe săptămîină, salariul maxim pe care-l poate obține fără a trezi suspiciunea administrației uzinei, care altfel ar putea mări norma și scădea tariful la bucată, posedă cîteva rînduri de haine, are și cămașa de mătase după care tînjea atîta Joe Lampton, eroul lui Braine din *Drumul spre înalta societate*, își poate permite concomitent două amante (întreținerea le-o asigură soții lor), își duce o prietenă la cinematograf, bea pînă cade jos, își încearcă puterile bătîndu-se cu unii și alții, își petrece o parte din timpul liber jucînd cărți împreună cu verii săi și, totuși, în sinea lui este nemulțumit, își dă seama că i s-au permis toate acestea pentru ca să se abrutizeze și să devină o nealtă docilă în mina patronilor. Dezgustat de marasmul și promiscuitatea în care se zbate, se hotărăște să pună capăt acestui fel de viață abrutizant, se însoară cu Doreen Greatton, fata pe care o ducea la cinematograf, ea însăși o muncitoare care îi împărtășește convingerile sociale și care îl va ajuta să înfrunte cu adevărat nedreptatea, să lupte: «... omul nu trebuie să se gîndească la liniștea și siguranța sa, dacă vrea să cîștige pînă la urmă. A cîștiga înseamnă a supraviețui; să supraviețuiești păstrînd în tine o parte din viață înseamnă că ai cîștigat. Și pentru a trăi cu picioarele pe pămînt nu trebuie să-ți înăbuși sentimentul puternic de revoltă — dorința de a lovi dușmanii care mișună ca furnicile pe G-ul mare al cuvîntului Guvern — dar este necesar să accepți și ceea ce este plăcut și

frumos în viață. . . înainte ca Guvernul să te distrugă, sau ceea ce este plăcut să devină amar. » Devine conștient de izolarea, individualismul său alimentat de principiul « unul împotriva tuturor », cu alte cuvinte, că revolta sa anarhică este de la început condamnată la un eșec sigur și total, ceea ce îl va face să-și revizuiască ideile și principiile anterioare. (De unde și titlul oarecum simbolic al romanului: « Sîmbătă seara » — însemnînd pentru muncitorii din categoria lui Seaton « dezlănțuirea tuturor pasiunilor înfrî-nate în săptămîna monotonă și abrutizantă » și care, în cazul lui Arthur, echivalează cu întreaga perioadă de adolescență ușurată și zgometoasă, este urmată de « duminică dimineața », timpul în care gîndirea lucidă pune stăpînire pe acțiunile personajelor și care, totodată înseamnă pentru Seaton începutul maturizării.)

Sillitoe reușește să-l facă pe eroul său să distingă esența reală a răului social, să vadă diferitele forme pe care acesta le îmbracă, dar nu izbutește să motiveze evoluția lui de la stadiul de tînr muncitor, îndestulat, clinic, orgolios și arrogant, amoral și revoltat prin intuiție, la cel de muncitor, matur, cu idei avansate și cu o înaltă conștiință de clasă. Lucrul acesta a avut drept rezultat disproporția considerabilă dintre prima parte a cărții și final, care este precipitat și oarecum schematic.

Anarhismul, individualismul, amoralitatea ce caracterizează adolescența lui Arthur Seaton, brutalitatea și promiscuitatea de care se fac vinovate mai toate personajele romanului sînt elemente care-l apropie de creația lui MacInnes și a « furioșilor » și în același timp explică bunăvoința cu care romanul a fost primit de unii critici de dreapta — care n-au făcut decît să-i răstălmăcească intențiile. Sillitoe a încercat să remedieze această lipsă serioasă a primei sale cărți scriind *Cheia potrivită*. În ce măsură a reușit, vom vedea mai tîrziu.

Dar romanul mai are și alte calități, printre care trebuie să remarcăm acuratețea cu care este descrisă atmosfera dintr-o uzină de după război și mai ales raporturile muncitor-supraveghetor-director, în toate variantele posibile.

Înainte de a trece mai departe este necesar să discutăm și cîteva particularități privind structura romanului. Cei care caută în *Sîmbătă seara, duminică dimineața* un roman în accepțiunea clasică a cuvîntului vor fi dezamăgiți, pentru că ceea ce li se oferă nu este decît o înșiruire de epizoade cotidiene, aparent fără nici o importanță, de observații puse de-a valma — toate relateate cu parcimonie — care te intrigă prin obișnuitul lor și care te fac să te revolți împotriva acestei monotonii cenușii, anihilante, ce constituie existența lui Arthur Seaton și a celor din jurul său. Ca și Salinger și ca alți scriitori ai tinerii generații, nu acceptă nici o relație ca fiind dată, vrînd să descopere realitatea ca și cum ar fi o lume pînă acum nedescoperită. Aceasta o face privind lumea prin ochii tinerilor și a copiilor, care reușesc, sub banalitatea aparentă, să stabilească o serie de legături și asociații inedite și în același timp semnificative. E o metodă foarte efecace, prin aceea că împrumută relatării o mare forță de sugestie, multă prospețime și totodată un anumit dinamism, la care mai contribuie și limbajul vorbit, eliberat de tiparele limbii literare, un mod de a se exprima dur, năvalnic, plin de expresii argotice, solicitîndu-l direct pe cititor.

Aceeași metodă este folosită și în nuvelele *Singurătatea unui alergător de fond* sau în *Arca lui Noe* și în romanul *Cheia potrivită*. Unii critici au încercat să stabilească chiar un anumit paralelism între alergătorul Smith și eroul lui Salinger, Holden Caulfield, din *Catcher In the Rye*.

Raportată la evoluția ideologică a autorului ei, nuvela *Singurătatea unui alergător de fond* precede romanul *Sîmbătă seara, duminică dimineața*, îi bătătorțește calea, dar chiar și așa, în multe privințe, depășește ca viziune socială opera mai sus amintită a lui Salinger, pentru că descoperă o serie de adevăruri pe care Caulfield nu e în stare nici să le bănuiască.

Smith, un adolescent de 14 ani, este condamnat la doi ani de detenție într-un « Borstal » (închisoare pentru minori), pentru că a furat împreună cu un prieten 78 de lire de la un brutar, nevrînd să se angajeze nicăieri ca să devină — după propria-i părere — o unealtă docilă în mîna capitaliștilor. La închisoare, directorul dorește neasemuit de mult ca, prin el, să cîștige cupa crosului pe întreaga Anglie, dar Smith este hotărît să-i deoace planurile și aceasta pentru că în cei aproape doi ani de antrenament a reușit să vadă prăpastia ce-l desparte pe el și pe toți semenii săi, de director și de întreaga clasă pe care o reprezintă. Adresîndu-se cititorului, Smith monologhează pe pagini întregi, povestindu-i întreaga sa viață, lumea în care a trăit, boala și moartea tatălui, aventurile amoroase ale mamei, primele sale lovituri, planurile de viitor, expunîndu-și motivele care l-au determinat să-l înfrunte pe director și pe toți ceilalți de soiul lui. În ritmul susținut, pe care îl imprimă cursele de antrenament și cea finală, alergătorul descrie războiul dintre cele două clase antagonice, război pe care mai înainte-l intuise dar nu și-l putuse reprezenta conștient.

Scurt timp după eliberare comite o nouă spargere ca să-și poată asigura existența pentru o bucată de timp. Este felul în care el, acum un adolescent de 16 ani, concepe să participe la războiul între clase. Oricare ar fi întîmplările prin care va trece ulterior, ținînd seama de felul său de a gîndi și de faptul că acest copil, ca și toți ceilalți copii din opera lui Sillitoe, a cunoscut de la cea mai fragedă vîrstă realitatea lipsită de false podoabe și de orice iluzie, el nu va cunoaște criza morală prin care trece Holden Caulfield, criză în care Holden poate ieși fie învingător, fie învins. Sîntem siguri că Smith nu-și va trăda clasa și nici nu va abandona lupta împotriva « burtăverzimei »; hotărîrea este luată, ceea ce mai trebuie să afle este mijlocul cel mai eficient pentru a cîștiga bătălia în care s-a angajat; nu același este și cazul lui Caulfield și a altor eroi similari.

După cum am mai spus, în 1960 apare romanul intitulat *Generalul*. Diferit ca tematică și factură de scrierile sale anterioare și ulterioare, *Generalul* poate fi considerat mai degrabă o încercare de roman psihologic, un exercițiu de compoziție, decît un roman de aventuri, așa cum l-a calificat critica engleză. Nici muncitorii și nici cartierele muncitorești nu mai apar în această carte, în care se relatează un episod de război — puțin obișnuit — capturarea unei orchestre simfonice trimise în primele linii pentru a ridica moralul trupelor.

Deși întreaga acțiune se desfășoară în timp de război, autorul își concentrează atenția nu asupra vieții de front sau problemei războiului, pe care de altfel o privește unilateral (ceea ce va evita să facă în *Cheia potrivită*), ci asupra evoluției personajelor principale: dirijorul Evart și generalul dușman, în mîna căruia cade prizonier împreună cu toți membrii orchestrei.

Evart este o figură simbolică — întruchiparea omului de artă din lumea capitalistă, care urăște războiul considerîndu-l instrument de declanșare a instinctelor celor mai josnice și, deci, cel mai mare dușman al artei sale, dar care se complăce în a lăsa pe seama altora rezolvarea tuturor problemelor din afara preocupărilor sale pur artistice. Acești alții însă îl trădează și fără nici un scrupul îl sacrifică pentru o cauză pe care el, artistul, n-o împărtășește.

Lipsit de iluzia protejării și avînd în față perspectiva unei morți disperate prin absurdul ei, Evart își dă seama treptat că dușmanii nu sînt de fapt cei care i-au luat prizonieri, ci acei care i-au trimis în brațele lor.

Mult mai puțin reușit este Generalul, pe care Sillitoe îl opune lui Evart, și aceasta pentru că face din el o întrupare schematică a unor teze freudiste privind primatul emoțiilor asupra comportării și acțiunilor umane. Criza de conștiință, pe care i-o produce ordinul Statului său Major, de a executa fără întîrziere pe muzicieni este falsă, insuficient motivată, uneori chiar, frizînd grotescul.

Interesante sînt însă descrierile cîmpului de luptă, capacitatea autorului de a reda atmosfera de tensiune care învăluie linia frontului și totodată psihologia prizonierilor sechestrați într-un hambar, în așteptarea sentinței capitale, toate scoțînd la iveală aspecte noi ale talentului lui Alan Sillitoe.

Ultimul roman *Cheia potrivită* este, ca să folosim cuvintele lui James Aldrige, «începutul eliberării de anarhism». Este, dacă vreți, o reluare a temei majore din *Sîmbătă seara, duminică dimineața*, o revizuire și o extindere a principalelor ei coordonate. Dublu ca număr de pagini, *Cheia potrivită* se divide în patru mari secțiuni. Prima intitulată «Prolog» — este relatarea căsătoriei și primilor ani de căsnicie a părinților eroului, Brian Seaton, fratele mai mare al lui Arthur. A doua — «Nimrod» — este povestea copilariei lui Brian. A treia — «Mersul pe frînghie» — descrie adolescența eroului principal și plecarea lui la armată în Malaia; iar a patra, sub titlul «Jungla» este relatarea acțiunilor militare împotriva trupelor de guerilă, la care este silit să ia parte.

Brian nu se deosebește de Arthur numai prin vîrstă (diferența este destul de mică, putînd chiar fi trecută cu vederea), ci și prin marea sa curiozitate și putere de percepere. Brian, al cărui limbaj este mai ponderat, este mai puțin năbădălos decît fratele său și are mai multă considerație pentru semenii săi, ia aminte la tot ce se spune și se face în jur, încercînd să pătrundă sensul realității în care trăiește. Nici lui nu-i repugnă să bea, să joace cărți, să umble după aventuri și să-și folosească pumnii, dar, în plus, are o pasiune care lui Arthur îi lipsește cu desăvîrșire — cititul. De cum învață să citească începe să înghită orice îi cade în mină și, dacă nu are bani cu ce să-și cumpere cărți, le fură. Cu toate că și lui Arthur îi plăcea să gîndească, mai ales în timpul lucrului, care pentru el devenise un ansamblu de mișcări automate, Brian gîndește mereu, vrea să reconstituie realitatea așa cum o făcuse și Smith, eroul nuvelei *Sîngurătatea alergătorului de fond*. Încearcă să scape de prejudecăți și, ajutat și de alții, reușește treptat să-și contureze unele concluzii care capătă formă definitivă abia în Malaia, cînd este pus să lupte împotriva trupelor de eliberare, despre care învățase adevărul de la un malaez din tabără și de la o tînără localnică. Primul său act revoluționar este refuzul de a trage într-un partizan malaez, și aceasta pentru că a înțeles necesitatea solidarității internaționale a muncitorilor ca una din condițiile principale ale victoriei împotriva capitalismului. Pentru el însă lupta adevărată, lupta pentru a găsi cheia tuturor problemelor care îl frămîntă va începe numai după aceea, cînd se va reîntoarce în patrie.

Sillitoe reușește să ne prezinte procesul treptat de trezire a conștiinței sociale a eroului în strînsă legătură cu viața din jur și sub impulsul evenimentelor mai mult sau mai puțin răsunătoare. Totodată izbutește să dea o imagine clară, complexă și dinamică a clasei muncitoare engleze, așa cum se

prezintă ea în realitate, precum și a forțelor motrice care o fac să țină piept lumii capitaliste.

În urma apariției acestui roman, unii critici l-au acuzat pe autor de involuție artistică, de amorfism și de lipsă de originalitate. Trebuie să admitem că nu mai întâlnim acea conciziune din *Sîmbătă seara, duminică dimineața* și că aflăm unele repetiții inutile care fac să treneze ritmul general al romanului; totuși descrierea « înfometărilor ani treizeci » și a perioadei imediat premergătoare celui de al doilea război mondial, prin prisma unui copil care cunoaște toate asprile acestei vieți, care judecă totul cu luciditate, fără însă a-și pierde gingășia sufletească, poate fi considerată printre cele mai bune reușite din literatura engleză a secolului nostru. Și limbajul folosit de el a devenit mai simplu, mai puțin tributar argoului, fără însă a diminua cu nimic culoarea și spontaneitatea stilului. Ceea ce de fapt i-a supărat pe acei critici este renunțarea la anarhism, este clarificarea unor aspecte și probleme de ordin etic și social, într-un mod nu prea plăcut pentru anumite cercuri.

Același lucru s-a întâmplat și cu nuvela *Femeile din cartierul nostru*. Pornind de la o experiență personală — arestarea sa în timpul unei demonstrații de protest împotriva înarmării nucleare la care participase — ne prezintă portretul unei muncitoare care învață să devină luptătoare activă pentru cauza clasei sale — am putea-o considera o variantă englezească de imediată contemporaneitate a romanului *Mama* de Gorki. Este o expresie a sincerității aproape brutale, a înțelegerii și atașamentului pentru cei în mijlocul cărora și-a petrecut copilăria și adolescența, redată cu umorul sănătos, ironia sarcastică și optimismul pe care le întâlnim în cele mai bune pagini ale sale, și într-o limbă aspră și dură ca viața tuturor celorla pe care i-a cunoscut în Nottingham-ul natal. Tonul nu mai este cel înverșuant, aproape agresiv din *Sîmbătă seara, duminică dimineața*, sau din *Singurătatea alergătorului de fond*, ci calm și măsurat, subliniind greutatea fiecărui cuvînt. Ca și altădată, Sillitoe lasă faptele să vorbească, s-o descrie pe eroină, intervenind numai pentru a stabili legătura între ele.

Și aici preocuparea sa de a reda artistic procesul dezvoltării conștiinței sociale ocupă primul loc, totuși narațiunea nu este suficient de încheată; finalul este expedit iar comentariul morții eroinei nu este de loc edificator. Ca și în cealaltă culegere de nuvele, eroii din volumul *Fiica unui negustor de zdrențe* sînt fie niște declassați asemenea celor doi lumpen-proletari din nuvela *Celdălat John Peel* (« The Other John Peele »), fie copii mahalelor muncitorești (*The Firebug*) sau muncitori simpli, care, deși duc o viață aspră, aparent searbădă și lipsită de evenimente, trăiesc intens și suferă din plin nu numai din cauza lipsurilor materiale ci și din cauza unor drame de ordin spiritual.

Evoluția sa de pînă acum, căutările sale-pe drumul realismului îl situează pe Sillitoe printre cei mai reprezentativi și mai promițători scriitori ai clasei muncitoare britanice din tînăra generație: « Să scriu artistic, să aduc oamenilor fericire și folos prin arta mea aceasta-mi este visul. . . » — și Sillitoe are toate posibilitățile să și-l îndeplinească.

SIMONA DRĂGHICI

Nuvela germană de la Goethe la Kafka

Ce este nuvela? Care sînt trăsăturile ei caracteristice? Prin ce se deosebește ea de celelalte genuri literare? Iată o serie de probleme care au format și continuă să formeze obiectul cercetărilor de teorie literară și în cadrul cărora lucrarea lui Benno von Wiese *Nuvela germană de la Goethe la Kafka* (apărută la Düsseldorf în 1962), înregistrează o remarcabilă contribuție.

Pe baza interpretării a 35 de nuvele reprezentative, Benno von Wiese analizează structura, sfera și evoluția istorică a nuvelei germane în secolul XIX și în primul pătrar al secolului XX.

După cum subliniază însuși autorul, centrul de greutate al lucrării revine eforturilor interpretative, în care se cristalizează problemele teoretice. Criteriul de alegere al nuvelor analizate îl formează calitatea povestirii, caracterul ei reprezentativ din punct de vedere istoric, precum și dorința de a atrage atenția asupra unor autori și nuvele prea puțin intrate în sfera de preocupare a criticii literare de pînă acum. Nu este întîmplător faptul că ambele volume tratează — în ordine cronologică — lucrări din aceeași perioadă a istoriei literaturii germane. Căci în timp ce interpretările din primul volum dau precădere sublinierii rolului imaginilor și a funcției lor simbolice, a principiilor de compoziție și structură, în volumul al doilea accentul cade mai ales pe analizarea rolului povestitorului și pe delimitarea sferei de extindere a povestirii. Autorul reia și în volumul al doilea cîțiva autori analizați în primul volum (Kleist, Stifter, Keller, Meyer, Kafka), cu scopul de a accentua importanța acestora pentru istoria nuvelei germane.

Dar, în primul rînd, ce este nuvela și prin ce se caracterizează ea? Pornind spre elucidarea acestei probleme teoretice, Benno von Wiese trece în revistă o vastă bibliografie de specialitate. Din capul locului refractar definițiilor rigide și tendințelor de a aprecia o operă literară după modul cum se încadrează sau nu într-un tipar prestabilit, autorul încearcă să sintetizeze totuși unele trăsături generale, arătînd totodată în decursul interpretărilor, că anumite devieri de la regulă nu împie-tează asupra caracterului de nuvelă al lucrării respective și cu atît mai puțin asupra valorii ei artistice.

Definiția laconică dată de Goethe nuvelei: « o întîmplare nemai-auzită » (atît în sensul de « neauzită încă », cît și în cel de « neîntîmplată pînă acum ») ar evidenția o trăsătură esențială: datorită spațiului mai redus (în comparație cu romanul) nuvela se limitează la o singură întîmplare, axată în jurul unui erou: evenimentele și personajele secundare sînt mai slab conturate, fazele povestirii, variația elementelor de timp și de loc se succed cu pași rapizi, axîndu-se în jurul nucleului central și convergînd spre punctul culminant, ducînd apoi acțiunea spre deznodămînt. Față de roman deci, care dezvoltă o succesiune de situații, nuvela ar prezenta o singură situație.

Structura nuvelistică se apropie deseori de cea a unei drame. Spre deosebire de dramă, exprimarea rămâne însă indirectă (ceea ce, bineînțeles, nu exclude dialogul, dându-i însă altă funcție). Dramaturgul se poate identifica mai nemijlocit cu personajele sale decât nuvelistul, care este obligat să păstreze o anumită distanță față de ele.

Nuvela exprimă natural și sentimente proprii autorului; dar, spre deosebire de genul liric, aici această efuziune personală rămâne totdeauna legată de o împlinire oarecare (interpretarea unei nuvele de Theodor Storm ilustrează foarte concret subordonarea atmosferei lirice acțiunii, elementului obiectiv).

Iată deci câteva elemente constitutive — mai mult sau mai puțin cunoscute — ale nuvelei. Benno von Wiese mai adaugă trei principii, care ar completa în mod necesar sfera de delimitare a nuvelei, și anume: ironia, elementul de surpriză și simbolul.

Tributar însă unor concepții literare burgheze, autorul consideră ironia ca un mijloc stilistic menit doar «... să asigure scriitorului libertatea în mijlocul constrângerii reale impuse de împlinirea povestită de el», fără a arăta substratul politico-social, care a generat ironia la romantici, de exemplu, sau la realiști burghezi ca Raabe, Keller, Storm. În schimb, Benno v. Wiese acordă o valoare absolută elementelor simbolice, «semnelor», pe care el le consideră o recuzită indispensabilă a nuvelei. «Semnele», simbolurile, concretizate de obicei în anumite obiecte, ar face posibilă concentrarea acțiunii, ar da coerență povestirii prin anticipări sau explicații retrospective, ar sprijini «leitmotiv»-ul, identificându-se uneori cu el. Oameni, animale sau plante, gesturi sau obiecte, ba chiar propoziții sau cuvinte izolate pot primi valoare de simbol, servind la transmutarea lumii empirice în domeniul transcendentului, la transpunerea ei în semne, devenind valori de cifru. Opera literară este cu atât mai desăvârșită, cu cât concentrează mai mult ideile în simboluluri, deoarece numai prin intermediul simbolului reușește un scriitor să prezinte «... un adevăr unic în așa fel, încât acesta să fie în același timp și unic și adevărat.» Interpretările din primul volum încearcă tocmai să evidențieze prezența acestor simboluri în diferite nuvele (de pildă caii în nuvela *Michael Kolhaas* a lui Kleist, portocala în nuvela *Mozart în drum spre Praga* a lui Mörike, ș.a.m.d.), prezentându-le ca piloni de susținere ai acțiunii.

Argumentările din cursul interpretărilor sînt fără îndoială interesante, dar nu putem privi fără rezerve această tendință de reîntoarcere la un simbolism de factură idealistă, la o literatură ermetică, bazată pe cifruri și simboluri.

Ilustrative pentru poziția autorului sînt mai cu seamă anumite păreri în legătură cu direcția de dezvoltare a nuvelei germane. Făcînd o mică incursiune în istoricul nuvelei germane, Benno v. Wiese arată că nu există o punte directă de la nuvelistica romanică la cea germanică, deși a existat o influență incontestabilă a lui Boccaccio asupra teoriilor lui Friedrich Schlegel, și a lui Cervantes asupra nuvelei romantice. Nuvela germană s-a născut în secolul XVIII, avînd ca prim reprezentant important pe Goethe și ca formă dominantă cea moral-didactică. Dezvoltarea cea mai mare o cunoaște însă începînd cu secolul XIX, cînd în Germania nuvela preia funcția deținută în celelalte țări europene de către roman, și anume de a reda împliniri reale în conexiunea lor

socială, romanul refugiindu-se în acest timp în domeniul fanteziei și al vieții interioare. Faptul că nuvela se dezvoltă în special la răspîntia dintre romantism, *biedermeier* și realismul poetic, atîngînd culmi în a doua jumătate a secolului XIX nu este întîmplător, ci se datorește caracterului specific al nuvelei, care fiind «...la fel de apropiată de elementul de neobișnuit și miraculos cît și de cel simbolic și de lumea văzută obiectiv», permite o mediere între «subiectul poetului și obiectul întîmplării reale». Nuvela devine mijlocul burgheziei în ascensiune de a exprima contradicțiile dintre individ și societate, dintre lumea interioară și cea exterioară.

Pornind de la concepții artistice estetizante Benno v. Wiese atrage însă atenția asupra «pericolului» de a considera nuvela un «bazin de acumulare pentru problemele etice ale individului și ale societății», fiindcă în felul acesta ar fi depășită menirea ei artistică. Chiar dacă nuvela secolului XIX are o tematică axată pe probleme generale ale vieții, criteriul de apreciere a valorii ei artistice nu trebuie să fie prezența sau absența unei atitudini etice în prezentarea acestor probleme: «Este greșit să căutăm mereu conținuturi importante și să considerăm din capul locului lipsa acestora drept un eșec artistic. Mult mai important ar trebui să fie pentru interpretare felul în care autorul nuvelei își transformă materialul său — indiferent dacă acesta prezintă sau nu importanță — într-un joc artistic liber «...Nuvela germană nu ar trebui să ne intereseze din cauza pretenției ei profundizmi sau a dispariției elementelor etico-metafizice din epoca modernă, ci mai degrabă ca pildă a unei forme veritabile, adică realizate».

Alunecarea pe panta formalistă este evidentă aici și explică motivul pentru care Benno v. Wiese înregistrează ca un progres faptul că spre sfîrșitul secolului XIX, elementul simbolic îl înlătură pe cel social, că proza secolului XX tinde tot mai mult spre îngustarea sferei conflictelor și retragerea în domeniul particular și intimist, dar autorul nu se ocupă de condiționarea social-istorică a acestui fenomen. Valabil pentru nuvela modernă este considerat dictonul lui Franz Kafka: «Adevărata realitate este totdeauna nerealistă», iar farmecul prozei acestuia ar consta tocmai în faptul că face de-a dreptul imposibilă «...o interpretare simbolică, adică, mai mult sau mai puțin, chiar orice fel de interpretare.»

La fel, vorbind despre proza lui Arthur Schnitzler, Benno v. Wiese conchide că «...este stupid să constatăm la acesta o concepție „nihilistă“ despre viață sau o decadență morală, și să pierdem din vedere modalitatea prezentării. Căci doar modalitatea povestirii poate deveni aici în asemenea măsură scop în sine, încît cele povestite să reprezinte doar un pretext incidental.»

Și mai ciudată este însă apropierea făcută între Theodor Storm și proza decadență a secolului XX. După Wiese, predominarea atmosferei lirice la Storm, atracția pentru ființele enigmatice, ieșite din comun, ar face din Storm un precursor al modernismului. Resemnarea caracteristică lui Storm (care exprimă în fond pe plan indirect reacția burgheziei pozitive, educate în sensul umanismului, față de decepțiile cauzate de eșecul revoluției din 1848), este considerată ca o oglindire a implacabilei situații a individului într-o realitate supusă determinismului istoric «...Situației umane îi este proprie lipsa de libertate,

fie ea de natură internă, fie de natură externă. Contradicțiile vieții omenești nu mai pot fi rezolvate de către o meditare sintetizantă ci trebuie acceptate pasiv sau cu resemnare.» Am putea doar conchide că asemenea constatări oglindesc involuntar realitatea spirituală și literară contemporană din lumea burgheză.

Este firesc că pornind de la aceste premize, concluzia finală a lui Benno v. Wiese nu poate fi decât că realismul este incapabil să mai oglindească în ziua de azi realitatea. Faptul că în proza modernă spațiul acordat «ficțiunii» poetice este mai mare decât în nuvela realismului burghez, ar favoriza — după autor — în mod paradoxal o reflectare mai «reală» a «contradicției îngrozitoare dintre interior și exterior, a inutilității destinului uman», decât ar putea-o realiza o operă care intenționează să zugrăvească realitatea: «Nu este oare un mister al realității moderne faptul că ea nu mai poate fi exprimată prin mijloacele stilistice ale realismului? Am putea chiar afirma că „ficțiunea“ căutată conștient de poet ne conduce mai profund și mai neînduplecat spre o lume devenită de neînțeles, îndoielnică și incoerentă, decât încercarea unei oglindiri doar imitative sau a unei concentrări simbolice bazate pe realitate.»

Credem că nu este cazul să intrăm în discuție asupra noii faze de dezvoltare a realismului, asupra posibilității realismului socialist de a prezenta dintr-o perspectivă afirmativă frământările epocii contemporane, scoțind la iveală aspectele pozitive ale realității, precum și asupra unității indisolubile dintre conținut și formă, care singură poate asigura desăvârșirea operei literare.

Curios este însă faptul că B. von Wiese este mult mai rigid în partea de teorie literară decât în practica interpretării. Caracterizate prin deosebită finețe și rafinament în înțelegerea fenomenului literar și în bună parte prin obiectivitate istorică și o metodă de aprofundare temeinică, bazate pe o detaliată cunoaștere a istoriei literaturii și o vastă bibliografie, interpretările din cele două volume scot în evidență coordonatele majore ale evoluției nuvelei germane și impun adevărul istoric al determinării social-economice chiar și acolo unde autorul nu se ocupă de acest aspect. Adică, cu alte cuvinte, interpretarea profundă și sugestivă, face ca esența operei literare să vorbească de la sine, depășind adeseori din plin intențiile autorului.

Benno v. Wiese întrebuițează (mai ales în volumul II) cu mult succes metoda comparativă, ajungând astfel la concluzii interesante în ceea ce privește tratarea fenomenului istoric, sau proporția dintre spațiul acordat situațiilor și caracterelor în nuvelele lui Keller și C. F. Meyer. Menționăm de asemenea comparația între nuvela lui Eichendorff *Viața unui pierdevară* și *Haina face pe om* a lui Keller, deoarece Benno v. Wiese arată aici, cum victoria idealului casnic burghez (la Keller) față de zborul liber al fanteziei (la Eichendorff) exprimă în fond — pe plan social-economic — ascensiunea și stabilizarea burgheziei în a doua jumătate a secolului XIX. În ceea ce privește însă paralela stabilită între atmosfera de tristețe degajată de opera lui Keyserling și de cea a lui Schnitzler, nu sîntem de acord cu explicația că la Keyserling aceasta ar reprezenta un imponderabil indisolubil legat de existența eului în lumea materială. Credem mai degrabă că avem de-a face cu un fenomen de tip balzacian, cu nostalgia scrii-

torului față de fenomenul istoric al dispariției inevitabile și al lipsei de viabilitate a propriei sale caste aristocratice, pe care realismul povestirii îi impune să o zugrăvească; pe când Schintzler este fără îndoială — în ciuda meritelor sale stilistice — un precursor al decadentismului.

Sistemul de a încadra de cele mai multe ori nuvela interpretată într-o caracterizare mai generală a autorului și a operei sale permite pe de o parte o privire de ansamblu asupra scriitorului dar mai ales o înțelegere mai concretă a stadiului de evoluție a nuvelei în momentul respectiv.

După cum am mai amintit, Benno von Wiese păstrează o ordine cronologică în interpretarea nuvelilor. Se pot totuși desprinde câteva cicluri de motive, cum ar fi: diferitele aspecte ale psihologiei crimei (Schiller, Droste, Hauptmann), problema artistului sau a individului la răspîntia dintre artă și viață (Eichendorff, Grillparzer, Mörike, Keller, Thomas Mann, Kafka), contradicția dintre o greșită concepție despre onoare și realitatea vieții (Brentano, Fontane), tema morții (Mörike, Meyer, Hauptmann, Th. Mann, Hofmannsthal), și altele; toate acestea adîncesc cunoașterea problemelor care frământau viața spirituală în epocile respective, chiar și acolo unde autorul nu se ocupă de substratul economico-social, care a generat diferitele concretizări ale ideilor în opera literară.

Și, bineînțeles, trebuie să relevăm în încheiere prețioasa bibliografie anexată la finele fiecărui volum, care, chiar dacă — după spusele autorului — « nu are pretenția să fie completă », va fi de real folos cercetătorilor care se vor ocupa în viitor de una din nuvelele analizate în această lucrare.

SANDA IOANOVICI

Nuvele clasice polone

Cele șaptesprezece nuvele care alcătuiesc volumul apărut în Editura pentru literatură universală schițează un tablou evolutiv al genului scurt în literatura poloneză din secolul trecut.

« Nuvelele clasice polone » înmănușează creațiile a treisprezece scriitori reprezentativi pentru realismul critic. Ordinea înșiruirii lor corespunde procesului de accentuare a criticii sociale, petrecut în ansamblul literaturii poloneze. Sublinierea caracterului de necesitate al acestui proces, a organizării lui, se constituie în principiu antologic.

Cartea se deschide semnificativ cu nuvela lui Norwid « Ad leones », povestea sculptorului nevoit să-și transforme opera din « ilustrare a tragediei morale a omenirii » în alegoria « Capitalizare ». Tonul satiric se găsește la numai un pas de cel grav, în mod virtual tragicul e prezent. Nuvela ultimă, « Într-o gară » de Andrzej Strung reprezintă ideologic și artistic un terminus, dar și o perspectivă, Revoluționarul încolțit de poliție în

sala de așteptare a unei gări, reușește să scape cufundându-se în șuvoiul de oameni care se îndreaptă spre ieșire. Ideea e susținută de metaforă. Între cele două lucrări se realizează evoluția către acea luciditate socială, capabilă să surprindă esența noului, evoluția către ideile socialismului.

Unitatea evidentă a întregului, bineînțeles nu exclude varietatea. Structurarea se înfăptuiește prin urmărirea anumitor direcții semnificative pentru interesul social al autorilor selectați. În mod special se distinge preocuparea pentru starea limită a pauperizării, compasiunea pentru soarta dezrădăcinaților cuprinși de dezorientare. Astfel Maria Konopnicka, scriitoare altminteri receptivă la durerile copilăriei nefericite (motiv frecvent în literatura secolului), în nuvela « Din mila municipiului » descrie cu o rară violentă scena unei liciții filantropice. Se întrec în mărinimie burghezii orașelului, dispuși să profite de indemnizația acordată celui ce s-ar oferi să-i dea azil bătrînului și neputinciosului Wunderli. Schița « Pentru sicriu » a lui A. Dugasiński redă monologul îndurerat al argatului silit să cerșească sau să fure cele patru scinduri fără de care nu poate să-și înmormînteze fiica. Tema aceasta a vut de altfel parte de ilustrări cu răsunset universal, prin nuvelistica lui Henryk Sienkiewicz (« Schiță în cărbune » și magistrala gravură care este « Pentru piine »), sau prin renumitul roman « Tărâni » al lui Reymont, încununat cu premiul Nobel în 1924.

Genul scurt reprezintă maturitatea unei literaturi, fiindcă genul scurt cere un înalt conținut de idei și desăvîrșire formală, cere echilibrarea acestor componente, cu atât mai greu de atins, cu cît condensarea dă în vileag orice cusur. « Nuvelele clasice polone » vin să dovedească deplinătatea artistică a acestui gen în literatura polonă încă de la apariția lui. Preocupați însă mai puțin să reliefeze diversitatea de modalitate și stil, alcătuitoarii volumului au tins spre precizarea coordonatelor esențiale ale nuvelei, așa cum s-au conturat ele într-o perioadă determinată.

Din lucrările prezentate se desprind cîteva trăsături generale: tensiunea dramatică rezolvată prin mijloacele tragicului (« Tablouri din anii de foamete » de Eliza Orzeszkowa, « Tomek Baran » de Reymont), lirismul împins, uneori pînă la sentimentalism (Gabriela Zapolska « Motănel », Stefan Żeromski « Doctorul Piotr »), dinamismul narației,

Selecția întreprinsă a avut în vedere criteriul valorii și nuvelele oferite cititorului se numără printre culmile genului. Prus, Sienkiewicz, Żeromski, Reymont, a căror faimă a contribuit la prestigiul literaturii poloneze, figurează cu două lucrări. Mai puțin fericită pare să fie alegerea bucății « Zestrea » de Niedźwiedzki, care amintește anecdota netransfigurată prin imagine și poate ilustrarea prozei lui Perzyński prin schița « Protecție », nu îndestul de semnificativă și prea tributară modelului cehovian. De asemeni lipsește din volum numele lui Adam Asnyk, a cărui creație ar fi completat adecvat ansamblul. Cu toate acestea, ținuta calitativă a întregului rămîne deosebit de ridicată, mai cu seamă datorită atenției acordate raportului între specificul național și realism. Notele biografice care preced nuvelele și prezintă pe cei treisprezece scriitori armonizează ansamblul și se înscriu în principiul antologic al volumului.

Înglobînd lucrări inedite pentru cititor, punînd în circulație nume mai puțin cunoscute, cartea trezește atît interesul pentru informare, cît și cel literar, lărgind aria de contact a publicului nostru cu literatura clasică polonă.

GEORGE CARPAT

Povestea unei evadări

Sub titlul *Die Rote* (Roșcata), scriitorul vest-german Alfred Andersch, cunoscut mai mult ca autor de piese și montaje radiofonice, prezintă publicului o carte care prin problematica ei complexă și sinceritatea dezbaterii merită zăbava atențiunii critice. Primul său roman, apărut în 1957, *Sonsibar oder der letzte Grund* (Zanzibar sau ultimul tărâm) era povestea unei evadări care, sub formă de piesă radiofonică, i-a adus autorului premiul unei societăți de radio din RFG, iar înainte, în 1951, Andersch mai publicase o povestire autobiografică: *Die Kirschen der Freiheit* (Cireșile libertății) și o culegere de povestiri, *Geister und Leute* (Fantome și oameni).

În raport cu vârsta sa, scriitorul a publicat deocamdată puțin. Aparținând generației a cărei tinerețe a fost pustiită de hitlerism și război, și refuzând să se facă purtătorul de cuvânt al unei concepții inadmisibile, a tăcut. « Am o familie numeroasă și am avut multe meserii. În timpul regimului nazist n-am scris nimic », — spune Andersch într-un interviu. « Când războiul și stăpînirea hitleristă au luat sfîrșit, aveam 31 de ani. . . După șase ani a apărut prima mea carte — lucru normal — e nevoie de timp. . . ceea ce nu e normal e că anii de ucenicie literară au coincis cu cel de al patrulea deceniu de viață, din păcate însă nu-ți poți alege veacul în care vrei să trăiești. . . »

Nu-l poți alege, dar nici nu-l poți ignora; dacă scriitorul nu a reușit pînă acum să adopte o poziție consecventă, în orice caz opune un nu categoric tendințelor antiumaniste. Veacul în care trăiește este prezent în mod multiplu în ultima lui carte.

Singurul reper fix al eroinei sale, o femeie dezorientată, va fi rectitudinea ei instinctivă, care-i dictează refuzul compromisului cu o lume neacceptabilă. Prezența în veac a autorului devine evidentă și prin dănuirea aproape obsesivă în memorie a trecutului apropiat — nazismul cu ororile lui, ale căruia prelungiri subterane în actualitate sînt arătate aici sub două aspecte: unul, rămășițele în mentalitatea antiumană a unor exponenți ai burgheziei occidentale, celălalt, supraviețuirea unor personaje sinistre și a organizațiilor lor secrete. Introducînd în țesătura intrigii răfuiala dintre un zbir și o victimă din timpul hitlerismului, scriitorul a căutat prilejul să denunțe permanența pericolului fascist. Pe de altă parte, scriitorul se folosește de diverse personaje epizodice pentru a emite o sumedenie de reflecții asupra mersului evenimentelor în lumea largă, asupra sensului istoriei contemporane, asupra vieții angajate, care converg spre afirmarea valorilor umane și denotă o adîncă participare la devenirea umanității. Preocuparea față de om, de sensul evoluției sale zbuciumate într-o societate dezumanizată este mereu prezentă.

Nu numai prin dezbaterăa unor probleme umane actuale Andersch se arată a fi contemporan, ci și prin metodă. Referitor la intențiile sale artistice, ca și în legătură cu concepțiile sale — de altfel unele nu se pot separa strict de celelalte — interviul amintit conține o mică profesiune de credință realistă. Romancierul trebuie, după părerea lui, să aibă calitatea. . . « de a considera drept reale datele sensoriale și de a le prezenta fără intenții simbolizatoare, de parabolă sau alegorie, așa cum sînt în realitate. » Să aibă de asemenea: « Preocuparea de a înțelege sufletul omenesc. Pasiune pentru organizarea unei teme și pentru o compoziție cît mai larg cuprinzătoare.

Răbdare, » Dacă însușirile amintite în această enumerare succintă și bine chibzuită sînt cele generale și universale ale romancierului realist și aruncă o lumină asupra exigențelor scriitorului față de sine însuși, prima, cea de a reda în deosebi « datele sensoriale... așa cum sînt în realitate », denotă o alegere mai precisă a unui mod de exprimare care nu e mai puțin realist. Metoda lui e ecletică, un amestec de zugrăvire « din afară », de către povestitor, și « dinăuntru » prin monolog interior. Influențat în deosebi, precum o mărturisește singur, de neorealismul italian, pe care-l consideră, așa cum s-a conturat în scrierile lui Vittorini sau în cinematografia lui Visconti, ca cel mai mare eveniment artistic de după cel de al doilea război mondial, Andersch este și un mare admirator al lui James Joyce, dar un adversar hotărît al « noului roman » francez. El nu se sfiște să se declare adeptul tradiționalei convenții prin care se acceptă ca romancierul să fie atotștiutor, Nimeni, susține implicit Andersch, nu este deranjat cu adevărat de existența povestitorului, care știe în mod oarecum miraculos tot ce se petrece în personajele sale, după cum nimeni nu se lasă păcălit de iluzia autonomiei personajelor, dacă modul de a le prezenta evoluțiile interioare este cel direct. « Oricum, povestitorul tot există, iar cititorul știe și acceptă acest lucru — de aceea, zice el, nici prin gînd nu-mi trece să renunț la povestitorul clasic », — cu alte cuvinte la metoda clasică a romanului realist. Această luare de poziție în favoarea convenției tradiționale a genului epic nu exclude însă utilizarea judicioasă a procedului de a pune personajele să-și desfășoare din cînd în cînd simțirile și gîndurile așa cum s-ar prezenta în intimitatea conștiinței, aluziv, cu asociații neașteptate, cu spontaneitate. Aceste întreruperi ale narațiunii prin intercalarea comentariilor subiective ale principalilor interesați, pe lîngă că introduc variație și vioiciune, funcționează ca niște lumini aprinse dinăuntru.

Cartea este, de fapt, ca și primul roman al autorului, dar pe alt plan, povestea unei evadări: e vorba de evadarea unei femei dintr-un angrenaj al servituții morale, dintr-o lume de oameni de afaceri siguri de ei, instalați cu suficiență și cinism într-o existență fără orizonturi și fără omenie. Ea părăsește viața de confort material dintr-o dorință mai veche de a ieși din închisoarea de lux în care, ca femeie frumoasă, este un obiect de lux, pe care bărbatul ei în modul cel mai firesc îl împărțea cu șeful său (de care ea în schimb era legată prin sentimente vechi). Îmboldul determinant îl primește într-un moment crucial: soțul reacționează la faptul că ea va avea un copil cu nepăsarea, lipsa de interes și de vibrație sufletească obișnuită, confirmînd-o în hotărîrea de a pune capăt legăturilor dintre ei. Decizia ei e determinată deci de motive de ordin intim, dar atitudinea de refuz față de mentalitatea de posesori ai acestor burghezi lipsiți de scrupule și de omenie se asociază quasi inconștient cu o căutare de altceva. Un altceva destul de vag, o dorință de independență, cu tot ce comportă ea ca greutate materiale și sociale pentru o femeie singură în condițiile date, o dorință de puritate sufletească. În centrul cărții stă deci o problemă etică — în posesia titlului, care în loc să îndeplinească un rol de *captatio benevolentiae*, deplasează accentul asupra laturii intime, subliniind un aspect particular al unui caz particular — părul roșu al eroinei, lucru care denotă, pare-se o sensualitate deosebită. Fără îndoială însă, felul ei de a-și pune problemele și felul impulsiv, oarecum imprudent și necugetat, mai mult instinctiv, să zicem tipic feminin, de a le rezolva, putea fi — din fericire pentru carte și pentru autor (fiindcă astfel se ridică de la înfățișarea unui caz la redarea unor

fapte și situații de valabilitate largă) — tot așa de bine al unei femei cu părul blond, negru sau șaten. Numai că deplasarea accentului pe trăsături întîmplătoare mai puțin revelatoare denotă o mică putere de discriminare între necesar și întîmplător. De altfel elementul fortuit abundă în construcția romanului, acțiunea devine pe alocurea neverosimilă din lipsă de necesitate internă de stringență.

Faptul că eroina se aruncă orbește în primul tren și nimerește la Veneția, nu este însă un amănunt lipsit de motivare artistică. Veneția, teatrul somptuos și romantic al atîtor povești de dragoste ale literaturii universale de la Byron și Musset pînă la Hemingway, Veneția, decorul magnific al estetismului rafinat și decadent la Heinrich Mann sau Veneția prevestitoare de destin tragic în umbra ei splendoare pătrunsă de morbul ciumei și al perversiunii la Thomas Mann, este aici, prin insularitatea ei, un fel de capcană în care fugitiva e condusă de mîna destinului și prinsă într-o rețea de conflicte. De fapt, insularitatea ei servește aici să concretizeze simbolic ideea că de problemele esențiale nu poți scăpa prin deplasarea în spațiu; ele se cer rezolvate. Această înfundătură în care au nimerit evadînd (« die Sackgasse meiner Flucht »), nu permite prin însăși vechimea ei să uiți că ești părtaș la istoria omenirii, care te obligă, te angajează. Întîlnirea întîmplătoare cu cuplul zbir-victimă o pune pe Franciska în situația de a interveni — fără voie, dar nu fără luare de atitudine, conștientă și plină de risc — în răzbunarea fostului parașutist englez care l-a regăsit aici pe ofițerul de Gestapo ce-l înjosise și-l dezonorase în timpul războiului, și în cele din urmă îl omoară. Acesta e prilejul pentru autor de a introduce revelații asupra existenței și puterii organizațiilor fasciste subterane în Italia ca și în multe alte țări occidentale, dezvăluiri ce depășesc cadrul afabulației și au rolul unui avertisment. După ce fostul ofițer englez a săvîrșit fapta de mult premeditată și personajul periculos a dispărut, Franciska își recapătă liniștea pierdută, dar nu poate subscrie la acest act de răzbunare individuală și refuză situația oferită de englezul cu care se împrietenește. O altă întîmplare îi scoate în cale un muzician italian, om integru, fost luptător în Spania, dar actualmente șovăitor și dezabuzat: Acesta o salvează găsindu-i de lucru într-o fabrică și un adăpost în casa părinților săi, pescari săraci. În noul mediu, Franciska se liniștește, s-ar putea spune că « și-a găsit un rost », satisfăcător prin simplitate și onestitate.

Povestirea e departe de a fi atît de liniară cum apare inevitabil într-o asemenea încercare de relatare. Dar sensul ei ultim se desprinde clar: e o pledoarie pentru înnobilarea existenței și pentru rectitudine morală.

Stăpîn pe resurse scriitoricești multiple, autorul potențează viața personajelor, introducînd cu discreție monologul interior fără a întrerupe firul narațiunii, și are mare o putere de evocare plastică ajutată uneori de mijloacele poeziei. El mînuiește pe alocuri ironia, nu sistematic și esențial în însăși arhitectura operei în genul lui Thomas Mann, care o cultivă considerînd-o ca fiind stilul însuși, parodistic, al sfîrșiturilor de cultură, totuși într-un mod — nu incisiv ci, aș zice blînd — care uneori amintește de marele maestru. Sînt totuși sesizabile în paginile cărții unele infiltrații nietzscheene, venite prin filiera vitalismului german: între viață și valorile spiritului ar exista o opoziție, concepție atestată de caracterizarea fostului ofițer de Gestapo: « el era ca însăși viața, iar viața e, cum știți, inteligentă, cinică și plină de sînge. »

Aceste apropieri nu vor să dovedească altceva decît că Andersch este tributuar unor sumedenii de elemente de cultură ce s-au amalgamat în el fără a ajunge la o sinteză definitivă și cu adevărat nouă. Prin scrisul său

substanțial, deși uneori confuz, el încearcă totuși să depășească limitele « literaturii protestatare », formula majorității scriitorilor vest-germani preocupați de o luare de poziție.

Roșcata descoperă « viața simplă » într-o fabrică de săpun ? ! Unii critici (concețățeni) au comentat ironic deznodământul romanului, lucru la rîndul lui comentat de scriitor în felul următor : « Franciska acceptă, așa cum foarte răspicat se spune : temporar, o muncă într-o fabrică, fiindcă nu găsește deocamdată altă soluție. Dar chiar dacă admitem că hotărîrea ei de a munci în fabrică reprezintă pentru ea o soluție de existență fundamentală, și atunci zîmbetele ironice la adresa unui asemenea epilog dezvăluie nu lipsa de valoare a povestirii, ci mai degrabă un simptom social : incapacitatea de a imagina că un om ar putea lua o asemenea hotărîre. Unii critici și cititori nu-și pot imagina că în anul 1961 un om poate trăi schimbări care să-l ducă la concluzii practice în viață — o anumită evoluție bine precizată istoricește ne-a pus în situația de a trăi într-un climat cinic și deconcentrant. Oricum, eu încerc, prin romanul meu, să risipesc acest climat. »

MARIANA ȘORA

ecouri românești

Revista *Courier de l'UNESCO* publică în numărul său pe luna noiembrie 1963, opt imagini din filmul *Alol Alol Mică istorie universală despre informații*, realizat de Ion Popescu-Gopo. Însoțite de fotografia cineastului român, surprins într-un moment de lucru la studiourile de la Buftea, imaginile filmului sînt prezentate în felul următor: « Aceste desene au fost făcute special pentru *Curierul UNESCO* de către artistul român Ion Popescu-Gopo, unul dintre maeștrii desenului animat, care oferă cititorilor noștri câteva imagini inedite din filmul său *Alol Alol Mică istorie universală despre informații*. Această succintă capodoperă plină de grație și umor relatează aventura omului care învață să comunice cu semenii săi. Simpatizul erou al acestor desene, *Homo sapiens*, face descoperiri peste descoperiri — adeseori forțute — pornind de la semnalizările cu ajutorul focului, trecînd prin hieroglife și telefon și ajungînd pînă la radio și rețelele internaționale de televiziune cu ajutorul sateliților. Sfirșitul povestirii lui Gopo, întrevăde cu îndrăzneală comunicațiile interplanetare de mîine. *Alol Alol* a fost creat de studiourile București în colaborare cu Comisia națională romîni pentru UNESCO. »

★

Anul 1964 va fi bogat în traduceri românești peste hotare. Astfel, numai la editura berlineză *Volk und Welt* vor apare patru cărți: cîte un volum din scrierile lui Tudor Arghezi și Mihail Sadoveanu, o culegere de nuvele de Eugen Barbu și romanul *O iubire în anul 41042* de Sergiu Fărcașan.

★

Două noi volume de proză românească au apărut recent în RDG. Primul poartă titlul *Der Tod der Möwe* (Moartea pescărușului) și reprezintă o culegere de nuvele datorită celor mai reprezentativi scriitori romîni ai primei jumătăți a secolului XX. Cel de al doilea cuprinde, sub titlul *Die Flucht der Todgeweihten*, cîteva nuvele de Eugen Barbu.

Revista *Sonntag*, sub semnătura lui Wolfgang Hartwig, apărînd cele două volume de proză românească în traducere germană scrie că « întreaga literatură realist-critică antebelică reprezintă o poetică profetizată a impunerii definitive a unui ideal uman », iar continuarea acestei tradiții ascus la iveală în România o seamă de scriitori dotați cu « ultimele capacități narative ». Eugen Barbu este considerat de recenzentul revistei unul dintre cei care au contribuit substanțial la consolidarea literaturii realist-sociale din țara noastră. « Barbu dispune de mari virtuți de povestitor, penetrant, adesea făcînd apel la efecte dramatice... Dialogurile sale sînt scurte și pline de tensiune. În tot ceea ce scrie Barbu există ceva inefabil. Cele mai valoroase teme ale realismului critic: dragostea față de popor, există ceva inefabil. Cele mai valoroase teme ale realismului critic: dragostea față de popor, există ceva inefabil. Căteva mai valoroase teme ale realismului critic: dragostea față de popor, există ceva inefabil. Căteva mai valoroase teme ale realismului critic: dragostea față de popor, există ceva inefabil. »

cadran mondial

În anul acesta, «Academia pentru limbă și creație» din Darmstadt a acordat «Premiul Georg Büchner» poetului și eseistului vest-german Hans Magnus Enzensberger. Decernarea premiului a coincis cu împlinirea a 150 de ani de la nașterea scriitorului revoluționar Georg Büchner.

★

Până în zilele noastre, nimeni n-a știut cine este popularul scriitor Traven,

autorul romanelor *Cămara din Sierra Madre*, *Marș în împărăția lui Caoba*, *Revolta spînzuraților*, *Corabia morții* și altele. În jurul identității lui Traven care, după unii critici, «a zugrăvit un tablou veridic al realității mexicane», au circulat cele mai contradictorii versiuni. Unii au spus că este un marinăr american, unii că e un emigrant din Europa, iar alții un fost cap încoronat. Circulau de asemenea legende cum că Traven ar fi însoși fostul președinte al Mexicului. Unii afirmau că sub numele de Traven se ascunde un grup, un concern de scriitori, iar cei mai inventivi erau încredințați că Traven este unul și același cu Jack London, care nici n-ar fi murit.

Cu zece ani în urmă, un istoriograf literar, Rolf Racknagel a început să se ocupe de problema identității lui Traven.

După îndelungate cercetări filologice, istorice, după studierea unor documente și a unor fotografii, el a ajuns la concluzia că Traven este Ret Marut, un fost actor și gazetar german progresist care, după înăbușirea Republicii Sovietelor din Bavaria și condamnarea lui la moarte, a emigrat în Mexic, unde a trăit și a creat în taină, apărând mereu la editură cu cărți noi, cu chipul aproape în întregime ascuns de ochelari imenși, prezentându-se drept un mandatar al lui Traven.

★

Împlinindu-se 25 de ani de la moartea marelui sculptor și scriitor Ernst Barlach, la editura Hinströff din Rostock a apărut un volum de reproduceri din opera sa, intitulat *Das schlimme Jahr* (Anul nefast). Titlul amintește creația lui Barlach, *Das schlimme Jahr 1937* — o femeie pe chipul căreia se citește durerea și groaza pricinuită poporului german de către fascism. Albumul festiv, în format mare, conține 102 reproduceri și este însoțit de un text explicativ datorat poetului și prozatorului Franz Fühmann. Scriitorul german evocă figura marelui artist, care a rezistat teroarei naziste până în anul morții sale (1938). Ernst Barlach, considerat în acea vreme « emigrant intern », întâmplător n-a fost lichidat fizic. Ca artist, reprezentanții « culturii noi » l-au redus la tăcere, l-au confiscat 381 de opere, « dezmoștenindu-l » în același timp. Sînt prezente în paginile albumului reproduceri după creații dintre cele mai cunoscute, adevărate capodopere, astfel că iubitorul de artă are în fața sa deplina imagine a celui artist, despre care Bertolt Brecht a spus cîndva: « Îi socotesc pe Barlach unul dintre cei mai mari sculptori pe care i-am avut noi germanii ».

★

În anul acesta numele poetului mexican Octavio Paz s-a adăugat șirului de poeți care au obținut pînă acum « Marele premiu internațional de poezie » decernat la Biala de la Knokke-le-Zoute din Belgia. Octavio Paz s-a născut în anul 1914

și a făcut studii universitare în Ciudad de México. A activat în cadrele diplomației reprezentîndu-și țara în Statele Unite, Franța, India, Japonia și Elveția. În timpul războiului civil din Spania, Octavio Paz s-a aliat forțelor antifasciste. Din anul 1953 trăiește în patrie susținînd o vie activitate literară.

★

Dramaturgul, prozatorul și poetul german Carl Sternheim, unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai literaturii din epoca wilhelmiannă, a cărui operă a fost boicotată în tot timpul vieții autorului, a reîntors în actualitate. Editura Aufbau din RDG îi editează cele peste zece piese într-o ediție compusă din șase volume. La Viena și pe scenele Germaniei federale se reprezintă acum cu succes piesele *Cetățeanul Schippel* și *Tabula Rasa*, care alături de trilogia *Die Hose* (Pantalionul), *Der Snob* (Snobul) și 1913 fuseseră interzise, la vremea lor, de cenzura imperială sub acuzația nedreaptă de « atitudine la moravurile publice ». Expus mizeriei și imposibilității de a scrie, Sternheim a trebuit să emigreze în 1911 la Bruxelles.

Nici republica de la Weimar n-a fost indulgentă cu opera lui Sternheim. Delațiunile împotriva autorului și șicanele poliției l-au silit să emigreze pentru a doua oară, tot la Bruxelles, unde, după o lungă boală, moare în 1942. În epoca terorii hitleriste, opera lui Sternheim a fost pusă la index, iar exemplarele din biblioteci arse.

Pe pămînt belgian, scriitorul nu a încetat să militeze împotriva obscurantismului regimurilor pe care le-a atins. Astfel, după primul război mondial scrie piesa *Ulrike* și o autobiografie care apare în 1936. Ca nuvelist, Sternheim s-a impus printre altele prin volumele *Busekow* (1914) și *Napoleon* (1915), care, în ciuda concesiilor făcute expresionismului, nu sînt lipsite de verva pamfletară, demascatoare.

★

Cunoscuta editură vineză « Paul Zolnay » și-a sărbătorit recent cel de-al

60-lea an al existenței ei. În tot timpul activității, editura și-a propus să tipărească acele lucrări din literatura austriacă și mondială, care militează pentru înțelegerea între oameni și pentru conviețuirea pașnică. Prin intermediul editurii, cititorul austriac a făcut cunoștință cu literatura clasică rusă și sovietică, cu operele de seamă ale scriitorilor europeni sau americani, precum și cu creația popoarelor recent ridicate la o viață independentă.

Editura «Paul Zsolnay» a luat ființă în 1903. Finanțatorul ei, pasionat cititor și grădinar celebru, a fost bun prieten cu Franz Werfel. Când acesta nu a găsit un editor pentru romanul său *Verdi*, Paul Zsolnay s-a oferit să asigure tipărirea cărții. Succesul neașteptat al romanului a schimbat și destinul grădinarului. Zsolnay a devenit editor și și-a condus până la moarte întreprinderea, preluată apoi de fiul său. E interesant de remarcat că editura nu a făcut concesii nici regimului hitlerist, după ocuparea Austriei. În 1938, refuzând să tipărească orice lucrare ce incita la ura de rasă sau făcând apologia barbariei brune.

★

250 de scrisori ale lui Franz Kafka au ieșit recent la lumină. Dintre aceste documente de valoare, 100 de scrisori au fost adresate surorii sale Ottillie și formează un fel de ciclu.

★

Scriitorul olandez Theun de Vries (cunoscut și la noi datorită unor traduceri din scrierile sale, a obținut «Premiul de stat pentru literatură» din Olanda. Opera lui Theun de Vries este alcătuită din mai multe romane deosebit de valoroase; o bună parte din ele oglindesc mișcarea de rezistență din timpul ocupației germane.

★

În localitatea Nida din Republica Socialistă Sovietică Lituaniană se va deschide

curînd un muzeu *Thomas Mann*. Este vorba de casa în care marele scriitor a locuit de mai multe ori, venind aici să se odihnească.

★

Consiliul de Miniștri al U.R.S.S. a confirmat componența noului Comitet pentru decernarea Premiului Lenin în domeniul literaturii și artei. În urma expirării mandatului vechiului comitet, Președinte al comitetului a fost numit scriitorul Nikolai Tihonov, vicepreședinte — compozitorul Tihon Hrennikov. Din comitet fac parte scriitorii Mihail Șolohov, Konstantin Fedin, Alexandr Tvardovski, Gînghiz Aitmatov.

★

În R. S. S. Tadjikă a fost înstituit de curînd un premiu pentru cele mai bune lucrări din domeniul literaturii și artei — Premiul Rudaki, în amintirea marelui poet al Orientului antic. Primul premiu de acest fel, la care au concurat peste douăzeci de lucrări de poezie și proză, muzică, artă plastică și cinematografie tadjikă, l-a fost decernat cunoscutului poet și militant pe tărîm obștesc Mirzo Tursun-zade.

★

Anne Philippe, văduva cunoscutului actor francez Gérard Philippe a scris un roman (*Cît plîne-un suspin*), caracterizat de «*Lettres Françaises*» drept «una dintre cele mai frumoase cărți despre iubire». Este istoria unei căsătorii, în care doi oameni păstrîndu-și întru totul individualitatea, au izbutit să creeze un cămin fericit, animat de scopuri comune. Romanul s-a bucurat de un succes răsunător, nu numai fiindcă eroul este ilustrul actor atât de popular și de regretat, ci și fiindcă autoarea s-a dovedit a fi o scriitoare de un real talent.

★

Cu 50 de ani în urmă, un grup de tineri scriitori progresiști din Bulgaria, au

Înființat Asociația scriitorilor bulgari, alegându-l ca președinte onorific pe Ivan Vazov.

În legătură cu această aniversare, la 18 noiembrie a.c. a avut loc la Sofia, la Teatrul «Ivan Vazov» o festivitate solennă, la care a luat cuvîntul Kamen Kalcev, președintele Uniunii scriitorilor bulgari. Cu acest prilej, Adunarea Națională a R. P. Bulgaria a acordat Uniunii scriitorilor ordinul «Gheorghe Dimitrov».

★

În această toamnă, la Paris s-au decernat premiile Goncourt și Renaudot. Contrar pronosticurilor, nu tînărul student Jean-Marie Le Clézio a primit Premiul Goncourt, ci cunoscutul scriitor Armand Lanoux, autorul romanului *Maiorul Watrin*, apărut pînă acum în peste un milion de exemplare. Lanoux are 50 de ani, este un scriitor talentat și sobru, adept al romanului tradițional și un urmaș echilibrat al lui Zola. De altfel a și scris un roman biografic despre marele romancier, intitulat *Bonjour, monsieur Zola* (1954). Premiul i-a fost acordat pentru romanul *Cînd marea se retrage* al cărui erou principal, Abel Leclerc, este un soldat canadian, care călătorește în toate locurile pe unde a luptat în 1944. «Un roman de memorii, cu multe subtilități în descrierea eroului, cu un sfîrșit care sugerează ideea de pace».

J. M. G. Le Clézio a primit, în schimb, Premiul Renaudot pentru romanul *Proces-verbal*. Autorul, student în filozofie la Nisa, a încercat mai multe «inovații» în romanul său (începînd cu capitolele însemnate cu litere și terminînd cu rîndurile aparent șterse, dar de fapt lizibile).

★

James Baldwin, unul din cei mai renumiți scriitori tineri din Statele Unite, este un participant activ la mișcarea pentru acordarea de drepturi civile negrilor și pentru egalitate deplină. Nu de mult, ziarul *New York Times* și *New York Herald*

Tribune i-au luat cite un interviu în legătură cu planurile sale de creație. Printre altele, Baldwin a declarat că este pe cale să-și termine piesa *Blues pentru Mister Charlie*, a cărei acțiune se petrece într-un oraș din Sud și are în centru uciderea unui tînăr negru. De asemenea, Baldwin a comunicat ziaristilor că lucrează la un nou roman, intitulat *Ziua de mîine* ne va aduce ploaia. Evenimentele înfățișate în roman încep după desființarea sclaviei și se încheie în deceniul al treilea din secolul nostru. «E primul meu roman politic», a declarat Baldwin. «Personajele principale sînt un pictor și un lider al negrilor». Sub titlul *Fara în arenă* scriitorul negru intenționează să publice un volum de reportaje — pamflete, care va conține scrieri despre învîșămîntul american, construcțiile de locuințe, atitudinea tineretului față de familie și dragoste, ca și portretele literare ale celor mai cunoscuți lideri ai negrilor, printre care Martin Luther King.

Baldwin are de asemenea intenția să viziteze încă o dată Africa, pentru a scrie o carte: «Trebuie s-o cercetez îndeaproape și cu cea mai mare atenție!»

★

Revistele literare lunare din URSS și-au și profilat sumarele pe anul 1964. Vom putea citi lucrări interesante de autori cunoscuți, din care unele sînt continuarea unor opere al căror început a apărut în 1963. Astfel, revista *Novii Mir* va publica, printre altele, volumul al II-lea din amintirile Olgăi Borgholț, *Stele în plină zi* (apărute în *Secolul 20*). *Povestire despre Lenin*, de E. Drabkina, *Note de drum de Viktor Nekrasov*, ca și *Însemnări de călătorie de K. Paustovski*, romanul lui V. Dudîncev *Soldatul necunoscut*, volumul al doilea din *Rugul lui K. Fedin*, noi povestiri de C. Alimatov, A. Soljenîșin, V. Panova, V. Tendriakov, *Discuții despre mîiestria literară de S. Marșak*, romanul lui A. Bek — *Cunoscuții mei*.

Revista *Znamia* va publica noi povestiri de L. Leonov, B. Bednii, I. Naghibin, I. Kazakov și alții, partea a doua a roma-

nului lui G. Markov, *Tată și fiu*, partea a doua a romanului *Nu te naști soldat* de K. Simonov, *Pagini de amintiri* de N. Tihonov și *Cum se nasc subiectele* de A. Ștein. În revista *Oktioabr*, vom putea citi romanul lui Ilya Selvinski, *O, tinerețea mea!*, nuvela *Vint cu nori* de Iuri Kuranov, *Plata filozofală*, roman de Serghel Sartakov, *Însemnări din anii de război*, de Vsevolod Kocetov, poezii de A. Prokofiev, povestiri de N. Gri-baciov, A. Kalinin, Leonid Pervomaiski, romanul lui Savva Golovanski, *Fericea e pe celălalt mal* și altele. Revista *Zvezda* se pregătește să publice volumul al treilea din romanul lui Iuri Gherman *Cauzo pe care o slujești*, scenariul literar *Primul vizitator* de Danil Granin, romanul lui Alexandr Kron, *Casa și corabia*, *Ceasul al doispzezecelea* de Arkadi Poltorak (Amintirile unui participant la procesul de la Nüren-burg).

★

De curând s-a publicat în Bulgaria partea a III-a a romanului *Oameni obișnuți*, aparținând scriitorului Gheorghe Karaslavov. În centrul romanului, apare figura socialistului Ilkov, conducător al demonstrațiilor și grevei feroviarilor dintr-un orașel de provincie, în anul 1919. Scriitorul își înfățișează eroul ca pe un om obișnuit, și poate tocmai acest «obișnuit», ca și stilul lipsit de ornamentații — comentează săptămânalul *Literaturne Front* — ajută pe cititor să-și schimbe părerea preconcepută despre așa numitul fanatism aproape

supraomenesc al socialistilor de atunci. În Ilkov, ca și în muncitoarea Olga, care devine un talentat organizator, Karaslavov caută în primul rând trăsăturile umane reale ale revoluționarului comunist.

«Apariția părții a treia din *Oameni obișnuți* — continuă recenzia — va da neîndoielnic un nou imbold discuției problemelor de literatură și artă. Iar în legătură cu simpozionul de la Leningrad al scriitorilor europeni, se poate spune că prin modul de rezolvare a principalelor probleme ideologico-artistice, ca și prin stilul său realist, romanul exprimă punctul de vedere al scriitorului bulgar în ce privește esența, menirea și viitorul romanului.»

★

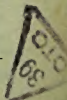
Vizitat la locuința sa din Insula Neagră, din apropierea orașului Santiago, la puțin timp după anunțarea câștigătorului pe anul 1963 al premiului Nobel pentru literatură, Pablo Neruda a declarat: «Nu sînt obsedat de Premiul Nobel. Dorosc ca edițiile cărților mele să fie cunoscute în străinătate, nu din vanitate, ci pentru că scriitorul trebuie să satisfacă curiozitatea ce există și în afara țării în legătură cu opera sa.»

La întrebarea: «Credeți că veți primi Premiul Nobel?» Neruda a răspuns: «Se vorbește mult de Premiul Nobel și aceasta a devenit pentru mine un fel de mît. Sper să pot scrie totuși în liniște, fără să fiu obsedat de el. Iar dacă o vorba că-l merit sau nu, consider că mi-a și fost acordat.»

PREZENTAREA TEHNICĂ: ANDRONICA POPESCU
CORECTURA: LIDA IGIROȘIANU

Tiparul executat la Întreprinderea Poligrafică „Arta Grafică” — București

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

MEMORIE CULTURALĂ

secolul 20

REDACȚIA: CALEA VICTORIEI, 115 TEL. 16.79.22
ADMINISTRAȚIA: ȘOSEAUA
KISILEFF, 10—TEL. 18.63.33

MEMORIE CULTUR

